

Een bijzonder erf uit de Volle Middeleeuwen
aan de Acaciaweg te Someren

TIM HOOGENDIJK / HENK HIDDINK (EDS)

MET BIJDRAGEN VAN:

GERARD BOREEL

MARTIJN VAN HAASTEREN

KOEN HEBINCK

WINFRIED JOZEN

JOHAN VAN KAMPE

JULIE VAN KERCKHOVE

PAWEL KURBIAL

WOUTER VAN DER MEER

JAN VAN RENSWOUDE

MARILINE SINKE

MARA WESDORP

Zuidnederlandse Archeologische Rapporten 58

Amsterdam 2015

VUhbs archeologie / Vrije Universiteit

De serie Zuidnederlandse Archeologische Rapporten is een uitgave van VUhs archeologie en de Vrije Universiteit te Amsterdam

Serie-redactie: prof.dr. N.G.A.M. Roymans / dr. H.A. Hiddink

Colofon

Opdrachtgever: Gemeente Someren
Project opdrachtgever: Someren-bedrijventerrein Witvrouwenbergweg-Noord
Project archeologie: Someren-Acaciaweg 2
Plaats documentatie: PDB Noord-Brabant, 's Herengrenbosch
Objectcode: SMR-ACW-13; SMR-ACW2-13
Meldingsnr.: 57389; 58603
Coördinaten: 178.100 / 373.200

Status: Eindrapport
Redactie: dr. T. Hoogendijk/dr. H.A. Hiddink
Auteurs: drs. C.E. Boreel, drs. M. van Haasteren, drs. K.A. Hebinck, dr. H.A. Hiddink, drs. T. Hoogendijk, W. Jozen BA, drs. Johan van Kampen, drs. J. Van Kerckhove, drs. J. van Renswoude, drs. A. Sinke, drs. M. Wesdorp (VUhs), drs. W. van der Meer (BIAXconsult, Zaandam), dr. P.S. Kubistal (4Archeo).

Omslagontwerp: Mikko Kriek
Opmaak: Mikko Kriek
Druk binnenwerk: Ipskamp drukkers, Enschede

ISBN 978-90-8614-305-4

© VUhs archeologie/Vrije Universiteit Amsterdam, augustus 2015

VUhs archeologie / Vrije Universiteit
De Boelelaan 1105
1081 HV Amsterdam

INHOUD

I	INLEIDING	I
2	HET ONDERZOEK	5
	2.1 Eerder onderzoek in de micro-regio Someren	5
	<i>Henk Hiddink</i>	
	2.2 Vooronderzoek in het plangebied	5
	2.3 Het proefsleuvenonderzoek	7
	2.3.1 Doelstelling en methode	7
	2.3.2 Resultaten	7
	2.3.3 Waardering en selectie	9
	2.4 De opgraving	9
	2.4.1 Doel- en vraagstellingen	9
	2.4.2 Methode	9
3	FYSISCH GEOFRAFIE	13
	<i>Koen Hebinck</i>	
	3.1 Algemene landschappelijke ontwikkeling	13
	<i>Koen Hebinck/Henk Hiddink</i>	
	3.2 Reliëf en bodem in de directe omgeving van het onderzoeksterrein	15
	3.3 De bodemopbouw van het onderzoeksterrein	16
	3.3.1 Bodemopbouw	16
	3.3.2 Landschappelijke ontwikkeling	16
	3.3.3 Opbouw eerddek	18
4	STRUCTUREN VOORAFGAAND AAN EN BUITEN DE OMGREPPELDE MIDDELEEUWSE NEDERZETTING	21
	4.1 Prehistorische sporen	21
	4.2 Een vroeg-middeleeuws huis	21
	4.3 Een erf uit de Volle Middeleeuwen	23
5	EEN OMGRACHTE NEDERZETTING UIT DE VOLLE MIDDELEEUWEN	25
	5.1 Grote gebouwen	25
	5.2 Grote bijgebouwen	29
	5.3 Kleine bijgebouwen en spiekers	31
	5.4 Waterputten	32
	5.5 Keilen en artisanale greppels	32
	5.6 Greppels en een gracht	37
	5.7 Datering en fasering	40
	<i>Henk Hiddink</i>	
	5.8 Interpretatie	44
	<i>Henk Hiddink</i>	
6	DE VONDSTEN	51
	6.1 Prehistorisch aardewerk	51
	<i>Alline Sinke/ Julie van Kerckhove</i>	
	6.1.1 Inleiding	51

6.1.2 Resultaten.....	51
6.2 Romeins aardewerk.....	52
<i>Julie van Kerckhove</i>	
6.3 Middeleeuws aardewerk.....	52
<i>Mara Wesdorp</i>	
6.3.1 Inleiding en werkwijze.....	52
6.3.2 Overzicht van de aangetroffen aardewerkcategorieën.....	52
6.3.3 Conclusie en beantwoording onderzoeksvragen.....	59
6.4 Keramisch bouwmateriaal.....	60
<i>Winfried Jozen</i>	
6.5 Metaal.....	61
<i>Jan van Renswoude</i>	
6.5.1 Inleiding.....	61
6.5.2 Romeinse tijd.....	61
6.5.3 Middeleeuwen.....	62
6.5.4 Conclusie.....	65
6.6 Glas.....	65
<i>Johan van Kampen</i>	
6.7 Natuursteen.....	67
<i>Gerard Boreel</i>	
6.7.1 Inleiding, vraagstelling en methode.....	67
6.7.2 Resultaten.....	67
6.7.2.1 Waterputten.....	68
6.7.2.2 Huizen.....	70
6.7.2.3 Greppels.....	70
6.7.2.4 Artefacten uit overige structuren en sporen.....	70
6.7.3 Conclusie, Beantwoording onderzoeksvragen.....	71
6.8 Vuursteen.....	72
<i>Pavel Kubistal</i>	
6.8.1 Inleiding.....	72
6.8.2 Methodologie.....	72
6.8.3 De conservering van het vuursteenmateriaal.....	72
6.8.4 Resultaten.....	73
6.8.4.1 Mesolithicum.....	73
6.8.4.2 Laat Neolithicum.....	73
6.8.5 Conclusies.....	74
6.8.6 Beantwoording van de onderzoeksvragen.....	75
6.9 Zooarcheologie.....	75
<i>Martijn van Haasteren</i>	
6.9.1 Inleiding, vraagstellingen en methoden.....	75
6.9.2 Resultaten.....	76
6.9.3 Conclusie.....	79
6.10 Leer.....	80
<i>Henk Hiddink</i>	

7	BOTANISCH ONDERZOEK	81
	<i>Wouter van der Meer</i>	
	7.1 Inleiding. Vraagstellingen.....	81
	7.2 Materiaal en methode.....	81
	7.2.1 Botanische macroresten.....	81
	7.2.2 Pollen.....	82
	7.3 Resultaten.....	83
	7.3.1 Botanische macroresten.....	83
	7.3.1.1 Ondiepe sporen.....	83
	7.3.1.2 Diepe sporen.....	85
	7.3.2 Pollen.....	86
	7.4 Discussie.....	88
	7.4.1 Interpretatie en datering van archeobotanische assemblages.....	88
	7.4.2 De natuurlijke omgeving.....	89
	7.4.3 Agrarische economie.....	91
	7.4.3.1 Historisch kader.....	91
	7.4.3.2 De vindplaats Someren-Acaciaweg.....	93
	7.4.3.3 Eerder onderzoek.....	98
	7.4.4 Omgreppelde erven.....	98
	7.5 Conclusies.....	100
	7.5.1 Algemeen.....	100
	7.5.2 Beantwoording onderzoeksvragen.....	100
8	TOELICHTING BIJ DE CATALOGUS	103
	<i>Henk Hiddink</i>	
	8.1 De terminologie in de gebouwbeschrijvingen.....	103
	8.2 De gebouwbeschrijvingen.....	105
	8.3 Beschrijvingen van de overige structuren.....	106
9	CATALOGUS VAN DE STRUCTUREN	107
	9.1 Spoorconcentratie uit de prehistorie.....	107
	9.2 Een gebouw uit de vroege Middeleeuwen.....	107
	9.3 Structuren uit de Volle Middeleeuwen.....	108
	9.3.1 Gebouwen.....	108
	9.3.2 Bijgebouwen.....	120
	9.3.3 Sloekers.....	128
	9.3.4 Cracht en greppels.....	131
	9.3.5 Waterputten.....	134
	9.3.6 Artisanale greppels.....	140
	9.3.7 Kuilen.....	142
	REFERENTIES	147

BIJLAGEN

1	Overzicht van archeologische perioden.....	153
2	Beantwoording onderzoeksvragen Programma van Eisen.....	154
3	Overzicht van de metaalvondsten.....	159
4	Resultaten van de macrorestenwaardering.....	161
5	Resultaten van de polleninventarisatie.....	162
6	Resultaten van het macrorestenonderzoek van de diepe sporen.....	163
7	Resultaten van het macrorestenonderzoek van de ondiepe sporen.....	168
8	Resultaten van de pollenanalyse.....	170

AFKORTINGEN

AAS	Amsterdam Archaeological Studies
BAR	Brit.Ser. British Archaeological Reports, British Series
<i>BROB</i>	<i>Berichten van de ROB</i>
<i>BH</i>	<i>Brabants Heem</i>
NAR	Nederlandse Archeologische Rapporten
S	spoornummer
V	vondstnummer
ZAR	Zuidnederlandse Archeologische Rapporten

I INLEIDING

Dit rapport handelt over archeologisch onderzoek aan de noordzijde van de bebouwde kom van Someren (fig. 1.1-1.2). Hier wordt op twee terreinen ten westen van de Witvrouwenbergweg, van elkaar gescheiden door de Acaciaweg, een klein bedrijventerrein ingericht (Witvrouwenbergweg-Noord). Gezien de ervaringen van de afgelopen decennia, waarbij overal in de oude akkercomplexen rond Someren archeologische vindplaatsen tevoorschijn kwamen, lag het voor de hand dat hiervan langs de Acaciaweg eveneens sprake zou zijn. Zo'n 350 m naar het zuiden vond in 1990-1991 nota bene de eerste opgraving van middeleeuwse erven in Someren plaats.¹

Een eerste onderzoek in het onderzoeksgebied rond de Acaciaweg ging vooraf aan de aanleg van een rotonde op de kruising Witvrouwenbergweg-Acaciaweg-Schoolstraat (2011).² Hierbij werden weliswaar geen relevante archeologische sporen gevonden, maar bleek wel dat het terrein deze in principe wel kon bevatten. Vervolgens vond ten noorden van de Acaciaweg (deelgebied 1) op 24 en 25 juli 2013 een proefsleuvenonderzoek plaats. De resten die in de sleuven werden aangetroffen, gaven aanleiding tot het adviseren van een vlakdekkende opgraving, die tussen 14 oktober en 15 november van datzelfde jaar werd uitgevoerd. In deelgebied 2, het zogenoemde 'eventementerrein' ten zuiden van de Acaciaweg, werden tijdens de laatstgenoemde periode enkele proefsleuven gegraven. Toen ook hier behoudenswaardige resten aanwezig bleken te zijn, werd direct doorgestart naar een vlakdekkende opgraving. In totaal is er ca. 0.9 ha onderzocht.

Alle onderzoeken in het plangebied zijn uitgevoerd door archeologen van VUhs archeologie, Amsterdam. Het veldonderzoek stond onder leiding van drs. M. Bink en het veldteam bestond uit Johan van Kampen, Mariëtte Bannink, Martijn van Haasteren, Pawel Kubistal en Stanislav Lupiezowiec. Leden van de beemtervereniging 'De Vonder' van Asten en Someren assisteerden bij het veldwerk: Willem van den Bosch, Peter van Bussel, Leo Groels en Wim Londeman (fig. 1.3). Het grondverzet werd verzorgd door Mark Verhoeven van de firma Luijten uit Hapert. Het onderzoek is uitgevoerd in opdracht van de gemeente Someren, die ook als bevoegd gezag optrad. Contactpersonen bij de opdrachtgever waren Simone Salemans en Peter Engelvaart. De directievoering was in handen van drs. F.P. Kortlang (ArchAeO, Eindhoven).

Fig. 1.1. De ligging van Someren in Nederland.

¹ Deze opgraving staat onder archeologen bekend als 'Witvrouwenbergweg' en daarom heeft het huidige onderzoek een andere naam gekregen dan de projectnaam van de gemeente Someren. Voor de jaartallen

behorende bij de in dit rapport genoemde archeologische perioden, zie bijlage 1.

² Beeren 2011.

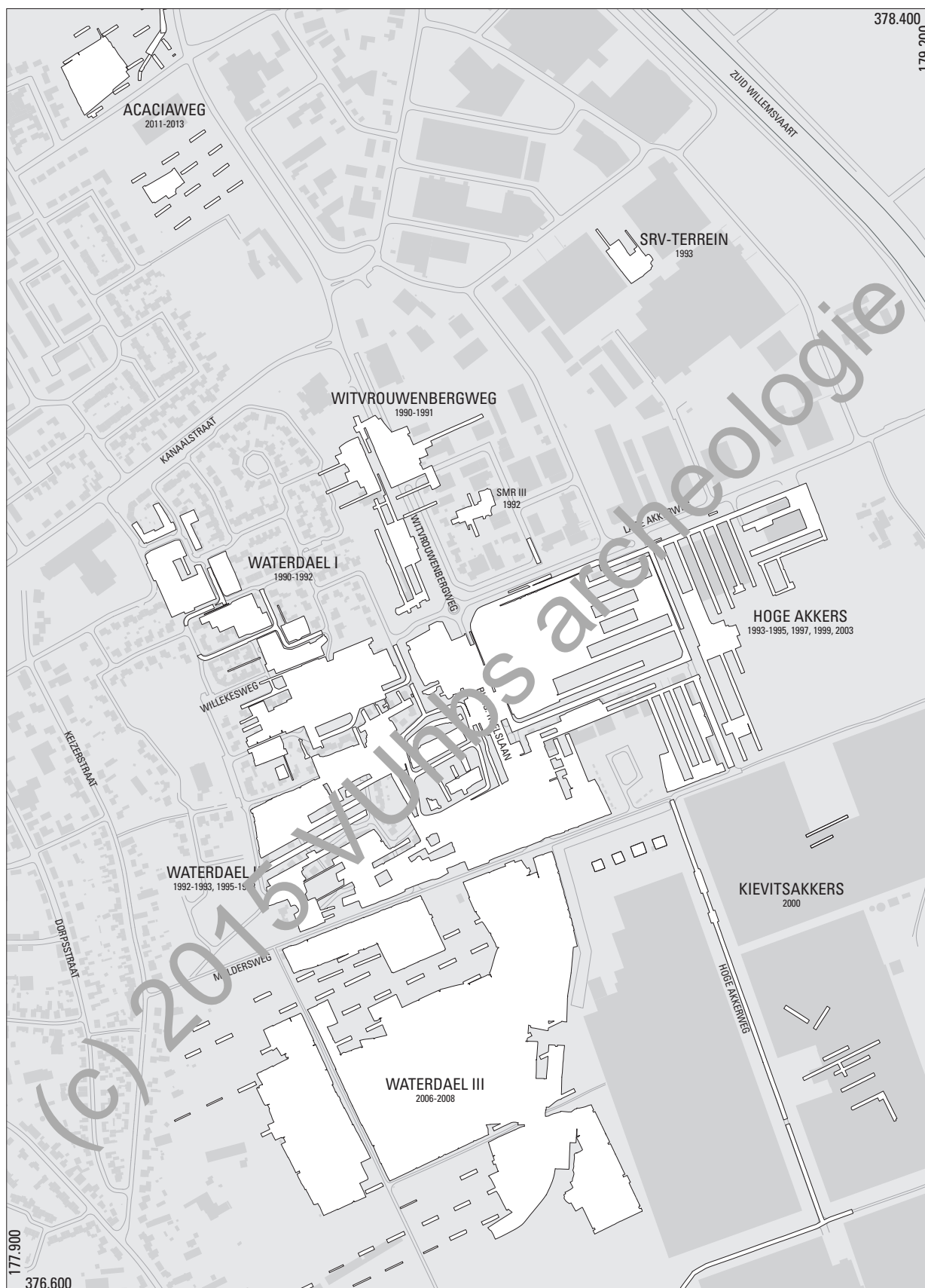

Fig. 1.2. Someren. De ligging van de belangrijkste opgravingen in de oude akkercomplexen ten oosten van de historische kern van Someren. Schaal 1:8000.

Fig. 1.3. Een deel van het opgravingsteam, met van links naar rechts: Willem van den Bos, Leo Groels, Peter van Bussel, Martijn Birk, Johan van Kampen, Pawel Kubistal, Mariëlle Bannink, Stanislaw Lupiezowicz, Wim Londeman en kraanmachinist Mark Verhoeven

De uitwerking is uitgevoerd door verschillende specialisten (zie hoofdstuk 6 en 7) en wat betreft de sporen en structuren door de eerste redacteur. Hij is dan ook verantwoordelijk geweest voor het schrijven van het grootste deel van hoofdstuk 1, 2, 4, 5 en 9. Toen zijn contract bij VUHbs afliep, ontbraken nog de slotparagrafen van hoofdstuk 5 en enkele andere stukken. Deze zijn geschreven door de tweede redacteur, die ook de eindredactie van tekst en beeld op zich heeft genomen.

In het nu volgende, tweede hoofdstuk wordt ingegaan op onder meer het vooronderzoek, de onderzoeksdoelen, -vraagstellingen en -methoden. Hoofdstuk 3 is gewijd aan de fysische geografie van de micro-regio en het onderzoeksterrein. In hoofdstuk 4 wordt ingegaan op de prehistorische, vroeg-middeleeuwse en vol-middeleeuwse sporen en structuren die gevonden zijn rond en op de vindplaats waar het in dit rapport eigenlijk om gaat: het bijzondere, omgrepelde erf uit de Volle Middeleeuwen. De structuren van dit erf komen aan bod in hoofdstuk 5, samen met hun fasering/datering en de vraag hoe we het erf moeten interpreteren. Hoofdstuk 6 is gewijd aan de verschillende vondstcategorieën, uiteenlopend van aardewerk, metaal en natuursteen tot dierlijk botmateriaal. Hoofdstuk 7 bevat de resultaten van het onderzoek van pollen, vruchten en zaden. Hoofdstuk 8 vormt de toelichting op de catalogus hoofdstuk 9. In dit laatste worden alle structuren uitvoerig besproken.

Someren-Waterdael, -Hoge Akkers
Vroeg- en vol-middeleeuwse structuren

Fig. 2.1. Someren-Waterdael en Hoge Akkers. Overzicht van de middeleeuwse structuren (naar De Boer 2012c, fig. 8.4). Schaal 1:5500.

A structuren uit de Vroege Middeleeuwen; B uit de Volle Middeleeuwen; C wegen/greppels en depressies; D middeleeuwse greppels en kuilen.

2 HET ONDERZOEK

2.1 EERDER ONDERZOEK IN DE MICRO-REGIO SOMEREN

Henk Hiddink

In de oude akkercomplexen van de micro-regio Someren heeft sinds 1990 grootschalig archeologisch onderzoek plaatsgevonden, waarbij tientallen hectares zijn opgegraven. Een uitvoerig overzicht van de resultaten van dit onderzoek is elders te vinden en wordt hier niet herhaald.³ De opgravingen hebben resten uit verschillende perioden aan het licht gebracht, zoals twee urnenvelden uit de Vroege en Midde-IJzertijd, tientallen huizen uit het tijdvak Late Bronstijd-Late IJzertijd, een groot grafveld uit de Romeinse tijd en een reeks boerderijen uit die periode, alsmede ruim 200 gebouwen uit de Vroege en Volle Middeleeuwen.

Hier zijn met name de laatste twee perioden van belang. Someren is in het Zuid-Nederlandse dekzandgebied, maar misschien zelfs in heel Nederland, de plaats waar de meeste middeleeuwse erven zijn onderzocht (fig. 2.1).⁴ In de loop van de 3de eeuw na Chr. raakte het Zuid-Nederlandse dekzandgebied grotendeels ontvolkt, al was op sommige plaatsen – waaronder Someren – sprake van een kortdurende bewoning in de laat-Romeinse tijd. Vanaf de (laat-)Merovingische periode werden de dekzandruggen bij Someren weer herontgonnen. Op verschillende plaatsen is sprake van grotere en kleinere clusters van vroeg-middeleeuwse erven. Relatief intensieve en plaatsconstante bewoning was te vinden rond de kruising van de (voormalige) Muldersweg en Witvrouwenbergweg/Burmeester Roelslaan/Lage weg. In de Volle Middeleeuwen werd geleidelijk het hele hoger gelegen areaal ontgonnen tot akkerland en overall vinden we boerderij-erven. Op sommige plaatsen langs de zandwegen door het akkerareaal is sprake van kleine gehuchten, zoals in het zuiden en centrum van Waterdael III en in Hoge Akkers op een T-splitsing van de Lage weg en de Willekesweg. Tegen het einde van de 12de eeuw na Chr. heeft de bewoning zich vrijwel helemaal naar de westelijke rand van de hoge dekzandrug verplaatst en na 1225/1250 is het hele akkergebied vrij van erven.⁵ Men woonde nu in een lager gelegen ‘dal’, waar later ook de historische bewoning van Someren zich bevond (Keizerslaan, Dorpsstraat). Het verlaten van de dekzandruggen is een algemeen verschijnsel in het dekzandgebied en wordt verklaard vanuit bredere maatschappelijke ontwikkelingen (consolidatie Hertogdom Brabant, opkomst stedelijke markten, agrarische transitie).

Hoe imposant de middeleeuwse resten van Someren ook zijn wat betreft hun aantal, de boerderijen en materiële cultuur zijn vrij eenvoudig. Enkele jongere boerderijen hebben weliswaar een behoorlijke omvang en liggen op omhoogde erven met meerdere bijgebouwen, maar een ensemble zoals dat in deelgebied 1 van de Acaciaweg is een tot nog toe uniek fenomeen in Someren. In dit rapport zal het daarom uitgebreid worden besproken.

2.2 VOORONDERZOEK IN HET PLANGEBIED

Op de huidige onderzoekslocatie is vóór 2013 een tweetal vooronderzoeken uitgevoerd. Eind juni 2011 heeft VUnbs archeologie acht proefsleuven gegraven langs de westzijde van de Witvrouwenbergweg en ten noorden van de kruising met de Acaciaweg.⁶ Aanleiding voor dit onderzoek waren vernieuwingswerkzaamheden aan de weg en de rotonde. Er werden slechts vijf archeologisch relevante sporen aangetroffen, zodat geadviseerd kon worden om het terrein vrij te geven. Wél werd geconcludeerd dat

³ Het onderzoek tot 2006 wordt besproken in Hiddink 2011a, 11-65. De resultaten van het meest recente onderzoek, 14,5 hectare in het plangebied Waterdael III, zijn te vinden in Hiddink/De Boer (eds) 2011 en De

Boer/Hiddink (eds) 2012.

⁴ De Boer 2012a; b; c; d; De Boer *et al.* 2012.

⁵ De Boer 2012c, fig. 8.7.

⁶ Beeren 2011.

SOMEREN-ACACIAWEG 2011-2013

378.500

178.300

Fig. 2.2. Someren-Acaciaweg. Ligging van de proefsleuven; in grijs de sleuven/werkputten uit 2011. Schaal 1:2500.

de bodemopbouw goeddeels intact was. In de overgang van de antropogene lagen naar de natuurlijke ondergrond werden enkele scherven handgevormd prehistorisch aardewerk en gedraaid aardewerk uit de Volle Middeleeuwen gevonden. Het vermoeden werd geuit dat in de nabije omgeving behoudenswaardige archeologische resten aanwezig zouden kunnen zijn.

Het tweede onderzoek vond plaats in het kader van de planontwikkelingen die ook aanleiding gaven voor de hier beschreven opgraving. Het betrof een bureau- en booronderzoek dat begin december 2012 werd uitgevoerd door Aeres Milieu.⁷ In het bureauonderzoek werd een verwachtingsmodel opgesteld, dat aansluitend is getoetst door middel van een verkennend booronderzoek. Er werden 68 boringen gezet in een gebied dat de huidige deelgebieden 1 en 2 beslaat, als wel een ongeveer even groot gebied ten zuiden hiervan. De resultaten leidden tot de conclusie dat in het onderzoeksgebied een goed bewaard bodemarchief aanwezig zou kunnen zijn, met uitzondering van een verstoorde zone tussen deelgebied 1 en 2 in. Een waarderend vervolgonderzoek in de vorm van proefsleuven werd hierop noodzakelijk geacht.

2.3 HET PROEFSLEUVENONDERZOEK

Het waarderende vooronderzoek in de vorm van proefsleuven is in 2013 uitgevoerd door VUhs archeologie. Eind juli werden er sleuven gegraven in deelgebied 1, ten noorden van de Acaciaweg. En nadat dit onderzoek tot een opgraving leidde, zijn in november ook in deelgebied 2 proefsleuven aangelegd (fig. 2.2).

2.3.1 DOELSTELLING EN METHODE

Het doel van de proefsleuvenonderzoeken was het toetsen van het verwachtingsmodel uit het eerdere vooronderzoek en het in kaart brengen van de aard, omvang, datering, kwaliteit en behoudenswaardigheid van de eventueel aanwezige vindplaatsen.⁸ In deelgebied 2 is direct na afloop van het veldwerk een selectieprocedure opgestart, waar in overleg met de adviseur van de bevoegde overheid werd besloten welke vervolgstappen genomen zouden worden indien een behoudenswaardige vindplaats werd aangetroffen.

In deelgebied 1 zijn parallel aan de Acaciaweg elf sleuven gegraven met een totale oppervlakte van 1125 m² (werkputnummers 101 tot en met 111). Eén sleuf, haaks op de Acaciaweg georiënteerd, was 14,4 bij 3,6 m groot, de overige sleuven waren allemaal ongeveer 25 bij 4 m. Aan de meest zuidelijke proefsleuf is een uitbreiding gegraven met een oppervlak van ongeveer 20 m². In deelgebied 2, op het zogenoemde Erenmenenterrein, zijn 13 proefsleuven gegraven met een totale oppervlakte van 1360 m². De afmetingen van deze sleuven waren eveneens ongeveer 25 bij 4 m.

2.3.2 RESULTATEN

De grote sporendichtheid in werkput 105 in deelgebied 1 verraadde de aanwezigheid van één of meer gebouwplattengronden en andere bewoningssporen. In de werkputten 103 en 111 werden bovendien greppels aangesneden, zodat al spoedig de hypothese ontstond dat hier een erf aangetroffen was. Tijdens het onderzoek zijn twee vindplaatsen onderscheiden. Vindplaats 1 bestaat uit verspreide sporen en vondsten uit de prehistorie en/of de Romeinse tijd. Het gaat hierbij om een diffuse spreiding van sporen en vondsten waarin geen duidelijke concentraties te herkennen zijn. Vindplaats 2 betreft één of meerdere

⁷ Van der Feest 2013.

⁸ Van der Feest/Cohen Stuart 2013.

SOMEREN-ACACIAWEG 2011-2013

378.500

178.300

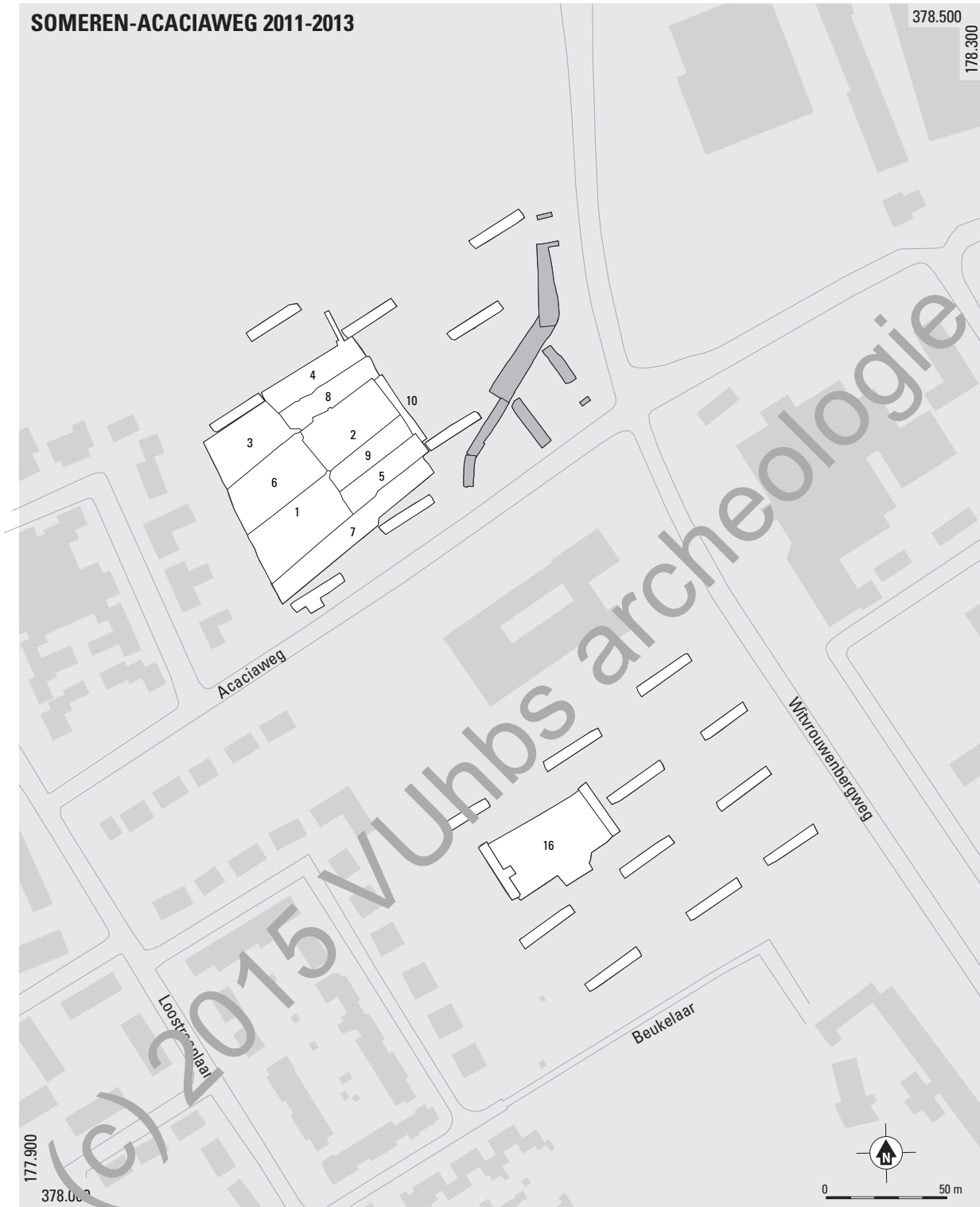

Fig. 2.3. Someren-Acaciaweg. Ligging van de werkputten. Schaal 1:2500.

erven uit de Volle Middeleeuwen (900-1250 na Chr.). De vindplaats lijkt aan drie zijden te worden begrensd door een greppel (spoor 14.003, 5.049 en 11.005). In werkput 5 wordt de greppel oversneden door wandpalen van een gebouw.

Uitgaande van een rechthoekige omgreppeling, werd een areaal van 3.500 m² binnen het onderzoeksgebied onderscheiden. Omdat de relatie tussen de middeleeuwse sporen en de greppel niet geheel zeker was, is als begrenzing van de vindplaats een marge van 10 m buiten de greppel aangehouden. De vindplaats heeft daardoor een oppervlakte van ca. 5.000 m² gekregen.⁹

De meeste proefsleuven in deelgebied 2 waren vrijwel geheel sporenarm, met uitzondering van proefsleuf 23 en 24. Hier werden paalsporen ontdekt, die na de uitbreiding van de putten tot een vlakdekkende opgraving tot een vroeg-middeleeuwse gebouwplattegrond bleken te horen.

2.3.3 WAARDERING EN SELECTIE

De middeleeuwse vindplaats in deelgebied 1 is na een tussentijdse verslaglegging als behoudenswaardig gewaardeerd. In overleg met de adviseur van de bevoegde overheid is besloten de uitwerking van het proefsleuvenonderzoek mee te nemen naar het vlakdekkende onderzoek, aan het hierop zou volgen. Het onderzoek in deelgebied 2 is opgezet als een proefsleuvenonderzoek met de mogelijkheid voor een doorstart naar een opgraving. De paalsporen die in twee proefsleuven werden aangetroffen, zijn tijdens een tussentijds overleg met de adviseur van de bevoegde overheid als voldoende aanleiding gezien om de sleuven uit te breiden en zo de gebouwplattegrond volledig te krijgen.

2.4 DE OPGRAVING

2.4.1 DOEL- EN VRAAGSTELLINGEN

De opgraving had als doel de bij het proefsleuvenonderzoek aangetroffen behoudenswaardige vindplaatsen *ex-situ* veilig te stellen. Daarnaast diende een aantal onderzoeksvragen te worden beantwoord, zoals omschreven in het Programma van Eisen.¹⁰ Deze vragen hebben onder meer betrekking op de aard, datering en functie van de aanwezige structuren, alsmede op hun betekenis binnen het geheel aan bekende middeleeuwse bewoningsresten binnen de micro-regio.

2.4.2 METHODE

De werkwijze in het veld is zoveel mogelijk conform het Programma van Eisen uitgevoerd.¹¹ Vier van de negen werkputten in deelgebied 1 hadden een afmeting van 35-45 bij 20 m (werkput 1, 2, 3 en 6; fig. 2.3), vier putten waren om logistieke redenen half zo breed (35-45 bij 10 m; werkput 4, 5, 8, en 9). Eén werkput, aangelegd om de gracht rond het nederzettingsterrein in de gehele breedte in beeld te brengen, was 83 bij 10 m groot (werkput 7). De putten zijn om en om aangelegd, in schaakbordpatroon. Halverwege het project lagen werkputten 1, 2, 3, 4 en 7 open, waarna met behulp van een *drone* een overzichtsfoto vanuit de lucht werd gemaakt (fig. 2.4A). Na het opgraven van de overige putten in deelgebied 1 werd opnieuw een luchtfoto gemaakt (fig. 2.4B). De negen werkputten tezamen hadden een oppervlakte van 5336 m². De door greppels en grachten begrensde vindplaats is binnen deze negen werkputten volledig

⁹ Van der Weele/Kortlang 2013, 9-10.

¹¹ Van der Weele/Kortlang 2013, 19-25.

¹⁰ Van der Weele/Kortlang 2013, 16-18; zie verder bijlage 2.

A

B

Fig. 2.4. Someren-Acaciaweg. Luchtfoto's gemaakt met een drone.

A overzicht van werkput 1, 2, 3, 4 en 7; B overzicht van werkput 7, 8, 9 en delen van werkput 3 en 6 tijdens de eindfase van het onderzoek.

Fig. 2.5. Someren-Acaciaweg. Het lichten van de boomstambekistingen van waterput 7003 (A) en 7004 (B).

blootgelegd, voor zover deze in plangebied ligt. De centraal in de nederzetting gelegen huisplattegrond (gebouw 8006-8008) is gedurende de opgraving ten behoeve van het overzicht zo lang mogelijk en zo volledig mogelijk in het vlak zichtbaar gehouden. In deelgebied 2 is aansluitend aan het eerder beschreven proefsleuvenonderzoek een zone tussen twee proefsleuven vlakdekkend opgegraven (werkput 16). De werkput had een afmeting van ca. 44 bij 26 m, met aan de zuidzijde een kleine uitbreiding van 14 bij 5.5 m (1221 m²).

De vlakken zijn gedocumenteerd door middel van fotografie en digitaal getekend met behulp van een GPS. Vrijwel alle sporen zijn gecoupeerd, soms door middel van meerdere coupes over een spoor of sporencluster, om de soms ingewikkelde oversnijdingen zo goed mogelijk te kunnen vastleggen. Er werd gebruik gemaakt van een mini-graafmachine voor het couperen van grote sporen; de waterputten werden met de grote kraan onderzocht (fig. 2.5). Door zorgvuldig te couperen werd geprobeerd om al in het veld inzicht te krijgen in de diverse oversnijdende gebouwplattegronden, wat een goede leidraad vormde bij de uitwerking. De vele oversnijdende sporen vertroebelden het beeld echter, zodat het soms niet duidelijk was hoeveel gebouwplattegronden elkaar oversneden en welk spoor precies bij welke plattegrond behoorde. Tijdens de uitwerking is alle documentatie - coupetekeningen, foto's, vlaktekeningen en vondstmateriaal - nogmaals onder de loep genomen om deze vragen te kunnen beantwoorden.

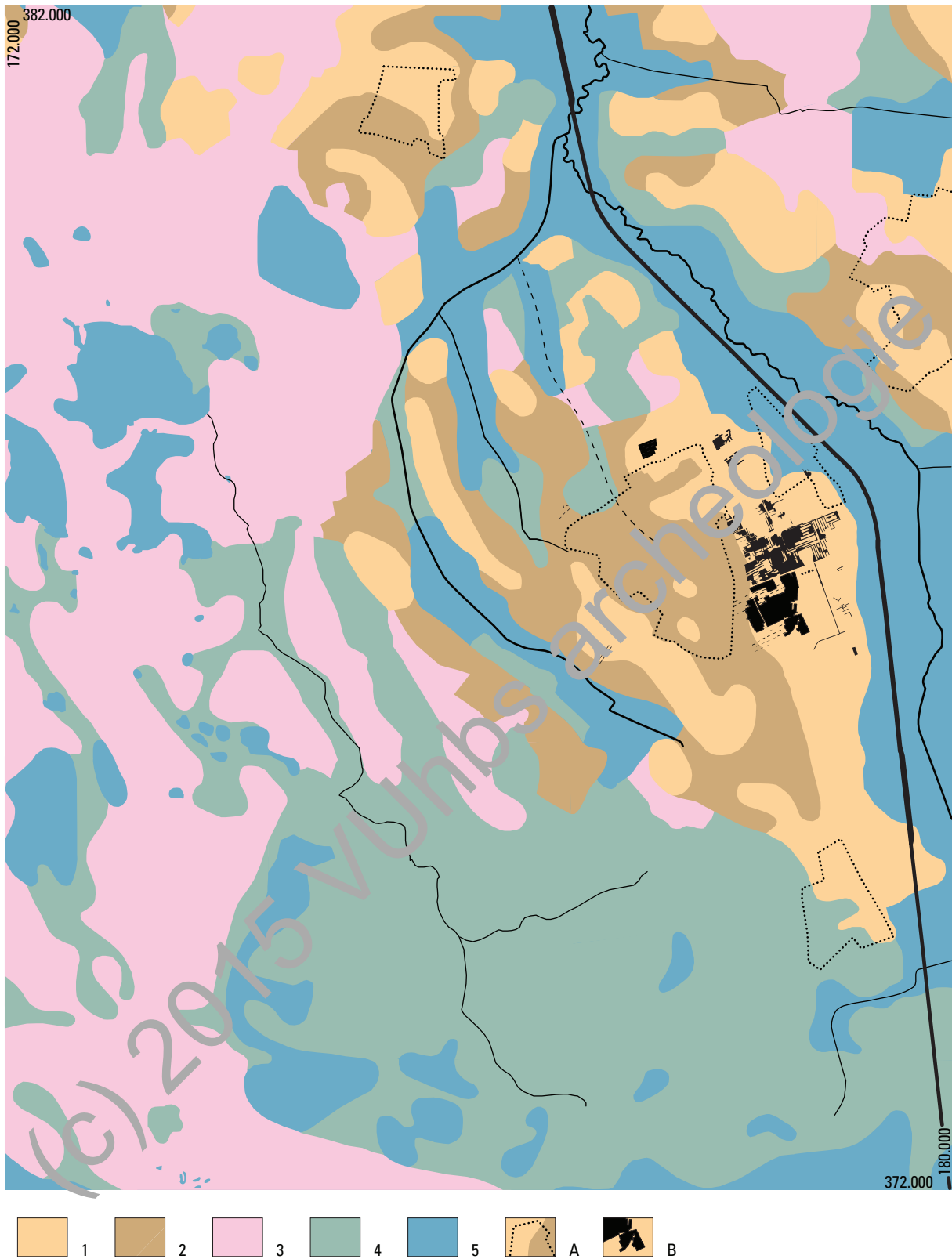

Fig. 3.1. Micro-regio Someren. Vereenvoudigde bodemkaart. Schaal 1:50.000.

1 enkeerdgronden, grondwatertrap VII; 2 idem, gt VI; overige zandgronden, gt VII/VI ('droge heide'); veldpodzolen, gt V ('natte heide'); 5 bodems met gt IV of lager. A op de bodemkaart niet gekarteerd; B opgraving.

3 FYSISCH GEOFRAFIE

Koen Hebinck

In dit hoofdstuk wordt ingegaan op het landschap waarbinnen het plangebied ligt. Achtereenvolgens worden in paragraaf 3.1 de algemene landschappelijke ontwikkeling van het gebied rondom Someren beschreven, in 3.2 topografie en reliëf van de onderzoekslocatie en de directe omgeving en in 3.3 de bodemopbouw en de landschappelijke ontwikkeling van de onderzoekslocatie zelf, aan de hand van de hier opgenomen profielen.

3.1 ALGEMENE LANDSCHAPPELIJKE ONTWIKKELING

Koen Hebinck/Henk Hiddink

Someren ligt in het zuidoostelijke deel van het Zuid-Nederlandse dekzandgebied, in de Roerdalslenk. De Roerdalslenk is een dalingsgebied tussen het Peel Blok (Peelhorst) in het oosten en het Kempen Blok in het westen. Het is ontstaan in het Vroeg-Tertiair (Oligoceen) en is grotendeels opgevuld met mariene sedimenten en vanaf het Vroeg-Pleistoceen met afzettingen van de Rijn en in mindere mate van de Maas. In de ondergrond komen op meer dan 20 meter onder het huidige maaiveld de pleistocene afzettingen van de Maas voor. Deze afzettingen worden gerekend tot de Formatie van Beegden en bestaan voornamelijk uit grove zanden en grinden.¹²

Het huidige landschap is voornamelijk gevormd tijdens het laatste glaciaal ('ijstijd'), het Weichselien (115.000-10.000 jaar geleden). Door de bodemdaling in de Roerdalslenk is er tijdens het Weichselien een dik pakket sediment afgezet op de oudere afzettingen. Tijdens het koudste deel van het Weichselien, het Laat-Pleniglaciaal (26.000-13.000 jaar geleden) maakt Nederland deel uit van een poolwoestijn, waar wind en water bij gebrek aan begroeiing vrij spel hebben. In deze periode worden de zogenaamde ne-eolische zanden van de Formatie van Boxtel afgezet. Dit zijn zanden die overwegend door wind zijn afgezet, maar deels door sneeuwsmeltwater zijn omgewerkt. Ze kenmerken zich door het voorkomen van leemlaagjes en grindsnoertjes. Deze afzettingen stonden voorheen wel bekend als Oud Dekzand of fluvioperiglaciale afzettingen en vormen een licht golvend landschap.¹³ Tijdens het laatste deel van het Weichselien, het Laat-Glaciaal (15.000-10.000 jaar geleden) verbetert het klimaat en keert de begroeiing terug, waardoor de ne-eolische zanden worden vastgelegd. Doordat tijdens twee koude intervallen in het Laat-Glaciaal, de Vroeg- en Late Dryas, de vegetatie weer deels verdwijnt, kunnen de zanden lokaal verstuiven en ontstaan dekzandruggen in het landschap. Deze dekzandruggen zijn puur eolisch van oorsprong en vormen het Laagpakket van Wierden binnen de Formatie van Boxtel. Voorheen stonden deze zanden bekend als Jong Dekzand.¹⁴

Tijdens de huidige warme periode, het Holoceen (vanaf ca. 10.000 jaar geleden), keert de vegetatie terug. Op de hogere delen ontstaan bossen en in de lagere delen ontstaat een meer open vegetatie. Tot de lagere delen van het landschap horen in de eerste plaats de beekdalen. Deze dalen waren al in het Pleistoceen ontstaan, door smeltwater dat in de zomers brede maar ondiepe dalen in de permafrost uitschuurde. In het Holoceen sneden de beken zich dieper in. Het onderzoeksterrein ligt op een noord-zuid gerichte dekzandrug tussen de rivier de Aa (in het oosten) en een tegenwoordig nauwelijks nog herkenbare laagte met daarin de historische bebouwing van Someren (fig. 3.1-3.2). Ten westen van deze laagte ligt een smallere dekzandrug, die verder wordt begrensd door het dal van de Kleine Aa. De afzettingen van de beken behoren binnen de Formatie van Boxtel tot het Laagpakket van Singraven (zand en leem, vaak humusrijk; veen).¹⁵ Het gaat om zand en leem, vaak humusrijk, soms om veen. Veen is plaatselijk ook

¹² De Mulder *et al.* 2003.

¹⁴ Schokker *et al.* 2005.

¹³ Schokker *et al.* 2005.

¹⁵ De Mulder *et al.* 2003.

Fig. 3.2. Someren. De omgeving van het onderzoeksgebied (in de Schuts Akkers bovenaan) op de oudste kadasterkaart van ca. 1832, met daarop geprojecteerd de archeologische opgravingen. De inkleuring van de percelen is gebaseerd op de oudste topografische kaarten. Schaal 1:15.000.

A bebouwing, wegen en percelsgrenzen; B bouwland; C weiland.

tot ontwikkeling gekomen in andere lage delen van het landschap. Hierbij gaat het om relatief vlakke gebieden met een slechte afwatering, zoals het gebied ten zuiden van Someren (fig. 3.1, legenda-eenheid 4). Hier was vroeger sprake van vochtige heide. Andere laaggelegen arealen waren aanwezig in de vorm van depressies en vennen in de drogere heide. Ze liggen vooral op de Strabrechtse Heide tussen Someren en Sterksel/Heeze (links in fig. 3.1).

De moderne bodemkaart geeft wat betreft de hoger gelegen gronden zeker niet de oorspronkelijke situatie weer, voordat de mens het landschap en daarmee de bodemvorming ging beïnvloeden. Aanvankelijk was een eiken-beukenbos tot ontwikkeling gekomen, met in de ondergrond zogenaamde moderpodzolen of bruine bosgronden. Toen de mens het bos ging kappen om akkers te creëren, degradeerden moderpodzolen in minder leemig (10-25% leem) zand tot humus- of haarpodzolen.¹⁶ Door het verdwijnen van de oorspronkelijke vegetatie werd de bodem gevoeliger voor verstuiving en trad in lager gelegen gebieden juist vernatting op omdat minder verdamping optrad. Deze ontwikkeling is algemeen voor de Zuid-Nederlandse zandgronden en zien we in de randzones van figuur 3.1. Tot en met de Voeg- IJzertijd werd gewoond in de latere heide, zoals blijkt uit vondsten bij Kraaijensterk, de Hoenderboompan en het Philips-kampeerterein. In de Romeinse tijd en de Middeleeuwen werden alleen de arealen bewoond waar de bodem niet was gedegrademd. Hiertoe behoorden ook de dekzandruggen bij het dorp Someren, met een leemrijke (zeker 30-45%) ondergrond.¹⁷ De bodems hier waren uitzonderlijk vruchtbaar en droog, dus geschikt voor akkerbouw.

Vanaf de Late Middeleeuwen, ongeveer de 14de/15de eeuw werd de mest op de zandgronden niet langer alleen met organisch materiaal (heidemaaisel, bladeren, strooiel) bereid, maar in toenemende mate ook met anorganisch materiaal (heideplaggen).¹⁸ Door het zand in de plaggen die van de heide werden gehaald, werden de akkers via het bemesten steeds verder ongenoegd. Tegenwoordig is sprake van plaggendekken van 80-100 cm dik, waarvan ca. 60 cm bestaat uit opgebracht materiaal en de rest uit de omgewerkte oorspronkelijke bodem. Op de bodemkaart is dus niets meer van deze laatste zichtbaar omdat de akkers staan aangegeven als 'hoge zwarte enkeerdgronden'. Het systeem van plaggenbemesting had verder tot gevolg dat de bodems in de heidezone verder degradeerden omdat men hier met enige regelmatig de humeuze bovengrond aflagde en afvoerde.

3.2 RELIËF EN BODEM IN DE DIRECTE OMGEVING VAN HET ONDERZOEKSTERREIN

Het opgravingsterrein ligt aan de noordrand van de bebouwing van Someren. Volgens de geomorfologische kaart ligt de opgravinglocatie op een dekzandrug met of zonder oud bouwlanddek (4K14). Op 150 meter ten (noord)westen van de locatie ligt een dalvormige laagte zonder veen (2R2). Deze dalvormige laagte en de dekzandrug waarop het opgravingsterrein ligt, zijn op het AHN duidelijk herkenbaar. Ook op het kadastrale minuutplan van ca. 1830, is deze dalvormige laagte zichtbaar, in de percelering en het landgebruik (het laatste alleen ten zuiden van de Kerkakkers; fig. 3.2). Het onderzoeksgebied ligt binnen de Schutsakkers.

De maaiveldhoogte binnen het opgravingsterrein zelf varieert weinig en ligt tussen de 26.7 m NAP in het oosten en 26.4 m NAP in het westen van het terrein. Het terrein loopt daarmee licht af in de richting van de dalvormige laagte ten westen van het terrein, waar het maaiveld op een hoogte van circa 25.6 m NAP ligt. Binnen het terrein en de directe omgeving is volgens de bodemkaart een hoge zwarte enkeerdgrond gevormd met grondwatertrap VII. Enkeerdgronden zijn zandgronden met een donkere zwarte bovengrond, die dikker is dan 50 cm.¹⁹ Waarschijnlijk is door de aanleg van het plaggendek het

¹⁶ Spek 1993, 174-177; 2004, 118-120.

¹⁸ Hiddink/Renes 2007; Spek 2004.

¹⁷ Hiddink 2011b, 95ff.

¹⁹ De Bakker/Schelling 1989, 141.

oorspronkelijke dekzandrelief binnen het onderzoeksterrein genivelleerd, waardoor nu de verschillen in maaiveldhoogte binnen de akkers klein zijn.

3.3 DE BODEMOPBOUW VAN HET ONDERZOEKSTERREIN

Om de bodemopbouw binnen het onderzoeksterrein in kaart te brengen, zijn in totaal 48 profielen gedocumenteerd. Tijdens het proefsleuvenonderzoek ten noorden van de Acaciaweg zijn 18 profielen gedocumenteerd en tijdens de opgraving zijn in dit deel van het onderzoeksterrein nog 8 profielen getekend. Bij het proefsleuvenonderzoek ten zuiden van de Acaciaweg zijn 22 profielen gedocumenteerd. De bodemopbouw is beschreven volgens de Archeologische Standaard Boorbeschrijvingsmethode (ASB)²⁰

3.3.1 BODEMOPBOUW

De bodem in het deel ten noorden van de Acaciaweg bestaat uit de 28 tot 44 cm dikke recente bouwvoor van bruin, zwak siltig, matig fijn zand. Hieronder is een dik pakket grijsbruin tot donker bruin, matig siltig, zwak humeus, matig fijn zand met veelal houtskoolspikkels aanwezig. Dit betreft het eerd- of plaggendek dat op de locatie is ontstaan door de jarenlange pluggenbemesting. De verdere opbouw en ontwikkeling van het eerddek zal hieronder behandeld worden. Het eerddek gaat in het grootste deel van het deelgebied ten noorden van de Acaciaweg op een diepte van 68 tot 119 cm –mv met een scherpe grens over in geelgrijs, matig siltig, matig fijn zand. Veelal komen direct onder het eerddek roestvlekken voor.

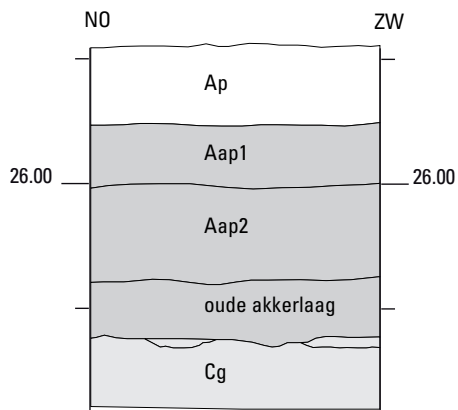
In het deel ten zuiden van de Acaciaweg bestaat de bodem uit een 25 tot 52 cm dikke recente bouwvoor. Hieronder is, net als in het deel ten noorden van de Acaciaweg, een 33 tot 96 cm dik pakket bruingrijs tot donkerbruin, zwak siltig, zwak humeus, matig fijn zand met veelal een geringe hoeveelheid houtskool aanwezig. Ook dit is weer het eerddek dat ook in het noordelijke deelgebied aanwezig is. In de werkputten 15, 16 en 19 t/m 22 is onder het eerddek een 4 tot 32 cm dikke licht bruingrijze laag matig siltig zand aanwezig (fig. 3.3). Dit betreft een (restant van een) oude akkerlaag. Deze laag is net als het eerddek zwak humeus, maar de humus is veel verder gemineraliseerd dan in de bovenliggende lagen door de vroegere vorming en is daarvoor lichter van kleur. Deze akkerlaag gaat op een diepte van 92 tot 128 cm –mv (25,32 tot 25,80 m +NAP) met een scherpe grens over in de C-horizont die bestaat uit geelgrijs, matig siltig, matig fijn zand met roestvlekken. In de overige werkputten ontbreekt de oude akkerlaag en gaat het eerddek in de meeste profielen direct over in de C-horizont. Alleen in proefsleuf 11, in het uiterste westen van het deelgebied ten zuiden van de Acaciaweg, is onder het eerddek een 10 cm dikke laag geelbruin zand aanwezig (fig. 3.3). Deze laag is geïnterpreteerd als een restant van een moderpoolzool-B-horizont. Deze B-horizont gaat geleidelijk over in de C-horizont. De C-horizont bestaat ook in het deelgebied ten zuiden van de Acaciaweg uit geelgrijs, matig siltig, matig fijn zand met roestvlekken. Veelal komt op ongeveer 20 tot 30 cm onder het vlak een laag voor met veel roestvlekken en fijne concretes.

3.3.2 LANDSCHAPPELIJKE ONTWIKKELING

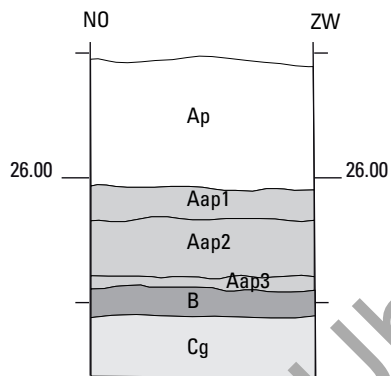
Uit de hierboven beschreven bodemopbouw blijkt dat er binnen het onderzoeksterrein een 70 tot 120 cm dik eerddek aanwezig is. In het deel ten zuiden van de Acaciaweg is hieronder in acht profielen nog een oude akkerlaag te zien. De oude akkerlaag en het eerddek gaan in het grootste deel van het terrein

²⁰ Bosch 2008.

Proefsleuf 15, profiel 2

Proefsleuf 11, profiel 2

Proefsleuf 8, profiel 2

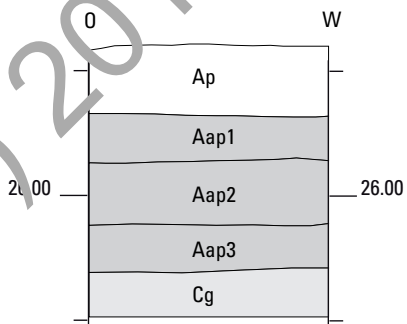

Fig. 3.3. Someren-Acaciaweg. Profielsecties. Schaal 1:30.

met een scherpe grens direct over in de C-horizont. De natuurlijke afzettingen onder het eerddek bestaan uit de nat-eolische afzettingen van de Formatie van Boxtel. Deze afzettingen bestaan uit een afwisseling van meer zandige dan wel lemige lagen. Direct onder het eerddek zijn gleyverschijnselen te zien, vooral in de vorm van roestvlekken en ijzerconcreties. Deze gley-zone (Cg-horizont) is de zone waar periodieke verzadiging van de grond met water optreedt door fluctuaties in de grondwaterspiegel. Waarschijnlijk betreft het hier een schijngrondwaterspiegel boven slecht doorlatende leemlagen in de ondergrond en betekent dit niet dat de locatie periodiek hoge grondwaterstanden tot dicht onder het maaiveld kende.

Door het ontbreken van (restanten van) het oorspronkelijke bodemprofiel in het grootste deel van het onderzoeksterrein is het maaiveld van voor de aanleg van het eerddek niet goed te reconstrueren. Bij de ontginning van het gebied is het terrein waarschijnlijk geëgaliseerd, waarbij het oorspronkelijk bodemprofiel is afgetopt en deels opgenomen in het eerddek en/of de akkerlaag. Dit blijkt onder meer uit de spitsporen die in verschillende profielen aan de basis van het eerddek zijn aangetroffen. Alleen in het uiterste westen van het deelgebied ten zuiden van de Acaciaweg is nog een restant van een moderpodzol-B-horizont aanwezig. Dit restant van het bodemprofiel van voor de aanleg van het eerddek is hier waarschijnlijk bewaard gebleven doordat dit deel lager gelegen was, waardoor hier het bodemprofiel minder is afgetopt bij de ontginning van het gebied. Verder zijn er binnen het onderzoeksterrein geen (kleinere) depressies waargenomen waarin een deel van het oorspronkelijke bodemprofiel bewaard gebleven is. Uit de aanwezigheid van de moderpodzol-B-horizont in het uiterste westelijke deel van het deelgebied ten zuiden van de Acaciaweg, blijkt dat in het gehele deelgebied waarschijnlijk een moderpodzol gevormd is. Een dergelijk bodem wordt gevormd onder droge omstandigheden in de rijkere, meer lemige zandgronden. Ook in het deel ten noorden van de Acaciaweg zal gezien de vergelijkbare ondergrond een dergelijke bodem gevormd zijn, maar is deze geheel verdwenen en/of opgenomen in het eerddek.

3.3.3 OPBOUW EERDDEK

De totale dikte van het eerddek inclusief de huidige bouwvoor ligt tussen de 70 en 120 cm (fig. 3.4). Gemiddeld genomen is het totale eerddek in het noordelijke deelgebied met ongeveer 100 cm iets dikker dan in het zuidelijke deelgebied waar de totale dikte rond de 90 cm ligt. Aan de basis van het eerddek zijn in enkele profielen duidelijke spitsporen te zien. In het deel ten zuiden van de Acaciaweg zijn in de meeste profielen in het eerddek 2 tot 3 fasen te onderscheiden. Daar waar drie fasen aanwezig zijn, bestaat het pakket van boven naar onder uit een 10 tot 25 cm dikke bruine laag die geleidelijk overgaat in een 15 tot 20 cm dikke donker grijze laag met daaronder nog een ongeveer 10 cm dikke bruingrijze laag (fig. 3.4, proefsleuf 8). In vier gevallen ontbreekt de onderste bruingrijze laag. In de zuidoostelijke helft van het deelgebied is tussen deze lagen en de huidige bouwvoor nog een ongeveer 20 cm dikke, grijsbruine tot donker bruingrijze subrecente bouwvoor/verstoring aanwezig. Onder het eerddek is in negen profielen een lichter gekleurde oude akkerlaag aanwezig.

In het deel ten noorden van de Acaciaweg zijn in alle profielen ook de drie fasen in het eerddek te herkennen die ook in het zuidelijke deelgebied aanwezig zijn. Hierboven zijn, meer dan in het zuidelijke deelgebied, verschillende recentere verstoringen en/of ophogingslagen aanwezig. Vooral in het zuidelijke deel van het deelgebied zijn deze recentere lagen op of in het eerddek aanwezig. Alleen in het oosten van het deelgebied is onder het plaggendek nog een dun, lichter gekleurd restant van een oude akkerlaag aanwezig.

Uit de opbouw van het eerddek blijkt dat binnen het onderzoeksterrein geleidelijk een plaggendek is ontstaan met een dikte van 90 tot 100 cm. De ouderdom van het eerddek is op basis van de resultaten van het onderzoek niet te bepalen, maar er zijn drie fasen in de opbouw van het dek binnen het gehele onderzoeksterrein te onderscheiden. Deze lagen zijn vermoedelijk ontstaan door de wisselende samenstelling (verhouding organisch-mineraal materiaal) van de plaggemest door de tijd heen. Tot

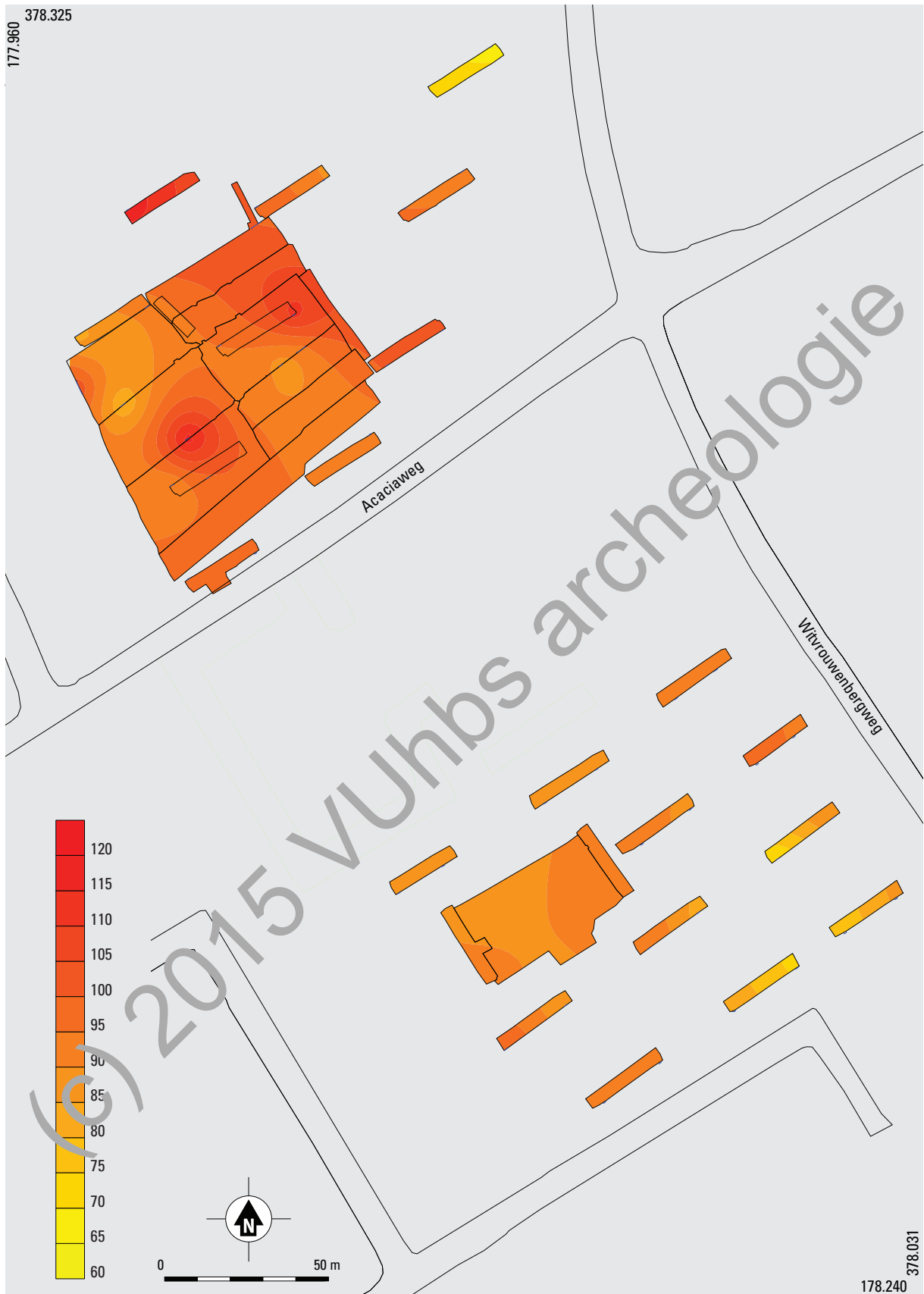

Fig. 3.4. Someren-Acaciaweg. Dikte van het plaggendeck (in cm). Schaal 1:1750.

hoeveel netto-ophoging de plaggenbemesting geleid heeft, is niet met zekerheid te bepalen, omdat het totale eerddek zowel bestaat uit materiaal dat is opgebracht voor de bemesting, als uit een deel van het oorspronkelijke bodemprofiel. Dit blijkt onder meer uit de aanwezigheid van spitsporen aan de basis van het eerddek in de C-horizont. Dit betekent dat, voordat er plaggen zijn opgebracht, de top van het natuurlijke bodemprofiel is omgespit, waarmee het is opgenomen in de humeuze bovengrond. Hiermee rekening houdend, betekent dit dat er binnen het onderzoeksterrein een netto-ophoging van ongeveer 60 tot 70 cm zal hebben plaatsgevonden. Dit komt overeen met de hoeveelheid opgebracht materiaal dat is aangetroffen bij de opgravingen in Waterdael III ten zuidoosten van het huidige onderzoeksterrein en bij de opgravingen aan de Ter Hofstadlaan ten noordoosten ervan.²¹

(c) 2015 VUhbbs archeologie

²¹ Hiddink 2009, 21 (Ter Hofstadlaan); 2011b, 108-109 (Waterdael III).

4 STRUCTUREN VOORAFGAAND AAN EN BUITEN DE OMGREPPELDE MIDDELEEUWSE NEDERZETTING

4.1 PREHISTORISCHE SPOREN

De vondst van bewerkt vuursteen, fragmenten prehistorisch aardewerk, Romeins aardewerk en een fragment van een La Tène-armband laten zien dat de omgeving van de onderzoekslocatie een lange bewoningsgeschiedenis kent. Het prehistorische aardewerk dateert tussen het Neolithicum en de Late IJzertijd.²² Sporen van bewoning uit de periode vóór de Middeleeuwen zijn echter in zeer geringe mate aangetroffen. De grote dichtheid van bewoningssporen uit de Middeleeuwen heeft de herkenbaarheid van prehistorische sporen verminderd en een deel ervan zal zijn vergraven.

Op basis van waarnemingen in het veld en bestudering van de opgravingsfoto's zijn in de sporendatabase 24 sporen als 'prehistorisch' aangemerkt. Zeven sporen zijn volledig geïsoleerd van andere prehistorische sporen aangetroffen, onder andere in de proefsleuven van deelgebied 2. Vijf sporen vormden een mogelijke concentratie in werkput 16 en 24, maar er was geen (deel van) een structuur in te herkennen. In werkput 6 was een concentratie van elf prehistorische sporen aanwezig in een vlak van 7.3 bij 6.2 m, waarin echter ook geen structuur in te herkennen was (fig. 9.1). Een drietal sporen maakt vanwege hun grotere diepte ten opzichte van de andere mogelijk deel uit van de dragende constructie van de structuur (6.234, 244 en 245).

4.2 EEN VROEG-MIDDELEEUWS HUIS

In deelgebied 2 is een structuur aangetroffen die op typologische gronden in de Vroege Middeleeuwen gedateerd kan worden (gebouw 8001; fig. 4.1-4.2). Het betreft een huisplattegrond van 18 bij 7.1 m, met drie rijen staanderpalen en vijf traveeën. Aan drie zijden wordt de kernconstructie van het huis omgeven door wandpalen, die zich telkens naast een staanderpaal bevinden.²³

In de opgravingen te Someren zijn tal van vroeg-middeleeuwse gebouwen aan het licht gekomen, in Someren-Waterdael III alleen al 23 hoofdgebouwen. Deze zijn op typologische gronden onderverdeeld in gebouwen met één- en meeboukige kernen.²⁴ Gebouw 8001 past in de laatste groep en is bijvoorbeeld goed vergelijkbaar met gebouw Waterdael 1226/1227, maar ook met een plattegrond van Weert-Kampershoek C, al is die wat breder (fig. 4.2).²⁵ Laatstgenoemde werd in de tweede helft van de 7de eeuw gedateerd. De gebouwen van Waterdael III zijn in elk geval tussen 600 en 1000 te dateren, en 1226/1227 waarschijnlijk tussen 675 en 800 na Chr. (1227 ontmanteld ná 725). In de sporen van 8001 is alleen een fragment Pfaffrath-aardewerk gevonden, dat gedurende een latere bewoningsfase in de nazak van het spoor terecht is gekomen.

Gebouw 8001 laat zien dat ook op enkele honderden meters ten noorden van de oude opgraving Witvrouwenweg uit 1990-1991 sprake is van vroeg-middeleeuwse bewoning. Dit is op zich niet verwonderlijk, omdat ook in de directe omgeving van de voormalige St. Lambertuskerk huizen uit deze periode verwacht mogen worden.²⁶ Nog verder naar het noorden, in de opgraving Ter Hofstadlaan, zijn weliswaar geen gebouwen gevonden, maar wel wat aardewerk uit de Vroege Middeleeuwen.²⁷ Al met al blijkt over een afstand van ongeveer 1.8 km, van Waterdael III tot de Ter Hofstadlaan, sprake van vroeg-middeleeuwse erven, soms geclusterd, soms meer geïsoleerd zoals in deelgebied 2 van de Acacialaan.

²² Zie verder paragraaf 6.1.

²³ Ten zuiden van het gebouw ligt kuil 25001, waarvan de functie en precieze datering onbekend zijn.

²⁴ De Boer 2012a, 71ff.

²⁵ De Boer 2012a, 78, fig. 5.5; De Boer *et al.* 2012, 367-368, fig. 18.6 (Someren); Dijkstra 1998, fig. 4.2 (Weert).

²⁶ Schabbink 1999; Hiddink 2009, 16-17.

²⁷ Hiddink/Ostkamp 2009, 81.

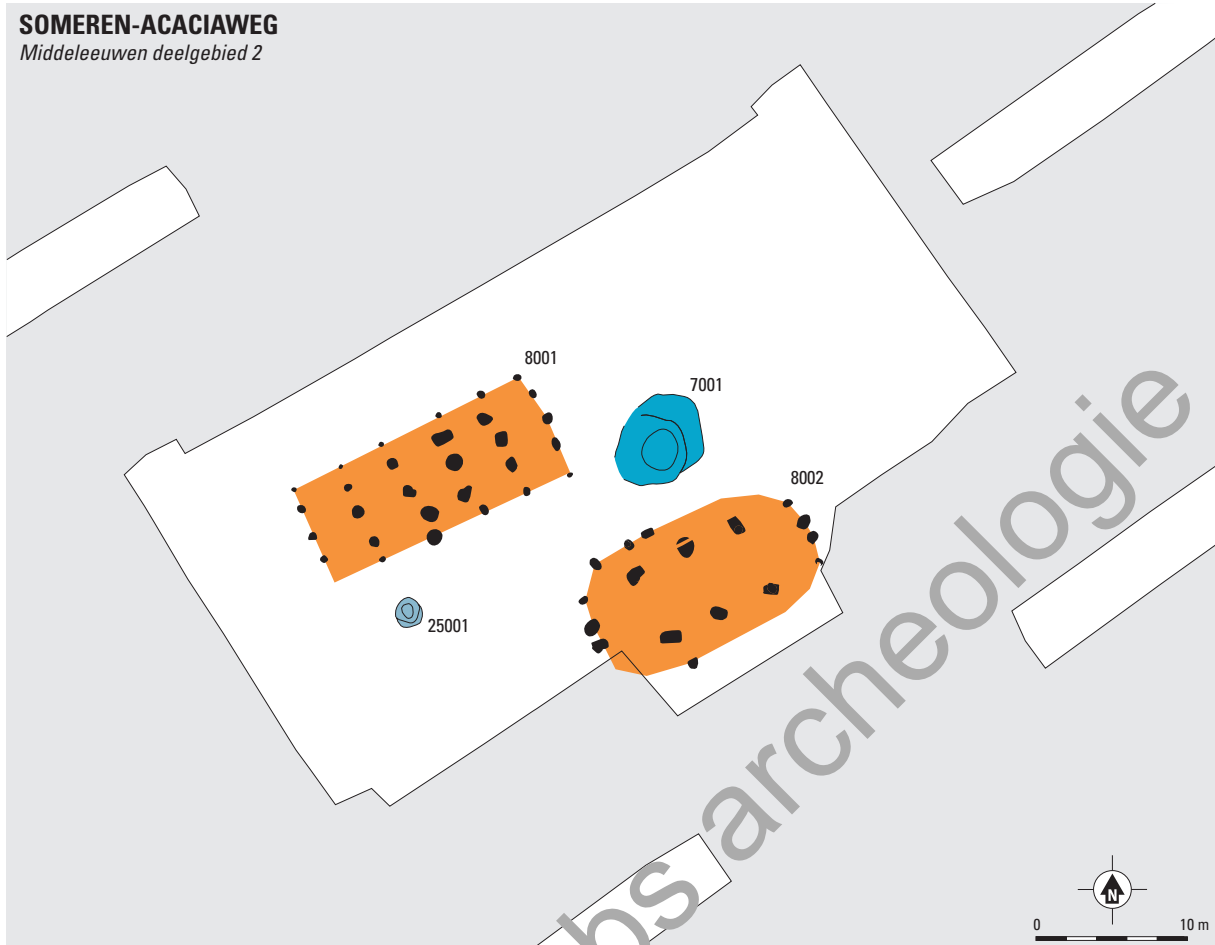

Fig. 4.1. Someren-Acaciaweg. De middeleeuwse structuren van deelgebied 2. Schaal 1:500.

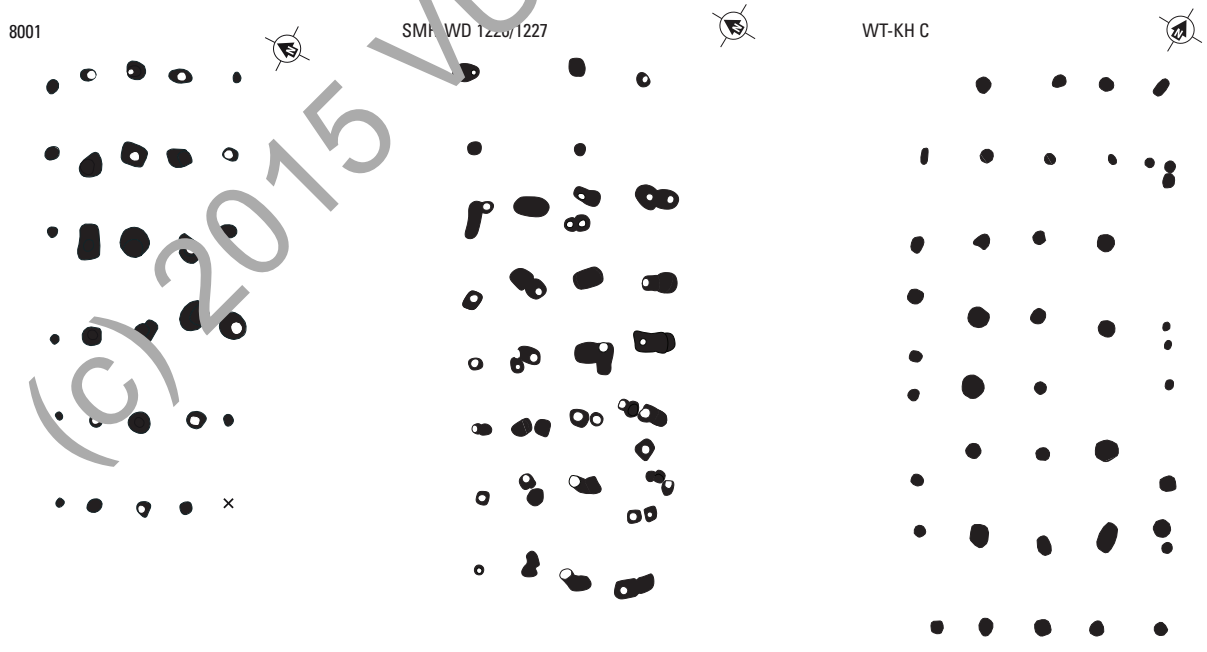

Fig. 4.2. Gebouw 8001 van Someren-Acaciaweg in vergelijking met 1226/1227 van Waterdael III en het gebouw van Weert-Kampershoek cluster C (laatste naar De Boer 2012, fig. 5.5; Dijkstra 1998, fig. 4.2 en oorspronkelijke overzichtstekening). Schaal 1:300.

4.3 EEN ERF UIT DE VOLLE MIDDELEEUWEN

In hetzelfde areaal waar het vroeg-middeleeuwse gebouw 8001 is aangetroffen, ligt gebouw 8002 (fig. 4.1). Het is een gebouw met drie binnenstijlpalen en aan elk uiteinde twee dicht bijeen gelegen ‘kopse stijlen’. Hoewel door het kleine aantal bewaarde wandstijlen moeilijk te zien, had het gebouw gebogen wanden en daarmee een ‘bootvorm’. Gebouw 8002 behoort tot het type Dommelen A1/Huijbers H1, dat ongeveer in de periode 900-1200 na Chr. kan worden gedateerd, maar dat vooral voorkomt tussen 900 en 1100.²⁸ Op grond van het gevonden aardewerk zou de datering van ons exemplaar tussen ca. 1050 en 1100 kunnen liggen. Het is waarschijnlijk dat waterput 7001 bij het gebouw hoorde. Hoewel de oriëntatie anders suggereert, lijkt 8002 niet een directe opvolger van gebouw 8001.

²⁸ Theuws 1988 *et al.*, 272ff., m.n. 280; Huijbers 2014, m.n. 378-379.

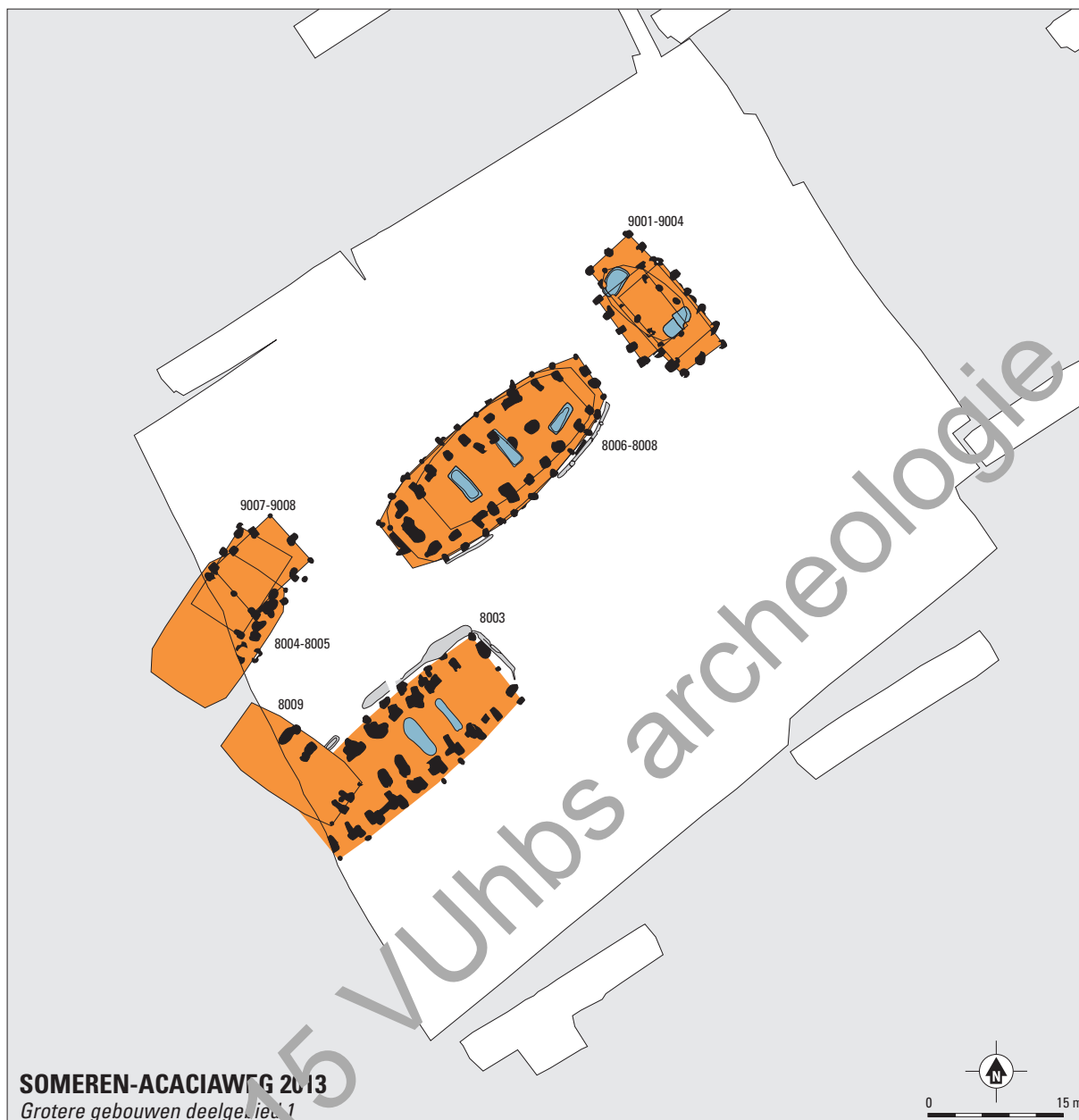

Fig. 5.1. Someren-Acaciaweg. De (mogelijke) hoofdgebouwen en grotere bijgebouwen. Schaal 1:750.

5 EEN OMRACHTE NEDERZETTING UIT DE VOLLE MIDDELEEUWEN

In deelgebied 1 is een omgrachte nederzetting uit de Volle Middeleeuwen opgegraven. Hieraan konden worden toegeschreven zes (mogelijke) hoofdgebouwen en zes grotere bijgebouwen (respectievelijk structuur 8003-8009 en 9001-9008; fig. 5.1). Daarnaast is sprake van zeven kleine bijgebouwen (9005-9006, 13001-13005) en drie waterputten (7002-7004; fig. 5.5-6). Tenslotte zijn er een reeks kuilen (25002-25016), artisanale greppels (38001-38003), alsmede greppels en een gracht die de nederzetting omsloten (14001-14005; 29001; fig. 5.8). De structuren worden uitvoerig besproken in de catalogus, hoofdstuk 9.

5.1 GROTE GEBOUWEN

Wat betreft de grotere gebouwen uit de Volle Middeleeuwen, is het in veel gevallen moeilijk vast te stellen of we te maken hebben met een huis (met daarin een stal) of een schuur (of leese-stal).²⁹ De reden hiervoor is dat hoofdgebouwen en grote bijgebouwen ongeveer dezelfde plattegronden kunnen hebben, maar vooral de matige conservering. Doordat het middeleeuwse maaiveld/niveau en enkele decimeters daaronder zijn opgenomen in het akkerpakket, zijn er nauwelijks indicaties over de plaats van de haard c.q. het woongedeelte, binnenwanden, de stal, enzovoort. Een indirecte aanwijzing voor de plaats van de haard in het woongedeelte, en daarmee voor die van de stal in de andere helft van een huis, is mogelijk de zogenaamde 'paal P' op de middenas van gebouwen.³⁰ In gebouwen uit de Volle Middeleeuwen in het MDS-gebied waarin haarden zijn gevonden, liggen deze meestal bij het eerste of laatste gebint, iets in de richting van het centrum van het huis. Deze plaats zou kunnen wijzen op de bevestiging van een rookvang aan het gebint.³¹ Nu zien we vaak dat 'paal P' eveneens in de buurt van het eerste gebint ligt, zodat ook deze met een rookvang of andere voorziening bij de haard zou kunnen samenhangen.³² Een andere indicatie voor een woon(stal)huis is de aanwezigheid van een waterput, waarbij men echter altijd bedacht moet zijn op de mogelijkheid dat een ontbrekende put vaak op enige afstand, buiten de opgraving kan liggen. In de praktijk komt verder regelmatig de gecompliceerde situatie voor, dat twee gebouwen op een erf ongeveer even groot zijn en dus niet direct als huis dan wel schuur aangewezen kunnen worden. Een detail van de plattegrond kan dan uitsluitsel geven: algemeen wordt er van uitgegaan dat dubbele kopse stijlen wijzen op een huis en enkele op een bijgebouw.³³ Verder heeft Huijbers gewezen op het voorkomen van een voor 'gestandariseerde' uitleg van erven, waarbij - simpel gezegd - de waterput aan de ene kant van het huis ligt en de bijgebouwen aan de andere kant (fig. 5.2).³⁴ Ten aanzien van Someren-Acaciaweg tenslotte, dient rekening gehouden te worden met een laatste complicerende factor. Dit is de mogelijkheid dat de bijzonder grote gebouwen van een elite-nederzetting zich niet makkelijk laten inpassen in typologieën en functiegroepen. In het licht van alle genoemde problemen zullen we de grotere structuren van de Acaciaweg met het neutrale begrip 'gebouw' aanduiden. De argumenten voor

²⁹ Voor deze problematiek, vergelijk Wouters *et al.* 1995/96, 162-166; Arnoldussen (ed.) 2003, 183-186; Hiddink 2005, 159-161.

³⁰ Voor paal P, M en N, zie Theuws 1999, 304, appendix 2.

³¹ Wouters *et al.* 1995/96, 162-164. De haard ligt soms ergens anders, zoals in Herpen-Wilgendaal huis 3: tussen het tweede en derde gebint (Ball *et al.* 2002, fig. 8.17); in Uden ligt de haard op dezelfde plaats als in Herpen, maar dan halverwege de lengte-as en de rij gebintstijlen

(Arnoldussen (ed.) 2003, fig. 9.9).

³² Bijvoorbeeld in Lieshout gebouw 27 en 309 (Hiddink 2005, 451-452, fig. 19.3-4), Geldrop huis 1 (Beex 1990, fig. 20) en Weert-Kampershoek gebouw 1 (Dijkstra 1996, 44, fig. 5.8).

³³ Bijvoorbeeld bij erf A en B van Lieshout-Beekseweg (Hiddink 2005, 166, fig. 8.10).

³⁴ Huijbers 2007, 219ff.

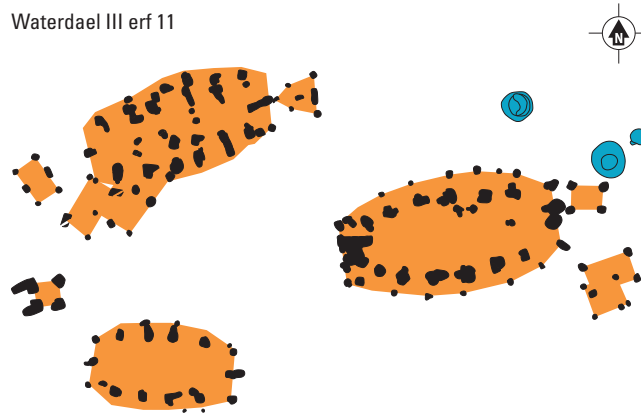

Fig. 5.2. Someren-Waterdael III. Een voorbeeld van een erf (11) met een 'ideale' ligging van de waterputten en bijgebouwen ten opzichte van het hoofdgebouw (naar De Boer 2012, fig. 6.25b). Schaal 1:750.

mogelijke functies komen in het onderstaande aan de orde wanneer ze stuk voor stuk worden besproken, ook wat betreft de typologie en datering. We beginnen met de grootste gebouwen 8006–8008 (fig. 5.3).

Gebouw 8006, 8007, 8008

Op grond van dateerbaar vondstmateriaal en oversnijdingen van sporen kan gebouw 8006 tussen het laatste kwart van de 12de eeuw en het eerste kwart van de 13de eeuw worden gedateerd. Dit gebouw is de jongste van de drie gebouwen, die telkens op dezelfde plek herbouwd zijn. Gebouw 8007 en 8008 dateren respectievelijk in het tweede/derde kwart van de 12de eeuw en het eerste/tweede kwart van de 12de eeuw. Alle drie de gebouwen zijn vanwege de gebogen strandrijen en gebogen wanden te omschrijven als huistype H2, dat voorkomt tussen 950 en 1325.³⁵ Nu is gebouw 8006 met negen gebinten (buiten de kopse kanten) een bijzonder grote vertegenwoordiger van dit type, dat meestal vijf gebinten heeft.

Gemeten tussen de wandpalen, is gebouw 8006 maar liefst 28 m lang en 11.4 m breed. In één van de lange wanden is een inpandig portaal met taps toelopende dagkanten aanwezig, te herkennen aan de zogenaamde palen M en N in het interieur van de plattegrond. Eén travee naar het noorden bevindt zich nog een ingang, maar dan aan het uitwendige van het huis, herkenbaar aan twee buiten de wandpalen geplaatste ingangspalen. Een derde en een vierde ingang zijn mogelijk aanwezig in de korte wanden. Aan de noordoostzijde is deze herkenbaar door de relatie met bijgebouw 9006, dat wordt gezien als een zogenoemde 'droogloop' – een overdekte passage – tussen de kopse kant van gebouw 8006 en gebouw 9001. Een wandpaal buiten de sluitpalen in de korte zuidwestelijke wand van gebouw 8006 zou eveneens kunnen duiden op de aanwezigheid van een ingang. Kuil 2.086 in de noordoostelijke helft van de plattegrond zou vanwege de verbrande leem een haard kunnen zijn geweest (of wijst op de aanwezigheid van een haard in de directe nabijheid. Misschien mogen we 2.087 dan als paal P opvatten. De functie van de langwerpige kuilen in het gebouw is onbekend (geldt ook voor de andere fasen). Ze lijken qua vorm wel wat op de bekende 'drielagen' of 'mestkuilen', maar in dit geval is zeker geen sprake van de typische laagbouw. Mogelijk gaat het om voorraad of -kelderkuilen.³⁶

Het grondplan van gebouw 8007 is zeer goed vergelijkbaar met dat van gebouw 8006. De totale afmetingen zijn 26.9 bij 11.2 m, het aantal van negen traveeën is slechts één minder dan bij gebouw 8006. Doordat de plattegrond overbouwd is door gebouw 8006, is deze echter minder compleet. Veel wandpalen ontbreken, evenals één gebintpaar. Dit geldt in nog grotere mate voor gebouw 8008. De

³⁵ Huijbers 2014, 400. In de inventarisatie van Huijbers is één huis van het type H2 aanwezig dat rond 1300 is gedateerd.

³⁶ Zie verder hieronder, paragraaf 5.5.

Fig. 5.3. Someren-Acaciaweg. Gebouw 8006-8008.

A vanuit het westen met op de voorgrond de mogelijke haardkuil spoor 2.086 en kuil 25009, daarachter waterput 7004 en een deel van de sporen van bijgebouw 9001-9004.

B vanuit het oosten met op de voorgrond kuil 25008 en 25007 en achter het gebouw de donkergrijze kuil 25003, greppel 38001 en 38002 en waterput 7002.

sluitpalen in beide korte wanden van dit gebouw zijn wel teruggevonden, waardoor de lengte van 22.2 m kon worden bepaald.

Gebouw 8003

Evenwijdig aan gebouw 8006-8008, maar meer naar het zuiden, ligt gebouw 8003 (fig. 5.1; 5.4). De zuidwestelijke korte wand bevindt zich net buiten de grenzen van de opgraving, maar de totale lengte zal bij benadering 26.8 m zijn geweest. De breedte tussen de gebintstijlen is in het midden van het gebouw 7.3 m, tussen de wandpalen is hij 11.0 m. Recht tegenover de ingang waarvan de ligging wordt aangegeven door de palen M en N, is mogelijk nog een ingang aanwezig. In de osendrop die zich hier langs de lange wand bevindt, is een opening met de breedte van een travee een mogelijke aanwijzing voor een doorgang. Deze osendrop is overigens gedurende de gebruiksfase van het huis nog buiten gebruik geraakt, tenminste, als de vier stijlen op 2.3 m buiten de wandstijlen inderdaad een soort 'veranda' hebben gevormd. De osendrop wordt bovendien oversneden door een greppel (38001), die vanaf spieker 13005, langs waterput 7002 richting de huisplattegrond loopt. Ter hoogte van de tweede travee ten noordoosten van de eerder genoemde ingangen loopt deze greppel de huisplattegrond in. In het interieur wordt het uiteinde van de greppel oversneden door kuil 25006. Greppel 38001 en nabijgelegen greppel 38002 hadden mogelijk een artisanale functie.

De aardewerkfragmenten die in associatie met gebouw 8003 zijn gevonden, leverden een minder nauwkeurige datering op dan bij gebouwen 8006-8008. Het merendeel van het materiaal was afkomstig uit de onderste vullingslagen van de osendrop en had een datering in de tweede helft van de 12de eeuw. Na het buiten gebruik raken van de osendrop is het gebouw een nog onbekende periode in gebruik geweest. Dit impliceert dat gebouw 8003 gelijktijdig is met gebouw 8007 en/of gebouw 8006.

Op het eerste gezicht zou men gebouw 8003 wellicht als woon(stal)huis willen interpreteren, op grond van de aanzienlijke omvang en de langwerpige knipen in het interieur, net als bij 8006-8008. Het is echter even goed mogelijk het als bijgebouw te zien, onder meer omdat de enkele 'middenstijl' in de oostelijke korte wand daar aan doet denken (vergelijk bijgebouw 9001). Verder is het afhankelijk van de wijze waarop het erf wordt gereconstrueerd. Zoals eerder in dit hoofdstuk opgemerkt, hebben erven in de Volle Middeleeuwen soms een soort gestandaardiseerde uitleg.³⁷ Erf 9 en 11 van Someren-Waterdael III hebben een dergelijke uitleg (fig. 5.2). Hier is sprake van een hoofdgebouw met aan een kant de waterput en aan de andere kant twee (rijen) bijgebouwen. Bij de waterput liggen ook enkele bijgebouwen, soms is sprake van één groter bijgebouw dat haaks op het hoofdgebouw ligt. Op zich zijn de 12de-eeuwse gebouwen van Acaciaweg in een dergelijk schema te passen: achter het hoofdgebouw 8006-8008 liggen dan de bijgebouwen 8003 en 8007-8008, bij de waterput 7004 een haaks op het hoofdgebouw georiënteerd bijgebouw (9001-9004) met nog enkele spiekers en een hooimijt. Het valt dan wel op dat het 'extra' bijgebouw 9001-9004 in alle fasen aanwezig is terwijl 8003 slechts één fase lijkt te kennen. Bovendien moet er op gewezen worden dat het 'ideale erf' zoals hier beschreven niet veel voorkomt: bijvoorbeeld slechts twee maal op 32 erven in Waterdael III.³⁸ Het blijft daarom mogelijk dat 8003 een hoofdgebouw is met een eigen put (7002) en tenminste twee bijgebouwen (8007-8008).

Gebouw 8004-8005

Het gaat hier om een lastig te ontwarren palenzwerm, die min of meer de vorm van een gebouw heeft, waarvan de breedte 7.0 m bedraagt en de minimale lengte 9.3 m. De lange wanden bestaan uit een veelheid aan paalsporen die mogelijk tot meer dan één structuur behoren. Het kan hier zowel om een hoofd- als bijgebouw gaan.

³⁷ Huijbers 2007, 219ff.

³⁸ De Boer 2012b, 161ff., fig. 6.26.

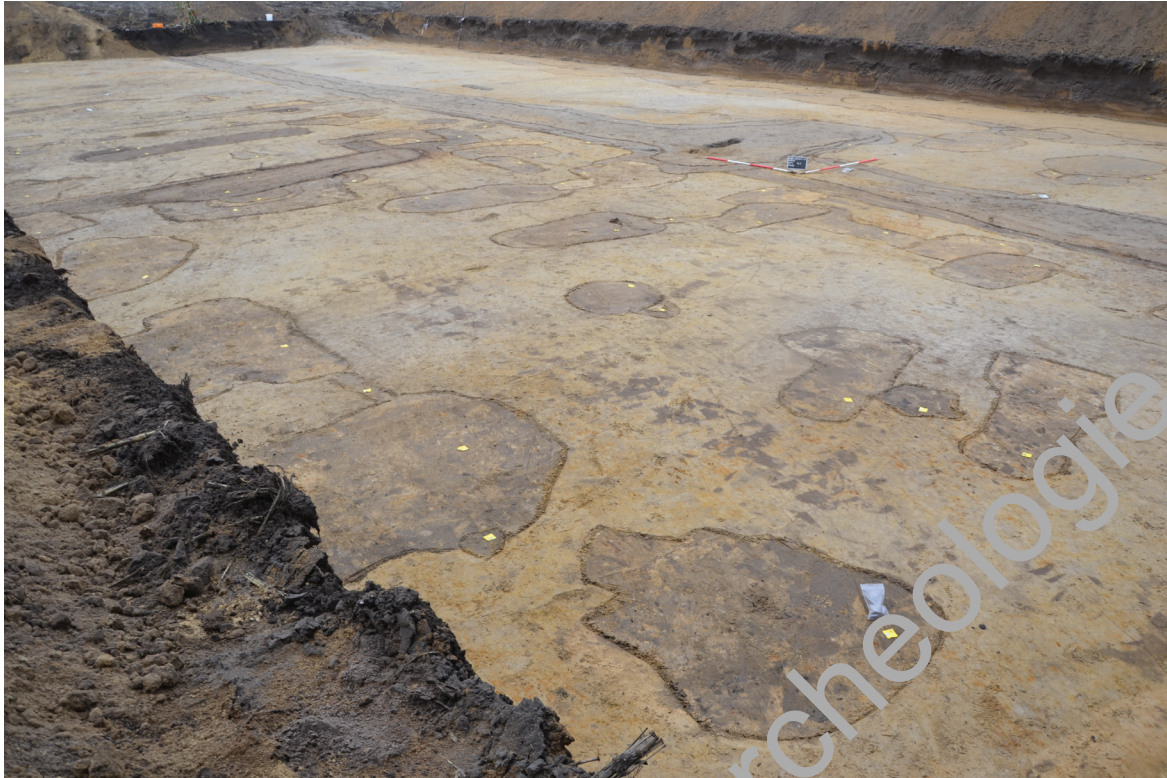

Fig. 5.4. Someren-Acaciaweg. Een deel van gebouw 8003 met op de voorgrond een aantal grote uitgraafkuilen van de zuidwesthoek; op de achtergrond greppel 14001.

Gebouw 8009

Het laatste geldt ook voor 8009, dat in eerste instantie was benoemd als bijgebouw 9009. Er is echter sprake van dubbele 'kopse stijlen', die eerder op een woonstalhuis wijzen. De conservering van het gebouw is zo slecht dat niet te zeggen is of sprake was van rechte (Huijbers type H0c/H1) dan wel gebogen binnenstijlrijen en wanden (type H2). Het weinige aardewerk geeft geen uitsluitsel over de datering.

5.2 GROTE BIJGEBOUWEN

Bijgebouw 9001-9004

Ten noordoosten van gebouw 8006-8008 ligt een viertal elkaar overlappende gebouwen (fig. 5.1). Hoewel 9001 met 15,6 bij 5,8 m nog betrekkelijk groot is, zijn de andere drie kleiner en alleen op grond daarvan al als bijgebouwen te zien. Verder is bij alle behalve 9002 sprake van één stijl midden in de korte wand, hetgeen ook eerder bij bijgebouwen dan bij huizen te verwachten is. Op grond van de oversnijdingen en de reconstructies zoals gegeven in de catalogus zou gebouw 9003 het oudste zijn geweest, gevolgd door 9004, 9001 en 9002. Deze reeks gaat echter tegen het gevoel in. Gebouw 9004 heeft een andere constructie, met echte 'kopse stijlen' en bovendien een afwijkende constructie. Het is goed mogelijk dat het hier het oudste gebouw betreft en de structuur 9003 oversnijdende sporen 2.155 en 160 zouden wel eens reparaties aan laatstgenoemd gebouw kunnen zijn geweest. De sporen van 9004 ter plaatse kunnen geheel of grotendeels verdwenen zijn. Wat betreft de relatie tussen 9001 en 9002 zou men gevoelsmatig het eerstgenoemde, grote gebouw als het jongste zien. Verder lijkt 9002 qua lengte meer op 9003 dan op de andere twee bijgebouwen. Een spoor van 9002 (6.164) lijkt echter greppel 6.110 (9005) te oversnijden en die greppel gaat weer over sporen van 9001 heen. We zullen daarom de door de oversnijdingen gesuggereerde volgorde maar aanhouden.

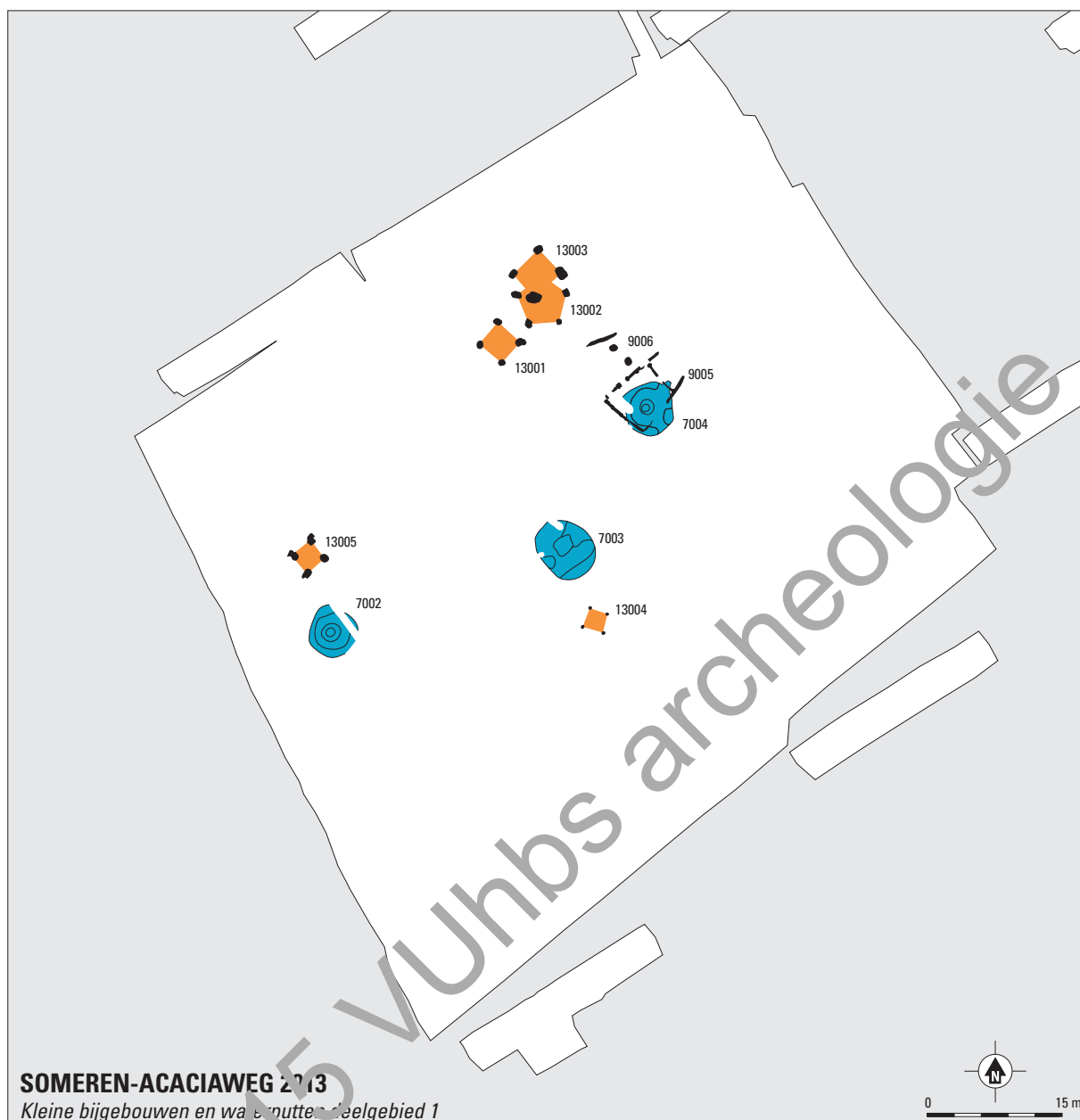

Fig. 5.5. Someren-Acaciaweg. De kleine bijgebouwen en waterputten. Schaal 1:750.

Bijgebouw 9007-9008

Een tweede structurencluster is tegen de zuidwestelijke begrenzing van het onderzoeksgebied aangetroffen. Naast het eerder besproken, niet als hoofd- dan wel bijgebouw te interpreteren 8004-8005, is hier sprake van gebouw 9007. Puur gevoelsmatig zijn de acht gebintpalen in een rechthoek van 9.9 bij 6.4 m toe te schrijven aan een bijgebouw, ongeveer van het formaat van 9002 en 9003. De traveeën zijn echter langer en er liggen twee extra stijlen in de korte wand; bovendien is het onbekend of wel het hele gebouw binnen het opgegraven areaal ligt. Gebouw 9008 is waarschijnlijk wel compleet. De eenbeukige plattegrond met drie traveeën meet 8.5 bij 6.6 m. In de korte wanden is een enkele wandpaal geplaatst, op één lijn met de uiterste gebintpalen. Hierin doet dit bijgebouw denken aan gebouw 9001 en 9003. Op een afstand van circa 1.5 m buiten de zuidoostelijke lange wand bevinden zich drie wandpalen. Langs de andere zijden van het gebouw zijn geen wandpalen aangetroffen, zodat een asymmetrisch dakprofiel verondersteld mag worden. De paalsporen van dit gebouw oversnijden die van gebouw 8004/8005 en 9007.

Fig. 5.6. Someren-Acaciaweg. Structuur 9005 en waterput 7004.

5.3 KLEINE BIJGEBOUWEN EN SPIEKERS

Tussen huis 8006-8008 en de bijgebouwen 9001-9004 bevindt zich een trapeziumvormige structuur, die de insteek van waterput 7004 oversnijdt (fig. 5.5-6). Het kan hier een puthuis over genoemde waterput betreffen, dat tegelijkertijd in verband gestaan moet hebben met gebouw 9001. Structuur 9006 naast 9005 was wellicht een 'droogloop', een verbinding tussen het huis, het puthuis en het bijgebouw.

De overige bijgebouwen zijn spiekers met vier palen en een hooimijt met vijf palen (13002). Structuur 13002 en 13003 overlappen elkaar en kunnen dus niet gelijktijdig in gebruik zijn geweest. Uit de uitgraafkuilen van 13002 konden aardewerkfragmenten die tussen de tweede helft van de 12de eeuw en de 14de eeuw dateren, de bovenste lagen van twee paalkuilen van 13002 bevatten aardewerk uit de tweede helft van de 12de eeuw tot (het begin van) de 13de eeuw. Uit de nazak van een paalkuil van 13001 is een fragment Pingsdorf afkomstig, dat een datering tussen 900 en 1250 heeft. Het aardewerk levert onvoldoende informatie op om in de bijgebouwen onderling een fasering aan te brengen, of ze aan één van de palen van huis 8006-8008 te relateren. De kleine bijgebouwen werden waarschijnlijk gebruikt voor de opslag van hooi en/of oogst- en zaaigoed.

Of spieker 13004 werkelijk middeleeuws is geweest, valt niet te zeggen. De kleine sporen doen prehistorisch aan. Spieker 13005 aan de westzijde van het terrein is ongetwijfeld wel te dateren in de Middeleeuwen.

Bij het archeologische onderzoek zijn binnen deelgebied 1 drie waterputten gevonden (fig. 5.5), waarvan de bekisting bestond uit een uitholde boomstam (fig. 2.5; 5.7). De putbekistingen waren van eikenhout.³⁹ De waterputten hadden waarschijnlijk een lange levensduur, die nog eens werd verlengd door het repareren van de bekisting (7002, 7004) of zelfs door deze volledig te vervangen, zoals bij waterput 7003 kon worden aangetoond.

Recht voor de ingang in de lange zijde van gebouw 8003 ligt waterput 7002. Gebouw 8006-8008 heeft, door de associatie met het bijgebouw dat na herstel van waterput 7004 als puthuis diende, een duidelijke relatie met de waterput. Langs de lange zijde van deze hoofdgebouwen ligt een tweede waterput, die waarschijnlijk gelijktijdig in gebruik is geweest. In de tweede insteek van 7004 is aardewerk aangetroffen dat op zijn vroegst in de tweede helft van de 12de eeuw dateert. In de vulling van de put is daarnaast ook aardewerk aanwezig uit de vroegste fase van het erf, rond het eerste kwart van de 12de eeuw.

5.5 KUILEN EN ARTISANALE GREPPELS

De categorie kuilen omvat in principe een grote groep sporen. Ten behoeve van de uitwerking is hierin een keuze gemaakt op grond van de omvang en aard van de vulling, wat heeft geresulteerd in een selectie van zeventien kuilen (fig. 5.8-5.10). Deze sporen zijn individueel uitvoerig beschreven in de structurencatalogus en zullen in deze paragraaf in vogelvlucht de revue passeren. De kuilen zijn in drie groepen onder te verdelen: (1) kuilen die in hoofdgebouwen liggen, (2) kuilen die in bijgebouwen liggen en (3) kuilen die op het erf liggen.

Een vijftal kuilen kenmerkt zich door de ligging in het interieur van een hoofdgebouw. In huis 8006 en 8007 zijn één tot twee langwerpige kuilen aanwezig (kuil 25007, 25008 en 25009; fig. 5.9), evenals in gebouw 8003, waar er twee zijn aangetroffen (25005 en 25006; fig. 5.9). De kuilen doen op het eerste gezicht denken aan 'mestkuilen', maar hebben niet de hiervoor kenmerkende vulling. Deze bestaat altijd uit zeer humeus materiaal ('mest') onderin, tot kluiten omgevormd zand van de ondergrond ter plaatse en nagezakt materiaal van het akkerlek. Voor dit soort kuilen zijn verschillende functies voorgesteld.⁴⁰ Palynologisch onderzoek naar plaggen uit een mestkuil die bij de opgraving Someren-Ter Hofstadlaan is gevonden, wees uit dat de plaggen daar van heide afkomstig waren.⁴¹ De kuilen in onze gebouwen hebben echter niet de typische humeuze laag onderin en zijn verder niet gevuld met gebrokt zand, maar eerder met plaggen. De kuilen in gebouw 8003 vertoonden geen plaggenstructuur, maar hadden een overwegend homogeen (licht humeuze) vulling. In kuil 25005 was tussen twee homogene lagen een dunne, maar compacte laag houtskool aanwezig. De in hoofdgebouwen gelegen kuilen zijn, op een enkele aardewerk scherf na, geheel vondstloos. Omdat ze binnen gebouwen liggen, is het mogelijk dat de kuilen oorspronkelijk als voorraad- of kelderkuilen hebben gediend. Een opvallende parallel vormen de kuilen in de grote 'zaal', huis 10 van St. Oedenrode. De sporen daar zijn door de opgravers geïnterpreteerd als restanten van wanden waarmee het interieur van het gebouw in verschillende vertrekken werd verdeeld.⁴² De kuilen zijn echter nogal groot voor de funderingsleuven van binnenwanden. In de zaal van een elite-huishouden zouden voorraadkuilen daarentegen niet misstaan.

³⁹ Put 7001 in deelgebied 2 was van elzenhout. Een van de waterputten (7004) is dendrochronologisch gedateerd en een ander (7003) heeft een voorwerp opgeleverd dat gedateerd is; voor een toelichting op de dateringen, zie de catalogus.

⁴⁰ Hiddink 2005, 164-167; Huijbers 2007, 197-199.

⁴¹ De Boer 2009, 68-69; Van der Meer/Van der Linden 2008, 13; 2009, 105.

⁴² Peters 2010, 40-43; idem, 177-178.

A

B

Fig. 5.7. Someren-Acaciaweg. Het bovenste deel van het profiel van waterput 7003 (A) en 7004 (B); buiten de donkere insteek van de laatste is een eerdere, veel lichtere zichtbaar.

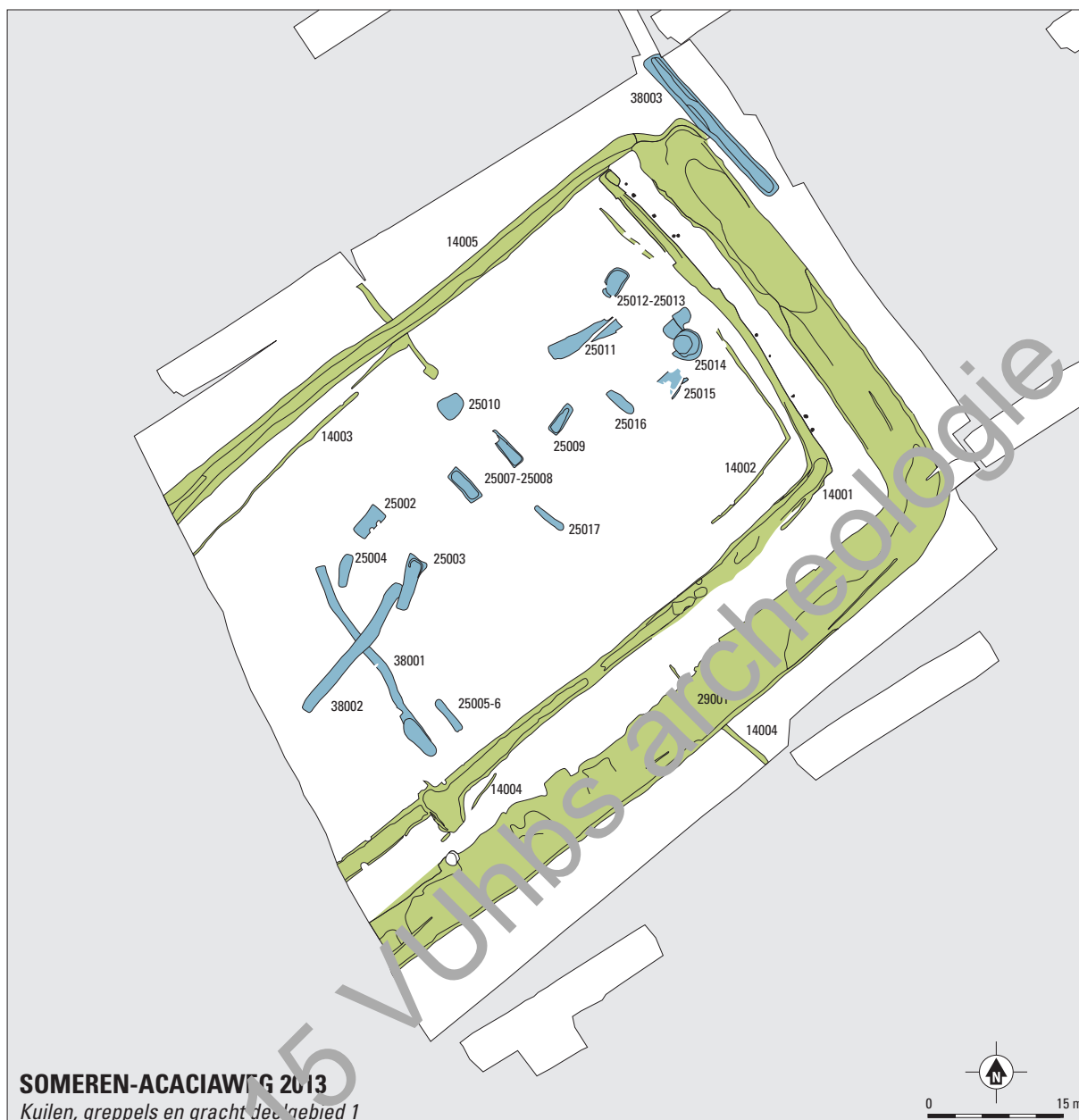

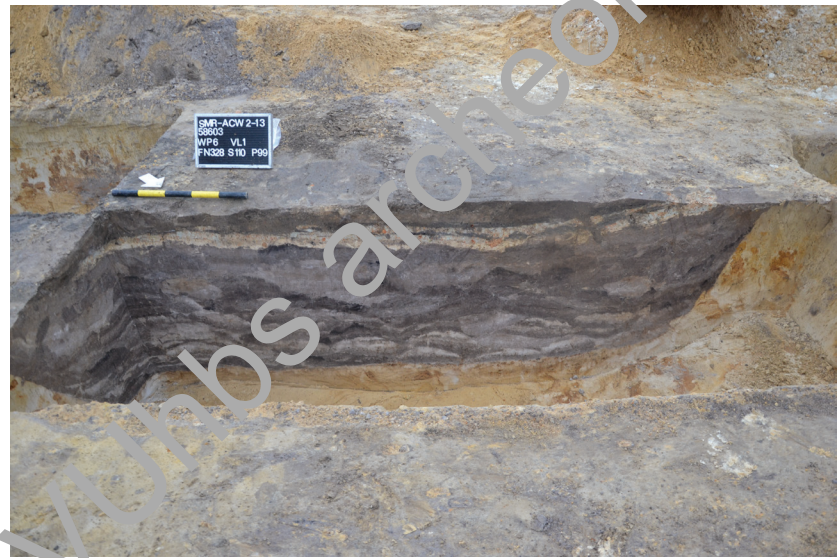
Fig. 5.8. Someren-Acaciaweg. De kuilen (inclusief die binnen gebouwen), greppels en gracht. Schaal 1:750.

De laatste categorie beslaat het zevental kuilen dat zich op het erf bevindt. Twee kuilen (25003 en 25004; fig. 5.10) hebben een oriëntatie die overeenkomt met de gebouwen 9007 en 8004/8005, de nabij gelegen kuil 25002 (fig. 5.10) is qua ligging meer in overeenstemming met gebouw 9008. De aardewerfvondsten uit 25003 en 25004 dateren tussen de eerste helft van de 12de eeuw en de 13de eeuw, respectievelijk het midden van de 11de eeuw en het eind van de 14de eeuw. Dit correspondeert niet met de veronderstelde datering van het erf waartoe gebouw 9007/8004/8005 behoort, maar het materiaal kan (in de nazak) op een later moment in de kuil terecht zijn gekomen. In de vulling van de kuilen is onder een homogene vullingslaag een donkere gevlekte humeuze laag met houtskool aanwezig en, in het geval van 25002 en 25003, een duidelijke plagenstructuur (fig. 5.10, A-B). De kuilen kunnen alledrie als drielaagige kuil worden geïnterpreteerd en zullen een vergelijkbare functie hebben gehad als de kuilen die in de hoofdgebouwen aanwezig waren.

A

B

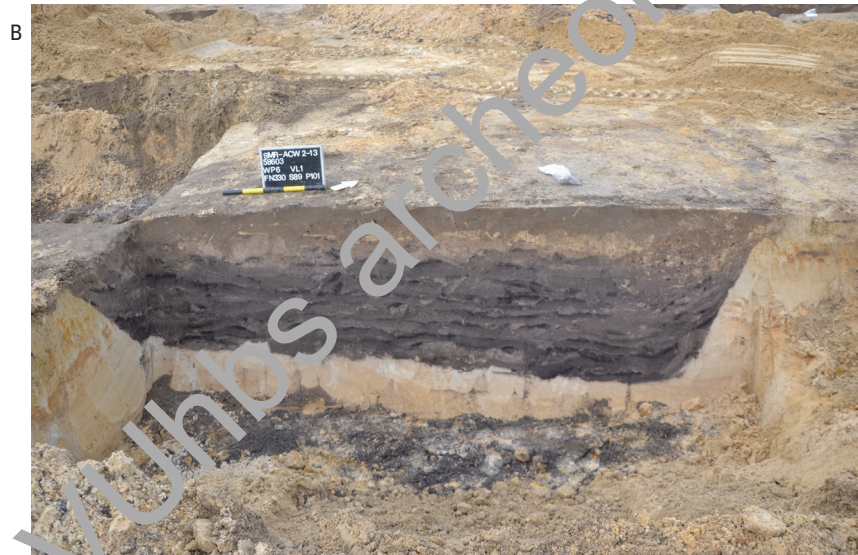
C

Fig. 5.9. Someren-Acaciaweg. Kuilen binnen huizen.
A 25006; B 25007; C 25009.

A

B

C

Fig. 5.10. Someren-Acaciaweg. Enkele andere kuilen.
A 25002; B 25003; C 25011.

Kuil 25010 ligt pal voor het inwendige portaal in de lange wand van huis 8006. Hoewel de ruimtelijke associatie opvallend is, kan een gelijktijdigheid uit praktische overwegingen worden uitgesloten. Het vondstmateriaal, dat alleen in de bovenste vullingslaag werd aangetroffen, dateert tussen het midden van de 12de eeuw en de 14de eeuw. De kuil is dus gevuld gedurende het bestaan van gebouw 8007 of 8006. Spoelbandjes in de onderste vullingslagen van de bijna 1 m diepe kuil wijzen mogelijk op een gebruik als waterkuil. Langs de ingang in de tegenoverliggende lange wand van gebouw 8006 is eveneens een kuil aangetroffen (25017). De kuil heeft dezelfde oriëntatie als kuil 25016, heeft enigszins vergelijkbare afmetingen en ligt ook in de nabijheid van de kern van een waterput (7003). In de vulling zijn fragmenten van aardewerk, dierlijk bot en natuursteen gevonden, hetzij in iets geringere hoeveelheden als in kuil 25016. Ook van deze kuil is de functie onbekend.

Tussen gebouw 8006-8008 en de bijbehorende bijgebouwen ligt een kuil die bijzonder opvalt doordat hij ongeveer tweemaal zo lang is als de overige langwerpige kuilen in de nederzetting (fig. 5.10, C). Deze kuil 25011 wordt oversneden door gebouw 9002 en 9006. Het jongste materiaal in de kuil dateert uit de eerste helft van de 13de eeuw, wat naar verhouding iets te jong zou zijn, gezien de veronderstelde begindatering van gebouw 9006 in het laatste kwart van de 12de eeuw. In de vulling van de kuil is een opbouw van tweemaal drie lagen zichtbaar, waarbij twee gevlekte lagen worden afgedekt door een homogene laag met houtskoolspikkels.

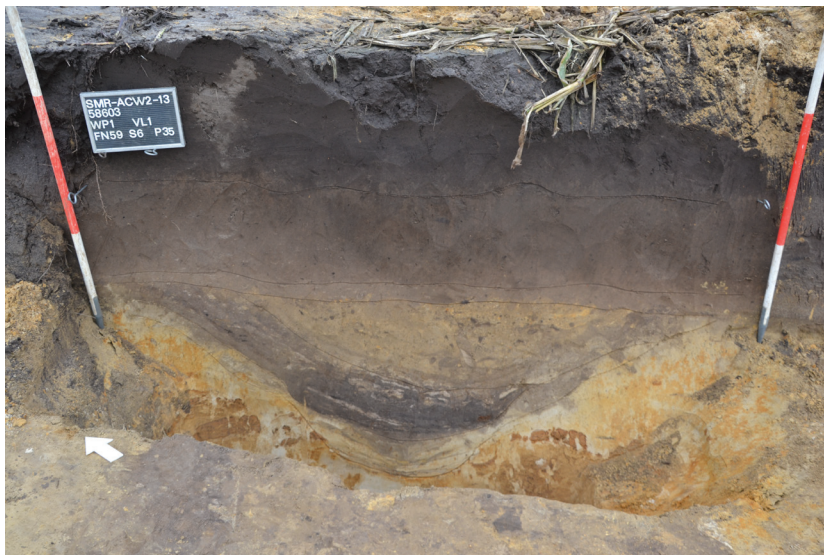
Een buitencategorie onder de greppels zijn de zogenaamde artisanale mests, elders ook wel greppelkuilen genoemd. Deze hebben in de structurencatalogus een nummer in de 38000-reeks gekregen (38001-38003). Twee van deze sporen liggen op het erf bij huis 8003, waarvan er één reeds ter sprake is gekomen (38001). 38002 ligt haaks op 38001 waardoor de twee greppelkuilen een kruis vormen. De derde artisanale greppel ligt buiten de nederzetting, parallel aan de gracht (29001). Afgaand op de vulling van de sporen zijn ze meerdere malen opnieuw uitgegegraven, vergelijkbaar met sommige van de veronderstelde mestkuilen. Een plagenstructuur werd echter niet waargenomen, wel waren enkele van de vullingslagen vrij humeus. Greppel 38001 kan vanwege zijn ligging in relatie tot gebouw 8003 hebben gefungeerd als mestgoot of grup, voor de overige twee greppels lijkt een dergelijke functie dan weer minder voor de hand te liggen.

5.6 GREPPELS EN EEN GRACHT

Het bijzondere karakter van de nederzetting komt tot uiting in de greppels en de gracht die de gebouwen omgeven. Deze monumentale begrenzing is niet in één fase tot stand gekomen (fig. 5.8; 11-12; 13-16).

De structuren van de vroegste bewoningsfase, waarin gebouw 9009 het hoofdgebouw was, hebben een iets gedraaide oriëntatie ten opzichte van de latere bebouwing. Dit wordt mogelijk weerspiegeld in een aantal smalle greppels, die eveneens een meer naar het noorden gerichte oriëntatie hebben dan de latere omgreppeling. Het betreft greppel 14003 en 14004, die een terrein omsluiten met een breedte van 41 m. Vanuit de zuidwestelijke grens van het onderzoeksgebied is greppel 14003 over een lengte van 33,5 m richting het noordoosten te volgen, waarna het tracé onder een haakse hoek in twee richtingen te volgen is. Richting het zuidoosten ligt greppel 14004 in het verlengde. In beide richtingen lopen de greppels door tot buiten de grenzen van de nederzetting. Mogelijk maken ze deel uit van de omliggende percelering of begrenzen de greppels het verloop van een noordwest-zuidoost georiënteerde weg. De greppels worden oversneden door 14001, 14005 en 29001.

De volgende fase vertoont een duidelijke samenhang met gebouw 9003, een bijgebouw op het erf van gebouw 8008. De lange zijde van het bijgebouw ligt exact een onderbreking in greppel 14002. De greppel is smal en betrekkelijk ondiep en daardoor mogelijk niet in zijn volledigheid bewaard gebleven, maar het lijkt er sterk op dat alleen het deel van het erf met de bijgebouwen aan twee of drie zijden omsloten is. Dit terrein is ongeveer 12,5 m diep en ten minste 32,5 m breed. Indien gebouw 9003 in het

A

B

C

Fig. 5.11. Someren-Acaciaweg. Greppels en gracht.

A profiel van 14001 in werkput 1; B greppel 14005 gezien naar het westen met op de voorgrond de samenkomst met 29001 en een deel van 38003; C gracht 29001 gezien naar het westen.

A

B

C

Fig. 5.12. Someren-Acaciaweg. Profielen door gracht 29001.
A werkput 1; B werkput 2; C werkput 5.

midden van het omsloten terrein heeft gelegen, is de oorspronkelijke breedte circa 39 m geweest. Parallel aan deze greppel heeft mogelijk nog een buitenste greppel gelegen. Deze is door een latere fase vrijwel volledig vergraven, op een stuk met een lengte van circa 5 m na. In de lagen waarmee de greppel gedempt is, werd vondstmateriaal aangetroffen dat tussen het midden van de 12de eeuw en de 14de/15de eeuw dateert. Uit de constatering dat gebouw 9001 de greppel oversnijdt, kan bovendien worden opgemaakt dat de greppel aan het eind van de 12de eeuw in elk geval niet meer in gebruik was.

De buitenste van de twee greppels (14002) wordt vervangen door greppel 14001. Aan de noordoostzijde van de nederzetting is de greppel 1.1 tot 1.8 m breed en aan de zijde buiten het omgreppelde terrein voorzien van een palenrij (18002). Het zuidwest-noordoost georiënteerde deel is aanmerkelijk breder, circa 2.4 m, en loopt in zuidwestelijke richting door tot buiten de grenzen van het onderzoeksgebied. Aan de dagzomende vullingslagen in het vlak was te zien dat dit laatste deel mogelijk opnieuw is uitgegraven – en daarbij wellicht verbreed. De tegenhanger van dit deel van de greppel aan de noordwestzijde van het terrein is greppel 14005. De opbouw van de vulling van die greppel is vergelijkbaar met het brede deel van 14001. Beide greppels omsluiten een terrein dat 42 m breed is en ten minste 71 m lang. Een scherf geglazuurde steengoed in de onderste vullingslaag van het brede deel van 14001 wijst op een gebruiksduur tot ver in de 13de eeuw of later. Deze datering is opmerkelijk, aangezien het jongste hoofdgebouw in de nederzetting tot in het eerste kwart van de 13de eeuw wordt gedateerd. Mogelijk zijn de greppels na het verlaten van de laatste bebouwing niet meteen gedempt, maar kregen ze een nieuwe bestemming. Het is echter ook niet ondenkbaar dat buiten de grenzen van de opgraving nog sporen van een jongere bewoningsfase aanwezig zijn.

Greppel 14005 is waarschijnlijk net als 14001 een keer opnieuw uitgegraven. Het noordoostelijke uiteinde loopt ca. 4 m door voorbij de aansluiting met 14001, waar hij wordt oversneden door een brede gracht (29001). De gracht is 6.4 tot 6.8 m breed en ongeveer 1.5 m diep. De onderste lagen zijn geheel vondstloos, daarboven lag een flink pakket geel zand waarmee de gracht gedempt is. In deze laag is relatief weinig vondstmateriaal aangetroffen, dat tussen de eerste helft van de 12de eeuw en de 14de eeuw dateert. De gebruiksfase van de gracht zal echter ten minste hebben voortgeduurd tot in de 13de eeuw, vergelijkbaar met 14001. Het ontbreken van botanatie in het vlak binnen de gracht en het verloop van de vullingslagen (fig. 5.12C), zou kunnen wijzen op de aanwezigheid van een wal.

5.7 DATERING EN FASERING

Henk Hiddink

Begin- en einddatering

Het is lastig de middeleeuwse sporen en structuren van deelgebied 1 precies te dateren. Hoewel er bijvoorbeeld enkele scherven Badorf-aardewerk zijn aangetroffen, onder meer van een reliëfbandamfoor uit het tijdvak 750-900 na Chr., zijn er geen structuren uit de Vroege Middeleeuwen aan te wijzen. De dendrochronologische datering van de bekisting van waterput 7004 lijkt meer houvast te geven, maar is bij nadere beschouwing meer een probleem. De datering van 969 na Chr. valt veel eerder dan men op grond van het aardewerk als geheel zou verwachten. Uitgaand van een 'korte chronologie', wijst het materiaal immers eerder op een begindatering van de bewoning in de tweede helft van de 11de eeuw. Pas voor die periode is een wat groter aantal dateerbare aardewerktypen aan te wijzen. Nu ontbreekt het spinthout van de eik uit waterput 7004, hetgeen betekent dat het hout zeker zo'n 20-35 jaar jonger is.⁴³ Buiten het spint zal echter niet veel hout van de buitenzijde zijn afgehaald, zodat het jaar 1050 zeker niet wordt bereikt, laat staan 1075 na Chr. Dit probleem is niet op te lossen; we kunnen alleen vaststellen dat

⁴³ De boom was ouder dan 200 jaar, hetgeen 26 ± 8 jaar spinthout impliceert.

de put eeuwen na de genoemde kapdatum nog in gebruik was.⁴⁴

Al even moeilijk als de begindatering van de bewoning, is de einddatering te bepalen. Hiervoor is alleen het aardewerk bruikbaar, maar dat geeft geen scherpe datering. Alleen de enkele bg-pot-5 en de paar scherven proto-steengoed wijzen op een voortbestaan van de nederzetting tot in de eerste helft van de 13de eeuw, zeker tot ca. 1225 na Chr. Andere vormen, zoals de bg-pot-4 en bg-kog-2 kunnen eveneens tot in deze tijd zijn vervaardigd, maar ze kunnen vroeger zijn. Net als voor de opgravingen in Waterdael III, waar het aardewerk evenmin zo goed te dateren was als men zou willen, veronderstellen we voor de bewoning aan de Acaciaweg een einddatering van 1225/1250 na Chr.

In principe zou men vanaf de laatstgenoemde jaartallen moeten kunnen terugrekenen. Zo heeft huis 8006-8008 drie fasen, hetgeen ons even zoveel periodes in de tijd terug zou brengen. Er staat echter geen vaste gebruiksduur voor een woonstalhuis. Een gebouw dat niet wordt onderhouden (repareren dak, wanden) zal betrekkelijk snel in verval raken, terwijl bij een zorgvuldig beheer een erg lange levensduur mogelijk is. Het feit dat gebouw 8006-8008 drie fasen heeft, suggereert dat men het laatste heeft nagestreefd. Afgaande op het aardewerk zouden de drie fasen samen zo'n 100 jaar hebben geduurd; het jongste type uit 8008 is een pi-pot-6 die tussen ca. 1075 en 1125 is gemaakt. Een erftuin in Waterdael III had een hoofdgebouw met vier fasen, die elk minimaal 30-35 jaar hebben geduurd.⁴⁵ Hier zal verder worden uitgegaan van een dergelijke gebruiksduur, die waarschijnlijk een minimum is. Aan het erf van 8006-8008 lijkt verder nog tenminste één fase vooraf zijn gegaan, hetgeen impliceert dat het omgreppelde terrein zeker vanaf het einde van de 11de eeuw is bewoond. Deze begindatering van de gebouwenreeks ligt nog betrekkelijk ver van de eerder besproken dendrodatering. We zouden daarom kunnen uitgaan van langere fasen, van bijvoorbeeld 50 jaar. Echter, zelfs dan blijft er een aanzienlijk verschil tussen de begindatering de waterput 7004 en die van de huizen 8006-8008, die er het dichtst bij liggen. Er is kortom geen sluitend beeld te geven van de precieze ontwikkeling van de bewoning in deelgebied. Dit geldt dan vooral voor de vroegste fasen omdat de gebouwen aan de wettelijke grens van het opgegraven areaal incompleet zijn en we geen idee hebben wat er buiten die grens nog aan structuren aanwezig is. Zelfs is het mogelijk dat er na een eerste fase in het begin van de 11de eeuw sprake was van een bewoningshiaat.

De ontwikkelingsfasen van de omgreppelde nederzetting

Niet alleen vanwege de moeilijk vast te pinnen begin- en einddatering van de structuren binnen deelgebied 1 is het moeilijk een faseering te geven. Ook het feit dat individuele structuren niet precies te dateren zijn, is hier debet aan. Het aantal oversnijdingen is in vergelijking met de doorsnee vindplaats op de zandgronden ontzettend groot, maar het merendeel heeft betrekking op fasen van gebouwen of minder relevante zaken (zoals huilen in relatie tot gebouwen). Naar de precieze chronologische relatie tussen de 'sleutel-elementen' van de vindplaats blijft het echter gissen, zoals naar de fasen van de omgreppeling (14001-14005, 29001) in relatie tot het hoofdgebouw 8006-8008 of naar de fasen van het laatste in relatie tot de fasen van bijgebouw 9001-9004. De onderstaande schets van de ontwikkeling van de nederzetting blijft dus in hoge mate hypothetisch.

Deels onder de brede greppels 14001, 14005 en de gracht 29001 liggen smallere greppels met een iets afwijkende oriëntatie, die blijkbaar een eerste fase van de omheining vormen (14002-14004; fig. 5.13). De gebouwen 8004-8005 en 8009 hebben eveneens een oriëntatie die afwijkt van de latere structuren, dus daarom zijn deze ook aan fase 1 toegeschreven. Waterput 7004 is op grond van de vroege dendrochro-

⁴⁴ Van zeer lange gebruikperiodes, uitgaande van de dendrodatering enerzijds en het aardewerk uit de vulling anderzijds, is bij meer putten sprake. Men zou hierbij kunnen denken aan het hergebruiken van bekistingen, tenminste: van het onderste deel dat destijds altijd onder het grondwaterniveau zat en blijkbaar lang bruikbaar bleef.

⁴⁵ De Boer 2012b, 174-175, fig. 6.27-28. Het in paragraaf 5.9 te bespreken grote gebouw van St. Oedenrode-Kerkstraat zou zo'n 90 jaar hebben bestaan. Er wordt in het opgravingsrapport niet over eventuele reparaties gesproken, maar het gebouw lijkt in elk geval niet in één keer neergezet.

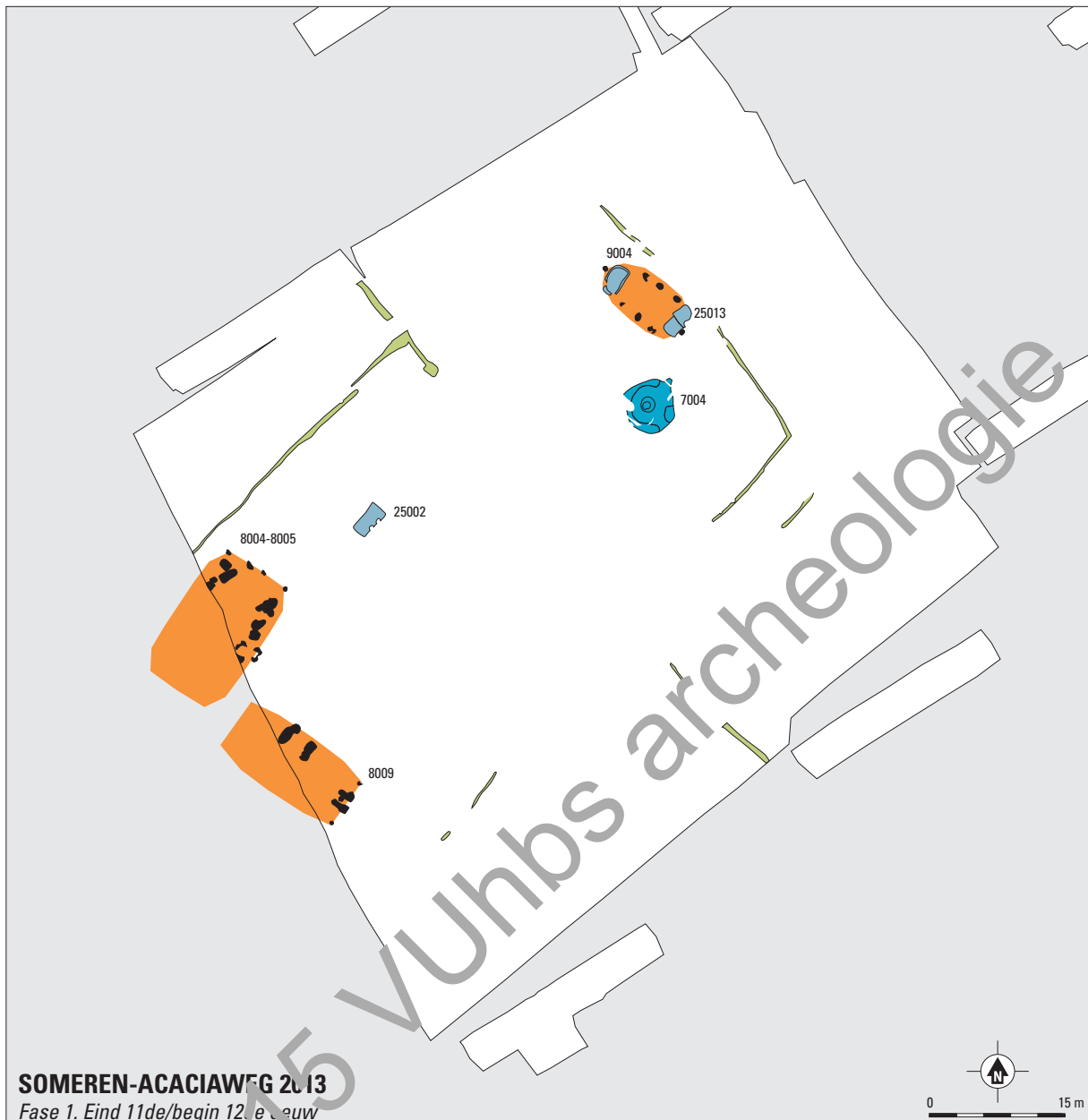

Fig. 5.13. Someren-Acaciaweg. Impressie van de bewoning in deelgebied 1 gedurende fase 1. Schaal 1:750.

nologische datering eveneens afgebeeld, maar deze ligt nogal excentrisch ten opzichte van de genoemde gebouwen. Bijgebouw 9004 is ook op grond van de oriëntatie aan deze fase toegeschreven, maar eerder in dit hoofdstuk is al gewezen op de problemen rond de vermeende oversnijdingen met de sporen van bijgebouw 9003. Terugrekenend met fasen van ca. 35 vanaf de einddatering 1225/1250 na Chr., zou fase 1 ergens in het tijdvak 1085/1105-1120/1145 vallen.

De tweede fase zou dan lopen van 1120/1145 tot 1155/1180 na Chr. In figuur 5.14 zijn de smalle greppels als omheining vervangen door 14001 en 14005. De laatste greppel zal iets minder ver naar het oosten hebben doorgelopen, want het stuk voorbij de aansluiting met 14001 was pas nodig nadat 29001 was aangelegd in een volgende fase. Of bijgebouw 9007 nog in deze fase bestond is onzeker, want qua oriëntatie zou het misschien eerder bij fase 1 moeten horen.

We gaan er van uit dat het erf maximaal was uitgebouwd in fase 2, rond de tweede helft van de 12de eeuw of iets later (ca. 1155/1180-1190/1215 na Chr.; fig. 5.15). De begrenzing van het erf bestaat nu uit

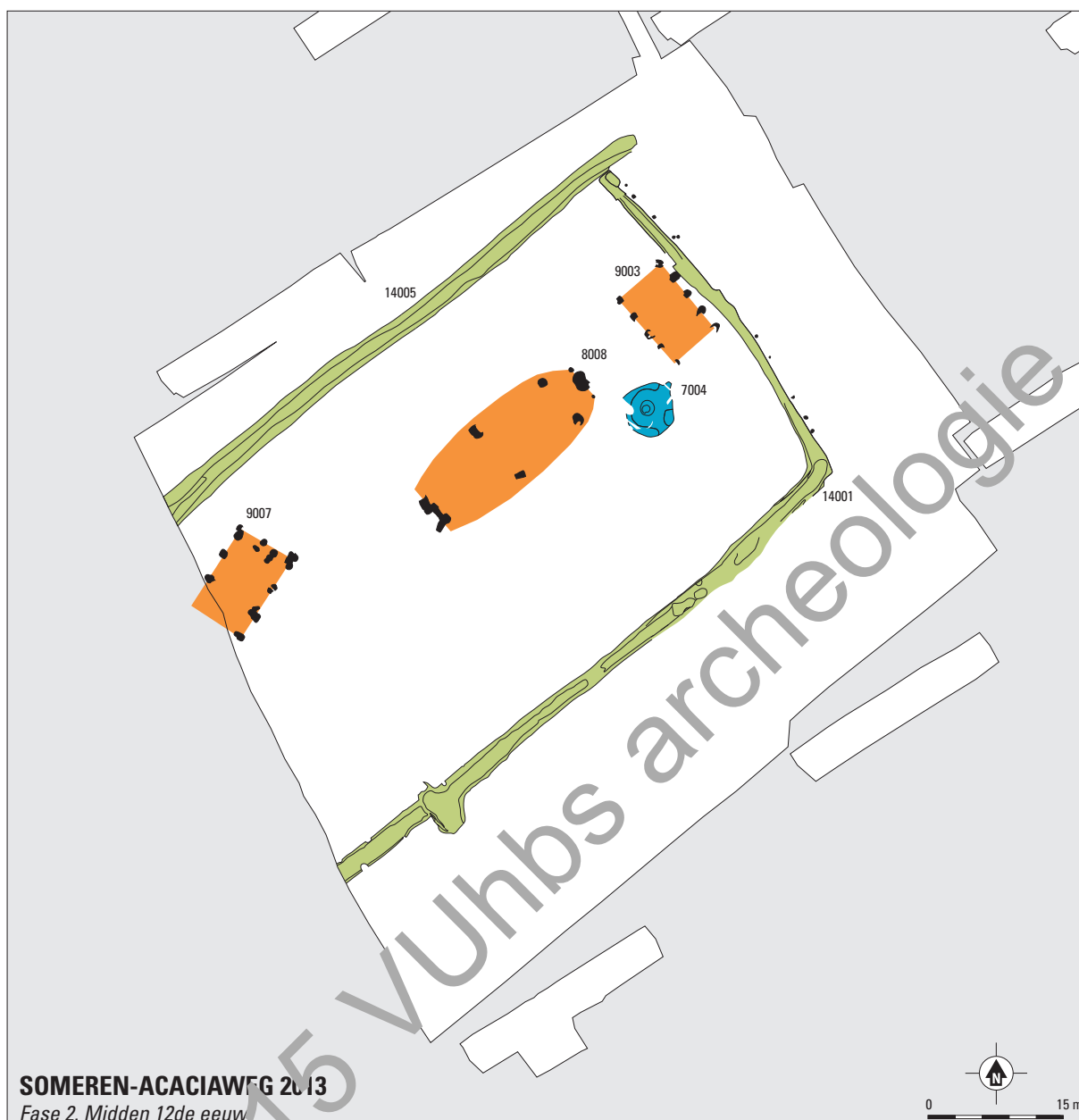

Fig. 5.14. Someren-Acaciaweg. Impressie van de bewoning in deelgebied 1 gedurende fase 2. Schaal 1:750.

greppel 14005 en vracht 29001. Het hoofdgebouw 8007 is nu via de droogloop 9006 en het puthuis 9005 verbonden met bijgebouw 9001. Gebouw 8003 is nu zeker ook gebouwd, als het al niet in de voorgaande fase bestond. De toewijzing van de spiekers 13003 en 13005 aan deze fase is arbitrair.

In fase 4 is er in essentie niets aan de uitleg van het erf veranderd. De greppels 38001 en 38002 lijken nu aan te sluiten op de kuil in gebouw 8003, hetgeen overigens een doorgaand gebruik van waterput 7002 niet uitsluit. Ergens rond 1225 en 1250 zal een einde zijn gekomen aan de bewoning van het erf. Het erf zal zijn verplaatst in de richting van de lager gelegen historische dorpskern van Someren, net als alle andere boerderijen in Waterdael I-III en Hoge Akkers.⁴⁶

⁴⁶ Schabbink 2004; Hiddink 2011a, 58-64; De Boer 2012c, 204-214.

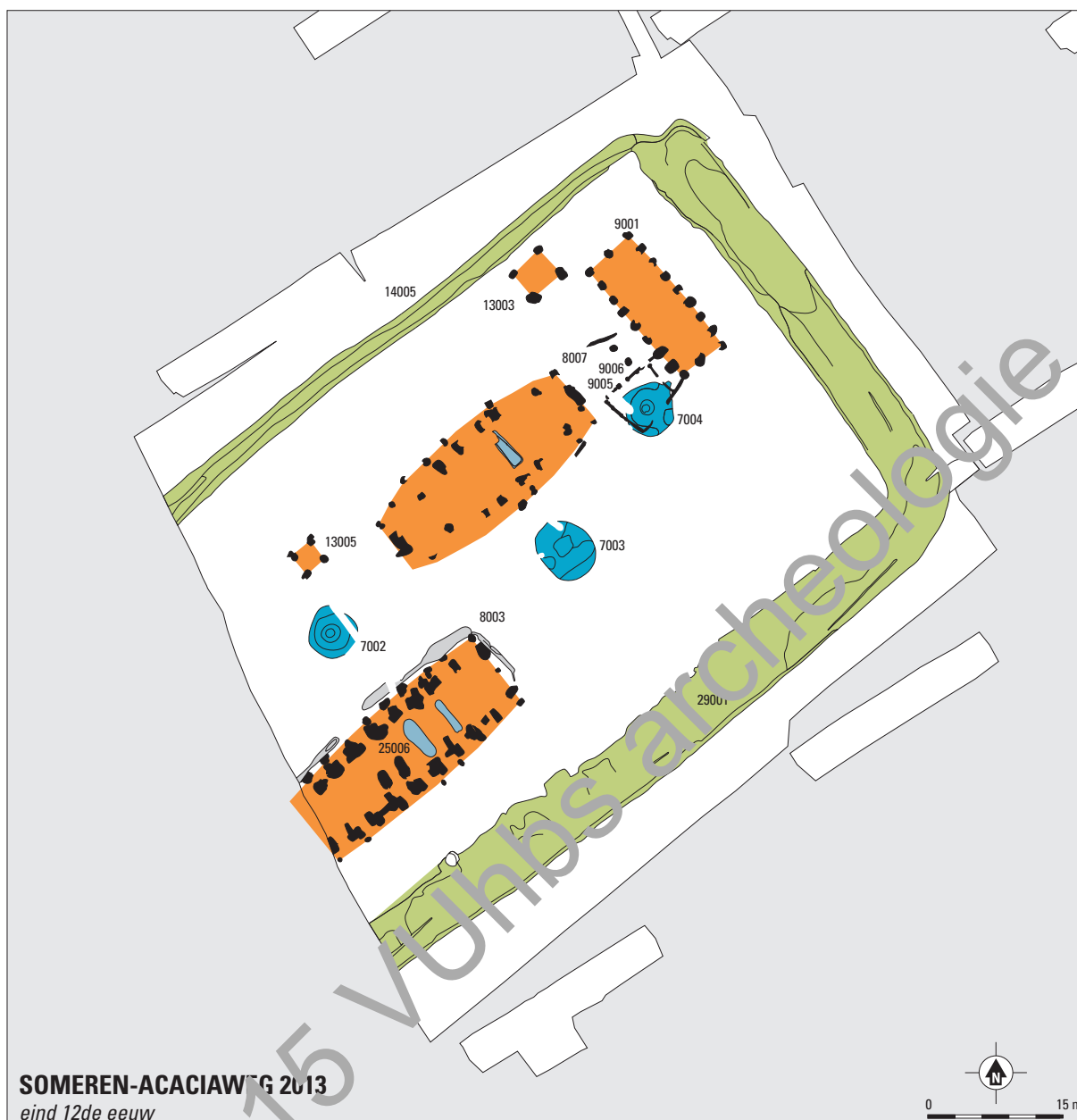

Fig. 5.15. Someren-Acaciaweg. Impressie van de bewoning in deelgebied 1 gedurende fase 3. Schaal 1:750.

5.8 INTERPRETATIE

Henk Hiddink

Het omgepeelde erf van Someren-Acaciaweg, deelgebied 1 is een opmerkelijke vindplaats. In de eerste plaats zijn enkele gebouwen groot van formaat, zoals 8006-8007 van 26 m lang en 8003 van minstens 27 m. Ook bijgebouw 9001 is met 15.5 erg lang en het heeft bovendien een mooie regelmatige constructie. De gebouwen behoren tot de grootste vol-middeleeuwse structuren die in Someren zijn opgegraven. De langste van tientallen exemplaren van Someren-Waterdael III bijvoorbeeld, meten 'slechts' 23 m, zoals gebouw 1469 en 1475 (fig. 5.17). Hoewel de gebouwen van Acaciaweg dus tot de lokale topcategorie behoren, is enige relativering op zijn plaats. Gebouw 8008 namelijk, de eerste fase van 8006-8008, is precies even lang als 1469 van Waterdael III.⁴⁷ Daarnaast is gebouw 1475 uit die opgraving veel breder dan de genoemde gebouwen van Acaciaweg, en ook dan 8003. De structuren van Acaciaweg onderscheiden

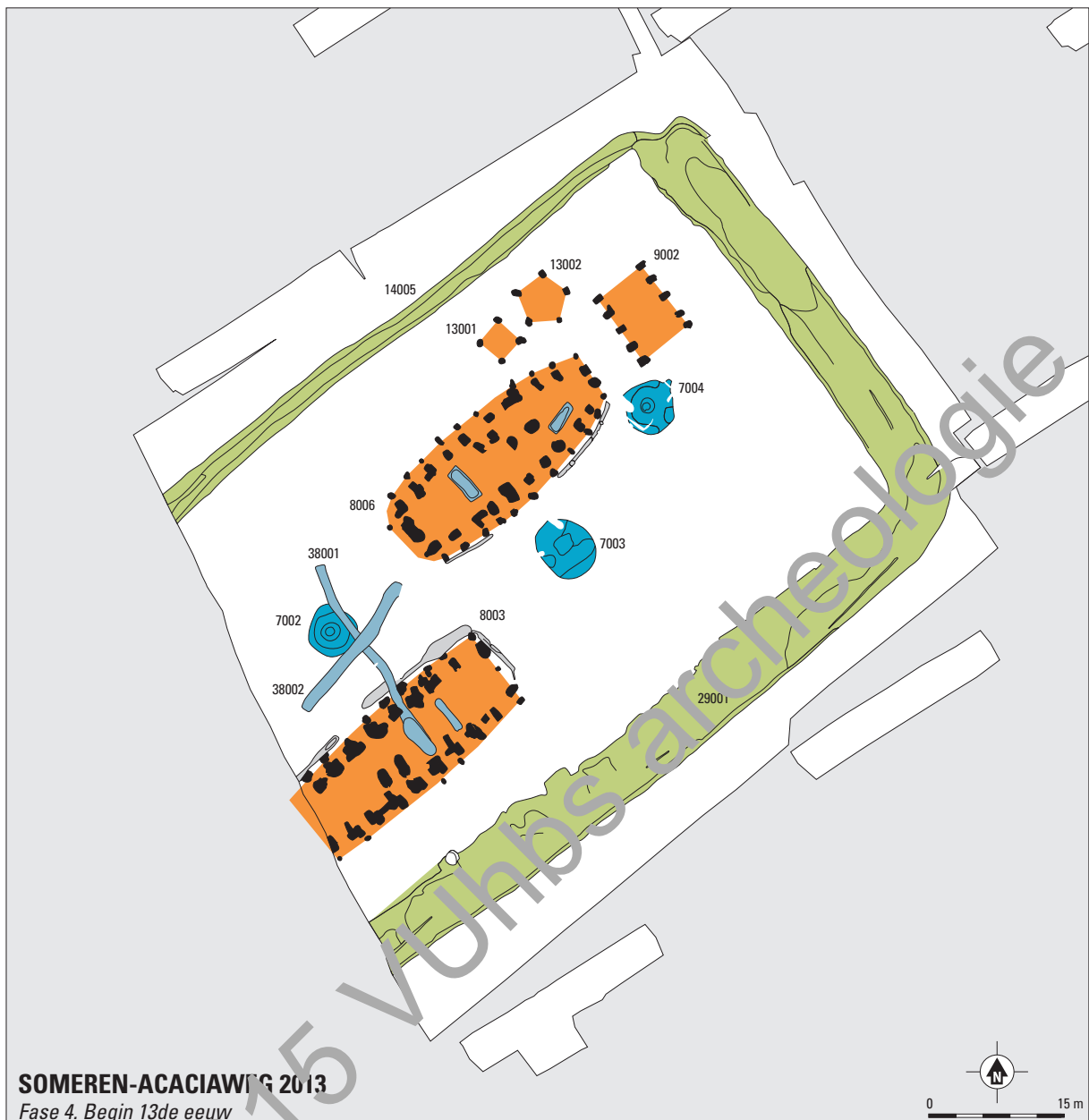

Fig. 5.16. Someren-Acaciaweg. Impressie van de bewoning in deelgebied 1 gedurende fase 4. Schaal 1:750.

zich behalve hun lengte echter ook nog wat betreft het aantal gebinten: ze hebben er 11 en 10 (inclusief de 'kopse stijen' van 8006) tegenover 8 bij de twee voorbeeld-exemplaren van Waterdael III.

Naast de opmerkelijke gebouwen, is het vooral de omheining door middel van diepe greppels die het erf van de Acaciaweg zo bijzonder maakt. Van de tientallen erven van Waterdael I-III en Hoge Akkers is er niet één op een dergelijke manier omheind. Ja, bij de meeste erven zijn helemaal geen - archeologisch zichtbare - omheiningen aangetroffen, of hooguit kleine stukken van ondiepe greppels. Eigenlijk is erf 28/29 waarvan de zojuist genoemde gebouwen 1469 en 1475 deel uitmaken het enige waarvan een min of meer complete omheining is teruggevonden.⁴⁸ Echter, hier zijn de greppels niet erg breed of diep en vormen ze nog steeds geen compleet afgesloten geheel, een deel van de omheining is tegelijk de begren-

⁴⁷ De Boer 2012b, 127-130, fig. 6.5; 454-456, fig. 19.4 (1469); 459-460, fig. 19.7 (1475).

⁴⁸ Vergelijk De Boer 2012b, 160, fig. 6.24.

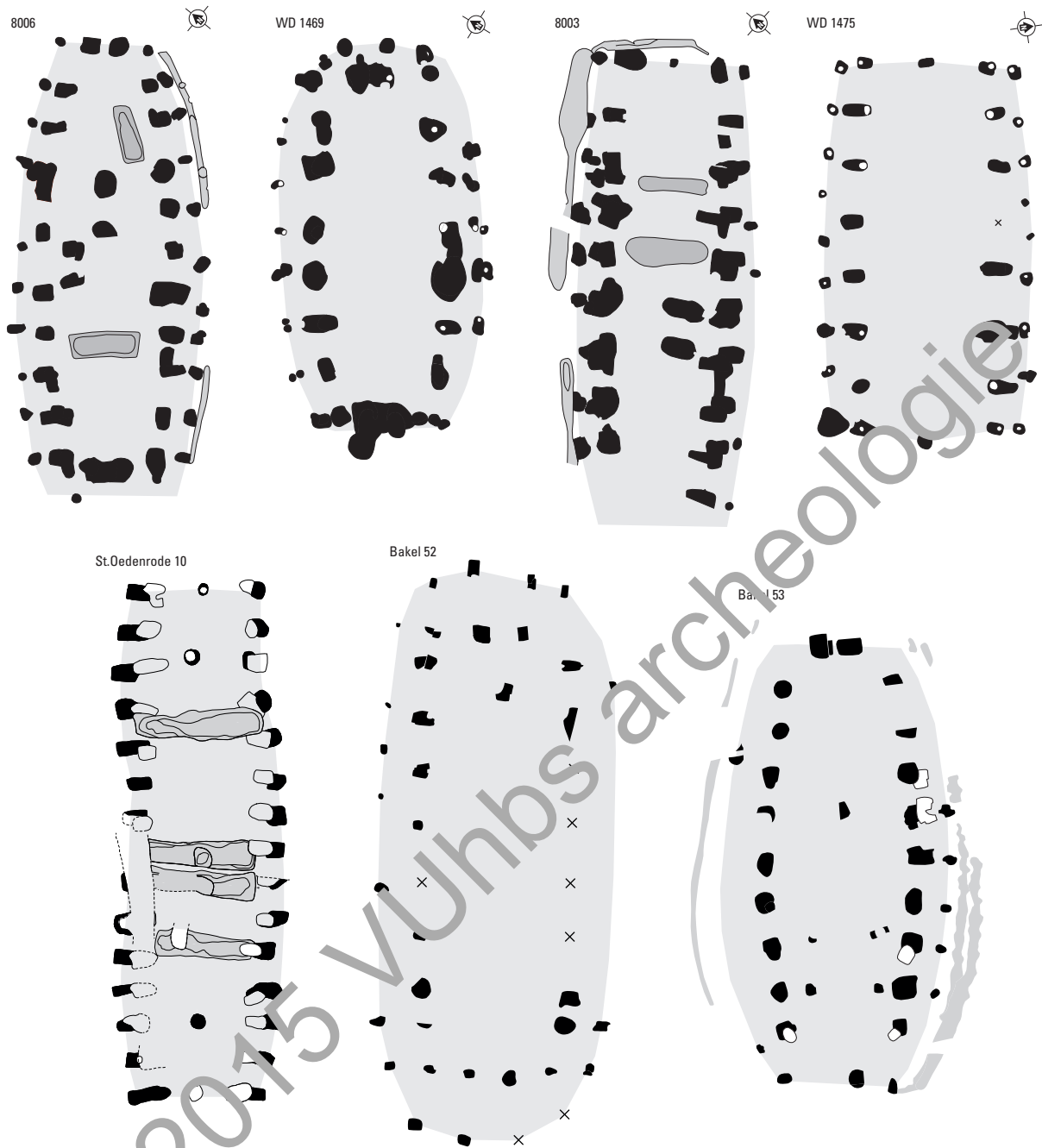

Fig. 5.17. Grote gebouwen uit de Volle Middeleeuwen van Someren-Acaciaweg en Waterdael (WD) III, alsmede van St. Oedenrode-Kerksraat en Bakel-De Hof (naar De Boer 2012, fig. 6.5; gewijzigd naar Peters 2010, fig. 109; Ufkes 2010, fig. 4.3; 4.10). Schaal 1:400.

zing van een zandweg die langs het erf loopt.

De combinatie van de omvang van de gebouwen, het ensemble van hoofd- en bijgebouwen, alsmede de omgreppeling maakt Acaciaweg bijzonder. In vergelijking met alle andere opgegraven erven zouden we dus mogen denken aan de woonplaats van lokale elite. Voordat verder gespeculeerd wordt over de aard van deze elite, dient te worden opgemerkt dat de materiële cultuur van de vindplaats hier niet op wijst. Het aardewerk onderscheidt zich in essentie niet van dat uit de andere onderzoeken bij Someren. Terwijl in Waterdael I/II zelfs wat fragmenten van hoogversierd aardewerk zijn aangetroffen, ontbreken

bijzondere aardewerkcategorieën aan de Acaciaweg. Nu is middeleeuws aardewerk op zich geen goede indicator voor de sociale status van de gebruikers.⁴⁹ Het metaal zou dat eerder kunnen zijn, ware het niet dat het op de zandgronden vaak slecht of matig geconserveerd is. Van het opgravingsterrein komen in elk geval geen ‘elitaire’ voorwerpen als wapens of paardentuig; er is één middeleeuwse munt gevonden. Het meest bijzondere voorwerp is een bronzen plaatje dat geëmailleerd is geweest en deel moet hebben uitgemaakt van een kruis, iets dat men niet zo snel in een doorsnee nederzetting zou verwachten.⁵⁰ Daarnaast is er een bronzen beslagstuk in de vorm van een paardenhoofd gevonden.

Bij lokale elite in de 12de en vroege 13de eeuw valt met name te denken aan vertegenwoordigers van elders gevestigde kerkelijke instellingen die verantwoordelijk waren voor het innen van cijnsen, of van lokale heren die zich de nodige (landbouw)grond hadden toegeëigend. Beide categorieën zijn in de praktijk echter moeilijk te onderscheiden, zoals in het onderstaande nog zal worden verduidelijkt. Met is bijzonder interessant dat elders in Noord-Brabant in de afgelopen tien jaar opgravingen zijn uitgevoerd op omgrachte terreinen waarvan bekend is in wiens bezit ze waren.

Het eerste terrein is Bakel-De Hof waar in 2008-2009 onder meer een ovaal, omgracht areaal van ca. 65 bij 50 m is onderzocht (fig. 5.18).⁵¹ De toegang bestaat uit een soort lange ‘sluis’ met daarin zwaar gefundeerde poorten of hekken. Dit doet, samen met de ovale vorm van de omheining, denken aan een functie als veekraal (in combinatie met het afgrenzen van het erf). De bebouwing kent meerdere fasen, waarbij de hoofdgebouwen van fase 1 een respectabele lengte van 35 m hebben (fig. 5.17). In de tweede fase is het hoofdgebouw met 27 m echter net zo groot als dat van Someren. Rondom liggen enkele verspreide erven. Het complex is gedateerd van even na 1100 (dendrodatering waterput) tot ca. 1250 na Chr. Het terrein heette *Het Geheuf / 't Gehoft* en het komt voor in een 17de-eeuws cijnsboek van Echternach als het *Erfehuise geheten 't Gehoft*.⁵² Mogelijk was het complex in de jongste fasen in handen van de Hertog van Brabant.

Het andere terrein is Sint Oedenrode-Kerkstraat, waarin in 2003 en 2007 een terrein direct ten zuiden van de St. Maartenskerk is opgegraven (fig. 5.18).⁵³ In de 10de eeuw werd een gracht van 5.5 m breed aangelegd, die een terrein van ca. 75 bij 140 m omsloot. Hiervan is het zuidelijke deel onderzocht; op het noordelijke lag (later) de kerk met het kerkhof. De aard van de bebouwing is vooral duidelijk vanaf ca. 1085 na Chr. Er was sprake van een grote ‘zaal’ van 31 bij 8.8 m (gebouw 10; fig. 5.17).⁵⁴ Opvallend genoeg komt in dit gebouw dezelfde soort kuilen voor als in de grote gebouwen van Acaciaweg. Aan de andere zijde van het complex lag een gebouw van 15 lang (gebouw 2). Tussen dit gebouw en de zaal bevond zich een grote waterput. Het staat op grond van vermeldingen in teksten wel vast dat het complex van hof, kerkterrein en (later?) nog een motte van ca. 1096 en 1180 eigendom was van de familie Van Rode (gevolgd door de graven van Gelre en de hertogen van Brabant). Het terrein wordt in de 12de eeuw ‘*Rodensis ecclesie oppidulum*’ genoemd, de ‘versterking van de kerk van Rode’.⁵⁵ De familie van Rode had bezittingen in Nienrode, Son en Breugel, Veghel en Erp, Schijndel, Stiphout, Lieshout, Aarle-Rixtel, Beek en Donk, Bakel, Deurne, Lierop, Tongelre, Nuenen, Gerwen en Nederwetten.⁵⁶ Daarnaast was men verbonden met de belangrijke familie Van Cuijk en had men bezit in het rivierengebied. Het is duidelijk dat de Van Rodes deelnamen aan bovenregionale elitenetwerken.

In dit licht van het laatste is het niet verwonderlijk dat hun residentie in Sint Oedenrode veel omvangrijker was dan ons erf aan de Acaciaweg (fig. 5.18). Het complex van Echternach in Bakel was iets kleiner. Het is niet vast te stellen of ons erf van een kerkelijke instelling of een lokale machthebber was, maar zoals

⁴⁹ Vergelijk Janssen 2001, 131: hooguit voor wat betreft de kwantiteit.

⁵⁰ Zie bijdrage Van Renswoude, paragraaf 6.5.3.

⁵¹ Ufkes 2010.

⁵² Schoneveld 2010.

⁵³ Peters 2010.

⁵⁴ Het lijkt er op alsof er in tweede instantie 10 m is toegevoegd aan een gebouw van 21 m; de gebintstijlen vormen een wat kronkelige lijn.

⁵⁵ Peters 2010, 147.

⁵⁶ Hiddink 2008, 127 (gebaseerd op Van Asseldonk 1996); Peters 2010, 17-18.

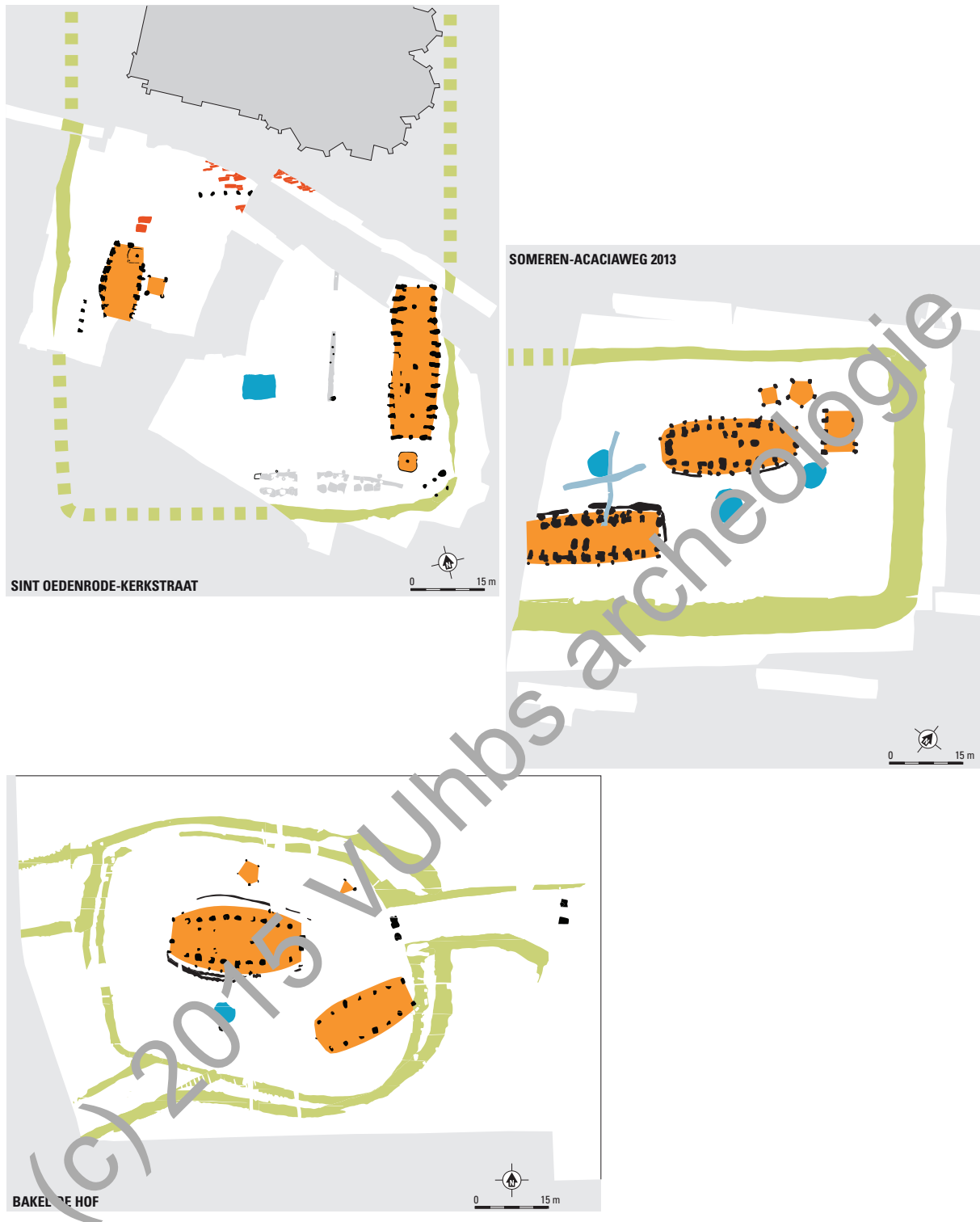

Fig. 5.18. Vereenvoudigde plattegronden van drie 'elitaire' complexen, met in Sint Oedenrode de contouren van de huidige kerk op de helft van het terrein waar ook in de middeleeuwen een kerk of kapel heeft gestaan (Bakel gewijzigd naar Ufkes 2010, bijlage 23; St. Oedenrode gewijzigd naar Peters 2010, 41). Schaal 1:1250.
 oranje: gebouwen; blauw: waterputten; groen: greppels en grachten; rood: begravingen.

eerder opgemerkt, is het verschil misschien niet zo van belang. Veel kloosterbezit op de Zuid-Nederlandse zandgronden werd beheerd door voogden of meiers. De reden hiervoor was de grote afstand tussen de kloosters (zoals Echternach) en hun versnipperde bezittingen, maar ook omdat kerkelijke instellingen geen lijfstraffen mochten uitvoeren. In de loop der tijd eigenden voogden zich vaak meer toe dan de voogdcijns waar zij recht op hadden en namen zij een deel van de bezittingen over.⁵⁷ Daarnaast hieven zij cijnsen over ontgonnen woeste gronden (allodia). De kloosters protesteerden bij onder meer de paus tegen dergelijke praktijken en inden hun cijnsen in toenemende mate in geld, zodat niet meer overal vandaan vee en landbouwproducten hoefden te worden getransporteerd. Met name vanaf het einde van de 12de eeuw werden lokale heren door de hertog van Brabant min of meer gedwongen een deel van hun bezittingen over te dragen aan kloosters die onder zijn bescherming stonden.

De zojuist beschreven ontwikkelingen kunnen ook in Someren hebben plaatsgevonden. Mogelijk is de kerk hier in de 10de/11de eeuw gesticht vanuit het St. Lambertuskapittel in Luik.⁵⁸ In een oorkonde uit 1224 wordt geschreven over een tiende, die ene Hendrik van Someren in leen hield van de custos van de St. Lambert in Luik en die wordt opgedragen aan de bisschop van die plaats. De bisschop gaf deze tiende weer in leen aan Postel, in ruil voor een jaarlijks bedrag.⁵⁹ Het is waarschijnlijk dat een oorkonde van 1228 refereert aan dezelfde transactie. Hier wordt namelijk vermeld dat *in item* Hendrik Kirse van Someren en zijn vrouw Mabilia afstand hebben gedaan van alle rechten op de tiende en de kerk van Someren, ten gunste van de priorij van Postel.⁶⁰ Blijkbaar had een lokale familie die van Hendrik, *de facto* de beschikking over de tiende gekregen die eigenlijk aan de St. Lambert toebehoorde. Dat deze vervolgens naar Postel overgaat verraadt de hand van de hertog van Brabant, omdat hij dit klooster steunde.

Betekent dit nu dat het erf aan de Acaciaweg toebehoorde aan de familie van Hendrik? Dit zou heel goed kunnen. We zien een erf dat al vanaf ca. 1000 na Chr. werd bewoond en na een eenvoudig begin wordt uitgebouwd tot een imposant geheel. De greppels en gracht zijn niet zozeer ter verdediging bedoeld, want daarvoor waren ze niet breed genoeg, maar eerder voor een duidelijke markering en te imponeren. Het complex wordt in de eerste helft van de 13de eeuw verlaten, toen de hertog het in deze streken voor het zeggen kreeg. Zekerheid over de toewijzing aan de genoemde familie is er echter niet. Het is denkbaar dat er rond Someren meermalen lokale heren verbleven. In de eerste plaats is er in de oorkonden ook sprake van een *allodium* met twee *curtes* dat Maria van Brabant, dochter van hertog Hendrik I, in 1244/1246 schenkt aan het klooster Bunderen bij Helmond.⁶¹ Het kan hier om andere gronden gaan dan oorspronkelijk Luiks bezit. Maar zelfs als dit niet zo was, kunnen er andere lokale heren zijn geweest. In elk geval bestaat de kans dat er in Someren meerdere erven zoals dat aan de Acacialaan waren. Hoewel er inmiddels meer dan 50-60 hectare van het bewoonbare gebied is onderzocht met proefsleuven en opgravingen, is dit nog maar 4-5% van het totaal. Wie meent dat vanuit archeologisch opzicht alles bekend is over Someren, vergist zich dus.

Wanneer het complex aan de Acaciaweg bewoond werd door een lokale heer, valt het verlaten ervan ergens in de eerste helft van de 13de eeuw ongeveer samen met het soort gebeurtenissen dat in de oorkonden wordt genoemd. Echter, in dezelfde periode verplaatsten alle 'gewone' boerenerven zich eveneens vanuit de akkercomplexen naar de randen daarvan, in relatief laaggelegen gebieden. Het is derhalve mogelijk dat ook het erf van de Acaciaweg is verplaatst. Misschien was de nieuwe locatie de hoeve Witrouwenberg, waarvan echter niet vaststaat waar deze lag. Een mogelijkheid is een plaats ongeveer 100 m naar het oosten, maar ook wordt wel een plek meer dan 500 m naar het noordoosten genoemd.⁶²

⁵⁷ Zie Hiddink 2008 (gebaseerd op m.n. Bijsterveld 1989, 277-285).

⁵⁸ Vergelijk Schabbink 1999, 137.

⁵⁹ Camps 1979, nr. 127.

⁶⁰ Camps 1979, nr. 146.

⁶¹ Camps 1979, nr. 200; 225.

⁶² De Boer/Hiddink 2009, pl. 5A, nr. 34172 en 33999.

Fig. 5.19. Someren Acaziwe. Reconstructie van het erf in fase 3 waarbij een spieker is weggelaten in verband met de aanwezigheid van een wal (tekening Mikko Kriek).

6 DE VONDSTEN

6.1 PREHISTORISCH AARDEWERK

Aline Sinke/Julie van Kerckhove

6.1.1 INLEIDING

Er zijn in totaal 258 scherven verzameld die in de prehistorie te dateren zijn. Zij wegen 2.067 g. Tot de categorie gruis gerekend zijn 61 scherfjes. Ze zijn kleiner dan 2 cm² en derhalve konden geen kenmerken genoteerd worden. Bij de analyse van het handgevormde aardewerk zijn de volgende variabelen in een database geregistreerd: de magering, de versiering, het aankoeksel, het potopbouwtype, de mate van verbranding, de rand- en wandafwerking en de wanddikte.⁶³ Voor de kwantificering van het aardewerk zijn alle rand-, wand- en bodemscherven geteld en gewogen en is het Minimum Aantal Individuen (MAI) vastgesteld.⁶⁴ Op basis van de randscherven is per exemplaar eveneens de 'Estimated Vessel Equivalent' (EVE) bepaald. Bij deze laatstgenoemde kwantificatiemethode gaat men ervan uit dat scherven tot dezelfde pot behoren, tenzij kan worden aangetoond dat dit niet het geval is.⁶⁵ Bij dit onderzoek is er voor gekozen om het MAI per context vast te stellen en om daarvoor alleen gebruik te maken van de randscherven.⁶⁶

6.1.2 RESULTATEN

Op de site is vooral middeleeuws aardewerk aangetroffen dat geassocieerd kan worden met een omgrepelde woning. Het prehistorische aardewerk is slechts matig vertegenwoordigd. Dit is te zien aan de geringe vondstdichtheid per spoor. De analyse is daarom vooral gericht op een algemeen chronologisch beeld. De conservering van de scherven mag matig tot redelijk genoemd worden. Veel scherven zijn verzameld als (aanleg)vondsten in het plaggendek. Uit de antropogene sporen zijn 160 scherven verzameld. Het betreft vooral zwerfvuil dat door post-depositie processen in de grondsporen terecht gekomen is.

Het handgevormde aardewerk kan globaal gedateerd worden vanaf de laat-Neolithische periode tot in de Late IJzertijd/vroeg-Romeinse tijd. In het plaggendek zijn bijvoorbeeld twee scherfjes van een laat-Neolithische wikkeldraadbeker (VK 615) aangetroffen.⁶⁷ Dit zijn de oudste scherven uit de opgraving. De jongste handgevormde scherven dateren in de Late IJzertijd/vroeg-Romeinse tijd. Vrijwel alle perioden er tussenin zijn vertegenwoordigd.

Er zijn in totaal 11 Neolithische scherven en 77 Bronstijd-scherven verzameld. Het zwaartepunt bij het laatste ligt vooral op de Late Bronstijd en de overgang naar de Vroege IJzertijd. Het grootste aandeel van de assemblage dateert echter in de IJzertijd. Door de afwezigheid van homogene, vondstrijke con-

⁶³ Voor het bepalen van het potopbouwtype is de definitie van Van den Broeke gebruikt. Hij maakt onderscheid tussen open vormen (potopbouwtype I), gesloten vormen (potopbouwtype II) en gesloten vormen met hals (potopbouwtype III); Van den Broeke 2012, 40-41. De gemeten wanddiktes zijn ingedeeld in drie klassen: minder dan 7 mm (dunwandig), tussen 7 en 11 mm (gemiddeld) en meer dan 11 mm (dikwandig).

⁶⁴ Voor het bepalen van het EVE bij handgevormde potten is er een ondergrens bepaald, aangezien de onregelmatige vorm van de rand het vaak niet toelaat een zinvolle inschatting te geven van het bewaarde randpercentage.

Uit ervaring is gebleken dat de ondergrens waarbij de randonttrek goed bepaald kan worden aan de hand van een 'rim chart' ligt bij ca. 5% van de rand.

⁶⁵ Orton/Tyers/Vince 2005, 94.

⁶⁶ Het MAI wordt meestal bepaald op basis van de randen; soms worden de bodems, oren en bakselinformatie eveneens meegenomen als criteria. Hier is gekozen om dit niet te doen omdat gezien het geringe aantal scherven per spoor geen evenredig beeld voor kwantificatie van de gehele assemblage gegeven kan worden.

⁶⁷ Zie voor een beschrijving van de ontwikkeling in de 'bekerculturen': Butler/Fokkens 2005, 372-373.

texten kon van veel scherven slechts geconstateerd worden dat zij globaal in de IJzertijd dateren. Slechts enkele scherven hebben specifieke diagnostische kenmerken waardoor een preciezere datering gegeven kan worden. Dit is bijvoorbeeld bij de randen V3.225 en 3.226 het geval. Deze zijn aangetroffen in het plaggendek. De randscherven zijn versierd door middel van vingertopindrukken op de binnenkant van de rand. De scherven kunnen beide gerekend worden tot Van den Broeke type 55a.⁶⁸ Alleen de buik is besmeten. Deze kenmerken komen vooral in de Vroege IJzertijd voor.⁶⁹ Hoewel de scherven niet aan elkaar passen, zullen zij vanwege hun overeenkomstige kenmerken hoogstwaarschijnlijk van dezelfde pot afkomstig zijn.

6.2 ROMEINS AARDEWERK

Julie van Kerckhove

Er zijn in totaal vijf Romeinse scherven verzameld. Twee scherven zijn afkomstig van *terra sigillata*-vormen (V6.331 en 2.529). Eerstgenoemd vondstnummer is een randje van een bakje. Voor beide scherven kon de herkomst niet vastgesteld worden, gezien de kleine afmetingen en de versiering van de scherven. Verder is een rand van een middelgrote standamfoor Haalebos 8052 verzameld (V19.606). Dergelijke standamforen dateren vanaf ca. 125 na Chr. Tot slot zijn nog een bodem van een geverfde, Rijnlandse beker (V8.401) en een bodem van een wrijfschaal (V9.494) aangetroffen. Van beide bodems kan het vormtype niet vastgesteld worden en is de datering niet verder te preciseren dan in de Romeinse tijd.

6.3 MIDDELEEUWS AARDEWERK

Mara Wesdorp

6.3.1 INLEIDING EN WERKWIJZE

Tijdens het archeologisch onderzoek (IVO- en DO) in het plangebied Someren-Acaciaweg zijn in totaal 3207 scherven ter beschikking gesteld aan de aardewerkspecialist.

Het keramisch vondstmateriaal is gedetermineerd volgens het Deventer-systeem waarmee aardewerk op een standaardwijze wordt ingedeeld.⁷⁰ Op deze wijze kunnen de resultaten van verschillende opgravingen op dezelfde manier beschreven worden waardoor deze makkelijker te vergelijken zijn. Aanduidingen van typen binnen het systeem bestaan uit een combinatie van aardewerksoort/baksel, vorm en volgnummer. Het schervenmateriaal dat in Someren is gevonden, werd gedetermineerd naar categorie, herkomst en datering. De aantallen en gewichten zijn vastgelegd en de gegevens zijn ingevoerd in een database. De relevante onderzoeksvragen uit het PvE worden opgesomd en beantwoord in de slotparagraaf.

6.3.2 OVERZICHT VAN DE AANGETROFFEN AARDEWERK CATEGORIEËN

In deze paragraaf wordt een overzicht gegeven van de middeleeuwse aardewerkcategorieën die in het plangebied Acaciaweg zijn aangetroffen. Tevens wordt inzichtelijk gemaakt in welke hoeveelheden de aardewerkcategorieën voorkomen en welke vormtypes herkend zijn. In tabel 6.1 staat een opsomming van de aangetroffen aardewerkcategorieën met de aantallen en gewichten. Het leeuwendeel van de scherven

⁶⁸ Van den Broeke 2012, 71-73, fig. 3.20.

⁷⁰ Clevis/Kottman 1998.

⁶⁹ Van den Broeke 2012, 73.

materiaal categorie	code Deventer systeem	frgm	gew. (g)
Badorf aardewerk	ba	5	118
Maaslands	wm	52	395
Pingsdorf	pi	132	983
Zuidlimburgs	pi	1215	11363
blauwgrijs	bg	1339	19607
Kempisch aardewerk		3	14
kogelpotaardewerk	kp	339	3638
protosteengoed	s5	4	47
grijsbakkend	g	4	16
roodbakkend	r	34	329
steengoed zonder oppervlaktebehandeling	s1	2	5
steengoed met oppervlaktebehandeling	s2	21	207
witbakkend	w	1	1
indet	-	56	182
totaal		3207	36912

Tabel 6.1 Someren-Acaciaweg. Overzicht van het aantal fragmenten en het gewicht van de verschillende middeleeuwse aardewerkcategorieën.

dateert uit de Volle Middeleeuwen maar tevens is een klein aantal scherven aanwezig uit de periode Late Middeleeuwen–Nieuwe Tijd.

Badorf aardewerk

Badorf aardewerk is geproduceerd in het Vorgebirge, de regio tussen Keulen en Bonn.⁷¹ Het aardewerk kenmerkt zich door een fijne magering en een lichte (wit, geel of beige) kleur. Het oppervlak voelt vaak krijtachtig aan. Bol- en tuitpotten zijn vooral kenmerkend voor de periode tussen 720 en 900, maar kunnen ook nog voorkomen tot in de eerste helft van de 10de eeuw. In een latere periode verschijnen reliëfbandamforen (ba-pot-5) die langer in gebruik blijven; vanaf de 9de tot in de tweede helft van de 11de eeuw.⁷²

Tijdens het archeologisch onderzoek zijn in totaal vijf scherven van dit aardewerk gevonden, waarvan vier in werkput 2. Twee scherven, waaronder een fragment van een reliëfbandamfoor, zijn in kuil 25016 aangetroffen en twee scherven bij de aanleg van de werkput. In werkput 5 is uit spoor 35 een fragment met radstempel-versiering verzameld.

Maaslands aardewerk

Het witbakkend Maaslands aardewerk is afkomstig uit productiecentra rond de Belgische plaatsen Andenne, Wierde, Namen, Andenelle, Huy en Mozet. Hier is vanaf het eind van de 11de eeuw tot de tweede helft van de 14de eeuw aardewerk geproduceerd. In Huy is de productie van dit type aardewerk al vroeger begonnen; vanaf het derde kwart van de 9de eeuw.⁷³ De kleur van het aardewerk is witgeel tot grijs of roze en vaak is een geel of groen loodglazuur aangebracht. Versiering komt voor in de vorm van opgebrachte kleistrips, radstempels en ingesneden golflijnen.

⁷¹ Mittendorf 2004, 35.

⁷³ Mittendorf 2004, 38; Verhaeghe 1995, 160.

⁷² Dijkstra 1998, 31.

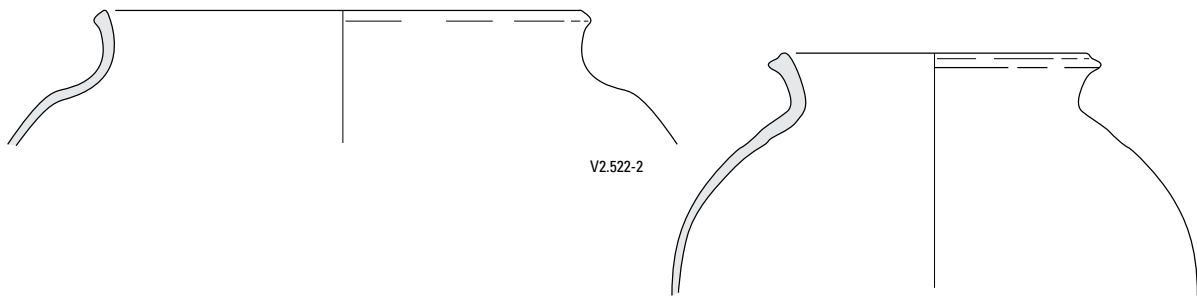
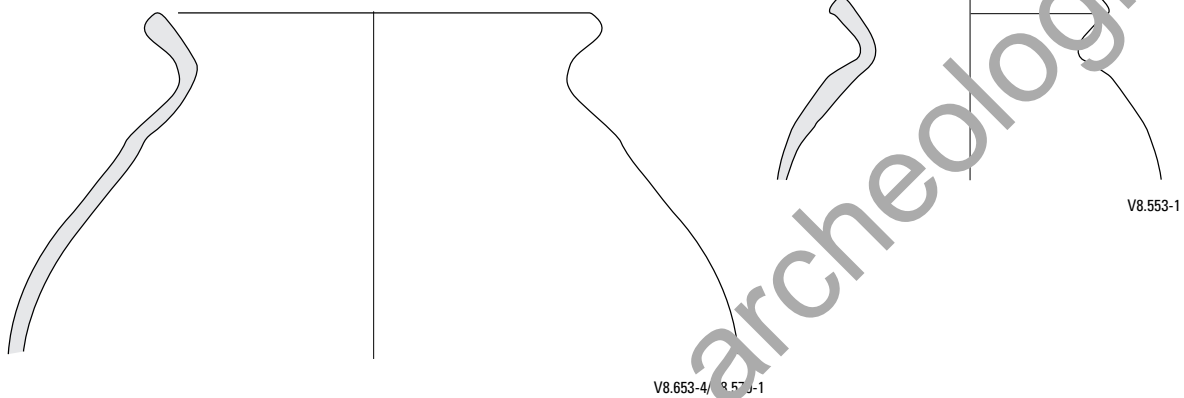
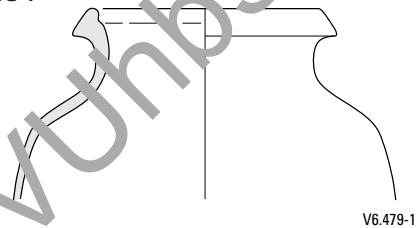
PI-KOG-1**PI-KOG-5****PI-KOG-4**

Fig. 6.1. Someren-Acaciaweg, Zuid-Limburgse kogelpotten. Schaal 1:3.

Een aantal van 25 scherven hoort thuis in deze aardewerkcategorie. Onder de herkende typen bevinden zich minstens twee exemplaren van een pot met een lage manchetrand (wm-pot-6), gangbaar tussen 1100 en 1150 na Chr.⁷⁴ Tevens is een wm-spi-2 gevonden, een complete lage, biconische spinsteen uit ongeveer hetzelfde tijdvak.

Pingsdorf aardewerk

Onder het Pingsdorf aardewerk wordt binnen het Deventer-systeem al het Rijnlandse aardewerk bedoeld dat in de Pingsdorftraditie te plaatsen is. Aardewerk uit deze traditie wordt gekenmerkt door bleke baksels van tertiaire klei die vaak beschilderd zijn met verf op basis van ijzeroxide (rood/paars). Tevens komt versiering aangebracht met radstempels, glazuur en ingesneden decoraties voor. Naast het dorp Pingsdorf zelf is een aantal andere productieplaatsen van dit aardewerk bekend in het Rijnland.⁷⁵ De productie heeft plaats vanaf de late 9de eeuw tot het midden van de 13de eeuw na Chr. Vanaf ongeveer 1050 na Chr. worden er in Zuid-Limburg producten met dezelfde kenmerken gemaakt (Zuid-Limburgs aardewerk). In de

⁷⁴ Ostkamp *et al.* 2012, 807, cat. 59.

⁷⁵ Sanke 2002, 16

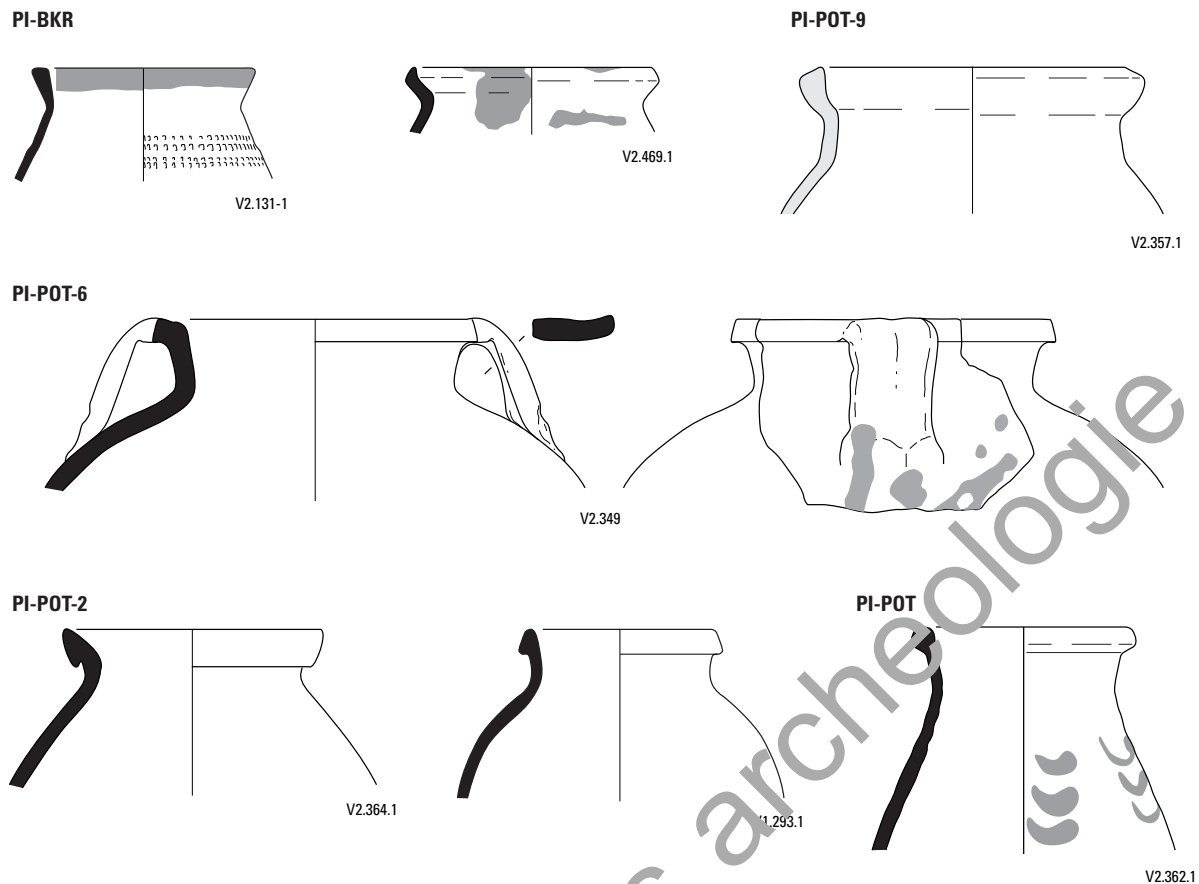

Fig. 6.2. Someren-Acaciaweg, Zuid-Limburgs aardewerk. Schaal 1:3.

productieplaatsen Brunssum-Schinveld, Nieuwenhagen en Waubach is veel onderzoek gedaan, maar een samenhangend werk met betrekking tot dit onderzoek is niet verschenen.⁷⁶ Het aardewerk uit Pingsdorf is vaak iets fijner gemagerd dan het Zuid-Limburgs aardewerk. Het Deventer-systeem classificeert beide aardewerksoorten in dezelfde categorie (pi).

De categorie Pingsdorf aardewerk omvat 1347 scherven en is daarmee de grootste aardewerkcategorie. Verreweg de meeste scherven (1215) lijken, op grond van een grover baksel met zichtbare zandmagering, gemaakt te zijn in Zuid-Limburgse ovens. Onder de herkende vormtypen zijn fragmenten aanwezig van bekers, kogelpotten, potten en spinstenen (fig. 6.1-2). De bekers zijn van het type pi-bek-7, bolle bekers met een verdikte rand, die dateren tussen 1075 en 1125 na Chr.⁷⁷ Daarnaast is een randfragment van een beker gevonden met een verfstreep langs de bovenrand en radstempelversiering op de schouder (fig. 6.2). Deze scherf past in periode A van Bruijn (1050 tot 1125 na Chr.).⁷⁸ Van de kogelpotten zijn minstens tien exemplaren aanwezig van het type pi-kog-1 (fig. 6.1). Deze kogelpotten met driehoekige verdikte rand komen voornamelijk tussen 1100 en 1175 voor. Twee aanwezige vroegere typen, pi-kog-5 en 6, dateren in de tweede helft van de 11de eeuw.⁷⁹ Een later type kogelpot is eveneens aanwezig en dateert in het laatste kwart van de 12de eeuw (pi-kog-4; fig. 6.1).⁸⁰ De potten die zijn herkend in de assemblage, zijn van veel verschillende typen die tussen 1050 en 1225 na Chr. voorkomen (fig. 6.2). Een bijzondere vondst is een vrijwel complete tuitpot; deze is nog voor de uitwerking uit de assemblage gehaald om te exposeren in Someren, zodat tijdens de analyse alleen een foto beschikbaar was (fig. 6.3). Het betreft

⁷⁶ Bruijn 1959; 1960/61; 1962/63; 1966.

⁷⁷ Ostkamp *et al.* 2012, 792, cat. 12.

⁷⁸ Bruijn 1960/61, 477.

⁷⁹ Ostkamp *et al.* 2012, 793-794, cat. 17-18.

⁸⁰ Ostkamp *et al.* 2012, 793, cat. 16.

mogelijk een pot van Pingsdorf-aardewerk; de versiering van groot opgezette krullen past in periode 4 van Sanke (965-1050 na Chr.).⁸¹ Er zijn minstens drie spinstenen gevonden waaronder één van het type 2 uit de 12de eeuw. Concluderend kan gezegd worden dat het aardewerk in deze categorie vooral past in het tijdvak 1050 tot 1225 na Chr. De meeste herkende exemplaren dateren echter tussen 1100 en 1175. Van Pingsdorf aardewerk zijn 132 scherven in de assemblage aanwezig en veel randen konden niet aan een type toegewezen worden. De kenmerken, zoals schuinstaande blokranden, passen echter met name in de perioden 4-6 van Sanke (965-1180 na Chr.).⁸²

Blauwgrijs aardewerk (Paffrath aardewerk en Elmpt aardewerk)

Binnen deze categorie wordt onderscheid gemaakt tussen materiaal uit het Duitse Rijnland en een groep aardewerk die is gemaakt in het Duits-Limburgse grensgebied, respectievelijk het Paffrath aardewerk en Elmpt aardewerk. Het Paffrath aardewerk is handgemaakt, heeft een typische ‘bladerdeegachtige’ structuur en vaak een metaalachtige glans op het schone foppervlak. De datering van het aardewerk loopt van de 10de tot de 13de eeuw.⁸³ Het zwartepunt van de import in Noord-Brabant ligt in de 11de en 12de eeuw.⁸⁴

De andere soort aardewerk in deze categorie wordt aangeduid met Elmptter waar en is geproduceerd in de regio Elmpt-Brüggen. Het is echter ook in Oosterbeek en Meckenheim vervaardigd. Het aardewerk is handgevormd, reducerend gebakken en gemagerd met zand. De meest voorkomende vorm is de kogelpot. Lang is aangenomen dat Elmptter waar pas vanaf de late 12de eeuw en gedurende de eerste helft van de 13de eeuw in Nederland is ingevoerd.⁸⁵ De analyse van middeleeuwse contexten uit Someren-Waterdalen en Geldrop heeft echter aangetoond dat Elmptter waar ook in vroeg 12de-eeuwse contexten voorkomt.⁸⁶ Omdat het verschil tussen de boven besproken aardewerkcategorieën niet altijd even duidelijk is, zijn ze binnen het Deventersysteem samen in de categorie ‘blauwgrijs aardewerk’ (bg) ondergebracht.

Het blauwgrijze aardewerk is een grote categorie binnen de assemblage, met 1339 stuks net iets kleiner dan het Pingsdorf aardewerk. De meeste scherven zijn herkend als Elmpt aardewerk (658) en een aantal van 153 scherven is als Paffrath aardewerk bestempeld. Bij de overige scherven (528) kon geen nader onderscheid naar een bakselsoort worden gemaakt. De herkende potvormen betreffen voornamelijk kogelpotten. Een vroege variant hiervan, met afgeronde rand (bg-kog-6), is tenminste met zes randscherven vertegenwoordigd (fig. 6.4). Deze kogelpotten kunnen in het tijdvak 950-1150 geplaatst

Fig. 6.3. Someren-Acaciaweg. Complete tuitpot van Pingsdorf of Zuid-Limburgs aardewerk, gerestaureerd door P. van Bussel (heemkundevereniging De Vonder).

⁸¹ Voor een vergelijkbare pot uit de 11de eeuw, zie Ostkamp 2012, 241, fig. 11.8.

⁸² Sanke 2002, 187-189.

⁸³ Lung 1959.

⁸⁴ Ostkamp 2012, 245.

⁸⁵ Schabbink 2005, 63.

⁸⁶ Ostkamp 2012, 246.

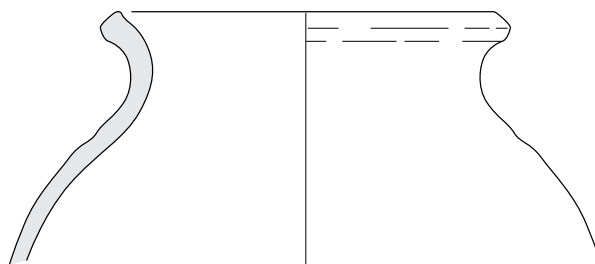
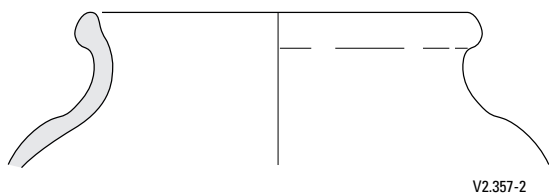
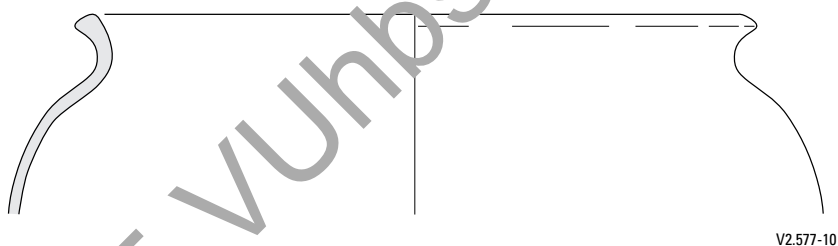
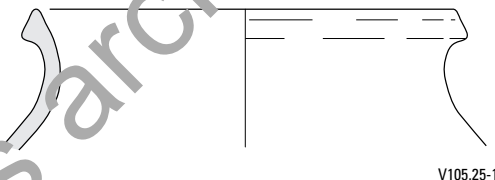
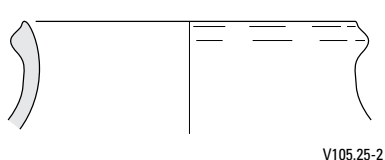
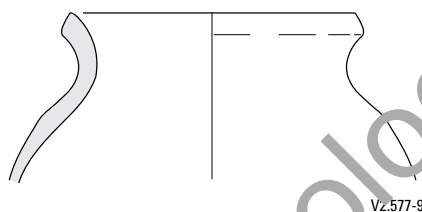
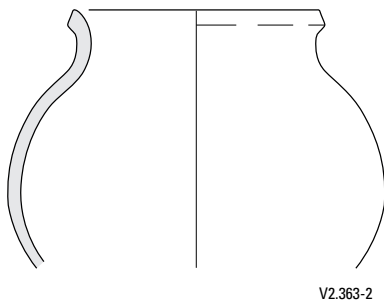
BG-KOG-6**BG-KOG-2**

Fig. 6.4. Someren-Acaciaweg. Kogelpotten van blauwgrijs aardewerk. Schaal 1:3.

worden.⁸⁷ De meest voorkomende vorm is echter de kogelpot met driehoekige verdikte rand (bg-kog-2) die kenmerkend is voor de 12de eeuw (fig. 6.4).⁸⁸ Van dit type zijn minstens 60 verschillende exemplaren in de assemblage aanwezig. In de late 12de eeuw worden voorraadpotten geïntroduceerd. De vroege variant hiervan (bg-pot-4; ca. 1150-1225) heeft een driehoekige verdikte rand waarvan minstens vijf individuen in de assemblage aanwezig zijn.⁸⁹ Van een iets latere vorm (bg-pot-5, met kraagrand) uit de eerste helft van de 13de eeuw is tenminste één exemplaar gevonden. Gesteld kan worden dat het blauwgrijze aardewerk vooral thuishoort in het tijdvak tussen 1100 en 1250 na Chr.

Kempisch aardewerk

Het Kempisch aardewerk wordt gekenmerkt door een grijsbruine kleur en een sterk zandig baksel. Pottenbakkersovens waar dit aardewerk is gebakken zijn nog niet opgegraven maar men gaat er van uit dat de productieplaats(en) gelokaliseerd zijn in Zuid-Nederland of West-Brabant. Het wordt gedateerd vanaf

⁸⁷ Ostkamp *et al.* 2012, 804, cat. 49.

⁸⁹ Hiddink/Ostkamp 2009, 242, cat. 9.

⁸⁸ Ostkamp *et al.* 2012, 803, cat. 46.

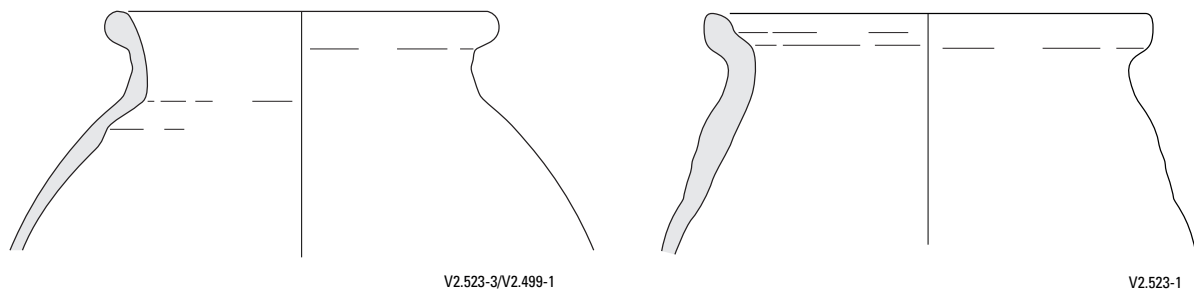

Fig. 6.5. Someren-Acaciaweg. Kogelpot / Zuid-Nederlands handgevormd aardewerk. Schaal 1:3.

het tweede kwart van de 12de eeuw.⁹⁰ Het aardewerk lijkt in een zeer korte periode geproduceerd, want in de 13de eeuw komt het bijna niet meer voor.⁹¹ Van dit type aardewerk zijn tijdens het onderzoek drie scherven gevonden in een paalkuil van structuur 8007.

Kogelpotaardewerk

Vanaf het begin van de 8ste eeuw tot in de Late Middeleeuwen heeft men in onze streken kogelpotten vervaardigd. Het gaat om handgeformde potten van een lokaal of regionaal baksel. Omdat zoveel verschillende baksels voorkomen is het tot nog toe niet mogelijk gebleven het aardewerk exact te dateren.⁹² In het Maas-Demer-Scheldegebied komt men bij opgravingen vaak scherven tegen van handgeformde kogelpotten met een donkere kern en lichter oppervlak, waar door de scherf uit drie lagen lijkt te bestaan. Dit soort aardewerk wordt ook wel aangeduid met de term Zuid-Nederlands handgemaakt en komt in zowel reducerende als oxiderende varianten voor.⁹³ Verhoeven stelt dat in de Kempen het handgemaakte aardewerk in het derde kwart van de 11de eeuw geleidelijk verdwijnt. Dit gebeurde gelijktijdig met de introductie van het Zuid-Limburgse aardewerk. Kogelpotten werden vanaf deze tijd tot de 14de eeuw nog wel gebruikt maar ze behoren dan tot het eerder besproken Zuid-Limburgse en Elmpster aardewerk.

De scherven met een donkere kern die in Waterdael III zijn gevonden, zijn onder het Zuid-Nederlands kogelpotaardewerk geschaard.⁹⁴ Ostkamp vermeldt dat in Brugge bij opgravingen in de oude Burgkerk klankpotten zijn aangetroffen die eveneens de typische gelaagdheid op de breuk hebben en overeenkomende randprofielen vertonen met het Zuid-Nederlandse kogelpotaardewerk. In Vlaanderen wordt het aardewerk aangeduid als 'Verhaeghe groep A' en het is daar kenmerkend voor vindplaatsen uit de 10de of 11de eeuw. In de 12de eeuw is het grotendeels of volledig verdwenen.⁹⁵

Bij de opgraving in het plangebied Acaciaweg zijn 339 scherven kogelpotaardewerk aangetroffen. De meeste scherven zijn dikwandig en van een vrij zacht baksel. Een aantal scherven (27) is echter opvallend omdat deze van een klinkend hard baksel zijn. Mogelijk gaat het eerder om scherven van het Elmpt 2 baksel.⁹⁶ Een aantal van zes randfragmenten kon herleid worden tot een type. Het gaat in drie gevallen om een kp-kog-5 en in één geval om een kp-kog-6 (fig. 6.5). Randen van deze typen kogelpot zijn eveneens te Someren-Waterdael III gevonden, alwaar ze tussen 850 en 1100 dateren.⁹⁷

Aardewerk uit de Late-Middeleeuwen en Nieuwe Tijd

Vanaf ca. 1200 na Chr. heeft men getracht waterdichte potten te vervaardigen door de klei op hogere temperaturen te bakken. Op deze wijze ontstond in eerste instantie het proto-steengoed (s5 in het

⁹⁰ Verhoeven 1988, 339-340.

⁹¹ Verhoeven 1992, 79.

⁹² Verhoeven 1998, 251.

⁹³ Verhoeven 1998, 48.

⁹⁴ Ostkamp 2012, 236.

⁹⁵ De Grote 2008, 325.

⁹⁶ Ostkamp 2012, 246.

⁹⁷ Ostkamp *et al.* 2012, 801.

Deventer-systeem). De magering is bij dit aardewerk nog goed zichtbaar en het oppervlak heeft een ruwe structuur. In de aardewerkassemblage van Someren-Acaciaweg zijn vier scherven van proto-steengoed aanwezig. Aan het eind van de 13de eeuw is het echte, totaal versinterde steengoed gemaakt, waarbij onderscheid gemaakt wordt tussen steengoed zonder oppervlaktebehandeling (s1) en steengoed met oppervlaktebehandeling (s2). Van het eerstgenoemde steengoed zijn twee scherven gevonden, van het laatstgenoemde zijn 21 fragmenten verzameld. Dit aardewerk is met name afkomstig uit lagen in het plaggendek.

Vanaf de tweede helft van de 13de eeuw is in onze streken sprake van een bevolkingstoename en verstedelijking. Het handgevormde aardewerk, dat voorheen in huishoudelijke kring vervaardigd werd, zou in toenemende mate in stedelijke ateliers geproduceerd worden met behulp van het pottenbakkerswiel.⁹⁸ In de stedelijke productiecentra is hoofdzakelijk eenvoudig gebruiksgoed op grote schaal geproduceerd. Het gebruiksaardewerk kent een groot vormenspectrum en is aan het eind van de 13de eeuw in twee varianten aanwezig: het grijs- en het roodbakkend aardewerk. De potten van beide varianten zijn vervaardigd van dezelfde lokale, ijzerhoudende klei en het kleurverschil is veroorzaakt door het wel of niet toevoegen van zuurstof tijdens het bakproces.⁹⁹ Het grijsbakkend aardewerk (g) is vooral tussen 1200 en 1525 geproduceerd; het roodbakkend aardewerk (r) heeft dezelfde begindatering maar is tot in de 19de eeuw gemaakt.¹⁰⁰ Daarnaast is in de aardewerkassemblage van veel opgravingen ook witbakkend aardewerk (w) aanwezig. In de 16de maar vooral de 17de eeuw wordt witbakkend aardewerk vooral op lokaal niveau geproduceerd. Het hoogtepunt van de productie van dit soort aardewerk ligt in de 18de en 19de eeuw. Tijdens het onderzoek zijn bij de aanleg van werkputten vier scherven grijsbakkend aardewerk gevonden. Het roodbakkend aardewerk is met 34 fragmenten vertegenwoordigd die voornamelijk uit lagen van het plaggendek verzameld zijn. Het witbakkend aardewerk tenslotte, is aanwezig met slechts één scherf.

6.3.3 CONCLUSIE EN BEANTWOORDING OP DE ZIEKSVRAGEN

De conservering van het aardewerk dat is aangetroffen tijdens het onderzoek in het plangebied Someren-Acaciaweg is goed te noemen. Het is vrijwel niet verweerd en kent een gemiddelde fragmentatiegraad.¹⁰¹ Het meeste aardewerk dateert in de Vroege Middeleeuwen waarbij alle herkende typen in het tijdvak 1050-1250 na Chr. passen. De meeste typen dateren echter in de 12de eeuw. Het aardewerkspectrum bevat vooral scherven van gewoon gebruiksaardewerk en geen fragmenten van bijzondere of luxe exemplaren. Veruit de meeste scherven zijn afkomstig van importaardewerk wat overeenkomstig is met andere rurale nederzettingen in Zuid-Nederland.

De relevante onderzoeksvragen uit het PvE kunnen als volgt beantwoord worden:

17. Kan aan de hand van archeologisch vondstmateriaal uit het akkerdek een uitspraak worden gedaan over de ouderdom en/of de vorming van dit akkerdek?

Nee, het vondstmateriaal uit het akkerdek dateert als geheel van de late prehistorie tot de Nieuwste Tijd. Er is onvoldoende materiaal gevonden om de verschillende lagen/niveaus van het akkerdek te dateren.

⁹⁸ Bartels 1999, 93.

¹⁰⁰ Bartels 1999, 105.

⁹⁹ Clevis/Kottman 1989, 26.

¹⁰¹ Het gemiddelde gewicht per scherf is 11 g.

20. Wat is de datering van de structuren op basis van vondsten, de typologie van de structuren en/of dendrochronologische data van hout uit waterputten?

Voor de datering van specifieke structuren, zie de catalogus (hoofdstuk 9). Globaal kan gesteld worden dat de meeste aardewerkvormen thuis horen in de 12de eeuw, al is sprake van wat ouder (pi-pot-9; Zuid-Nederlands handgevormd/kogepot) en jonger materiaal (bg-pot-4 en 5; bg-kog-2; wat proto-steengoed).

23. Is er op basis van aard en vondstsamenstelling binnen de huizen sprake van bijzondere contexten, zoals bouw- of verlatingsoffers, voorraad/afvalkuilen?

De 'complete' tuitpot van aardewerk in de Pingsdorf-traditie is gevonden in spoor 2.118, een verder weinig opmerkelijk kuilje dat wordt oversneden door gebouw 9006.

29. Wat is de variabiliteit en ruimtelijke spreiding van vondsten binnen het eef?

De meeste scherven van middeleeuws aardewerk zijn gevonden in werkput 2 (1704) 6 (, 53) en 8 (234). Dit lijkt verband te houden met de dichtheid aan sporen, die in deze werkputten groot is.

30. Wat is op basis van vondsten en sporen de functie van het eef/ de erven?

Het aardewerk laat hierover geen uitspraken toe. Het materiaal omvat het 'gewone' gebruiksaardewerk van vooral potten voor de bereiding en opslag van voedsel en onderscheidt zich niet van de bulk van het materiaal zoals dat in de grootschalige opgravingen Waterdael I-III en Hoge Akkers is aangetroffen.

wp	sp	definitie	vnr	materiaal	n	gew. (g)	verzamelwijze
1			89		4	60	aanleg
3	66	paalkuil	172	baksteen	2	517	couperen
12	998		582		1	2	profiel
19			606	baksteen	1	46	aanleg

Tabel 6.2 Someren-Acaciaweg. Overzicht van de contexten waarin keramisch bouwmetaal is aangetroffen, met aantallen en gewicht.

6.4 KERAMISCH BOUWMATERIAAL

Winfried Jansen

In totaal zijn acht fragmenten keramisch bouwmetaal verzameld (tabel 6.2). Zes fragmenten (iets meer dan 100 g) komen uit de recente en subrecente bouwvoor en hebben vermoedelijk een recente tot zeer datering. Tijdens het couperen van paalkuil 3.066 zijn twee fragmenten verzameld met een gewicht van 517 gram. De twee fragmenten zijn verschillend van aard. Een betreft een lichtoranje zacht baksel waarvan enkel een dikte van circa 4.5 cm te bepalen is. Het andere stuk heeft een donkerrood bruin baksel en is veel harder gebakken. De afwerking is behoorlijk scherp. Ook hier kan alleen een dikte vastgesteld worden; namelijk van circa 6 cm. Vermoedelijk hebben de baksteenfragmenten uit dit spoor een postmiddeleeuwse datering.

Fig. 6.6. Someren-Acaciaweg. Objecten van metaal uit de Romeinse tijd.
A munt (V8.47); B knikfibula (V7.483).

6.5 METAAL

Jan van Renswoude

6.5.1 INLEIDING

Door het intensief gebruik van de metaaldetector is aanzienlijke groep metaalvondsten verzameld. Het meeste metaal dateert in de Middeleeuwen en behoort tot een van de bewoningsfasen van het omgrenpelde erf. In totaal zijn 157 metalen objecten gevonden. Het grootste deel hiervan, in totaal 130 stuks, is van ijzer. Hiernaast zijn ook nog 24 objecten van een koperlegering, een loden object, een zilveren munt en een zinken object gevonden. De metalen voorwerpen zijn, met uitzondering van een reeks ijzeren objecten afkomstig uit het plaggendek waarvan de ouderdom niet kan worden vastgesteld, ingevoerd in een database. Ten behoeve van de determinatie van het ijzer zijn in totaal 66 röntgenfoto's gemaakt van in totaal 90 voorwerpen. In dit hoofdstuk wordt een overzicht gegeven van dit metaal en worden de belangrijkste stukken besproken en afgebeeld.¹⁰²

6.5.2 ROMEINSE TIJD

De oudste metaalvondsten stammen uit de Romeinse tijd. Zo is er een bronzen Romeinse munt met een diameter van 2,8 cm en een gewicht 16 g (V8.47, fig. 6.6, A). De munt is in een slechte staat en sterk afgesleten. Er is niet meer dan een staande figuur zichtbaar en een determinatie is niet mogelijk. Het betreft waarschijnlijk een *as* of *dupondius* uit de 1ste of 2de eeuw na Chr. Een tweede Romeins object betreft een fragment van een knikfibula die in de 1ste eeuw na Chr. dateert (V7.483, fig. 6.6, B). Beide objecten zijn afkomstig uit het plaggendek en zijn losse vondsten die afkomstig zijn van een nabijgelegen inheems Romeinse nederzetting. Een derde object betreft een bronzen ophangoog van een bel (V2.362). Deze is gevonden in een middeleeuwse kuil. Mogelijk is de Romeinse bel in de Volle Middeleeuwen hergebruikt.

¹⁰² Zie verder bijlage 3 voor een totaaloverzicht van het ingevoerde metaal.

Het overgrote deel van het metaal, waaronder een kleine groep van bronzen objecten, dateert in de Volle Middeleeuwen en is afkomstig van het omgrepelde erf. Zo is tijdens het onderzoek is een schijffibula gevonden (V6.261, fig. 6.7, A). Het is een plateauschijffibula waarvan de naaldhouder, de naaldrust en de naald zijn afgebroken. De diameter van de schijf bedraagt 1.5 cm. Ook een deel van de rand, die in doorsnede minder dik is dan het centrale deel, het verhoogde plateau, ontbreekt. Het plateau is versierd met een symmetrische afbeelding van een gelijkarmig Grieks kruis. Binnen de open ruimtes van dit kruis zijn vier cirkelvormige versieringen aangebracht. Het kruis en de cirkels zijn ingelegd met email waarvan de kleur niet meer herkenbaar is. Het volledig zwart uitgeslagen email is ingebracht in insnijdingen in de grondplaat. De Duitse term hiervoor is *Grubenemail*. Volgens de typologie die opgesteld is door Frick, is dit een vertegenwoordiger van type 2 van de groep plateauschijffibulae met kruismotief.¹⁰³ Dit type fibula wordt gedateerd van de 9de tot en met de 11de eeuw na Chr.¹⁰⁴ Vergelijkbare exemplaren zijn bekend uit Schuby in Schleswig-Holstein en in onze streken uit het Gelderse Elst.¹⁰⁵

Een andere opmerkelijke vondst is een zilveren munt die uit een paalkuil (S5.35) afkomstig is (V5.39, fig. 6.7, B). Het is een penning die geslagen is tussen 1105 en 1125 in Maastricht onder Hendrik V.

Een kleine groep van drie vondsten betreft vaatwerk. Hiervan is V6.269 een reparatieniet (fig. 6.7, C). Vergelijkbare nieten zijn bijvoorbeeld gebruikt om een Hanzeschotel uit Kapel-Avezaath te repareren.¹⁰⁶ Echter, ook bij andere middeleeuwse opgravingen zijn vergelijkbare nieten aangetroffen, zoals bijvoorbeeld te Geldermalsen-Stationslocatie.¹⁰⁷ Deze nieten dateren in de Volle Middeleeuwen. Dit komt goed overeen met de vindplaats Someren-Acaciaweg die in dezelfde periode dateert. De niet is echter gevonden in het plaggendeek en is zwerfvuil of opspit van de nederzetting. Een tweede reparatiestuk van vaatwerk is een fragment van een bronzen lap met een niet (V2.503, fig. 6.7, D). Een derde object betreft een pootje van een bronzen grape (V2.92, fig. 6.7, E). Het is een klein pootje dat elegant is uitgevoerd en stelt waarschijnlijk een gestileerde mensenvoet of dierenpoot voor. Dit pootje lijkt niet op die van laatmiddeleeuwse grappen. Waarschijnlijk is het afkomstig van een stuk vaatwerk uit de Volle Middeleeuwen.

De overige vondsten bestaan uit diverse stukken. Zo is V9.420 waarschijnlijk een kast- of kistbeslag (fig. 6.7, F). Het is een beugelvormig object dat gebruikt kan zijn als greep aan een deurtje of lade. Het object dateert waarschijnlijk uit de Volle Middeleeuwen. Een andere vondst is een gedeelte van open-gewerkt bronzen beslag dat waarschijnlijk een paardenhoofd uitbeeldt (V3.308; fig. 6.7, G). Op de kop zijn een bek, oren, manen en een hoofdstel weergegeven. Het beslag is gevonden in een vulling van de vol-middeleeuwse gracht 14005 (S3.69) die het erf begrenste. Hieruit kan geconcludeerd worden dat het object eveneens in de Volle Middeleeuwen dateert. Een vrij zeldzaam object is een fragment van een bronzen plaatje dat oorspronkelijk geëmailleerd was (V17.594, fig. 6.8). Van dit email resteert niets meer. Ondanks dat een slechts een fragment betreft, weten we op basis van een parallel uit Elst (Gelderland) hoe de afbeelding er uit gezien moet hebben (fig. 6.8).¹⁰⁸ Dit plaatje meet 5.8 bij 5.8 cm en daarmee iets kleiner dan het plaatje uit Someren waarvan de compleet bewaarde zijde 6.4 cm meet. De dikte van beide plaatjes komt overeen en is 2 mm. Op het plaatje van Elst is in het midden van elk van de vier zijden een bevestigingsgat geboord. In het plaatje uit Someren zit in de compleet bewaarde zijkant een vergelijkbaar gat. Op het plaatje uit Elst staat een voorstelling van Jezus die als majesteitlijke Christus is afgebeeld. Op het plaatje uit Someren staat hoogstwaarschijnlijk dezelfde afbeelding. Een deel van de aureool rond het

¹⁰³ Frick 1992/1993, 270.

¹⁰⁴ Frick 1992/1993, 272.

¹⁰⁵ Frick 1992/1993, 449, Taf. 5, Kat.-Nr.6.; Van Renswoude 2008, fig. 4.9, 1.

¹⁰⁶ Van Renswoude 2011, 83.

¹⁰⁷ Van Renswoude in voorb., 66

¹⁰⁸ Van Renswoude 2008, 81-82 en fig. 4.9, 8.

Fig. 6.7. Someren-Aca (awg.). Objecten van metaal uit de Volle Middeleeuwen

A Karolingische schijfmunt (V6.261); B zilveren munt (V5.39); C reparatieniet vaatwerk (V6.269); D lapstuk met niet (V2.503); E voetje van een bronzen grape (V2.92); F bronzen greep (V9.420); G beslag met een paardenhoofd (V3.308).

hoofd van Jezus is bewaard en is vergelijkbaar met die op het plaatje uit Elst. De vier ogen zoals die te zien zijn op het plaatje daarvandaan ontbreken echter.

Dit soort geëmailleerde heiligenvoorstellingen werd in de 11de tot en met de 12de eeuw gemaakt in werkplaatsen in geheel Europa. Aan het einde van de 12de eeuw werd echter de stad Limoges in het huidige Frankrijk het belangrijkste productiecentrum. De plaatjes waren bevestigd op ceremoniële- en altaarkruizen. Het is een bijzonder object dat zeker met het vol-middeleeuwse omgrepelde erf in verband gebracht kan worden. Wat wel opmerkelijk is, is dat dergelijk christelijke kruizen verwacht worden bij kerken of kloosters en niet in een rurale nederzetting. Hoewel het erf een hogere status heeft dan het gemiddelde erf zal het waarschijnlijk niet meer dan een domeinboerderij geweest zijn.

Onder het ijzer bevinden zich slechts weinig opmerkelijke vondsten. Het zijn vooral nagels in diverse formaten of niet determineerbare fragmenten. Onder het metaal bevond zich nog wel een gespje van

Fig. 6.8. Fragment van een metaalafbeelding V17.594 en een compleet exemplaar gevonden bij de Grote Kerk van Elst (Gelderland). Schaal 1:1.

een riempje van een ruiterspoor (V2.364).¹⁰⁹ Dit is afkomstig uit een kuil (S2.34). Verder is uit paalkuil S2.97 een ijzeren strip met daaraan een krul afkomstig (fig. 6.9, A). In de strip zitten twee gaten waarmee het object waarschijnlijk bevestigd werd aan een leren riem. Mogelijk is het een riemversiering of uiteinde. Onder het ijzer bevinden zich ook enkele grotere objecten. Zo is V2.327 een licht gekromde rechthoekige strip ijzer van 19.5 x 2 x 1.9 cm (fig. 6.9, B). Waarschijnlijk is het een halffabricaat van een plaatselijk smid. Uit een paalkuil (S2.446) is tevens nog een blad van een mes (V2.446) afkomstig. De angel, die asymmetrisch moet zijn geweest, is afgebroken en ontbreekt. Verder zijn nog zeven hoefnagels waarmee hoefijzers werden vastgezet gevonden.

¹⁰⁹ Slechts moeilijk herkenbaar op de röntgenfoto en niet geschikt om af te beelden.

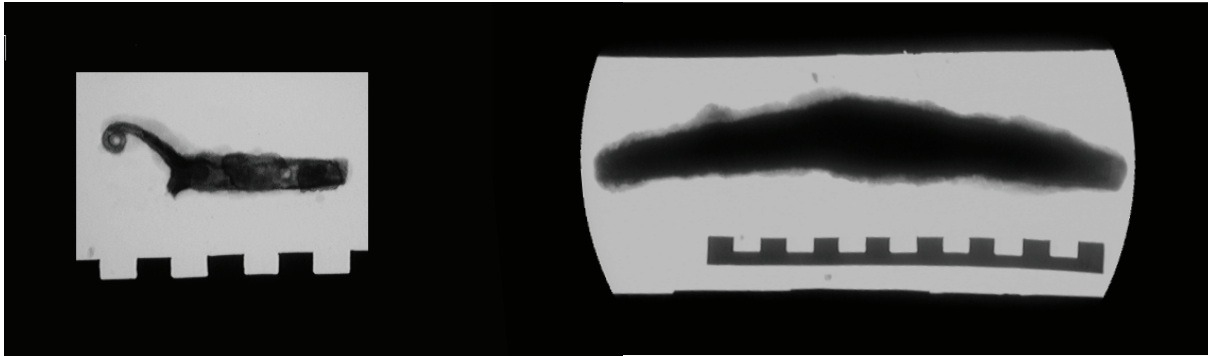

Fig. 6.9. Someren-Acaciaweg. Röntgenfoto's van twee ijzeren objecten uit de Volle Middeleeuwen. A onbekend object (V2.97); B mogelijk halffabricaat (V2.327).

6.5.4 CONCLUSIE

Voor een opgraving op de zandgronden is 157 stuks metaal een aanzienlijk hoeveelheid. Dit heeft deels te maken met het feit dat het een vol-middeleeuws erf betreft met grote sporen zoals, paalkuilen, waterputten en brede diepe greppels. Dit soort sporen zijn ideale 'artefact traps' voor metaal. Daarnaast heeft het intensieve zoeken met de metaaldetector bijgedragen aan de hoeveelheid. De samenstelling van het metaalcomplex, waarbij de hoofdmoot (130 stuks) uitgemaakt wordt door objecten van ijzer en een kleine hoeveelheid objecten van brons (24 stuks), past in het beeld dat we hebben van erven uit de 12de en het begin van de 13de eeuw. Bij een omgreppeld 13de-eeuws erf opgegraven te Kapel-Avezaath bestaat 77% van het metaal uit ijzer.¹¹⁰ Het percentage ijzer uit Someren komt met 73% goed overeen.

De oudste vondsten, een munt en een *fibula*-fragment, dateren uit de Romeinse tijd. De hoofdmoot van het metaal dateert echter uit de Volle Middeleeuwen en is in verband te brengen met de contemporaine bewoning van het opgegraven erf. Het metaal bestaat vooral uit kleine objecten, zoals spijkers, hoefnagels, twee mesfragmenten en niet determineerbare fragmenten ijzer dat in vrijwel iedere middeleeuwse nederzetting aangetroffen wordt. Twee objecten, het plaatfragment met de geëmailleerde heiligenvoorstelling en het van het beslagstuk waarop getilerd een paardenhoofd is weergegeven, wijzen mogelijk op een hogere status van de bewoner.

6.6 GLAS

Johan van Kampen

Bij het onderzoek aan de Acaciaweg is op het stort ter hoogte van werkput 3 (V 3.153) een klein fragment (1 g) van een glazen La Tène-armring gevonden. Het gaat om een blauwe armring met een D-vormige doorsnede. Op het kleine stukje is geen spoor te zien van een opgelegde gele zigzag draad, zodat de armring gedetermineerd moet worden als Haevernick type 3a.¹¹¹

¹¹⁰ Van Renswoude 2011, 61-62.

¹¹¹ Haevernick 1960.

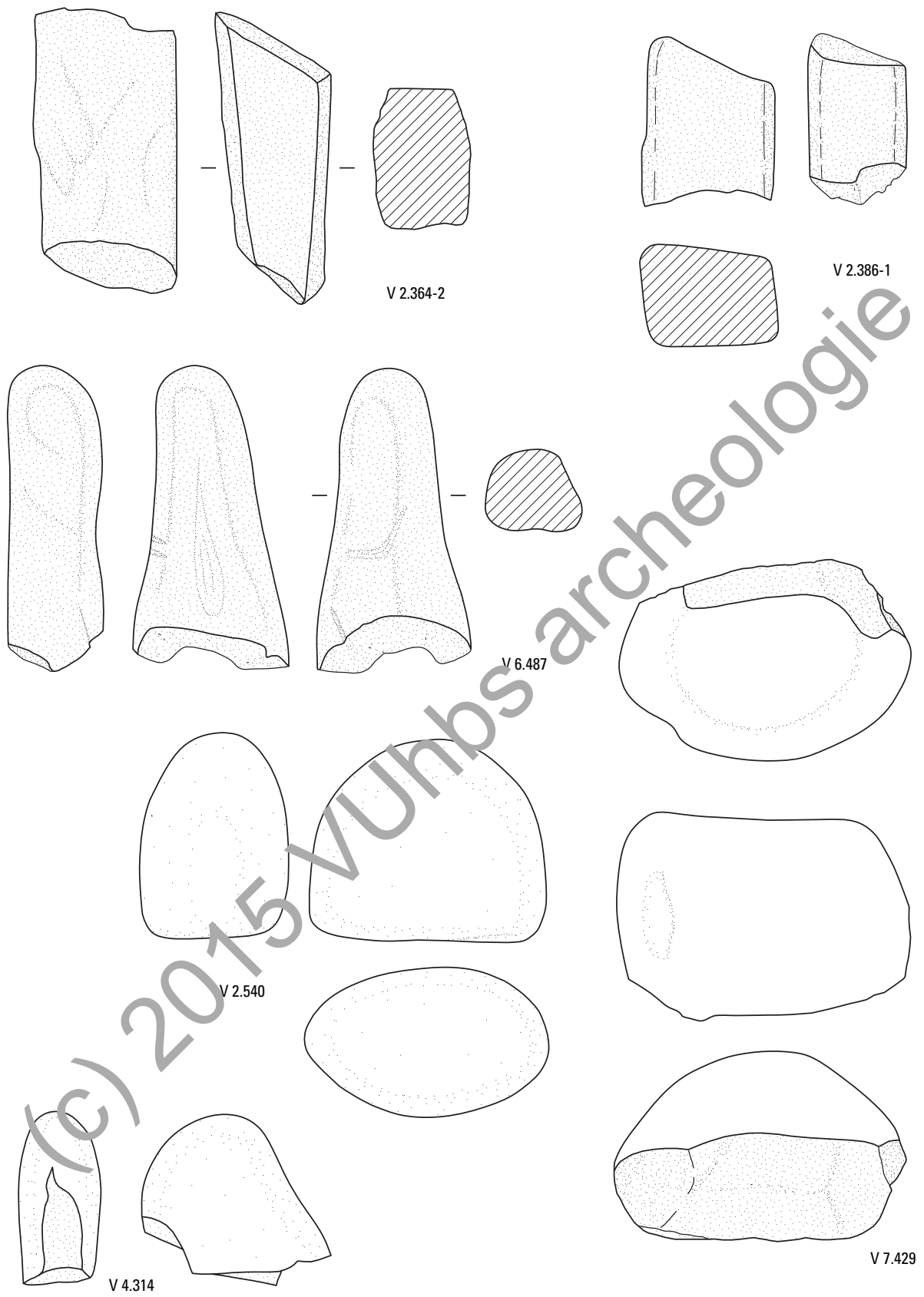

Fig. 6.10. Someren-Acaciaweg. Objecten van natuursteen. Schaal 2:3.

soort	aantal	gewicht (g)
fylliet	1	118
indetermineerbaar	1	22
kalksteen	1	922
kwarts	2	19
kwartsiet	1	307
kwartsitische zandsteen	3	293
tefriet	279	22 787
vuursteen	1	45
zandsteen	23	1671
totaal	312	26 184

Tabel 6.3. Someren-Acaciaweg. Overzicht van de gevonden aantallen en gewichten per natuursteensoort.

6.7 NATUURSTEEN

Gerard Boreel

6.7.1 INLEIDING, VRAAGSTELLING EN METHODE

Tijdens het archeologisch onderzoek in het plangebied Someren-Acaciaweg 2 zijn in totaal 312 fragmenten natuursteen gevonden, met een gewicht van 26 184 g (tabel 6.3). In het PvE worden enkele vragen geformuleerd, die betrekking op het vondsmateriaal. Deze vragen en de antwoorden daarop zijn opgenomen aan het einde van deze paragraaf.

Het natuursteen is per vondstnummer bekeken. Per vondstnummer is het materiaal op steensoort gegroepeerd en zijn de aantallen en gewichten ervan in een database vastgelegd. Determinatie heeft plaatsgevonden op het oog en waar nodig met behulp van een 10x vergrotende loep. In enkele gevallen is gebruik gemaakt van zoutzuur (5%) om vast te stellen of het om een kalkhoudend gesteente gaat. Naast soort, aantal en gewicht is gekeken naar de vorm van de stukken (hoekig, afgerond-hoekig of afgerond), de grootteklasse (gruis <15 mm, grind 15 mm tot 60 mm en keien >60 mm) en verbranding en/of verhitting (resp. verkleuringen/roetaanslag en openstaande breuken of breukvormen als gevolg van verhitting). Als laatste wordt vastgelegd of stukken bewerkt zijn geweest en om welk soort artefact het gaat.

6.7.2 RESULTATEN

Bijna 90% van al het natuursteen bestaat uit tefriet, maar het grootste deel hiervan zijn vormloze brokken. Slechts tien fragmenten konden worden herkend als delen van roterende maalstenen. Naast de maalstenen werden nog negen andere artefacten herkend. Het gaat om uiteenlopend slijpgereedschap en wrijfstenen, vervaardigd uit (kwartsitische) zandsteen, kwartsiet en fylliet. Alle artefacten zullen hieronder per context worden besproken.

Van de overige 24 niet bewerkte fragmenten natuursteen (met uitzondering van het tefriet) heeft meer dan 90% een (afgerond) hoekige vorm. Dit wijst erop dat het natuursteen mogelijk gefragmenteerd is geraakt door gebruik. De vaststelling dat tien fragmenten sporen van verbranding en/of herhaaldelijke verhitting/afkoeling vertonen zou kunnen wijzen op het gebruik van bijvoorbeeld haardstenen.

Waterput 7003

Waterput 7003 is nabij de huizen 8006 en 8008 gegraven en kent twee fasen. De oudste fase is moeilijk te dateren. Het hout van een emmer uit de (jongste) kern van de put is in ieder geval gekapt ná 999 na Chr. Het aardewerk uit deze vulling is te dateren in de periode 1150/1175 - 1225. Bovenin de kern van de waterput zijn twee flinke (aan elkaar passende) fragmenten van een molensteen gevonden (fig. 6.11). De steen is vervaardigd uit tefriet. Vondstnummer V6.346 weegt 8500 g en V6.347 weegt 11000 g. Beide delen vormen fragmenten van de rand van een ligger. De diameter van de molensteen wordt geschat op 72 cm. Het maalvlak is sterk geglad en licht bol van vorm. In strijklicht lijken de resten van een scherpstel waar te nemen. De rand is ruw uitgehouwen en net als de onderzijde van de molensteen zijn hier op korte beitelsporen zichtbaar. De dikte langs de rand van de molensteen is ca. 100 mm en naar het centrum toe wordt deze dikker tot ca. 120 mm. Vondstnummer V6.346 laat aan de onderzijde bovendien een min of meer rechthoekig gat zien van ca. 25 bij 20 mm en 20 mm diep. Mogelijk heeft dit gat een rol gespeeld bij de aandrijving van de molensteen.

Bij de twee molensteenfragmenten zijn nog 75 vormloze brokjes tefriet gevonden met in totaal een gewicht van 860 g (V6.330). De kans is groot dat deze fragmenten tot dezelfde molensteen hebben behoord.

Waterput 7004

Waterput 7004 kent net als 7003 twee fasen. De kapdatum van de boomstam van de oudste fase ligt ná 969 na Chr. Het natuursteen uit deze waterput is gevonden in de kernvulling van de jongste fase. Deze fase is op basis van het aardewerk en associatie met andere structuren aan het einde van de 12de/begin 13de eeuw te dateren.

In de nazak boven de waterput (laag 1) is een gemitte van kwarts en een klein vormloos brokje tefriet gevonden (V2.116). Nog vier vormloze brokjes tefriet zijn gevonden in de insteek van de jongste fase van de waterput (laag 2, V2.360). Het meeste natuursteen (5 stuks) is echter gevonden in de kern van de jongste vulling (laag 4). Opvallend is dat het allemaal artefacten zijn. Vondstnummer V2.386-1 vormt een eindfragment van een langwerpige wetsteen (fig. 6.10). De steen heeft een rechthoekige doorsnede van 32 bij 23 mm en een resterende lengte van 40 mm. Alle vier de zijden van de wetsteen van kwartsitische zandsteen zijn geglad door gebruik. Vondstnummer V2.382 vormt een vormloze brok van een bioclastische kalksteen. Bekend is dat dit materiaal veelvuldig gebruikt is in de Romeinse tijd en mogelijk is sprake van hergebruik. De drie resterende fragmenten van tefriet, komen alle van maalstenen. Vondstnummer V2.361 is een fragment van een ligger met een planparallele doorsnede met een dikte van 30 mm (fig. 6.11). Het maalvlak is sterk geglad door gebruik en de bodem is sterk verweerd. Van een vergelijkbaar type roterende maalsteen vormt V2.386-2 een randfragment (fig. 6.11). De oorspronkelijke diameter wordt geschat op ca. 60 cm, en de dikte van de steen is 23 mm. Ook van deze steen is het maalvlak sterk geglad en op de onderzijde zijn beitelsporen te herkennen. Van een heel ander type is het fragment van vondstnummer V2.386-3 (fig. 6.11). Ook dit is een deel van een ligger, maar met een opstaande rand. De dikte van deze rand kan niet meer worden vastgesteld, slechts de aanzet ervan is bewaard gebleven. De dikte van het maalgedeelte van de steen is 45 mm. De oorspronkelijke diameter van de maalsteen is moeilijk in te schatten, maar op basis van de kromming van de aanzet van de opstaande rand lijkt de diameter op dit punt van de steen ergens tussen de 40 en 45 cm te liggen.

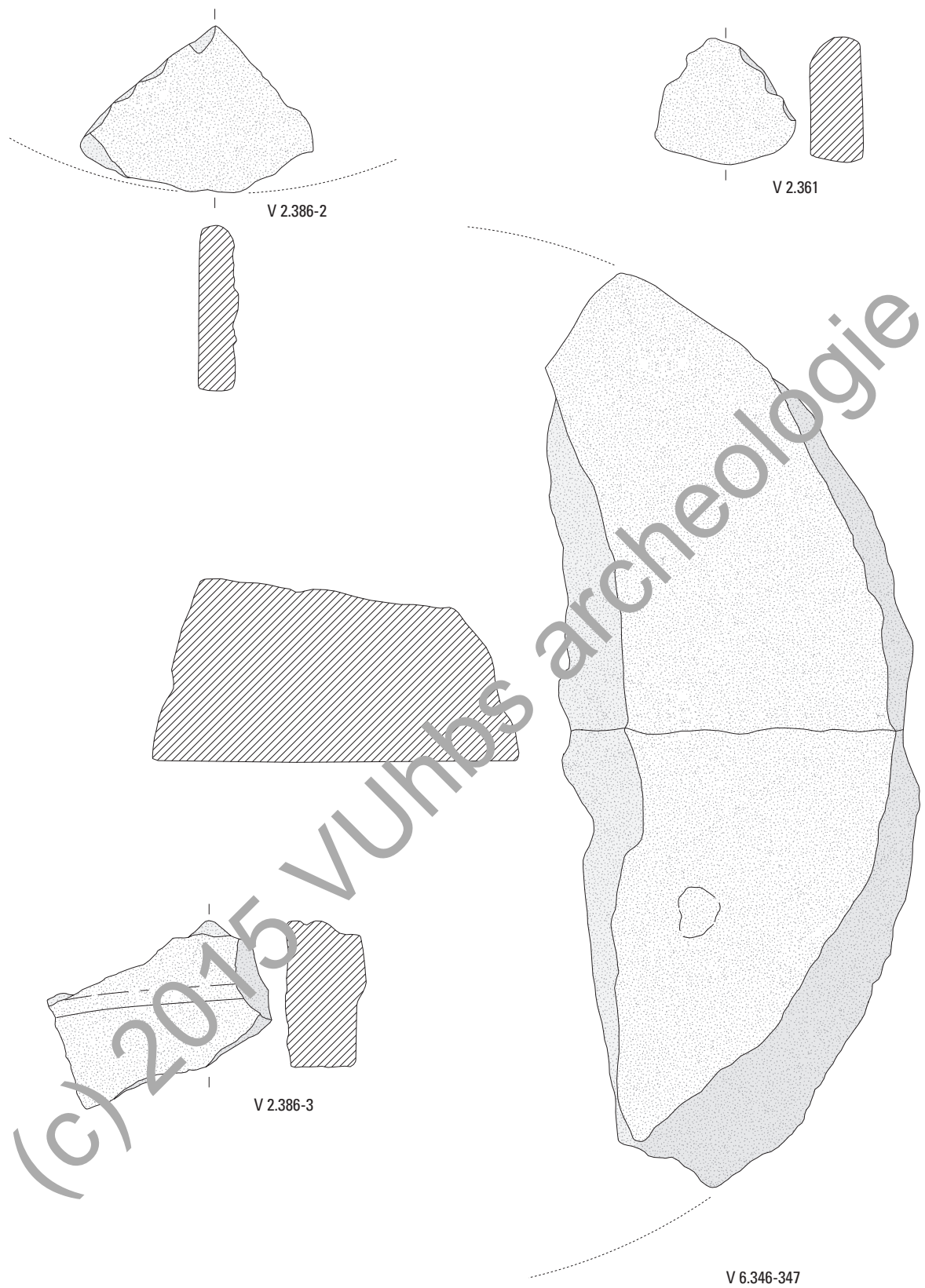

Fig. 6.11. Someren-Acaciaweg. Maalsteenfragmenten van tefriet. Schaal 1:4.

6.7.2.2 HUIZEN

Huis 8002

In twee paalkuilen van dit vol-middeleeuwse huis (950-1100 na Chr.) zijn in totaal zes kleine en vormloze fragmentjes tefriet gevonden. In een derde paalkuil is een hoekig stukje zandsteen gevonden dat breukvormen vertoont, die wijzen op herhaaldelijke verhitting en afkoeling (V16.647).

Huis 8003

Huis 8003 dateert waarschijnlijk in de 12de eeuw. Naast wat gruis van tefriet uit een paalkuil en nog twee fragmentjes van hetzelfde materiaal uit een greppel van dit huis is en dezelfde greppel (S6.28) een wetsteen gevonden van een fijne, grijze zandsteen (fig. 6.10). De steen is vervaardigd van een natuurlijke rolkei. Alle zijden zijn geglad door gebruik en een ervan is zelfs gehold door intensief gebruik. In de holling zijn bovendien slijpkrassen te herkennen.

Huis 8006

Uit huis 8006 dat een het einde van de 12de eeuw/begin 13de eeuw dateert, komen 35 fragmenten natuursteen. Hiervan zijn 31 stuks kleine, vormloze brokjes van tefriet uit zes verschillende paalkuilen en een greppel. Eén fragment (V2.129-2) kon worden herkend als fragment van een roterende maalsteen. Het is waarschijnlijk een deel van een ligger en heeft een dikte variërend van 40 tot 50 mm. De onderzijde van de steen is helemaal glad, evenals het maalvlak.

Vondstnummer V2.444-2 vormt een klein hoekig fragment van een slijpgereedschap. Het is vervaardigd uit zandsteen en laat nog een klein, door gebruik geglad slijpvlakje zien. Een laatste artefact is geïnterpreteerd als wrijfsteen (fig. 6.10, V2.540). De steen is verzameld als een natuurlijke rolkei van kwartsitische zandsteen met één afgeplatte zijde. Deze kant van de steen vertoont glans als gevolg van het wrijven over materialen zachter dan de steen zelf. De wrijfsteen is gevonden in paalkuil S2.97.

6.7.2.3 GREPPELS

Nederzettingsgreppels 14001, 14004, 14005 en 29001

De nederzettingsgreppels zijn vanaf het einde van de 13de eeuw gedempt. In totaal komen uit deze greppels 34 fragmenten natuursteen. Hiervan zijn drie als artefact herkend, terwijl de rest bestaat uit (afgerond) hoekige stukjes tefriet en zandsteen. Vier stukjes zandsteen hiervan vertonen sporen van verbranding en/of herhaaldelijke verhitting en afkoeling. Vondstnummer V4.314 (structuur 14005) vormt een eindfragment van een langwerpige wetsteen met een ovale doorsnede van 40 bij 18 mm en een resterende lengte van 50 mm (fig. 6.10). Het is vervaardigd uit een kwartsitische zandsteen en alle zijden van de steen zijn gebruikt. Vondstnummer V7.429 (structuur 29001) is geïnterpreteerd als wrijfsteen (fig. 6.10). Vergelijkbaar met vondstnummer V2.540 is de steen verzameld als een natuurlijke rolkei. Deze steen bestaat uit kwartsiet en heeft ook één afgeplatte zijde. Deze vertoont glans als gevolg van het wrijven over materialen zachter dan de steen zelf.

6.7.2.4 ARTEFACTEN UIT OVERIGE STRUCTUREN EN SPOREN

Een sterk verweerd fragment van een roterende maalsteen van tefriet (V2.282) is gevonden in een paalkuil van bijgebouw 9001. De steen is dermate verweerd dat slechts een dikte van 45 mm kon worden vastgesteld.

Een laatste te dateren artefact wordt gevormd door een eindfragment van een langwerpige wetsteen

met een rechthoekige doorsnede van 35 bij 25 mm (fig. 6.10, V2.364-2). De resterende lengte is 70 mm. De grijs gekleurde wetsteen lijkt te zijn vervaardigd uit Eidsborgfylliet en is gevonden in de 12de/13de-eeuwse kuil 25016.

Drie artefacten zijn gevonden in niet nader dan de Volle/Late Middeleeuwen te dateren sporen. Het zijn alle drie liggers van roterende maalstenen van tefriet met een opstaande rand. Vondstnummer V8.562 is een randfragment waarop de aanzet van de opstaande rand zichtbaar is. Slechts de dikte van het maalgedeelte van de steen kon worden gemeten (50 mm). Vondstnummer V2.276 is eveneens een fragment van een ligger met een opstaande rand. Hiervan konden echter geen afmetingen worden vastgesteld. Dat was wel mogelijk bij de laatste maalsteen (V6.332). Het is een klein randfragment van een ligger met een kleine diameter, in de orde van grootte van 30 cm. De opstaande rand is 90 mm dik en het maalgedeelte van de steen is 45 mm dik.

6.7.3 CONCLUSIE. BEANTWOORDING ONDERZOEKSVRAGEN

Bij wijze van conclusie worden hier de onderzoeksvragen uit het Programma van Eisen beantwoord die van toepassing zijn op het natuursteenmateriaal.

9e. Wat is per archeologische site in het onderzoeksgebied de samenstelling van de archeologische resten?

In de opgraving Someren-Acaciaweg is natuursteen gevonden dat gebruikt is geweest op de nederzetting. Het grootste deel bestaat uit vormloze brokken tefriet, die waarschijnlijk alle resten zijn van roterende maalstenen. Van tien fragmenten tefriet kon dit daadwerkelijk worden bevestigd. Onder deze maalstenen zijn drie verschillende types herkend, waarvan slechts de liggers zijn aangetroffen. Een type heeft een planparallele doorsnede en van een daarvan is de oorspronkelijke diameter ingeschat op 60 cm. Wat kleiner lijken de stenen van het tweede type te zijn, de maalstenen met opstaande rand. Een heeft een diameter gehad van 40-45 cm en een tweede moet een diameter hebben gehad van ca. 30 cm. Veel groter is de steen van het derde type, een molensteen. Twee passende fragmenten hebben behoord tot deze molensteen met een diameter van ca. 72 cm. De steen moet afkomstig zijn uit een wind- of watermolen. Bekend is dat ca. 300 m ten oosten van de vindplaats een windmolen heeft gestaan (rode stip in fig. 3.2). Rekening moet echter worden gehouden dat de 12de/13de-eeuwse molensteen afkomstig is uit een watermolen. Deze zou aan de Aa of Kleine Aa gelegen kunnen hebben. De overige artefacten van natuursteen zijn delen van slijpgereedschap en twee wrijfstenen

11. Zijn er aanwijzingen voor agrarische en/of ambachtelijke activiteiten? Zo ja, waaruit blijkt dat en welke kenmerken zijn hiervan. Waar analogie van vraag 9 te geven?

Hiervoor zijn geen specifieke aanwijzingen gevonden. De maalstenen zullen vooral in het huishouden zijn gebruikt bij de bereiding van voedsel en slijpgereedschap werd algemeen gebruikt bij het scherp houden van metalen hak- of snijgereedschap.

38. Welke aanwijzingen zijn er voor het importeren van natuurlijke grondstoffen?

Twee natuursteensoorten zijn met zekerheid geïmporteerd. Het tefriet is op grote schaal verhandeld uit de Duitse Eifel. De wetsteen van fylliet is geïmporteerd uit Eidsborg, Noorwegen. Ook hierin werd in de Middeleeuwen op grote schaal gehandeld.

6.8 VUURSTEEN

Pawel Kubistal

6.8.1 INLEIDING

Tijdens het onderzoek in het plangebied Someren-Acaciaweg (2013) zijn in totaal 5 fragmenten vuursteen gevonden met een totaalgewicht van 37 g. Binnen deze kleine collectie was het mogelijk om twee archeologische perioden te onderscheiden. De oudste artefacten zijn afkomstig uit het Midden tot Laet Mesolithicum, een tweede groep is gedateerd in het Laet Neolithicum.

6.8.2 METHODOLOGIE

Alle vuursteenartefacten die tijdens de opgraving verzameld zijn, zijn op de volgende wijze geanalyseerd. De vastgestelde variabelen hierbij zijn:

- lengte, breedte, dikte, gewicht, compleetheid (met vermelding welk deel van het artefact nog aanwezig is);
- chemische processen die op het oppervlak van het vuursteenartefact zichtbaar zijn (witte patina, vermiculee patina, glanspatina, kleurpatina's en afronding);
- temperatuursinvloeden (vorstsplijting, verbranding);
- mechanische invloeden (windlak, kryoturbatie retouche), frictie glans,
- percentage cortex en/of natuurlijke oppervlakte.

Van alle artefacten is de grondstof onderzocht. Het vuursteenmateriaal is met het blote oog bestudeerd, danwel met behulp van een loep (vergroting 10x). In eerste instantie is het type van de vuursteen bepaald met beschrijving van kleur, texturen en inclusions. Daarna, op basis van verschillende kenmerken die op het oppervlakte van het artefact zichtbaar zijn, is de herkomst bepaald. Wat de herkomst betreft kunnen twee algemene categorieën worden onderscheiden. De eerste betreft vuursteen van een primaire herkomstlocatie (ofwel vuursteen afkomstig van een locatie waar het oorspronkelijk is gevormd en gewonnen). De tweede categorie is vuursteen afkomstig van een secundaire herkomstlocatie (een locatie waar het door natuurlijke krachten, zoals rivieren is beland).

Verder zijn de graad van standaardisering van de producten en de productiefases onderzocht. De volgende categorieën kunnen hierbij worden onderscheiden:

- voorbereidingsfase (afslagen en klingen van de eerste productieserie; weinig gereduceerde kernen met cortex);
- afslagproductietechniek;
- klingproductietechniek;
- reparaties (bijvoorbeeld: stekerafslagen, kernverversingen, kernvernieuwingstukken);
- werktuigen en andersoortige artefacten met zichtbare gebruiksretouche
- productieafval

6.8.3 DE CONSERVERING VAN HET VUURSTEENMATERIAAL

De conserveringstoestand van het verzamelde vuursteenmateriaal kan beoordeeld worden als goed. De onderzochte vuursteenstukken zijn slechts in zeer beperkte mate veranderd door chemische processen. Op de oppervlaktes van twee artefacten is zowel anterieure en posterieure patina aangetroffen. Alle vondsten bevatten zeer verse en scherpe breuken. Andere types van beschadigingen zoals windlak of witte patina zijn niet waargenomen. De twee verzamelde artefacten (V6.464; 11.579) zijn door postde-

positionele of mechanische processen gefragmenteerd. Door de sterke mate verbranding van één artefact (V11.579) was de herkomstbepaling niet mogelijk.

6.8.4 RESULTATEN

6.8.4.1 MESOLITHICUM

De aanwezigheid van Mesolithische jagers/verzamelaars op het opgegraven terrein wordt aangeduid door slechts drie artefacten. Het eerste artefact kan worden omschreven als een fragment van een symmetrisch trapezium (V6.464). Het artefact is vervaardigd uit zeer fijnkorrelige, doorzichtige vuursteen van zuidelijke oorsprong (mogelijk Rullen vuursteen). Ondanks dat het artefact is beschadigd was het mogelijk een subtype te herkennen. In het kader van onderzoek naar trapezium subtypen lijkt dat symmetrische trapezia vanaf 6000 BP de meest voorkomende vorm zijn.¹¹²

Een ander artefact (V4.203) met Mesolithische oorsprong is een zijschrabber op kleine afslag (2.7 x 2 x 0.6 cm). De schrabberkop bij dit artefact is zeer onregelmatig gemaakt en bevat een licht scheef/schuin uiteinde. De hoek van kop ligt tussen 60 en 70 graden. Dit artefact is vervaardigd uit Wommersomkwartsiet en dat betekent dat vondst naar de site geïmporteerd moet zijn aangezien het enkel voorkomt in de Formatie van Landen die dagzoomt in Wommersom, nabij Tienen (België).¹¹³ Dat is zo'n 110 km ten zuidwesten van Someren. Het materiaal kan echter opgeraapt zijn uit midden en laat Mesolithische vindplaatsen in de omgeving.

Het derde artefact (V16.617) uit de Mesolithische assemblage is gedetermineerd als een geretoucheerde afslag. Dit artefact bevat retouchemodificatie dat uit het distale deel van de dorsale zijde komt en beslaat de gehele linker zijde van de afslag. Het rechter en distale deel van dit artefact is bedekt met een dikke laag cortex maar het lijkt dat deze zijde ook in beperkte mate bewerkt zijn (hier zijn kleine slagnegatieven zichtbaar). Het artefact is vervaardigd uit Rijckholt-vuursteen uit secundaire context (terras vuursteen).

Verspreiding van vuursteenfondsten

Eén artefact met datering in de periode Laat Mesolithicum (V4.203) is verzameld uit een natuurlijke laag (spoor 4.011). Het trapezium V6.464 werd gevonden tijdens het couperen van kuil 6.125 en de geretoucheerde afslag V16.617 is verzameld tijdens couperen van paalkuil 16.063. Het vuursteenmateriaal is breed verspreid over het opgegraven terrein en duidt niet op de oorspronkelijke aanwezigheid van een cluster.

Datering

Op basis van de typologische en technologische eigenschappen is een relatief klein vuursteenasssemblage te dateren in het Midden tot en met het Laat Mesolithicum.

6.8.4.2 LAAT NEOLITHICUM

De jongste vuursteenasssemblage van het plangebied Someren-Acaciaweg is beperkt tot slechts twee artefacten. Een eerste voorwerp, V9.424 is als geretoucheerde kling gedetermineerd. Deze kling is vrij groot,

¹¹² Niekus 2008, 61.

hier toch besproken, aangezien de bewerkingstechnieken

¹¹³ Hoewel dit strikt genomen geen vuursteen is, wordt het

sterk overeenkomen.

met afmetingen van 9.5 x 2.7 x 0.7 cm. Het is bijna compleet (behalve het proximale deel), gemodificeerd met een mooie aflijning van randretouche (op de dorsale zijde). Het distale deel heeft een spitse vorm, maar de modificatie is niet sterk genoeg veranderd ten opzichte van de oorspronkelijke klingvorm om dit artefact als spitskling te benoemen (fig. 6.12). De retouche is ook op de ventrale kant zichtbaar en is beperkt tot een klein deel op het mediale gedeelte. Wat zeer interessant is, is dat het hier besproken voorwerp is vervaardigd uit geïmporteerd vuursteen bekend als Romigny-Lhéry, afkomstig uit de Champagnestreek in Noord-Frankrijk. Het bijzondere van deze vuursteen is dat hij niet is ontstaan in een zoutwatermilieu maar in zoetwater in het Tertiair. Dit is af te leiden uit de zoetwaterorganismen (zogenaamde Charophyten) die soms in de vorm van ronde insluitingen in de silex aanwezig zijn. Soms zijn ook lichte, zwakke banderingen aanwezig. Importen van deze vuursteen in Nederland zijn vooral bekend uit het Laat Neolithicum en dateren uit de Enkelgrafcultuur, uit de periode tussen 2700 en 2400 voor Chr.

Tot de groep van gemodificeerde artefacten is V11.579 gerekend. Het is een onvolledige eindschrabber op kling waarbij alleen het distale en korte stuk van het mediale deel zijn bewaard. De schrabberkop is ovaal en gemaakt met behulp van een vrij steile retouche. Op de ventrale kant bevat het artefact sporen die erop wijzen dat de schrabber opnieuw getoucheerd is. In dit geval was grondstofanalyse niet mogelijk omdat het artefact verbrand en verkleurd is.

Verspreiding van vuursteenvondsten

De Laat Neolithische artefacten zijn verzameld tijdens de aanleg van het vlak V9.424 in de akkerlaag en V11.579 in de C-horizon gevonden. De horizontale positie van beide voorwerpen geeft geen informatie over aanwezigheid van een eventuele cluster.

Datering

De datering van de hierboven besproken artefacten uit de locatie Someren-Acaciaweg in het Laat Neolithicum is gebaseerd op een aantal kenmerken, zoals grondstofkeuze, productietechnologie en morfologie.

6.8.7 CONCLUSIES

Tijdens het definitieve onderzoek in het plangebied Someren Acaciaweg zijn in totaal vijf vuursteenartefacten gevonden. Op basis van analyse van dit materiaal is geconcludeerd dat het afkomstig is uit twee periodes: Midden tot Laat Mesolithicum (6500–4400 voor Chr.) en Laat Neolithicum (2800–2000 voor Chr.).

Binnen de onderzochte locatie kan niet één locatie gekwalificeerd worden als restant van een nederzetting uit de steentijd. De vuursteenverzameling is beperkt tot slechts vijf artefacten die zijn gesplitst in groepen uit twee archeologische perioden. Op basis van dusdanig kleine assemblages is het onmogelijk

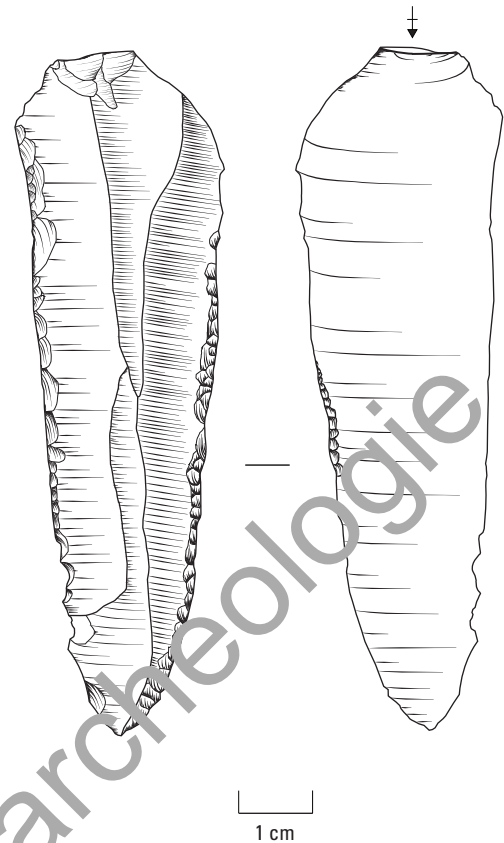

Fig. 6.12. Someren-Acaciaweg. Laatneolithische kling (tekening P. Kubista).

om goed onderbouwde conclusies te trekken. Waarschijnlijk zijn deze kleine complexen toe te schrijven aan off-site activiteiten, dus activiteiten die plaatsvonden op enige afstanden van de eigenlijke woonplaatsen.

6.8.6 BEANTWOORDING VAN DE ONDERZOEKVRAGEN

1. *Zijn er archeologische resten (sporen, structuren, vondsten) in de bodem aanwezig, of zijn er aanwijzingen dat deze hier verwacht mogen worden.*

Er zijn geen sporen of structuren uit de steentijd aangetroffen. Er is alleen een zeer beperkte collectie vuursteenvondsten verzameld. De verwachting dat in de directe nabijheid van het opgegraven terrein nederzettingen uit het Mesolithicum of Laat Neolithicum zich bevinden is relatief klein.

2. *Indien het onderzoek geen archeologische resten of beperkte archeologische fenomenen (bijvoorbeeld alleen losse vondsten) oplevert, welke verklaring is hiervoor dan te geven?*

De vuursteenvondsten zijn los verspreid over het gehele opgegraven terrein. Het lijkt een verzameling en een effect van off-site activiteiten op het terrein door Mesolithische jagers en verzamelaars. In het Laat Neolithicum is het opgegraven terrein bezocht door semi-nomadische groepen die verbonden kunnen worden met de Enkelgraf- of Klokbekercultuur.

4. *Is er een verwachting dat buiten het onderzochte gebied nog resten van de aangetroffen sites aanwezig zijn en wat is de verwachting omtrent de fysische en inhoudelijke kwaliteit daarvan?*

Op basis van het kleine aantal artefacten waarvan hier sprake is, kan men onmogelijk voorspellen of er buiten het onderzochte gebied al dan niet sprake is van vindplaatsen uit de Steentijd.

6.9 ZOÖARCHEOLOGIE

Martijn van Haasteren

6.9.1 INLEIDING, VRAAGSTELLINGEN EN METHODEN

Tijdens het archeologisch onderzoek is dierlijk bot gevonden. Het bot is verzameld uit sporen die dateren in de Volle Middeleeuwen. Veel van de sporen maken deel uit van structuren. In totaal zijn 132 fragmenten dierlijk bot geanalyseerd met een totaalgewicht van 1142 gram. Van de resultaten van de analyse wordt hier verslag gedaan. Aan de hand daarvan zal worden getracht antwoord te geven op de relevante onderzoeksvragen.¹¹⁴

Voor de determinatie van het zoöarcheologisch materiaal is gebruik gemaakt van de vergelijkingscollectie van de Vrije Universiteit in Amsterdam. In eerste instantie zijn de fragmenten gedetermineerd op soort en element. Indien dit niet mogelijk was, is geprobeerd de fragmenten in te delen in een van de drie grootteklassen: groot zoogdier, middelgroot zoogdier, klein zoogdier. Als dat ook niet mogelijk was zijn fragmenten als niet-determineerbaar genoteerd. Kwantificering is gebaseerd op aantallen fragmenten en gewicht. Associaties van elementen zijn geteld als één, om oververtegenwoordiging tegen te gaan. De mate van conservering van het materiaal is bepaald met de tand-botindex.¹¹⁵ De compleetheid van botten

¹¹⁴ Zie het einde van deze paragraaf.

ten/ totaal aantal fragmenten*100.

¹¹⁵ De Jong 2005, 175. tbi= totaal aantal losse gebitsellemen-

is genoteerd met behulp van zes fragmentatiecategorïeën.¹¹⁶ Om vast te leggen welke delen van een bot aanwezig waren, is gebruik gemaakt van een indeling in zones.¹¹⁷ Leeftijden zijn bepaald op basis van doorbraak en slijtage van tanden en kiezen uit de onderkaak van rund en schaaap/geit. Hierbij is gebruik gemaakt van de doorbraak- en slijtagestadia van Grant.¹¹⁸ Aan de hand van deze stadia is vervolgens een *mandible wear stage* vastgesteld. De *mandible wear stages* zijn omgezet naar absolute leeftijden volgens de tabellen van Hambleton.¹¹⁹ Voor paard is de leeftijd gebaseerd op de kroonhoogte van de kiezen.¹²⁰ Voor het bepalen van geslacht is voor varken gekeken naar de vorm van hoektanden. Verder zijn vraat-, brand- en slachtsporen genoteerd. Vraatsporen zijn alleen genoteerd als aanwezig, zonder omschrijving of locatie op het bot. Hetzelfde geldt voor brandsporen, alleen is daarbij onderscheid gemaakt tussen verbrandingsporen en calcinatie. Slachtsporen zijn genoteerd als hak- of snijspoor. Tevens is de locatie van slachtsporen geregistreerd volgens de codes die zijn opgesteld door Lauwerier.¹²¹

6.9.2 RESULTATEN

Van de 129 fragmenten zijn er 54 op soort en element gedetermineerd. Ingedeeld in grootteklassen zijn 8 gedetermineerde en 29 niet gedetermineerde elementen. Niet gedetermineerd waren 38 fragmenten (tabel 6.4).

De tand-botindex is 22. Dat wil zeggen dat de conservingsgraad niet hoog is. Voor vindplaatsen op de zangronden is echter nog een redelijk aantal elementen bewaard gebleven. Tevens zijn enkele fragmenten gevonden van kleine dieren. Het materiaal is wel sterk gefragmenteerd, want 82.6% van de fragmenten is voor minder dan 25% bewaard gebleven (tabel 6.5).

Van het gedetermineerde materiaal is 59.3% afkomstig van rund. Daardoor is rund de soort met de hoogste vertegenwoordiging, gevolgd door varken, schaaap/geit en paard (tabel 6.6). Resten van middelgrote zoogdieren zijn daarentegen weer meer aanwezig dan die van grote zoogdieren. Verder is een kraaiachtige gedetermineerd. De aanwezigheid van honden is af te leiden uit vraatsporen die zijn aangetroffen op een *tibia* van een rund.

Enkele fragmenten zijn geassocieerd. Het gaat om een *radius* en *ulna* van een rund en de kiezen uit de bovenkaak van een paard. Het is zeer waarschijnlijk dat de kiezen de enige overblijfselen zijn van een complete begraven paardenschedel. Of de vogelresten van één dier zijn geweest is niet met zekerheid te zeggen, hoewel ze wel van hetzelfde formaat vogel geweest zullen zijn.

Van drie dieren is op basis van het gebit leeftijdsinformatie beschikbaar (tabel 6.7). Een rund is jong volwassen. Een schaaap/geit is 9 tot 12 maanden oud. De kiezen uit de bovenkaak van een paard hebben een kroonhoogte tussen de 30 en 40 mm. De wortels zijn echter vergaan waardoor de oorspronkelijke hoogte niet meer is vast te stellen. Wel is door deze afmetingen zeker dat het paard jonger was dan 15.5 jaar. Verder geeft de vergroeiing van epifysen leeftijdsinformatie. Twee *radii* van runderen zijn proximaal vergroeid. Op basis daarvan is te stellen dat deze dieren op een leeftijd boven de 2 jaar zijn gestorven.

Slachtsporen zijn op vier elementen gevonden (tabel 6.8). Twee daarvan zijn van rund, één van schaaap/geit en één van een middelgroot zoogdier. Het hakspoor op een runderrib wijst erop dat de lange ribben met vlees in porties zijn verdeeld. Tevens zijn elementen met brandsporen aangetroffen. Zes fragmenten zijn volledig gecalcineerd. Twee daarvan zijn gedetermineerd als *humerus* van middelgroot zoogdier (tabel 6.9).

¹¹⁶ Groot 2010, 99.

¹¹⁷ Serjeantson 1996, 195-200. Voor de onderkaak is gebruik gemaakt van Dobney/Rielly 1988.

¹¹⁸ Grant 1982.

¹¹⁹ Hambleton 1999, 64-65.

¹²⁰ Levine 1982.

¹²¹ Lauwerier 1988, 182-212.

element	rund	schaap/ geit	varken	paard	kraai	vogel	groot zoogdier	middelgroot zoogdier	klein zoogdier	niet det.
costa	1						1			
cranium								1		
tand/kies	18	3	7							1
humerus						1		2		
mandibula	4	2	2							
maxilla	4		1	2						
metacarpus		1								
metapodium								1		
metatarsus								2		
pelvis							1			
radius	2									
(syn)sacrum						1				
scapula		1	1							
tarsale	1									
tibia	2	1								
ulna	1									
niet det.							10	16	3	38
totaal	33	8	11	2			12	22	3	39

Tabel 6.4. Someren-Acaciaweg. Aantal fragmenten per skeletelement en soort, inclusief associaties.

fragmentatiecategorie	aantal fragmenten	%
1	86	65.2
2	23	17.4
3	10	7.6
4	6	4.5
5	3	2.3
6	4	3.0
totaal	132	100.0

Tabel 6.5. Someren-Acaciaweg. Aantal fragmenten en percentage per fragmentatiecategorie voor het dierlijk bot. 1=minder dan 10 % compleet, 2=10-25 %, 3=25-50 %, 4=50-75 %, 5=75-95 %, en 6=100 %. Inclusief associaties.

soort	aantal	aantal zonder associaties	%	gewicht	%
rund	33	32	59.3	717	69.8
schaap/geit	8	8	14.8	38	3.7
varken	11	11	20.4	46	4.5
paard	2	1	1.8	222	21.6
vogel	2	2	3.7	4	0.4
subtotaal	56	54	100.0	1027	100.0
groot zoogdier	12			60	
middelgroot zoogdier	22			39	
klein zoogdier	3			0	
niet determineerbaar	39			16	
totaal	132			1142	

Tabel 6.6. Someren-Acaciaweg. Aantal fragmenten en gewicht (in gram) per soort. Gewicht inclusief associaties.

structuur	wp	vnr	volgnr.	soort	L/R	dp4	P4	M1	M2	M3	MWS	leeftijd
14005	3	306	1	rund	L		c	k	g	f	38	jong volwassen
25016	2	364	3	schaap/ geit	R	h			E		14	9-12 mnd

Tabel 6.7. Someren-Acaciaweg. Leeftijdsgegevens op basis van gebitslijtage.

structuur	wp	vnr	volgnr.	soort	element	slachtcode
25016	2	364	7	schaap/geit	scapula	H1
25016	2	364	9	rund	radius	H12
25016	2	366	3	middelgr. zoogdier	niet determineerbaar	S
9006	2	46	1	rund	costa	H7

Tabel 6.8. Someren-Acaciaweg. Elementen met slachtsproen.

structuur	wp	vnr	volgnr.	soort	element	brand
-	2	467	1	niet determineerbaar	niet determineerbaar	C
29001	7	430	1	niet determineerbaar	niet determineerbaar	C
7003	6	330	1	groot zoogdier	niet determineerbaar	C
7004	2	361	1	middelgr. zoogdier	humerus	C
8008	2	459	2	middelgr. zoogdier	humerus	C
8008	2	459	1	niet determineerbaar	niet determineerbaar	C

Tabel 6.9. Someren-Acaciaweg. Botelementen met brandsporen.

soort structuur	rund	schaap/ geit	paard	varken	kraai	vogel	groot zoogdier	middelgroot zoogdier	klein zoogdier	niet det.	totaal
geen	3									2	5
7002	1										1
7003							1				1
7004	2							1			3
8002										1	1
8003	1										1
8006	2			2			1				5
8007	1			1			1	5			8
8008								1			8
9005				2							2
9006	1										1
14005	7		2								9
25004							1				1
25011	5	1									6
25016	8	8		6	1	1	8	14	3	32	81
25017										1	1
29001	1									1	2
38002	1										1

Tabel 6.10. Someren-Acaciaweg. Aantal fragmenten per soort per structuur.

Het meeste zoölogische materiaal is afkomstig uit sporen van structuren (tabel 6.10). Slechts drie fragmenten zijn in losse sporen gevonden. De verdeling van materiaal over de structuren laat één bijzonderheid zien: kuil 25016. Hieruit komt in de eerste plaats twee derde van het botmateriaal (naast een aanzienlijke hoeveelheid aardewerk). Ten tweede komen bijna alle fragmenten van schaaap/geit uit dit spoor, evenals de vogelresten. De vondsten uit deze enkele structuur hebben dus grote invloed op de soortenverdeling. Waardoor er zoveel materiaal in deze structuur is terecht gekomen is onduidelijk; mogelijk is de kuil (in laatste instantie) gebruikt als afvalkuil.

6.9.3 CONCLUSIE

Aan de hand van de resultaten kunnen de onderzoeksvragen als volgt worden beantwoord.

6. Wat is de mate van conservering en gaafheid van de archeologische resten?

De conserveringsgraad is op basis van de tand-botindex laag. Voor vindplaatsen op de Zuid-Nederlandse zandgronden is dit echter niet ongebruikelijk en kan de conservering als normaal worden gekarakteriseerd.

11. Zijn er aanwijzingen voor agrarische en/of ambachtelijke activiteiten?

Op elementen van rund en schaaap/geit zijn slachtsporen aangetroffen. Dat wijst erop dat tenminste het vlees van deze dieren is geconsumeerd. Bewerkt bot of gewei dat duidt op ambachtelijke activiteiten is niet aangetroffen.

23. Is er op basis van aard en vondstsamenstelling binnen de huizen sprake van bijzondere contexten, zoals bouw- of verlatingsoffers, voorraad/afvalkuilen?

Uit kuil 25016 is relatief veel dierlijk bot verzameld. De kuil bevatte twee derde van al het zoölogische materiaal. Tevens is het gros van het materiaal afkomstig van schaaap/geit, varken en middelgroot zoogdier. Verder zijn de vogelresten afkomstig uit deze kuil. De reden hiervoor kan zijn dat (slacht)afval in de kuil gedumpt.

28. Welke activiteitszones zijn binnen het erf/de erven te onderscheiden?

Op basis van het zoölogische materiaal is het niet mogelijk activiteitszones in te delen.

30. Wat is op basis van vondsten en sporen de functie van het erf / de erven?

Op basis van het zoölogische materiaal is het niet mogelijk uitspraken te doen over de functie van de erven.

36. Wat is per bewoningsperiode het beeld van de voedsleconomie?

Het zoölogische materiaal is van te geringe omvang om een beeld te schetsen van de voedsleconomie. We kunnen slechts stellen dat vlees van rund en schaaap/geit is gegeten. Daarnaast is het aannemelijk dat varkensvlees op het menu heeft gestaan. Het is niet waarschijnlijk dat de kraaiachtige is gegeten. Een vogelboek uit 1599 geeft aan dat dit was omdat het zelf aaseters zijn.¹²² Verder werden ze destijds al bejaagd en verjaagd omdat ze de akkeropbrengsten opaten. We werden sommige kraaiachtigen als zangvogels gehouden.

6.10 LEER

Henk Hiddink

In waterput 7003 (spoor 6.052) zijn bij het afwerken twee stukken leer gevonden. Het gaat om delen van het bovenleer van twee verschillende schoenen. De conservering van het materiaal was slecht.

Door een misverstand is de behandeling van het materiaal pas in juli 2015 begonnen, zodat hier slechts een foto van het onbehandelde leer kan worden getoond (fig. 6.13).

Fig. 6.13 Someren-Acaciaweg. Leerfragmenten uit waterput 7003.

¹²² Matthey 2002, 27-29.

structuur	wp	sp	vnr	lg	context	datering	volume (l)	analyse
kuil 25006 (in gebouw 8003)	1	48	230	2	kuil	HME	ca. 5	ja
(kuil in/onder) greppel 14001	1	113	246	3	greppel	HME	ca. 5	nee
kuil 25013 (in gebouw 9004)	2	135	326	3	kuil	HME	ca. 5	nee
kuil 25016	2	34	366	3	kuil	HME	ca. 5	ja
waterput 7004	2	31	387	4	waterput	HME	ca. 5	ja
waterput 7002	6	219	256		waterput	HME	ca. 5	ja
kuil 25017	6	59	328	4	greppel	HME	ca. 5	ja
waterput 7003	6	52	344		waterput	HME	ca. 5	ja
kuil	9	14	507	3	kuil	VME	ca. 5	nee
kuil 25001	16	16	631		kuil	HME	ca. 5	nee

Tabel 7.1. Someren-Acaciaweg. Context van de macrorestenmonsters.

7.1 INLEIDING. VRAAGSTELLINGEN

Tijdens het veldwerk aan de Acaciaweg in Someren zijn door VUHbs bulkmonsters genomen uit meerdere diepe en ondiepe sporen. Tevens is het profiel door de gracht en zijn de profielen door een kuil en een waterput bemonsterd door middel van pollenbakken. Van deze grondmonsters is een aantal geselecteerd voor archeobotanisch onderzoek. Dit onderzoek is uitgevoerd door BIAAX *Consult* en de resultaten hiervan worden in dit hoofdstuk besproken.¹²³ Voor het archeobotanisch onderzoek is een aantal onderzoeksvragen uit de PvE's relevant; deze vragen worden aan het einde van dit hoofdstuk beantwoord.¹²⁴

7.2 MATERIAAL EN METHODE

7.2.1 BOTANISCHE MACRORESTEN

Onderzoeksmateriaal

Er zijn tien macrorestenmonsters geselecteerd voor onderzoek van botanische macroresten. De monsters zijn afkomstig uit waterputten, greppels en kuilen (tabel 7.1).

Monsterpreparatie

De grondmonsters zijn door VUHbs met leidingwater gezeefd over een kolom zeven. Van elk grondmonster is een submonster van 0.5 liter gezeefd over een kolom met als kleinste maaswijdte 0.25 mm, de rest van het monstervolume is gezeefd over een kolom met als kleinste maaswijdte 0.5 mm. De zeefresiduen zijn nat opgeslagen in plastic potten. Voorafgaand aan het zeven is van elk monster een klein submonster genomen voor eventueel pollenonderzoek.

¹²³ Dit hoofdstuk is op de inleiding na vrijwel gelijk aan Van der Meer 2015a.

¹²⁴ Van der Feest 2013; Van der Weele/Kortlang 2013.

Inventarisatie

De zeeffresiduen zijn door L. Kubiak-Martens geïnventariseerd onder een opvallend-lichtmicroscop (Leica MZ8) met vergroting tot 10x5. Daarbij zijn de monsters gewaardeerd op de staat van conservering van het botanisch materiaal, de soortenrijkdom en de aanwezigheid van cultuurgewassen. De resultaten van de waardering staan in bijlage 4.

Selectie

Door VUHbs is in overleg met de directievoerder besloten om zeven monsters te selecteren voor verder onderzoek. Criteria bij deze selectie waren de botanische rijkdom van de sporen, de conservering van de macroresten en de mate waarin de monsters konden bijdragen aan de beantwoording van de onderzoeksvragen.

Vervolgonderzoek

De analyse is uitgevoerd door L. Kubiak-Martens. Gebruik is gemaakt van hetzelfde type microscoop als bij de waardering. De zeeffracties van de monsters zijn in hun geheel onderzocht, of bij een groot volume, steekproefsgewijs. Tijdens de analyse zijn de herkenbare plantaardige resten op basis van hun morfologische kenmerken gedetermineerd. Daarbij is gebruik gemaakt van de gebruikelijke determinatieliteratuur en de vergelijkingscollectie van BIAX Consult.¹²⁵ Nomenclatuur volgt de 23ste druk van de Heukels' *Flora van Nederland*.¹²⁶ Bijzondere gedetermineerde resten zijn opgeslagen in het archief voor botanische macroresten van BIAX Consult.

Interpretatie

De analyse heeft geleid tot een lijst van taxa met per taxon het aantal macroresten. Om deze lijst te ordenen zijn cultuurgewassen onderscheiden van wilde soorten. De cultuurgewassen zijn vervolgens ingedeeld in categorieën gebaseerd op hun economische rol. De wilde soorten zijn ingedeeld op basis van hun oecologische groep, zoals bepaald door Arnold en Van der Maarel.¹²⁷ Hun systeem is overzichtelijk, omdat het iedere soort in één standplaatscategorie plaatst. Het houdt evenwel geen rekening met het feit dat veel soorten voorkomen op diverse standplaatsen. Het werd zinvol geacht om bij enkele soorten de indeling aan te passen op basis van het systeem van ecotopen van Runhaar *et al.*¹²⁸ Deze manier van classificeren houdt namelijk wel rekening met de ecologische amplitude van plantensoorten. Bij de interpretatie van de analyseresultaten is gebruik gemaakt van enkele ecologische standaardwerken.¹²⁹

7.2.2 POLLEN

Onderzoeksmateriaal

Er zijn vier pollenbakken geselecteerd voor botanisch onderzoek. Deze pollenbakken zijn geslagen in de profielen van een waterput (7002), een gracht (29001) en een greppel/kuil (25003).

Monsterpreparatie

Uit de pollenbakken zijn zes submonsters genomen door BIAX Consult (tabel 7.2). Deze zijn bereid volgens de standaardmethode van Erdtman.¹³⁰ De bakken zijn na monsternamen gefotografeerd.¹³¹ Om

¹²⁵ Berggren 1969, 1981; Anderberg 1994; Cappere *et al.* 2006; Tomlinson 1985.

¹²⁶ Van der Meijden 2005.

¹²⁷ Tamis *et al.* 2004.

¹²⁸ Eveneens in Tamis *et al.* 2004.

¹²⁹ Weeda *et al.* 1985, 1987, 1988, 1991, 1994; Schaminee *et al.* 1995, 1996, 1998, 1999.

¹³⁰ Erdtman 1960; Fægri *et al.* 1989. Met modificaties: Konert 2002.

¹³¹ Van der Meer 2015, bijlage 2.

structuur	wp	sp	vnr	lg	diepte in bak	context	datering	volume	labnr.
gracht 29001	5	11	100	1	1-2 cm	gracht	HME	6 ml	BX6428
gracht 29001	5	11	100	2 top	9-10 cm	gracht	HME	6 ml	BX6429
gracht 29001	5	11	102	2 basis	15-16 cm	gracht	HME	6 ml	BX6430
gracht 29001	5	11	102	6	27-28 cm	gracht	HME	6 ml	BX6722
kuil 25003	6	89	480	4 basis	43-44 cm	greppel	HME	4 ml	BX6431
waterput 7002	6	219	500	11	39-40 cm	waterput	HME	3 ml	BX6432

Tabel 7.2. Someren-Acaciaweg. Administratieve gegevens en context van de pollenmonsters.

een indruk te krijgen van de pollenconcentratie is aan elk monster een vaste hoeveelheid sporen van een wolfsklauwsoort (*Lycopodium*) toegevoegd.¹³² De bereiding is uitgevoerd door M. Hagen in het laboratorium van de Faculteit Aard- en Levenswetenschappen van de Vrije Universiteit te Amsterdam.

Inventarisatie

De pollenpreparaten zijn geïnventariseerd door M. van Waijen met gebruik van een doorvallend-lichtmicroscop (Olympus CHA) bij een vergroting van 10x40. Daarbij is de soorten- en pollenrijkdom van het materiaal en de aantasting van het pollen geëvalueerd en de pollenamenstelling van elk monster is globaal vastgesteld. De resultaten zijn weergegeven in bijlage 5.

Selectie

Door VUHbs is in overleg met de directievoerder besloten om drie pollenmonsters te selecteren voor verder onderzoek. Criteria bij deze selectie waren de conservering van het pollen en de mate waarin de monsters konden bijdragen aan de beantwoording van de onderzoeksvragen.

7.3 RESULTATEN

7.3.1 BOTANISCHE MACRORESTEN

De resultaten van het botanisch macrorestenonderzoek staan weergegeven in bijlage 6 en 7. De conservering van het botanisch materiaal in beide monsters was zeer goed en de monsters zijn zeer soortendivers. Tabel 7.3 geeft uitleg bij de gebruikte standplaatscategorieën.

7.3.1.1 ONDIEPE SPOREN

Van de zeven macrorestenmonsters zijn er drie afkomstig van ondiepe sporen (kuil 25006, 25016 en 25017), die zich niet permanent onder het grondwaterniveau hebben bevonden. In deze sporen zijn alleen de verkoalde botanische macroresten bewaard gebleven.

Kuil 25006

Het monster uit deze kuil bevat enkele graankorrels van pluimgierst, alsmede enkele zaden van beklierde duizendknoop, takken of rizomen van struik- of dophei en stengelvoeten en sklerenchymspoeltjes van

¹³² Stockmarr 1971.

standplaatscategorie	veelvoorkomende standplaatsen	mogelijke standplaatsen
<i>Akkeronkruiden van voedselrijke bodem</i>	akkers en moestuinen	erven, bermen
<i>Akkeronkruiden matig voedselr.bodem</i>	akkers	erven, bermen, droog grasland, heide
<i>Tredplanten</i>	paden, erven	akkers, intensief begraasde weilanden
<i>Planten van voedselrijke ruigten</i>	(randen van) erf, stortplaatsen, verlaten plekken	(randen) akkers en tuinen, verruigd grasland
<i>Planten van kalkrijke ruigten</i>	(randen van) erf, stortplaatsen, verlaten plekken op kalkrijke grond	(randen) akkers en tuinen, verruigd grasland op kalkrijke grond
<i>Planten van humeuze ruigten</i>	(randen) erf, stortplaatsen, verlaten plekken op humusrijke grond	(randen van) tuinen
<i>Planten van natte ruigten</i>	verlande moerassen	natte plekken op erven
<i>Planten van storingsmilieu</i>	intensief begraasde weilanden, uiterwaarden	natte plekken in grasland en op akkers
<i>Pionierplanten natte, voedselrijke bodem</i>	modderige plekken	natte plekken erf, weilanden, akkers, drenkplaatsen
<i>Pionierplanten van vochtige, matig voedselrijke bodem</i>	afgegraven plekken	trapgaten, heidepaden, randen van vennen
<i>Planten van oevers en moerassen</i>	weinig verstoorde oevers allerlei waterlichamen	langs sloten, poelen en verstoorde vennen
<i>Planten vochtige, voedselrijke graslanden</i>	weiland en hooiland	akkers, erven
<i>Planten van natte graslanden</i>	hooiland	natte plekken in weiland
<i>Planten van droge, zure graslanden</i>	schraal grasland	akkers op voedselarme bodem, heide
<i>Laagveenplanten</i>	laagveenmoerassen	beekdalgrasland
<i>Planten van heiden</i>	heiden op zandgrond en hoogveen	schraal grasland, ondergroei in bossen
<i>Planten van voedselrijke zomen</i>	boszomen, houtwallen	(randen) erven, akkers en tuinen, stortplaatsen, verlaten plekken
<i>Planten van kalkrijke zomen</i>	boszomen, houtwallen op kalkrijke grond (beekdalbos)	(rand) erven, akkers, tuinen, stortplaatsen, verlaten plekken op kalkrijke grond
<i>Planten van bossen en struweel</i>	bossen, houtwallen	rand erven, geïsoleerde bomen, opslag in heide

Tabel 7.3. Someren-Acaciaweg. Lijst van vertegenwoordigde standplaatscategorieën.

éénarig wollegras. Het assemblage bestaat dus uit een cultuurgewas, een soort uit antropogene vegetatie en resten van soorten uit een natte heidevegetatie op zand of veen.

Kuil 25016

Dit monster bevat behalve houtskool vooral veel resten van graan. Het betreft met name de verkoolde graankorrels van rogge en enkele van (gewone) haver. Daarnaast zijn enkele andere cultuurgewassen aanwezig, namelijk duivenboon en vlas, alsook een dop van hazelnoot. De wilde soorten zijn alle afkomstig uit antropogene vegetatie, vertegenwoordigde standplaatsen zijn kalkarme akkers en voedselrijke ruigten.

Kuil 25017

Deze kuil bevat eveneens resten van granen: enkele verkoolde graankorrels van bedekte gerst en rogge en enkele aarspelsegmenten van rogge. Andere aanwezige cultuurgewassen zijn erwt en vlas. Ook in dit monster zijn de meeste macroresten van wilde soorten in te delen bij kalkarme akkers en voedselrijke ruigten, maar er zijn ook enkele soorten van nattere standplaatsen aanwezig.

Vier van de monsters zijn afkomstig uit diepe sporen. Het betreft drie waterputten (7002, 7003 en 7004) en een kuil (25001). In deze monsters zijn naast verkooolde eveneens onverkooolde macroresten bewaard gebleven.

Waterput 7002

Dit spoor bevat een groot aantal fragmenten van stengels. De meeste van deze zijn afkomstig van granen en een klein deel kon zelfs worden gedetermineerd als afkomstig van gerst. Ook zijn er grote aantallen van delen van de aarspil van rogge aanwezig, zowel groot als klein. Al deze resten zijn onverkoold. Daarnaast zijn er onverkooolde fragmenten van roggegraanvruchten, kaf van pluimgierst en gewone laversen aarspilssegmenten van gerst en broodtarwe aangetroffen.

In dit monster zijn behalve granen ook andere cultuurgewassen aanwezig. Eén daarvan is vlas, waarvan zaden en kapselfragmenten zijn aangetroffen. Er zijn verder twee peulvruchten aanwezig: onvenboon en voederwikke. Van voederwikke zijn bovendien ook de fragmenten van peulen aangetroffen. Omdat deze peulfragmenten licht gekleurd zijn, zijn ze vermoedelijk afkomstig van de gecultiveerde variant van voederwikke. De wilde variant heeft zeer donkere peulen. Verder zijn er fragmenten van hazelnootdoppen gevonden en een enkel vruchtje van selderij.

Er werden vele niet-determineerbare stengelfragmenten aangetroffen, vermoedelijk afkomstig van diverse wilde soorten. Ook zijn er vele resten van bladeren aanwezig, die te sterk waren gefragmenteerd om te determineren. De meeste determineerbare macroresten van wilde soorten zijn afkomstig van taxa uit antropogene vegetatie. Ook hier betreft het vooral akkeronkruiden van matig voedselrijke bodem. Daarnaast zijn er veel resten aanwezig van natte, voedselrijke milieu's, alsmede diverse soorten die het best passen in vochtig tot nat grasland. Ook de aanwezige boomsoorten (wilg en es) wijzen op een vochtige tot natte omgeving. Struikheitakjes zijn ook in dit monster aanwezig.

Waterput 7003

Net als waterput 7002 is dit spoor rijk aan resten van granen. Het betreft een groot aantal fragmenten van graanhalmen en zeer veel grote en kleine delen van de aarspil van rogge. Ook zijn er fragmenten van de graanvruchtwand van rogge aangetroffen. Al deze resten zijn onverkoold. Er is ook een enkele verkooolde graankorrel van gerst gevonden.

Behalve de vele graanresten zijn er ook enkele resten van andere (mogelijke) cultuurgewassen aanwezig. Zo zijn er kapselresten en zaden van vlas, een pruimenpit en vele fragmenten van hazelnootdoppen gevonden. Een enkel zaadje van voederwikke is eveneens aangetroffen.

Er zijn niet alleen veel fragmenten van graanhalmen gevonden, maar ook veel stengelfragmenten van andere soorten. Deze konden niet worden gedetermineerd. Ze zouden afkomstig kunnen zijn van andere cultuurgewassen, maar het is waarschijnlijker dat ze van wilde soorten afkomstig zijn. Ook zijn er takjes van struikheit aangetroffen, hoewel niet bijzonder veel.

De meeste zaden van wilde planten zijn afkomstig van soorten die algemeen zijn in antropogene vegetatie en dan met name in akkeronkruidvegetatie. Opvallend is dat relatief veel zaden afkomstig zijn van boldcrik. De meeste akkeronkruidsoorten zijn kenmerkend voor matig voedselrijke omstandigheden. Verder zijn er enkele taxa van nat milieu aanwezig. De meeste van deze zijn kenmerkend voor vrij voedselrijk water, behalve snavelzegge. Er zijn enkele macroresten aanwezig van boomsoorten, namelijk eik en berk.

Waterput 7004

Deze waterput bevat enkele graanresten: verkooolde graankorrels en onverkooolde aarspilssegmenten van rogge. Verder zijn er veel zaden en enkele kapselfragmenten van vlas aanwezig. Zwarte mosterd is ver-

moedelijk ook een cultuurgewas, al komt deze soort ook in het wild voor. Het monster bevat resten van enkele soorten fruit. Hiervan zijn pruim, walnoot ongetwijfeld gecultiveerde soorten geweest en peer waarschijnlijk ook. Bramen, vlierbessen, frambozen en hazelnoten kunnen ook in het wild verzameld zijn.

Het monster bevat resten van wilde soorten van meerdere standplaatsen. Het best vertegenwoordigd zijn soorten uit antropogene vegetatie. Opvallend is de aanwezigheid van relatief veel taxa van (zeer) voedselrijke bodem: witte dovenetel, bilzekruid, stinkende gouwe, groot kaasjeskruid, kleine brandnetel en ridderzuring. Verder zijn er enkele taxa aanwezig van antropogene vegetatie op matig voedselrijke bodem, begraasd grasland, droge heide en bos.

Kuil 25001

Ook dit monster bevat veel resten van cultuurgewassen, maar het assemblage is duidelijk anders dan dat van de vorige twee monsters. Er zijn nauwelijks fragmenten van graanhalmen aangetroffen, maar wel vele aarspelsegmenten van rogge, waarvan enkele verkoold. Verder zijn er onverkoold en verkoold resten van graankorrels van rogge aanwezig en een verkoold fragment van een kafnald. Verder bevat dit monster veel meer zaden en kapselfragmenten van vlas. Een nieuwe soort is de zaadpittentut, een soort die spijsoolie levert. Het monster bevat ook enkele resten van fruit en noten, namelijk braam, hazelnoot en kleine veenbes. Hoewel de kleine veenbes eetbaar is, moet de aanwezigheid van deze soort in dit monster waarschijnlijk in relatie worden gebracht met de vele resten van soorten van natte heide. Hier komt de kleine veenbes van nature voor. Ook de aanwezigheid van bladjes van deze soort wijst erop dat deze resten met plantaardig materiaal van de heide is meegenomen. De soort laat zich namelijk niet eenvoudig cultiveren.

7.3.2 POLLEN

De resultaten van het pollenonderzoek staan in bijlage 8. De conservering van het pollen varieerde van slecht tot redelijk goed.

Gracht 29001

Het geanalyseerde pollenmonster komt uit de onderste laag van de brede gracht (29001) die de nederzetting uit de volle middeleeuwen omringt. Het boompollenpercentage is 23.7%. Het meeste van dit boompollen is afkomstig van eik, binnen dit pollentype valt in Nederland in de Middeleeuwen waarschijnlijk alleen zwarte eik, een soort die voorkomt op natte bodem. Berk en hazelaar zijn eveneens vrij goed vertegenwoordigd. Hoewel ingedeeld bij soorten van droge bossen, staan berken ook op natte grond en ook hazelaar kan op vrij vochtige grond voorkomen. Eik, beuk, haagbeuk, linde en iep zijn eveneens aanwezig, maar in lage percentages of alleen incidenteel. Er is geen pollen van soorten uit de kruidlaag van bossen aangetroffen.

Het monster bevat pollen van cultuurgewassen, maar niet zeer veel. De betreffende pollentypen zijn het granen-type, het gerst/tarwe-type en rogge. Akkeronkruiden en ruderalen, wilde soorten die op akkers en nabij nederzettingen groeien, zijn eveneens niet sterk vertegenwoordigd.

Het meeste niet-boompollen, dat wil zeggen, pollen van laagblijvende planten, is afkomstig van graslandsoorten, en dan met name van de grassenfamilie zelf. Andere aanwezige pollentypen van graslandvegetatie zijn bijvoorbeeld kamille-type, smalle weegbree-type, scherpe boterbloem-type en veldzuring-type. Het monster heeft geen mestschimmels opgeleverd (schimmelsoorten die voornamelijk groeien op mest van grote grazers).

De groep van moeras- en oeverplanten wordt opgemaakt door het pollen van cypergrassen en de sporen van niervaren-type. Beide taxa komen eveneens voor in nat grasland. Omgekeerd omvatten veel

pollentypen van graslandsoorten ook moeras- of oeverplanten. Een duidelijk geval is riet, een oeverplant die tot de grassenfamilie behoort. Pollen van riet kan meestal niet onderscheiden worden van dat van andere grassen, maar is gemiddeld genomen kleiner. Vaak kan daarom wel worden vastgesteld dat riet aanwezig is. In dit geval was dat door de staat van conservering niet langer mogelijk.

De aanwezige typen van heide- en hoogveenplanten bestaan uit pollen van struikhei en sporen van veenmos. Veenmos is opvallend goed vertegenwoordigd. Het percentage heipollen is bijna even hoog, maar dit is voor een spoor van een archeologische vindplaats op zandgrond niet uitzonderlijk.

Kuil 25003

Het pollenmonster uit de vulling van een kuil op het erf wijkt op enkele punten af van het monster uit de gracht, maar vertoont in grote lijnen hetzelfde beeld. Ook in dit monster ligt het percentage boompollen dichtbij de 20% en ook in dit monster is hiervan ongeveer 11-12% afkomstig van els. Het aandeel pollen van bomen van overwegend droge standplaatsen is lager. Beuk en haagbeuk ontbreken, nog niet eerder aangetroffen pollentypen zijn es en de lijsterbes-groep. Aanwezige typen van boskruiden zijn het wilde kamperfoelie-type en koningsvaren.

Het aandeel cultuurgewassen is ongeveer gelijk aan dat van de gracht en het betreft dezelfde soorten in ongeveer dezelfde verhoudingen, met uitzondering van een enkele pollenkorrel van een nieuwe soort, namelijk vlas. Het aandeel akkeronkruiden en ruderalen is evenwel opvallend laag.

Ook in dit monster is het meeste pollen in te delen bij de graslandsoorten. Ook hier domineren de grassen en dezelfde graslandsoorten zijn aanwezig. Mestschimmels ontbreken ook hier. Het monster uit de greppel bevat eveneens een klein aandeel pollen en sporen van moeras- en oeverplanten. Soorten van heide- en hoogveenvegetatie, struikhei en veenmos, zijn in dezelfde verhoudingen aanwezig in dit monster als in dat uit de gracht, maar het totaal is veel lager.

Waterput 7002

Het monster uit de waterput vertoont nog steeds veel overeenkomsten met beide andere pollenmonsters, maar wijkt op meer punten af dan die twee onderling en de verschillen zijn opvallender.

Het boompollenpercentage is met 38.6% duidelijk hoger dan in beide andere monsters. Dit verschil wordt veroorzaakt door hogere percentages pollen van boomsoorten van droge bossen, met name berk, eik en beuk. Het percentage pollen van els is ongeveer gelijk. Er zijn ook meerdere nieuwe soorten aanwezig: wilg, esdoorn, den en het gelderse roos-type. Linde en iep ontbreken. Boskruiden zijn aanwezig in de vorm van een enkele pollenkorrel van klimop en een spore van adelaarsvaren.

Cultuurgewassen zijn ongeveer in dezelfde percentages aanwezig. Behalve de eerder genoemde granen en vlas is ook een pollenkorrel van de hennepfamilie gevonden. Binnen deze familie vallen in Nederland alleen hennep en hop. Dit zijn beide cultuurgewassen, maar hop komt ook als wilde (klim)plant voor. Omdat van hop alleen vrouwelijke planten werden verbouwd, is pollen van hop doorgaans van wilde planten afkomstig. Akkeronkruiden en ruderalen zijn in dit monster niet erg sterk vertegenwoordigd.

Net als in de andere twee pollenmonsters is het pollen van grassen dominant. Het percentage pollen van grassen is echter wel duidelijk lager. De percentages van de andere graslandsoorten, zoals smalle weegbree-type, veldzuring-type en dergelijke zijn daarentegen hoger. Ook is de variatie aan pollentypen groter, met pollentypen van blauwe knoop, spirea, knoopkruid-type, gewone waternavel en rapunzel-type. In tegenstelling tot de andere monsters is in waterput 7002 een vrij grote diversiteit aan mestschimmels aanwezig, van geslachten als *Sordaria*, *Podospora*, *Cercophora*, *Sporormiella* en de soort wratsporig puntkopje.

Pollentypen uit de categorie moeras- en oeverplanten zijn ook niet sterk vertegenwoordigd in dit monster en microfossielen van waterorganismen ontbreken. Opvallend is verder dat dit monster vrij veel pollen van struikhei bevat, maar in tegenstelling tot de andere twee nauwelijks sporen van veenmos.

Diepe sporen. Waterputten en kuilen

De vulling van een waterput kent in theorie drie verschillende depositionele fasen.¹³³ De eerste bestaat uit een gebruiksfase waarin slechts weinig organisch materiaal terecht komt in de kern van de waterput. Tijdens deze fase zal de waterput ook zo nu en dan worden leeggeschept. De tweede is de fase waarin de waterput in onbruik is geraakt. In deze fase versnelt de sedimentatie, onder andere doordat de het bovenste deel van de constructie is verdwenen, waardoor oppervlaktemateriaal in de put terecht komt. In de derde fase wordt de waterput verder opgevuld met allerlei materiaal. Door afbraak van organisch vulmateriaal boven de grondwaterspiegel zakt deze vulling vaak nog verder in.

De pollen- en macrorestenmonsters zijn genomen uit de onderste laag van de waterputten. Deze monsters zullen dus over het algemeen corresponderen met de eerste of mogelijk tweede depositiefase. Het pollen vertegenwoordigt daarom de vegetatie rond de vindplaats tijdens het gebruik van de waterputten, maar mogelijk is er eveneens pollen aanwezig uit mest en mogelijk ander afval. In de macrorestenmonsters zal dit effect nog sterker zijn. Behalve van de vegetatie op en rondom het erf zullen de diepe sporen ook veel macroresten bevatten van planten die naar het erf zijn gebracht. Een boerenerf fungeerde namelijk als knooppunt voor veel plantaardig materiaal dat vanuit de omgeving naar het erf werd getransporteerd en vervolgens na een vorm van verwerking weer terug werd gebracht naar de omgeving. De macrorestenassemblages in diepe sporen bestaan dus uit thanatocenoses; dit zijn assemblages die pas een eenheid zijn gaan vormen bij depositie en niet noodzakelijkerwijs de plantengemeenschappen bij het leven representeren.¹³⁴

Ondiepe sporen

In ondiepe sporen, sporen die niet permanent tot onder de grondwatertafel reiken, blijven botanische macroresten alleen voor lange tijd bewaard als ze verkoold (of gemineraliseerd) zijn. Gemineraliseerde resten buiten beschouwing latend, is het gebruik van vuur dus bepalend voor het karakter van het macrorestenassemblage in dergelijke sporen. Dit veronderstelt een veel grotere mate van menselijke invloed op verkooldes assemblages, dan op onverkooldes, aangezien vuur vooral doelbewust zal zijn toegepast. Verkooldes assemblages hebben daarom een sterker verband met economisch benutte vegetatie dan onverkooldes.¹³⁵ Dit houdt voor rurale nederzettingen meestal in, dat de verkooldes zaden uit akkeronkruidvegetatie komen. Ook bij verkooldes assemblages zullen echter niet altijd alle resten uit één ruimtelijk of begruise of ecologisch gedefinieerde vegetatie komen. Een goed voorbeeld hiervan is het algemeen verbreide gebruik om afval van diverse herkomst te verbranden en op een enkele locatie te storten of achter te laten.

Monsters met bijzonder assemblage

Er zijn drie monsters waarvan de samenstelling afwijkt van wat gebruikelijk is voor hun context.

Ten eerste zijn dit de beide monsters met grote hoeveelheden stengels in waterputten 7002 en 7003. Deze assemblages laten zich beschrijven als grof en middengrof dorsafval (stro, aarspilfragmenten, (grotere) akkeronkruidzaden en andere delen van akkeronkruiden), alsmede andersoortig afval (o.a. hazelnootdoppen, heitakjes). Veel van de stengels vertoonden hoekige sneden. Dit kan worden geïnterpreteerd als de kauwsporen van grotere huisdieren zoals koeien en paarden. De vraag is dus of dit dorsafval direct in de sporen terecht is gekomen, of dat het eerst nog het maagdarmkanaal van vee is gepasseerd. Andere

¹³³ Greig 1988.

¹³⁵ Van der Veen 2007.

¹³⁴ Behre/Jacomet 1991.

indicatoren voor mest, zoals vliegenpoppen en haren ontbraken echter. Wel zijn er veel mestschimmels waargenomen in het pollenmonsters uit 7002. Opvallend is verder, dat er niet bijzonder veel graanpollen aanwezig is in datzelfde pollenmonster.

Het derde monster is dat uit kuil 25006 in gebouw 8003. Behalve de enkele resten van pluimgierst bevat dit monster de verkoolde ondergrondse delen van heide en éénarig wollegras. Dit kan het best worden geïnterpreteerd als de resten van een verbrand stuk turf, of als een verbrande, venige plag uit een natte heide.

7.4.2 DE NATUURLIJKE OMGEVING

Kader

De natuurlijke begroeiing op de drogere delen rond de vindplaats zou, indien de mens geen veranderingen teweeg had gebracht, vermoedelijk grotendeels het karakter hebben van een bos uit de orde van de eiken- en beukenbossen op voedselarme grond.¹³⁶ In de natte laagten en de beekdalen van het dekzandgebied zijn bossen waar elzen domineren, zoals het elzenbroekbos, de meest voorkomende bostypen.

Situatie rond de vindplaats Someren-Acaciaweg

Uit het pollenonderzoek blijkt echter dat van de waarschijnlijk oorspronkelijke bosrijke omgeving geen sprake meer was rond het Someren van de Volle Middeleeuwen. Het boompollenpercentage in de gracht (29001) en de greppel (25003) ligt rond de 20% en in waterput 7002 is dit ongeveer 40%. Dergelijke percentages wijzen op een grotendeels open (agrarisch) landschap.¹³⁷ Bij het pollenonderzoek van twee vol-middeleeuwse waterputten op de vindplaats Someren-Waterdael III zijn boompollenpercentages van 23% en 60% berekend. In combinatie met het onderzoek op deze vindplaats kan worden gesteld dat de lagere percentages de omgeving van de vindplaats beter representeren dan de hogere.

Vermoedelijk is het meeste aanwezige bos gesitueerd in de natte delen van het landschap, aangezien in alle sporen het meeste boompollen afkomstig is van els. De aanwezigheid van macroresten van eik, es, wilg en berk geven aan dat rond de vindplaats zelf nog enkele bomen van drogere en nattere bodemtypen aanwezig zijn. Het hoge aandeel van pollen van berk en hazelaar geeft vermoedelijk aan dat het nog aanwezige droge bos rond de vindplaats gefragmenteerd is en sterk onder menselijke invloed staat. Hierbij kan men denken aan hakhoutbossen, hagen en heggen, houtwallen en dergelijke semi-natuurlijke situaties. Het beheer van deze houtbestanden heeft waarschijnlijk een negatieve uitwerking op de pollenproductie van bomen.¹³⁸ Dit beeld komt overeen met de resultaten van het pollenonderzoek van Someren-Waterdael III.¹³⁹

Ten westen van Someren bevinden zich nog altijd enkele heidevelden, die in de 19de eeuw deel uitmaakten van een uitgestrekt heideveld op de waterscheiding van Dommel en Aa, ongeveer vanaf Weert tot Nuenen. Tot deze woeste gronden behoorde ook de Somerense Heide. Het pollen van struikheide wijst inderdaad op de aanwezigheid van heidevelden rond de vindplaats, maar het percentage struikheidepollen is vrij laag. Dit betekent waarschijnlijk dat het areaal heide rond Someren in de Volle Middeleeuwen nog beperkt was, of dat de heidevelden te ver van de vindplaats gelegen waren om een duidelijker pol-

¹³⁶ Volgens het begrip 'potentieel natuurlijke vegetatie' (PNV). Dit is de beredeneerde (climax)vegetatie van een gebied, uitgaand van de bekende natuurlijke omgevingsfactoren. De PNV is hypothetisch en hoeft dus niet hetzelfde te zijn als de oorspronkelijke vegetatie binnen dat gebied. Desondanks geeft het een uitgangspunt bij de

interpretatie van archeobotanische gegevens. Zie verder Van der Werf 1991.

¹³⁷ Groenman-Van Waateringe 1986; Sugita *et al.* 1999.

¹³⁸ Pott 1988; Hicks 2006.

¹³⁹ Van der Meer/Van Haaster 2010; 2012.

lensignaal af te geven.¹⁴⁰ Ook bevonden zich rond de vindplaats mogelijk diverse overgangsstadia waarin heide een aandeel kan hebben, maar niet dominant is, zoals heide, schraal grasland en eiken berkenbos. Te Someren-Waterdael III zijn de resultaten wat betreft het pollen van struikheide minder duidelijk. Voor één waterput is de situatie vergelijkbaar met die van Someren-Acaciaweg, in de tweede is beduidend meer struikheidepollen aanwezig.

Hoewel uit het pollenonderzoek alleen struikheide naar voren komt, en daarmee vooral de droge heide, blijkt uit het macrorestenonderzoek dat in de omgeving van Someren ook natte heide voorkwam, waar dopheide meer naar de voorgrond trad. Behalve dopheide kwam hier ook kleine veenbes en éénjarige wollegras voor.

In kuil 25001 zijn resten van veenbes en dop- en struikheide aangetroffen met blaadjes van veenmos. Dit kan wijzen op het voorkomen en de exploitatie van diverse marginale gebieden rond de vindplaats. Veenmos komt voor in hoogveenmoerassen, maar ook in natte heiden en langs heidevennetjes. De heidesoorten kunnen ook de begroeiing hebben gevormd van een natte heide, lokaal hoogveen of van grotere hoogveenkeupels zoals die van de Peel. Het aandeel veenmossporten in het pollenmonster uit de gracht 29001 is opvallend hoog en heeft mogelijk een relatie met het voorkomen van een hoogveenmoeras nabij de vindplaats. Dergelijke hoge percentages van veenmossporten zijn ook waargenomen in archeologische sporen te Nuenen en Mierlo, maar niet bij Someren-Waterdael III.¹⁴¹ De exploitatie van dergelijke milieus door de bewoners van de vindplaats blijkt uit de inhoud van kuil 25006; de (verkoelde) macroresten in dit spoor kunnen het best worden verklaard als de overblijfselen van het stoken van turf of turfachtige plaggen.

Eerder onderzoek

Voor vergelijkbaar onderzoek is gezocht naar vindplaatsen binnen een straal van 15 kilometer waarbij palynologisch onderzoek is verricht van sporen die binnen de Volle Middeleeuwen kunnen worden gedateerd. Deze vindplaatsen zijn Someren-Waterdael III, Geldrop-Bogardeind en Bakel-Neerakker.¹⁴²

Een vergelijking van boompollenpercentages laat zien dat de meeste sporen een boompollenpercentage tussen de 20 en 40% vertonen (fig. 7.1). De drie uitschieters zijn bij de uitwerking van het betreffende onderzoek (gedeeltelijk) verklaard aan de hand van oververtegenwoordiging van lokale bomen. De mate van bebossing van het landschap eind 12de/begin 13de eeuw lijkt dus rond alle vier de vindplaatsen vergelijkbaar te zijn. Opvallend is verder dat in veel pollenmonsters berk en hazelaar sterk vertegenwoordigd zijn. Dit suggereert een zekere mate van versnippering van de bosachtige vegetatie, omdat deze boomsoorten veel licht nodig hebben om te kunnen ontkiemen en groeien.

Figuur 7.2 geeft het percentage graspollen en struikheidepollen per spoor weer. Dit geeft een indicatie van de verhouding tussen meer productieve grasgronden (grasland) en minder productieve grasgronden (heide) rond een vindplaats. Uit de figuur valt op te maken die verhouding zowel te Bakel-Neerakker als te Someren-Acaciaweg en Someren-Waterdael vrij gunstig is ten opzichte van Geldrop-Bogardeind.

¹⁴⁰ De grootste uitbreiding van de heiden in Nederland kan in de nieuwe tijd worden geplaatst. De oorzaak ligt in de exponentiële toename van de bodemdegradatie als gevolg van afplaggen; elke keer dat de heide wordt afgeplagd, neemt het vermogen om een humushoudende zode te vormen af. Hierdoor is om eenzelfde landbouw-areaal te onderhouden een steeds grotere heide nodig:

Behre 2000.

¹⁴¹ Van der Meer/Van Haaster 2010; 2012 (Someren); Van der Linden/Hänninen 2010 (Mierlo); Van der Meer 2015b (Nuenen).

¹⁴² Van der Meer/Van Haaster 2010; 2012 (Someren); Van Haaster 2014 (Geldrop); Brinkkemper/Van Waijjen 2009 (Bakel).

Fig. 7.1. De verhouding van boompollen (AP) en niet-boompollen (NAP) in pollenmonsters uit diepe sporen uit de Volle Middeleeuwen in het gebied rond Someren (vindplaats met datering (*t.p.q.*) van het betreffende spoor).

7.4.3 AGRARISCHE ECONOMIE

7.4.3.1 HISTORISCH KADER

Het Kempisch en Brabants boerenbedrijf kenmerkte zich in de Late Middeleeuwen en Nieuwe Tijd door een kleine rundveestapel, een intensief bewerkt gemeenschappelijk akkercomplex en een extensief beheerde 'woeste' omgeving begraaasd door schapen.¹⁴³ Het was een vorm van *Konzentrationswirtschaft* of ook wel *infield/outfield system* genoemd.¹⁴⁴ Centraal in deze landbouwvorm staat de productie van akkerbouwgewassen. De veestapel dient allereerst om mest te produceren ten dienste van de akkerbouw. De andere veeteelproducten waren van secundair belang, in de Middeleeuwen nog wel althans.¹⁴⁵ Ook in de Volle Middeleeuwen werd er vermoedelijk een vorm van *infield/outfield system* gehanteerd, maar door gebrek aan historische bronnen zijn er weinig details bekend.

In de Late Middeleeuwen kreeg deze landbouwvorm in Vlaanderen en Noord-Brabant een zeer intensief karakter in de vorm van de zogenaamde plaggenlandbouw. Dit betrof een landbouwintensivering, vermoedelijk om de graanproductie te vergroten.¹⁴⁶ Hiervoor werd alle grond rond de nederzetting aangeroepen. Het rundvee werd gevoerd met afval van graanproductie, voedergewassen, gras, hooi, hei

¹⁴³ Lindemans 1952/2, 74-77.

¹⁴⁵ Bieleman 1992, 98.

¹⁴⁴ Behre 2000.

¹⁴⁶ Bastiaens/Verbruggen 1996.

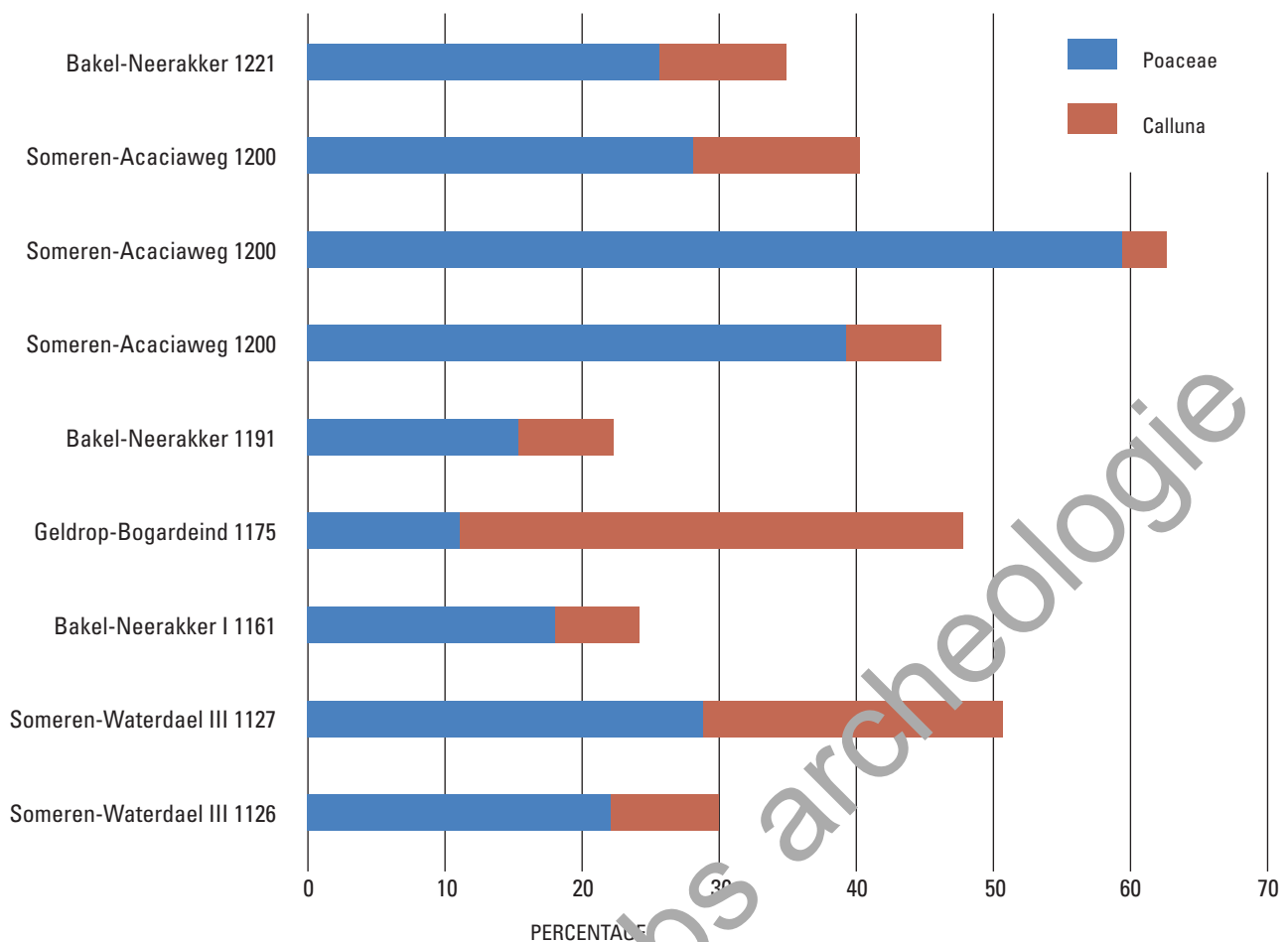

Fig. 7.2. De verhouding van graspollen (*Poaceae*) en struikhepollen (*Calluna*) in pollenmonsters uit diepe sporen uit de Volle Middeleeuwen in het gebied rond Someren (vindplaats met datering (*t.p.q.*) van het betreffende spoor).

en allerlei ander plantaardig materiaal dat in de omgeving werd gewonnen. Deze mest werd opgevangen in de stal op zandhoudende plaggen, die werden gestoken in de omliggende woeste gronden, de heiden en beekdalen. De schaapskudden liet men overdag op de heide grazen en werden 's nachts in een schaapskooi ondergebracht, waar de uitwerpselen eveneens werden opgevangen op plaggen. De met mest en urine doordrenkte plaggen werden vermengd met allerlei ander plantaardig materiaal uit de omgeving, zoals bosstrooisel, kermegroeiing en gemaaide heidetakken. Dit mengsel werd over de akkers uitgereiden. Het gebruik van zandhoudende plaggen resulteerde in een ophoging van de akkers en aldus ontstonden de esdekken. Deze meest intensieve vorm van landbouw vond waarschijnlijk nog niet algemeen plaats in de Volle Middeleeuwen, aangezien de datering van de oudste esdekken in Noord-Brabant en de Kempen in de 13de eeuw lijkt te liggen en de meeste pas vanaf de 14de/15de eeuw werden aangelegd.¹⁴⁷ Wel mag worden vermoed dat de plaggenlandbouw een intensivering van bestaande methoden betreft.

Op de bouwgrond zelf voltrokken zich in de loop van de Middeleeuwen en Nieuwe Tijd eveneens veranderingen. De traditionele vruchtwisseling was het drieslagstelsel met in opeenvolgende jaren op

¹⁴⁷ Bastiaens/Verbruggen 1996.; Lindemans 1952/2, 74-75; Hiddink/Renes 2007. Bronnen over het gebruik van minerale heideplaggen in de Kempen dateren van na de middeleeuwen. Mogelijk werd daarvoor alleen gemaaide hei gebruikt als stalbedekking; Spek 2004, 746.

een enkel perceel de teelt van een wintergraan, de teelt van een zomergraan en een braakperiode. De braakperiode werd in de loop van de Late Middeleeuwen steeds vaker vervangen door een wintergraan gevolgd door een groenbemester of voedergewas of werd geheel verlaten. Behalve gemeenschappelijke akkers die continu werden bebouwd, waren er tevens extensief gebruikte bouwgronden, bestaand uit grasland dat af en toe werd geploegd en ingezaaid met een zomergraan (driesland).

Uit historische bronnen is bekend dat rogge, gerst, haver en tarwe het meest werden verbouwd op de Brabantse zandgronden.¹⁴⁸ Rogge en broodtarwe werden verbouwd als wintergraan. Op het gemeenschappelijk, intensief beheerde akkercomplex was in de nieuwe tijd rogge het belangrijkste graan. De mate waarin roggebouw domineerde staat ter discussie. De intensivering van de graanverbouw resulteerde volgens sommigen in een eeuwige roggenteelt, waarbij het eerdere systeem van vruchtwisseling werd verlaten voor een continue verbouw van winterrogge.¹⁴⁹

De bekendste zomergranen zijn haver en gerst. In Vlaanderen, de Kempen en Brabant werd bovendien vanaf de Late Middeleeuwen ook steeds intensiever vlas verbouwd, als 'zomergraan'.¹⁵⁰ Op de arme Kempische zandgronden in Vlaanderen, en vermoedelijk dus ook op de Brabantse deed men dit meer voor de vlaszaden (lijnzaad) dan voor de vezels.¹⁵¹ Vlas is een gewas dat vezels levert voor touw en textiel (linnen). De zaden zijn oliehoudend en de olie (lijnolie) die eruit werd geslagen werd voor allerlei doeleinden gebruikt. Vlas was hierdoor een aantrekkelijk winstgewas, temeer omdat de gehele bewerking, van zaad tot geweven eindproduct door de boerenfamilie zelf kon worden uitgevoerd.

In Noord-Brabant was spurrie de groenbemester en/of het voedergewas bij uitstek, maar ook klaver, raapzaad of voederwikke werden om die reden ingezaaid.¹⁵² Spurrie kon ook na een graanoogst nog worden ingezaaid als tweede gewas. Ook erwten en duivenbonen werden op akkers gezaaid, voor de menselijke en dierlijke voeding.¹⁵³ Evenals klaver en voederwikke binden deze soorten stikstof en verrijken ze daardoor de bodem.

De historische discussie is voornamelijk gericht op het macro-economische aspect van de landbouw, hoofdzakelijk de graanverbouw en veeteelt. Producten die de boer voor zijn eigen gezin of de lokale markt produceerde, blijven onderbelicht. Dit zijn bijvoorbeeld de vruchten en noten uit zijn eigen bescheiden boomgaard en de groenten, peulvruchten en kruiden uit eigen tuin. Uit laat-middeleeuwse bronnen is van boerenhoven bekend dat ze uit prei, kool, biet, hyssop, bernagie, pastinaak, peterselie, sla en kervel kweekten.¹⁵⁴ Wat fruit betreft, noemen middeleeuwse bronnen die betrekking hebben tot boerenhoven vooral appels en peren.¹⁵⁵ Historische bronnen betreffende kloosters, kastelen en steden noemen een veel grotere diversiteit aan kruiden, groenten en fruit.

7.4.3.2 DE VINDPLAATS SOMEREN-ACACIAWEG

Cultuurgewassen

Gezien de macro-resten die zijn aangetroffen, kenden de bewoners van de vindplaats de graangewassen rogge, broodtarwe, gerst, gewone haver en pluimgierst. Behalve pluimgierst behoren deze gewassen tot het gewone repertoire in de Volle en Late Middeleeuwen. Veel minder genoemd in de schriftelijke bronnen, maar gezien de archeobotanische data van Nederland toch vrij belangrijk, was pluimgierst. Pluimgierst gold in de Middeleeuwen, althans in de Late Middeleeuwen, als een minderwaardig product ten opzichte van rogge en tarwe.¹⁵⁶ Pluimgierst is een gewas met een kort groeiseizoen. Als zodanig kon het

¹⁴⁸ Theuwissen 1991; Bieleman 1992, 96-97.

¹⁴⁹ Behre 1992.

¹⁵⁰ Bieleman 1992, 99.

¹⁵¹ Lindemans 1952/2, 219-220.

¹⁵² Theuwissen 1991; Bieleman 1992, 97-98.

¹⁵³ Lindemans 1952/2, 112-114.

¹⁵⁴ Lindemans 1952/2, 164-165.

¹⁵⁵ Lindemans 1952/2, 198-207.

¹⁵⁶ Dodoens 1554, C.IX.

ingezaaid worden als in een vrij vroeg stadium duidelijk werd dat het oorspronkelijk ingezaaide gewas ging mislukken. Op die manier kon alsnog een oogst verkregen worden.

Bij dit onderzoek zijn zaden van spurrie en voederwikke aangetroffen, twee soorten die in het verleden als onkruid voorkwamen, maar ook als voedergewas werden verbouwd. Van de voederwikke kon niet met zekerheid worden bepaald of het de zaden van de wilde variant of van de gecultiveerde betreft. De spurriezaden zijn qua formaat en oppervlak vergelijkbaar met zaden van wilde planten. Het is evenwel niet geheel duidelijk wanneer en hoe de gecultiveerde variant ontstond. In theorie zou de soort al als voedergewas in gebruik kunnen zijn geweest, voordat er een morfologisch onderscheid ontstond tussen de zaden van de wilde en gecultiveerde varianten. Dat geldt overigens niet voor voederwikke, de gecultiveerde variant van deze soort is veel ouder.

Vlas was ook op deze vindplaats in gebruik, om de zaden en/of de vezels. Van huttentut, een soort die eveneens eetbare, oliehoudende zaden heeft, is het minder duidelijk. Het zou om de zaden van een wilde variant kunnen gaan. De gecultiveerde variant van huttentut is wel aangetroffen in monsters uit sporen uit de Volle Middeleeuwen van de nabijgelegen vindplaats Someren-Waterdael III.¹⁵⁷ Het is daarom waarschijnlijk dat ook op deze vindplaats de gecultiveerde huttentut bekend was.

Er zijn diverse tuinbouwgewassen aanwezig. Dit betreft de peulvruchten duivenoan en erwt en de toekruiden selderij en zwarte mosterd. Aanwezige soorten teelfruit zijn prunus, wahnoot, waarschijnlijk peer en mogelijk hazelnoot. Soorten die waarschijnlijk in het wild werden verzameld, maar mogelijk ook doelbewust geplant of onderhouden waren, zijn braam en gewone vlier.

Lokale productie

In theorie valt er aan de hand van archeobotanische assemblages onderscheid te maken tussen agrarisch producerende vindplaatsen en vindplaatsen die alleen consumeren. Het achterliggende idee is dat producerende vindplaatsen meer macroresten bevatten die te relateren vallen aan de productie van gewassen, zoals resten van primaire verwerking en akkeronkruiden.¹⁵⁸ Op consumerende vindplaatsen zou men alleen de resten van de economisch waardevolle cultuurgewassen zelf aantreffen. Om verschillende redenen is deze theorie niet in alle gevallen zinvol toe te passen op archeobotanisch materiaal. Zo kan graanstro behalve afvalproduct ook een verhandelbaar bijproduct zijn en als zodanig op een consumerende vindplaats terecht komen.

Afval van primaire verwerking van landbouwproducten is aangetroffen in de vorm van halmfragmenten van granen, waaronder gerst, alsook aarspelsegmenten van rogge, gerst en broodtarwe, kafresten van haver en kapselfragmenten van vlas. Ook de vele zaden van akkeronkruiden zoals bolderik kunnen als een positieve aanwijzing voor akkerbouw worden opgevat. Meer specifiek kan worden gesteld dat de waterputten 7002 en 7003 resten bevatten van de eerste fasen van het dorsen, bestaande uit stro en grof dorsafval. Kuil 25001 bevat daarentegen fijnere afvalresten, zoals bijvoorbeeld zouden kunnen vrijkomen bij het fijn zeven of wannen. Hier tegenover staat dat er in het pollenspectrum van alle drie de onderzochte sporen niet bijzonder veel pollen van granen en akkeronkruiden aanwezig is. Een percentage van 2% roggepollen kan nog worden aangetroffen op vele kilometers afstand van de betreffende roggeakkers.¹⁵⁹ Het pollenspectrum in één van de sporen van de omgreppelde structuur te Bakel-Neerakker bevatte zeer veel pollen van cultuurgewassen, maar de overige sporen bevatten eveneens maar weinig hiervan.¹⁶⁰

De vraag over productie of consumptie lijkt in deze context relevant te zijn, omdat de het karakter van de vindplaats als omgreppelde groep structuren enigszins ongewoon is. In dit geval kan uit het macrorestenassemblage met enige mate van waarschijnlijkheid worden afgeleid dat de omgreppelde structuren een actieve rol speelden in de agrarische productie. Theoretisch is het evenwel mogelijk dat

¹⁵⁷ Van der Meer/Van Haaster 2010; 2012.

¹⁵⁹ Behre/Kuçan 1984.

¹⁵⁸ Van der Veen/Jones 2007.

¹⁶⁰ Brinkkemper/Van Waijen 2009.

de macroresten die aan agrarische productie kunnen worden gekoppeld om hun eigen waarde naar de vindplaats zijn gebracht, bijvoorbeeld als stro, om te gebruiken als veevoer, beddingmateriaal, dakbedekking en dergelijke. Inderdaad is het mogelijk dat de aanwezige graanhalmen uit mest afkomstig zijn.

Akkerbouwmethoden

Rogge, broodtarwe, gerst en haver zijn de graangewassen die bekend zijn uit middeleeuwse rekeningen en pachtbrieven. Het is echter ongewoon om ze bij archeobotanisch onderzoek van een vindplaats op zandgrond alle vier tegelijk aan te treffen.

In de betreffende historische bronnen wordt rogge het meest genoemd. De resultaten van het macrorestenonderzoek lijken inderdaad te bevestigen dat rogge het belangrijkste graangewas was voor deze vindplaats. Het pollenonderzoek suggereert eveneens een dominantie van rogge, maar rogge verspreidt zijn pollen met de wind, in tegenstelling tot de andere granen, en de gegevens zijn daarom niet één op één te vergelijken. Relatief gezien is het pollenpercentage van het gerst/tarwe-type hoog. Hieruit blijkt dat de rol van tarwe en gerst binnen de lokale landbouw niet onderschat moet worden. Er lijkt dus geen sprake te zijn geweest van de zogenaamde 'eeuwige roggeverbouw' op deze vindplaats in de Volle Middeleeuwen.

Veel van de aanwezige macroresten zijn afkomstig van soorten die kenmerkend zijn voor akkeronkruidvegetatie. Hiermee worden de planten aangeduid die onbedoeld (en ongewenst) tussen de landbouwgewassen voorkomen op de akkers en in de tuinen. Akkeronkruiden zijn vaak het meest algemeen in dergelijke vegetatie, maar in akkeronkruidvegetatie komen ook soorten voor die (tegenwoordig) vaak bij andere standplaatscategorieën worden ingedeeld en veel akkeronkruidsoorten komen ook op andere standplaatsen voor. Als bekend is welke soorten in een archeobotanisch assemblage afkomstig zijn uit akkeronkruidvegetatie, kan uit hun autecologische eigenschappen in theorie informatie worden afgeleid over de akkers waarop zij stonden.

Als uitgangspunt kan gesteld worden dat verkoolde macroresten van wilde soorten in assemblages met verkoold graan afkomstig zijn van de akkeronkruidvegetatie.¹⁶¹ Het betreft in dit geval de structuren kuil 25016 en kuil 25017. De akkeronkruiden in deze monsters wijzen op landbouwgrond op matig voedselrijke, kalkarme, zandige en vochtige tot droge bodem. Daarnaast zijn er in kuil 250017 enkele soorten aanwezig die kenmerkend zijn voor vochtige tot natte omstandigheden. Al deze soorten zijn gewoon voor vindplaatsen op de zandgronden.

In de onderzochte diepe sporen zijn ongetwijfeld ook macroresten van akkeronkruidvegetatie aanwezig. Niet alleen zijn akkeronkruiden de best vertegenwoordigde categorieën, ook het assemblage in het algemeen geeft een sterke relatie met akkerbouw weer. De relatie van de wilde soorten met akkerbouw is echter minder direct dan in de monsters met verkoold assemblages. Een deel van de macroresten van wilde soorten zal afkomstig zijn uit de antropogene vegetatie die rond de betreffende sporen voorkwam.

Opvallend is dat er in de diepere sporen vrij veel soorten akkeronkruiden aanwezig zijn die wijzen op andere bodemeigenschappen dan die in de ondiepe sporen. In de waterputten 7002 en 7003 zijn resten van bolderik opvallend talrijk. Bolderik is een soort die voornamelijk voorkomt in graanakkers op een lemige bodem of op zandige klei. Ook ruige klapproos is een indicator voor leemhoudende akkergrond. Nu is het dekzand rond Someren op sommige locaties erg lemig, dus dat zou deze soorten kunnen verklaren.¹⁶² Bolderik is een soort die overwegend voorkomt in wintergraanakkers, net zoals dreps en korenbloem. Soorten die eerder voorkomen in zomergraanakkers zijn akkerandoorn en knopherik.

Enkele akkeronkruiden, zoals bijvoorbeeld korensla, worden sterk met de continue verbouw van wintergraan (rogge) geassocieerd.¹⁶³ Deze zijn niet aangetroffen in de sporen van Someren-Acaciaweg. Wel zijn ze aanwezig in monsters uit een vol-middeleeuws spoor van de vindplaats Someren-Waterdael

¹⁶¹ Van der Veen 2007.

¹⁶³ Behre 1993.

¹⁶² Hiddink 2011b, 93-98.

Fig. 7.3. Zogenaamde ‘kaboutermutsjes’, aangetroffen bij het archeobotanisch onderzoek van Someren-Waterdael III.

III.¹⁶⁴ Ook zijn ze aanwezig in assemblages uit 13de-eeuwse waterputten van enkele vindplaatsen in de Kempen.¹⁶⁵

In de monsters van de waterputten 7002, 7003 en 7004 zijn enkele macroresten gevonden van een bijzonder type, de zogenaamde ‘kaboutermuts’ (fig. 7.3). Het betreft vermoedelijk een soort van de boterbloemfamilie (Ranunculaceae). De soort lijkt chronologisch en geografisch beperkt te zijn geweest tot de zandgronden van Noord-Brabant en de Kempen in de Volle en Late Middeleeuwen.

Tuinbouw en fruitteelt

Er zijn meerdere cultuurgewassen aangetroffen die vaak kleinschalig, maar op arbeidsintensieve manier verbouwd werden. Dit zijn tuinbouwgewassen en fruitbomen. Selderij en zwarte mosterd zijn soorten die in een moestuin of kruidentuintje zullen zijn geplant. Erwt en duivenbonen kunnen grootschalig op akkers zijn verbouwd, maar werden ook vaak in boonhoven geplant. Fruitbomen die op de vindplaatsen werden gecultiveerd zijn pruim, peer en walnoot. Ook hazelaars en wellicht vlierstruiken werden waarschijnlijk door de bewoners van de vindplaats geplant en onderhouden. Of het gaat om intensief onderhouden en bemeste bomen en struiken in een (kleine) boomgaard of eerder om halfwilde in een haag blijkt niet uit het onderzoek. Bramen werden waarschijnlijk in het wild verzameld. Van nature kunnen rond akkers en nederzettingen zomen met braamstruiken voorkomen. De kleine veenbes is eetbaar, en als zodanig kunnen de bessen in natte heiden en veenmoerassen worden verzameld. Ze zijn evenwel niet goed te cultiveren op tuingrond. Gezien het feit dat er vooral blaadjes van deze soort zijn aangetroffen en bovendien zeer veel macroresten van andere soorten uit het zelfde vegetatietype, zoals dophei, kan worden verondersteld dat de resten van veenbes in kuil 25001 daar terecht zijn gekomen met plaggen of turf.

Het spectrum aan wilde soorten weerspiegelt dit. Enkele wilde soorten, zoals kleine brandnetel, bilzekruid, groot kaasjeskruid en ridderzuring, zijn kenmerkende onkruiden voor zeer voedselrijke bodems. In antropogene context zijn dit waarschijnlijk hortisolien; dit zijn de bodems die ontstaan nadat een stuk grond een tijd lang is bewerkt voor tuinbouw. Ook de opslag van mest zou wellicht kunnen leiden tot het ontstaan van een dergelijke vegetatie. Witte dovenetel en stinkende gouwe zijn soorten die eveneens

¹⁶⁴ Van der Meer/Van Haaster 2010; 2012.

¹⁶⁵ Van der Meer 2014a; Van der Meer 2014b.

in een dergelijk milieu kunnen voorkomen. De meeste soorten die wijzen op een zeer voedselrijke bodem zijn aanwezig in waterput 7004. De activiteiten die tot de sterke aanrijking van de bodem leidden kunnen daarom wellicht het best in de nabijheid van deze waterput worden gesitueerd. Het is ook deze waterput waar de meeste resten van boomgaardfruit zijn aangetroffen.

Exploitatie van de heide

Bij het archeobotanisch onderzoek zijn veel macroresten van heideplanten aangetroffen. Het betreft voornamelijk struikhei en dophei, respectievelijk van drogere en nattere voedselarme standplaatsen. Resten van hei zijn aangetroffen in de waterputten 7002 en 7003, maar zijn bijzonder rijk in kuil 25001. Deze resten wijzen zonder twijfel op een bepaalde vorm van heideexploitatie. Trekrus, waarvan enkele zaden aanwezig zijn in kuil 25001, is daarbij een indicator voor betreding of aflagging of een andere vorm van verstoring in heidevegetatie.

De precieze vorm(en) van heideexploitatie die dit macrorestenspectrum hebben opgeleverd blijven enigszins onduidelijk. Schapen (en koeien) werden op de heide geweid, en de macroresten kunnen via het maagdarmsstelsel van het vee op de vindplaats terecht zijn gekomen. Het steken van zandhoudende pluggen als stalbedekking is bekend uit latere perioden, maar kan niet zondermeer naar de Volle Middeleeuwen worden vertaald. Wel zijn er duidelijke aanwijzingen dat men ook heide maaide. Uit middeleeuwse bronnen blijkt dat boeren in de Kempen behalve grondhoudende pluggen ook gemaaide hei gebruiken als strooisel om de bodemkwaliteit van hun akkers te verbeteren.¹⁶⁶ Dit blijkt ook uit het archeobotanisch onderzoek van een waterput uit de 12de eeuw van de vindplaats Beerse-Holleweg in de Vlaamse Kempen: in deze waterput waren duidelijk afgesneden stammetjes en takken van struikhei aanwezig.¹⁶⁷

Vee-teelt

Het pollenonderzoek geeft aan dat grassen een belangrijk aandeel hebben gehad in de omgeving van de vindplaats; veel van het pollen in de gracht 29001, de greppel/kuil 25003 en waterput 7002 is afkomstig van grassen. Grassen komen voor in allerlei vegetatietypen, maar domineren meestal in grasland. Het kan daarom worden aangenomen dat grasland een belangrijk aandeel had in de omgeving van de vindplaats.

Op de zandgrond van Brabant is grasland over het algemeen geen climaxvegetatie. De aanwezigheid van grasland veronderstelt dus de aanwezigheid van grote grazers en in de context van de Volle Middeleeuwen moeten dit het vee van de bewoners van de vindplaats en de omliggende nederzettingen zijn geweest. Het grasland kon blijven voortbestaan door de beweiding met vee en het maaien van hooi. Traditioneel gezien werden de drogere plekken met stevige bodem gebruikt als weiland en de natte, drassige plekken als hooiland. Deze grens zal niet scherp zijn geweest, aangezien ook hooiland wel eens beweid werd en van weiland ook hooi zal zijn gehaald. In de meeste pollenmonsters zijn typen aanwezig die kunnen worden verbonden met een matig intensief beheer, namelijk veldzuring-type, scherpe boterbloem-type en smalle weegbree-type. Ook de macrorestenmonsters uit diepe sporen bevatten taxa die met matig intensieve beweiding in verband kunnen worden gebracht, zoals behaarde boterbloem, beemdtkroon, duizendblad en gewone brunel. Sommige taxa en pollentypen wijzen eerder naar een extensieve beheersvorm, namelijk moerasspirea, blauwe knoop en gewone waternavel.

Het vee werd niet alleen geweid op het grasland rond een nederzetting. In de Volle Middeleeuwen golden ook de heiden rond een nederzetting als grasgronden. Ook bossen werden vaak beweid, wat kon leiden tot degeneratie en het ontstaan van nieuwe heidevelden. Het hoge aandeel van lichtminnende boomsoorten zoals berk, hazelaar en eik in de pollenspectra wijst mogelijk op een versnipperde bosvegetatie. Het aandeel struikheipollen in de drie pollenmonsters is niet zeer hoog, wat doet vermoeden dat

¹⁶⁶ Lindemans 1952/2, 74-75. Bronnen over het gebruik van minerale heidepluggen in de Kempen dateren van na de Middeleeuwen. Mogelijk werd in de periode

daarvoor alleen gemaaide hei gebruikt als stalbedekking (Spek 2004, 746).

¹⁶⁷ Van der Meer 2014a.

het areaal heide in de directe omgeving van de vindplaats niet zeer groot was.

Op dierlijke mest komen diverse schimmels voor. Van een aantal van deze zijn sporen aangetroffen in waterput 7002. Dit betekent dat in de directe nabijheid van dit spoor vee aanwezig was en/of mest werd opgeslagen. Dit is uiteraard niet uitzonderlijk. De afwezigheid van mestschimmels in de gracht (29001) en greppel (25003) is eerder opvallend.

7.4.3.3 EERDER ONDERZOEK

Voor vergelijkbaar onderzoek is gezocht naar vindplaatsen binnen een straal van 15 kilometer waarbij macrorestenonderzoek is verricht van sporen die binnen de Volle Middeleeuwen kunnen worden gedateerd. Deze vindplaatsen zijn Someren-Waterdael III, Someren-Ter Hofstadlaan, Budel-Meemortel, Deurne-Groot Bottelsche Akker en Lieshout-Beekseweg.¹⁶⁸

Tabel 7.4 geeft de cultuurgewassen die zijn aangetroffen op deze vindplaatsen. Rogge en vlas zijn op alle vindplaatsen aangetroffen, wat een indicatie is voor het belang van deze gewassen voor de streek rond Someren in de Volle Middeleeuwen. Haver, gerst en broodtarwe zijn op meerdere vindplaatsen aanwezig. Veel vindplaatsen hebben ook één of meerdere tuinbouwproducten en soorten boomgaardfruit opgeleverd. Het meest algemeen zijn selderij en walnoot. Er lijkt een verband te zijn tussen het aantal sporen dat onderzocht wordt en het aantal cultuurgewassen dat wordt aangetroffen. Wel kan worden gesteld dat het archeobotanisch onderzoek van de vindplaats Someren-Acacia weg een relatief grote diversiteit aan cultuurgewassen heeft opgeleverd, waaronder een aantal soorten die niet bekend zijn van contemporaine vindplaatsen in dezelfde regio of uit de bekende historische bronnen.

7.4.4 OMGREPPELDE ERVEN

In de omgeving van Someren zijn twee erven met een vergelijkbaar, enigszins monumentaal, karakter en een vergelijkbare datering opgegraven. Deze bevinden zich te Bakel-Neerakker en Someren-Waterdael III.¹⁶⁹ Van beide erven zijn sporen benoemd voor macroresten- en/of pollenonderzoek.

Het pollenonderzoek van de greppel en waterputten van het erf (erf 1) te Bakel-Neerakker geeft een tweeledig beeld. Tot ongeveer de 13de eeuw lijkt de omgeving vrij bosrijk te zijn geweest. Vanaf de 13de eeuw lijkt de situatie (tijdens de laatste fase van dat erf) min of meer gelijk te zijn met die van de laatste fase van het erf te Someren-Acaciaweg. In deze fase is er sprake van een erf in een vrij open landschap, met waarschijnlijk een producerend agrarisch karakter. Rogge lijkt het belangrijkste gewas te zijn geweest, maar er is een sterk aandeel van pollen van tarwe en/of gerst. Verder zijn er aanwijzingen voor tuinbouw in de vorm van pollen van biet. Verder is er nog een belangrijk cultuurgewas aanwezig dat ontbreekt te Someren-Acaciaweg, namelijk boekweit. Het aandeel graslandsoorten is vrij groot en er zijn meerdere mestschimmeltypen aangetroffen. Het aandeel struikheipollen is beperkt.

Het macrorestenonderzoek van twee waterputten van erf 28/29 te Someren Waterdael III heeft vergelijkbare resultaten opgeleverd met het macrorestenonderzoek te Someren-Acaciaweg, maar er zijn enkele verschillen. In beide gevallen zijn er macroresten aangetroffen van diverse cultuurgewassen, waar-

¹⁶⁸ Van der Meer/Van Haaster 2010; 2012 (Waterdael); Van der Meer/Van der Linden 2008; 2009 (Ter Hofstadlaan); Van der Meer 2009 (Budel); Van Haaster 2007; Van Haaster/Hiddink 2008 (Deurne); Van Haaster 2003; Van Beurden/Van Haaster/Hiddink 2005 (Lieshout).

¹⁶⁹ Brinkkemper/Van Waijjen 2009; Ufkes 2010 (Bakel); Van der Meer/Van Haaster 2010; 2012; De Boer 2012b, 176-178 (Someren-Waterdael III). Voor Bakel, zie ook paragraaf 5.8.

soort	Someren- Acaciaweg	Someren- Waterdael III	Someren- Ter Hofstadlaan	Budel- Meemortel	Deurne- Gr. Bottelsche Akker	Lieshout- Beekseweg
rogge	x	x	x	x	x	x
gerst	x	x	x	.	.	.
gewone haver	x	?	?	.	?	.
broodtarwe	x	x	x	.	.	.
pluimgierst	x
vlas	x	x	x	x	x	x
hennep	.	x
huttentut	x	x
slaapbol	.	?
duivenboon	x	x
erwt	x
raapzaad	.	x	.	.	.	x
biet	.	x	.	.	x	.
selderij	x	x
dille	.	x
zwarte mosterd	x	x
pruim	x	x
walnoot	x	x	.	.	x	.
peer	x	x
appel	.	x
kers	.	.	x	.	.	.
mispel	x	.
n sporen	6	15	4	1	3	1

Tabel 7.4. Cultuurgewassen aangetroffen te Someren-Acaciaweg en vindplaatsen in de omgeving.

bij rogge het meest voorkomt. Aanwijzingen voor lokale verbouw van granen – dat wil zeggen rogge – zijn aanwezig te Someren-Waterdael III, maar niet zo duidelijk als te Someren-Acaciaweg. Behalve rogge is ook broodtarwe aangetroffen. Verder zijn er ook vezelgewassen aanwezig (vlas, hennep), tuinbouwgewassen (selderij, biet, zwarte mosterd) en kweekfruit (walnoot, peer, mogelijk appel). Er zijn wilde soorten aanwezig die mogelijk een verband hebben met tuinbouw. Op dit erf zijn ook enkele akkeronkruidsoorten aangetroffen die gerelateerd worden aan zeer intensieve verbouw van wintergraan. Deze zijn niet aangetroffen te Someren-Acaciaweg.

7.5 CONCLUSIES

7.5.1 ALGEMEEN

Bij het archeologisch onderzoek van de vindplaats Someren-Acaciaweg zijn tien macrorestenmonsters uit tien sporen en zeven pollenmonsters uit drie sporen geselecteerd voor archeobotanisch onderzoek. De monsters zijn afkomstig uit waterputten, kuilen en een gracht. Na waardering zijn zeven macrorestenmonsters en drie pollenmonsters verder onderzocht. Bijna alle sporen behoren bij de laatste bewoningsfase (begin 13de eeuw) van een omvangrijk erf met gracht. Eén spoor behoort bij een ander, kleiner vol-middeleeuws erf ten zuiden van dit grote erf. De macrorestenmonsters zijn grotendeels zeer rijk aan onverkoold en verkoold botanisch materiaal dat goed is geconserveerd. De conservering van het pollen in de onderzochte sporen is wisselend.

De wijde omgeving van het erf moet in de laatste fase van zijn bestaan vrij open zijn geweest en agrarisch van karakter. Aanwezige bosvegetatie zal licht en versnipperd zijn geweest. Grote arealen van de omgeving lijken voornamelijk begroeid te zijn geweest met een grazige vegetatie. Er was sprake van heidevelden, zowel nat als droog, maar het signaal van deze is zwak, vermoedelijk omdat ze beperkt waren van oppervlakte en/of op enige afstand van de nederzetting lagen. Mogelijk was er lokaal, op de natte heide, of op grotere afstand van de vindplaats een hoogveenmoeras aanwezig. Het grasland werd beweid en mogelijk gehooïd. Er zijn duidelijke aanwijzingen voor exploitatie van de heidegronden en vermoedelijk werd er brandstof gewonnen op de natte delen van de heide of in het hoogveenmoeras.

Er is een diversiteit aan cultuurgewassen aantreffen, waarbij vooral rogge een grote rol speelt. De soorten cultuurgewassen en wilde soorten passen in een vorm van *Konzentrationswirtschaft*, waarbij de onbebouwde grond wordt gebruikt om de productie van het bouwland te vergroten. Er is echter geen sprake van de intensieve vormen die deze landbouw methode had aangenomen in de Late Middeleeuwen en nieuwe tijd. Er zijn geen aanwijzingen voor continue verbouw van wintergraan, maar wel het tegendeel. Er lijkt nog steeds sprake te zijn van een gecombineerde verbouw van winter- en zomergraan, mogelijk in combinatie met voedergewassen zoals voederwikke en spurrie. Behalve akkerbouw werden er ook moestuinen onderhouden, waar soorten als selderij en zwarte mosterd en mogelijk ook erwten en bonen werden verbouwd. Behalve moestuinen zal er ook sprake zijn geweest van een (kleine) boomgaard met fruit voor eigen gebruik, zoals pruimen, peren, walnoten en wellicht hazelaars en braamstruiken.

7.5.2 BEANTWOORDING ONDERZOEKSVRAGEN

11. *Zijn er aanwijzingen voor agrarische en/of ambachtelijke activiteiten? Zo ja, waaruit blijkt dat en welke kenmerken zijn hiervoor naar analogie van vraag 9 te geven?*

Uit de aanwezige cultuurgewassen en resten van akkeronkruidvegetatie valt met grote waarschijnlijkheid op te maken dat beide vindplaatsen een direct verband hebben met akkerbouw, tuinbouw, fruitteelt en veeteelt.

26. *Wat is de ruimtelijke indeling van het erf/de erven? en 28. Welke activiteitenzones zijn binnen het erf/de erven te onderscheiden? en 29. Wat is de variabiliteit en ruimtelijke spreiding van vondsten binnen het erf?*

De resten van onkruiden van zeer voedselrijke bodem, de resten van tuinbouwgewassen en de resten van teelfruit suggereren mogelijk dat de zone rond waterput 7004 in gebruik was als moestuin en boomgaard. Microfossielen van mestschimmels zijn geconcentreerd in waterput 7002. Dit houdt in dat op het omgreppelde erf vee werd gehouden en/of mest werd opgeslagen. Macroresten van enkele boomsoorten suggereren dat op beide erven rond de vindplaats nog enkele bomen aanwezig waren.

30. *Wat is op basis van vondsten en sporen de functie van het erf/ de erven?*

Het is op basis van de aanwezigheid van dorsafval en akkeronkruiden aannemelijk dat beide erven actief betrokken waren bij agrarische productie.

31. *Is/zijn het erf/de erven in te passen in een nederzettingsmodel van de microregio?*

De resultaten van het archeobotanisch onderzoek vallen binnen de verwachtingen die de historische bronnen en eerder onderzoek creëren.

32. *Als er sprake is van een omgepeld erf, hoe verhoudt zich dit erf (indien gelijktijdig) tot de omgepeldde erven op Waterdael en Neerakker?*

De resultaten van het pollenonderzoek van de derde fase van het omgepeldde erf te Bakel-Neerakker lijken overeen te komen met het pollenonderzoek van de contemporaine sporen te Someren-Acaciaweg. Het macrorestenonderzoek van sporen van het omgepeldde erf te Someren-Waterdael III heeft een enigszins overeenkomstig beeld opgeleverd wat betreft de verbouwde gewassen, maar er zijn mogelijk verschillen geweest in de manier waarop deze werden verbouwd. Te Someren-Acaciaweg zijn althans niet de akkeronkruidsoorten gevonden die wijzen op een continue verbouw van rogge, zoals die wel aanwezig waren te Someren Waterdael III.

33. *Maakt het erf deel uit van een grotere nederzetting?*

Het archeobotanisch onderzoek kan geen direct antwoord geven op deze vraag, maar toont wel aan dat het erf gelegen was in een open en agrarisch landschap.

34. *Wat is het diachrone beeld van het landgebruik in de zin van vegen, percelering, vennen, e.d. in relatie tot de nederzetting?*

Het diachrone aspect kan niet worden belicht, omdat de onderzochte sporen chronologisch onvoldoende zijn begrensd. Wel kan op basis van het archeobotanisch onderzoek worden gesteld dat de bewoners diverse onderdelen van het landschap exploiterden. Dit betreft de droge en/of natte heide, die waarschijnlijk werden beweid en gemaaid voor de strooiselwinning. Ook werden natte, moerassige delen van de heide of van een hoogveenmoeras gebruikt om brandstof te winnen. Het grasland werd beweid en stond vermoedelijk gedeeltelijk onder maaibeheer, om hooi te winnen als wintervoeder.

35. *Welke cultuurgewassen en wilde planten zijn aangetroffen in de geanalyseerde zadenmonsters?*

Aanwezige cultuurgewassen zijn: rogge, gerst, haver, broodtarwe, pluimgierst, vlas, slaapbol, duivenboon, erwt, selderij, zwarte mosterd, walnoot, pruim, peer en vermoedelijk voederwikke, huttentut, alsook mogelijk hazelnoot. Voor de aanwezige wilde soorten wordt verwezen naar de bijlagen.

36. *Wat is per bewoningsperiode het beeld van de voedsleconomie? Wat werd per bewoningsperiode lokaal verbouwd?*

Er zijn resten aangetroffen die wijzen op de lokale verbouw van rogge, gerst en vlas.

37. *Wat is het beeld uit de geanalyseerde monsters van cultuurgewassen en het natuurlijk voorkomen van planten en het gebruik daarvan door de bewoners?*

Voor de cultuurgewassen wordt verwezen naar het antwoord op vraag 35. Soorten die mogelijk in het wild verzameld en gebruikt werden zijn hazelnoot, gewone braam, gewone vlier, peer en kleine veenbes.

38. *Welke aanwijzingen zijn er voor het importeren van natuurlijke grondstoffen?*

Het archeobotanisch onderzoek heeft geen soorten opgeleverd waarvan het waarschijnlijk is dat ze zijn geïmporteerd.

40. Sluiten de onderzoeksresultaten aan bij het actuele beeld van het bewoningspatroon van het dekzandplateau Someren in de Middeleeuwen?

De resultaten van het archeobotanisch onderzoek passen in het beeld van een overgang van een minder intensieve naar een zeer intensieve vorm van *Konzentrationswirtschaft*

(c) 2015 VUhbbs archeologie

De catalogus omvat structuren en sporen uit de prehistorie, de Vroege en de Volle Middeleeuwen. De beschrijvingen van de structuren – waaronder we hier naast gebouwen ook waterputten, greppels en kuilen verstaan – zijn opgebouwd volgens een bepaald stramien. De huizen en grotere bijgebouwen worden het meest uitvoerig besproken. Hierbij wordt getracht een vaste terminologie te gebruiken. Deze terminologie wordt toegelicht in de eerstvolgende paragraaf. In de tweede paragraaf wordt uiteengezet hoe de beschrijvingen van de huizen en grotere bijgebouwen in de catalogus zijn opgebouwd, in de derde paragraaf die van de overige structuren.

8.1 DE TERMINOLOGIE IN DE GEBOUWBESCHRIJVINGEN

Wat betreft de grotere (bij)gebouwen zijn hier vooral de termen met betrekking tot vol-middeleeuwse structuren van belang, omdat er slechts één vroeg-middeleeuws gebouw (8001) is aangetroffen. De termen worden geïllustreerd in figuur 8.1.¹⁷⁰

De constructie van boerderijen uit de Volle Middeleeuwen kent enkele specifieke kenmerken die verschillen van de voorgaande perioden. Een belangrijk kenmerk van boerderijen vanaf de Volle Middeleeuwen is de toepassing van gebinten. Een gebint is een combinatie van twee binnenstijlen en een gebintbalk dwars op de lengte-as van het gebouw, waarbij de drie samenstellende elementen op zichzelf kunnen blijven staan (door de gebruikte houtverbindingen en toevoeging van korbelen; fig. 8.1A, nr. 2-4).

De vol-middeleeuwse plattegronden in Someren zijn grotendeels van het zogenaamde ‘bootvormige’ type. De kernconstructie van de gebouwen bestaat uit zes tot achttien binnenstijlen (fig. 8.1C, A), die deel uitmaken van drie tot negen gebinten. We gebruiken niet de term ‘gebinten’ omdat de binnenstijlen weliswaar zijn ingegraven, maar waarschijnlijk toch een stijf geheel vormden met een dwarsligger. De ‘kopse stijlen’ – ook sluitpalen genoemd – zijn enkel of dubbel uitgevoerd (fig. 8.1C, B). Door de opstelling van gebintstijlen en sluitpalen krijgt de wand van de gebouwen een gebogen lijn, zodat de plattegrond als geheel ‘bootvormig’ wordt. In de praktijk worden wandstijlen vaak niet teruggevonden als gevolg van de beperkte diepte waarop ze zijn ingegraven, al is de conservering in Someren betrekkelijk goed (zie bijvoorbeeld gebouw 8003 en 8006-8008). Binnen de kern van vol-middeleeuwse huizen zijn regelmatig ‘losse’ paalkuilen aanwezig. In een deel hiervan is niet te zeggen wat hun functie was, want zelfs hoeven ze niet alle gelijktijdig aan het gebouw te zijn. Sommige paalkuilen liggen echter op specifieke lokaties en lijken een verband te hebben met het interieur en de ingangen (palen M en N) of met de haard (paal P). Laatstgenoemde zou verband kunnen houden met een haal of hangijzer voor potten en ketels of met een vonkenvang.

¹⁷⁰ Voor de terminologie, zie ook Huijts 1992 en Theuws *et al.* 1988; Theuws 1999.

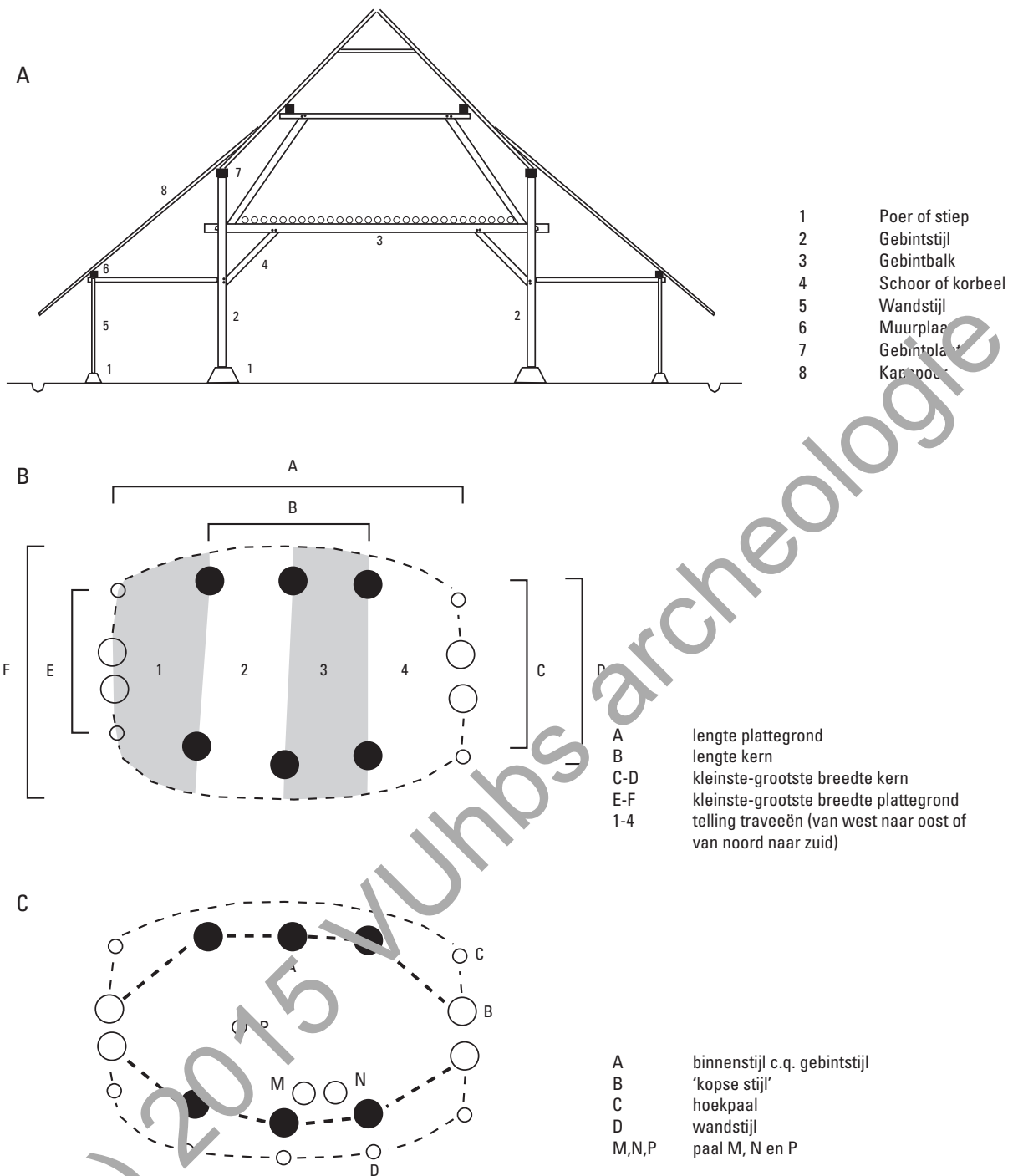

Fig 8.1. Schematische doorsnede en plattegronden van Middeleeuwse gebouwen ter illustratie van de in de catalogus gebruikte terminologie.

In de beschrijving van de gebouwen worden de volgende onderdelen behandeld:

onderzoek

Hier worden de bijzonderheden van het onderzoek van de structuur besproken, zoals de wijze waarop een structuur is ontrafeld, zaken die zijn fout gegaan bij het onderzoek – door onoplettendheid, weersomstandigheden, enzovoort – en punten waarop is afgeweken van de standaard onderzoeksmethoden.

constructie

Bij dit onderdeel wordt de (kern)constructie van het gebouw beschreven (midden- of binnensprijlen en hun onderlinge afstanden). Eveneens worden de belangrijkste maten zoals de lengte en de breedte vermeld. De afstanden zijn ofwel gemeten tussen de paalkernen ofwel van hart tot hart van de sporen.

wanden

Hier worden de aanwezige wandstijlen besproken en hun functie in de draagconstructie van het huis. Indien mogelijk wordt de configuratie van de korte wanden ingepast in de typologie van Huijbers (zie 7.1).

ingangen

Hier wordt op ingegaan indien iets kan gezegd worden over de (mogelijke) plaats en uitvoering van de ingangen.

bijzondere elementen

Dit punt komt aan de orde indien elementen aanwezig zijn die niet tot de constructie behoren, maar wel deel (kunnen) uitmaken van het gebouw. Het gaat hierbij om kuilen binnen het huis, ingangskuilen, haarden, enzovoort.

reparaties en verbouwingen

Onder dit kopje worden eventueel aanwezige sporen van reparaties of verbouwingen besproken.

verdwijnen van het gebouw

In dit onderdeel worden de aanwijzingen beschreven die te maken hebben met het verdwijnen van het gebouw. De wijze waarop een gebouw is verlaten, hangt eveneens samen met de levensloop ervan.¹⁷¹ Er zijn verschillende manieren waarop een gebouw aan zijn eind kan komen. Gebouwen zullen vaak door brand zijn verwoest, bijvoorbeeld ten gevolge van onweer of ongelukken met vuur. In dit geval is het mogelijk dat in de sporen van een plattegrond veel houtskool en verbrande (hutten)leem aanwezig is. De meerderheid van de gebouwen is echter op enig moment door de bewoners verlaten. Men kan het gebouw geheel of gedeeltelijk hebben ontmanteld om het hout van de constructie te recyclen en/of om plaats te maken voor nieuwe structuren. Waarschijnlijk vaker dan wij denken, liet men gebouwen gedeeltelijk staan, om te gebruiken als stal of schuur. Helaas is dit soort praktijken doorgaans moeilijk archeologisch te traceren, omdat ook gebouwen met een gewijzigde functie uiteindelijk kunnen zijn afgebroken.

Het probleem bij het bestuderen van de eindfasen van een huis, is dat verschillende processen soms in het geheel geen archeologische sporen nalaten en soms resulteren in identieke veranderingen aan de grondsporen. De aanwezigheid van een uitgraafkuil wijst er op dat een stijl is vrijgemaakt en uit de grond

¹⁷¹ Gerritsen 2003, 95ff.

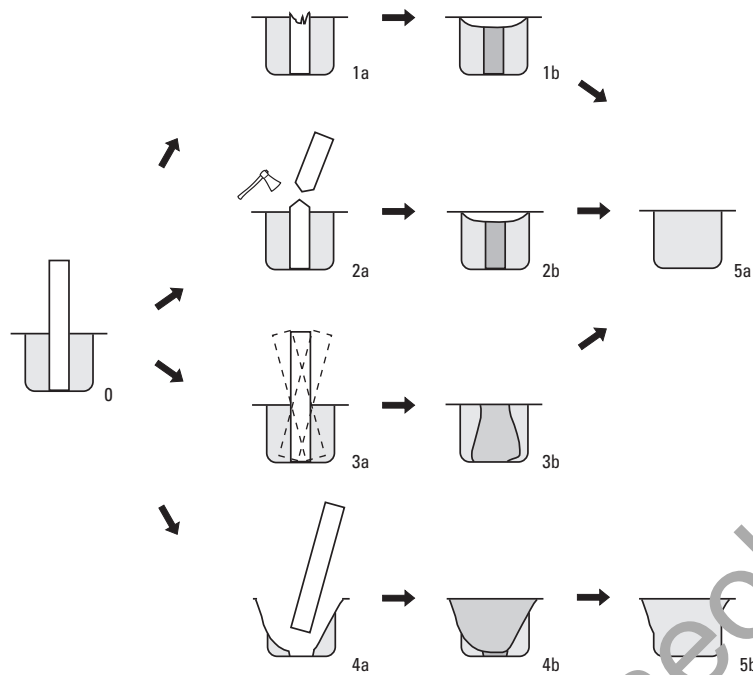

Fig. 8.2. Schematische weergave van enkele mogelijke formatieprocessen bij paalkuilen: 0 paalkuil met stijl; 1 stijl rot geleidelijk weg; 2 stijl wordt afgekapt op maaiveld; 3 stijl wordt losgewrikt en uitgetrokken; 4 stijl wordt uitgegraven; 5 paalkuilen na sterke homogenisatie (naar Hiddink 2005a, fig. 16.3).

is getrokken om het hout opnieuw te gebruiken (fig. 8.2, 4). Mens is uit een restant van een kern, of de plaats van het diepste deel van de uitgraafkuil, op te maken waar de stijl zich heeft bevonden. Het komt daarnaast regelmatig voor dat stijlen nauwelijks zijn vrijgegraven, maar grotendeels zijn uitgewrikt (fig. 8.2, 3). In dit geval kan het onderscheid met een kern of een uitgraafkuil moeilijk te maken zijn. Wanneer in een paalkuil een kern zichtbaar is, is het denkbaar dat men de stijl bij het buiten gebruik stellen van het gebouw heeft laten staan en dat deze vervolgens langzaam is weggerot (fig. 8.2, 1). Het is echter ook mogelijk dat men het hout wel degelijk heeft verwijderd, maar dan door de stijl bij het maaiveld af te kappen zodat geen uitgraafkuil hoefde te worden gegraven (fig. 8.2, 2). De afwezigheid van een kern tenslotte, impliceert natuurlijk niet dat de stijl is verwijderd. Het is mogelijk dat het spoor zo ver is gehomogeniseerd dat geen kern meer kon worden waargenomen (fig. 8.2, 5).

vondsten en datering

Hier wordt ingegaan op de vondsten uit de grondsporen en de datering van de structuur.

8.3 BESCHRIJVINGEN VAN DE OVERIGE STRUCTUREN

De opbouw van de beschrijving van de overige structuren is in principe gelijk aan die van de huisplattengronden. Meestal worden echter enkel de kopjes onderzoek, constructie/beschrijving en vondsten en datering gebruikt.

9 CATALOGUS VAN DE STRUCTUREN

9.1 SPOORCONCENTRATIE UIT DE PREHISTORIE

Op basis van waarnemingen in het veld en bestudering van de opgravingsfoto's zijn in de sporendatabase 24 sporen als 'prehistorisch' aangemerkt. Zeven sporen werden volledig geïsoleerd van andere mogelijk prehistorische sporen aangetroffen, onder andere in de proefsleuven op deelgebied 2. Vijf sporen vormen een mogelijke concentratie in werkput 16 en 24, maar boden te weinig aanknopingspunten om een mogelijke structuur te herkennen. In werkput 6 was een concentratie van elf prehistorische sporen aanwezig, die mogelijk het restant van een structuur vormen (fig. 9.1). Een drietal palen maakt vanwege hun grotere diepte ten opzichte van de andere sporen mogelijk deel uit van de dragende constructie van de structuur: 6.234, 244 en 245. Een duidelijke samenhang tussen deze palen is niet waarneembaar. De omvang van de sporencluster is bij benadering 7.3 bij 6.2 m.

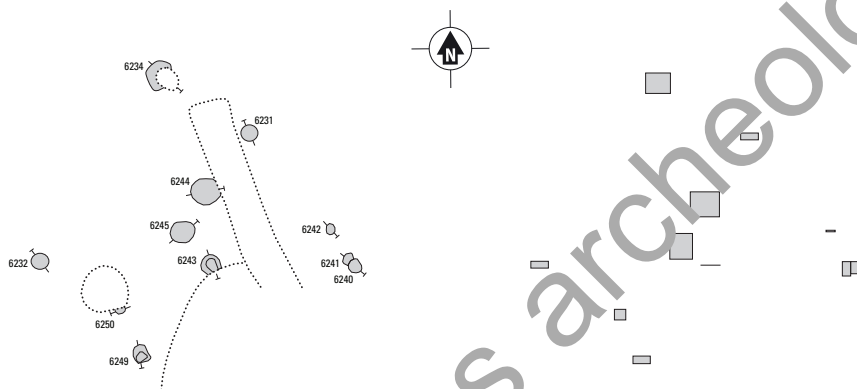

Fig. 9.1. Someren-Acaciaweg. Weergave van de concentratie prehistorische sporen, met een schematische weergave van de spoordieptes. Schaal 1:200.

9.2 EEN GEBOUW UIT DE VROEGE MIDDELEEUWEN

GEBOUW 8001 / werkput 16 (fig. 9.2)

onderzoek

Deze structuur is in veld direct herkend.

constructie

De kernconstructie van gebouw 8001 bestaat uit drie parallelle rijen van zes sporen elk. Het gaat om binnen- en middenstijlen die zuidwest-noordoost georiënteerd zijn. De kern van de structuur meet 17.6 bij 4 m; de totale breedte is 7.1 m. De traveeën zijn 3.5, 3.5, 3.1, 3.6, en 3.4 m lang. De paalkuilen hebben een diepte variërend tussen 14 en 66 cm. De middenstijlen zijn min of meer op een lijn geplaatst met de binnenstijlpalen. Opvallend is dat de zuidelijke stijlen van het derde en vierde gebint dichter bij elkaar zijn geplaatst (spoor 11 en 12).

wanden

Op de hoeken van het gebouw zijn enkele wandpalen gevonden; bij de zuidwesthoek bevindt zich echter geen paalspoor. Ook worden alle binnenstijlen geflankeerd door wandpalen. Deze hebben een gemiddelde diepte van 22 cm. Hierbij moet worden opgemerkt dat de vierde en vijfde wandstijl (spoor 8 en 10) in de zuidelijke lange wand duidelijk dieper zijn ingegraven. Aan de oostzijde van het gebouw liggen drie paalsporen (spoor 134, 137 en 4) die mogelijk tot de wand van het gebouw behoren. Spoor 134 en 137 hebben een diepte van 22 en 33 cm. Spoor 4 is niet gecoupeerd.

Fig. 9.2. Someren-Acaciaweg. Plattegrond en coupes van gebouw 8001. Schaal 1:200.

reparaties en verbouwingen

Het is mogelijk dat de hierboven vermelde paalkuilen spoor 16.134 en 16.137 geen deel uitmaakten van een wand, maar eerder een versterking vormden van de binnen- en middenstijl (spoor 135 en 136). Paalkuil 16.163 is vervangen door spoor 5. Tevens is binnenstijl 16.155 vervangen door spoor 122.

verdwijnen van het gebouw

In veertien gevallen was een kern of resten van een kern zichtbaar en negen maal is een uitgraafkuil herkend. In een geval leek de paal uitgewrikt. Bij tien sporen was geen laagopbouw herkenbaar.

vondsten en datering

Uit de bovenste vallingslaag (nazak) van spoor 16.010 is een fragment Paffrath-aardewerk aangetroffen, dat grofweg te dateren is tussen 1025 en 1450. De relatief jonge datering van de vondst wijst erop dat deze geruime tijd na het buiten gebruik raken van het gebouw in het spoor terecht is gekomen. Een typologisch goed vergelijkbare huisplattegrond is in Weert-Kampershoek C aangetroffen, die daar in de Laat-Merovingische periode (650-700 na Chr.) werd gedateerd.

9.3 STRUCTUREN UIT DE VOLLE MIDDELEEUWEN

9.3.1 GEBOUWEN

GEBOUW 8002 / werkput 16 (fig. 9.3)

onderzoek

Hoewel de structuur slechts voor de helft in werkput 16 lag, is deze direct opgemerkt. Het vlak van de werkput is uitgebreid richting het zuidoosten, waarbij de ontbrekende paalsporen zijn gevonden.

8002

Fig. 9.3. Someren-Acaciaweg. Plattegrond en coupes van gebouw 8002. Schaal 1:200.

constructie

De kern van deze structuur is opgebouwd uit een drietal gebinten met een breedte van 4.7 m. De diepte van de gebintstijlkuilen varieert van 50 tot 73 cm en de traveeën meten achtereenvolgens 3.7 en 3.8 m, waarmee de lengte van de kern op 7.5 m uitkomt. Naast de sporen van de kern zijn op circa 4 meter uit het eerste en laatste gebint twee kopse kanten aangetroffen. De totale lengte van de plattegrond bedraagt dan ook 15.5 m. Beide kopse kanten zijn opgebouwd uit twee stijlen met een gemiddelde diepte van 47 cm.

wanden

De kopse kanten worden aan beide zijden ondersteund door hoekpalen met een gemiddelde diepte van 7 cm. Een van de hoekpalen aan de westelijke kopse kant ontbreekt, maar ligt vermoedelijk net buiten de periferie. De korte wanden zijn van het type y. Aan de noordzijde van de plattegrond, in het tweede travee, liggen de sporen 54 en 56 (diepte 20 en 26 cm). Waarschijnlijk flankeren deze een ingang. Spoor 16.161 behoorde mogelijk tot de zuidelijke lange wand (diepte 33 cm).

ingangen

Naast de ingangen in de korte wanden, lijkt dit huis een ingang te hebben gehad in de lange noordelijke wand (zie boven).

bijzondere elementen

Op de middenas van het gebouw zijn twee paalkuilen gevonden (spoor 58 en 60, respectievelijk 12 en 22 cm diep). Misschien hebben de palen deel uitgemaakt van de binnenindeling van het gebouw. Aannemelijker is dat spoor 16.060 een paal P betreft.

reparaties en verbouwingen

De plattegrond vertoont enkele sporen van reparatie en versteviging. Zo is één van de gebintstijlen van de noordelijke lange wand (spoor 16.162) uitgegraven en vervangen door een nieuwe paal (spoor 16.057). Naast deze vervanging is het goed mogelijk dat spoor 16.088 een vervanging of versteviging

van een paal aan de westelijke kopse kant (spoor 16.046) vormde.
verdwijnen van het gebouw

In drie sporen lijkt een kern aanwezig te zijn, de andere stijlen zijn uitgegraven of -gewrikt.
vondsten en datering

Het aardewerk, waaronder Pingsdorf en enkele fragmenten handgevormde kogelpot, dateert tussen circa 1050 en 1375. De plattegrond is te kenmerken als een huistype H1 volgens de indeling van Huijbers (900–1200; zie paragraaf 5.1).

GEBOUW 8003 / werkput 1 en 6 (fig. 9.4; 5.4)

onderzoek

In het veld ontstond de gedachte dat hier twee plattegronden over elkaar heen liggen, vanwege de vele sporen en de sterk contrasterende spoorvullingen. Bij de uitwerking bleek het echter toch mogelijk om alle paalsporen tot één gebouwplattegrond te reconstrueren.

constructie

Het gebouw loopt door tot in de westelijke begrenzing van het onderzoeksgebied. Het is echter aanemelijk dat de paalkuil die hier in de putwand ligt de laatste gebintpaal is. De lengte van het gebouw is dan 26.8 m. De breedte tussen de gebintpalen is in het midden van het gebouw 7.3 m, aan de noordoostelijke kopse kant is dit door de lichte bootvorm van het huis 5.5 m. De lengte van de negen traveeën is respectievelijk 3.6 m, 3.1 m, 2.6 m, 2.8 m, 3.3 m, 2.6 m, 3.1 m, 2.5 m en 3.2 m. De laatste vijf traveeën, in het zuidwestelijke deel van het gebouw, vertonen een duidelijke regelmaat. Boven de meest noordelijke ingang in de noordwestelijke lange wand verdwijnt dit patroon. De tweedeling zou kunnen samenhangen met het onderscheid tussen een stal- en een woongedeelte in het gebouw. De dieptes van de gebintpalen, of de uitgraafkuilen daarvan, variëren van circa 83 tot 116 cm.

wanden

Op ongeveer 1.5 tot 2 m buiten de gebintpalen zijn langs de lange wanden van het gebouw een rij wandpalen aanwezig, waarvan de dieptes variëren van 38 tot 83 cm. Aan de zuidoostzijde zijn niet alle wandpalen teruggevonden vanwege een eversnijdende nazak van de greppel 14001. De breedte van het gebouw tussen de wandpalen is maximaal 11.0 m, aan de kopse kant van de structuur is de breedte 9.0 m. Buiten de noordwestelijke wand is bovendien een osendrop aanwezig (spoor 1.093, 6.002, 26, 31, 50), die het langs de dakrand omlaag stromende hemelwater afvoerde. Ter hoogte van het vierde staanderpaar, vanaf het noord-oosten geteld, lijkt de osendrop te vertakken richting het noordwesten. In een latere gebruiksfase van het huis wordt dit deel van de osendrop vervangen door greppel 38001.

ingangen

De ingang in de zuidoostelijke lange wand kon worden herkend door de aanwezigheid van twee ingangspalen in het interieur van de plattegrond, de zogenoemde palen M en N (spoor 1.037, 38, 116, 117 en 1.050, 51). Dit inwendige portaal met rechte kanten ligt met een lengte van ruim 2 m ongebruikelijk ver binnen de plattegrond. In de noordwestelijke lange wand zijn eveneens twee mogelijke locaties voor ingangen aanwezig. Een onderbreking in de osendrop, recht tegenover de zojuist besproken palen M en N, zou de ligging van een ingang aan kunnen geven. Twee traveeën daarboven zou een ingang aanwezig geweest kunnen zijn op de plek waar een greppel de plattegrond binnen komt (hierover meer onder het kopje 'bijzondere elementen').

Het voorkomen van twee ingangen in één lange wand wijst mogelijk op een driedeling in de indeling van het huis (woon-, stal- en werkgedeelte).

bijzondere elementen

Op ca. 2.3 m buiten de wandpalen zijn parallel aan de noordwestelijke lange wand vier paalkuilen aangetroffen, respectievelijk op 4.9 m, 4.2 m en 4.0 m van elkaar gelegen. De palenrij kan wijzen op de aanwezigheid van een soort afdak of 'veranda'. Dit deel van het huis is dan zeker een latere

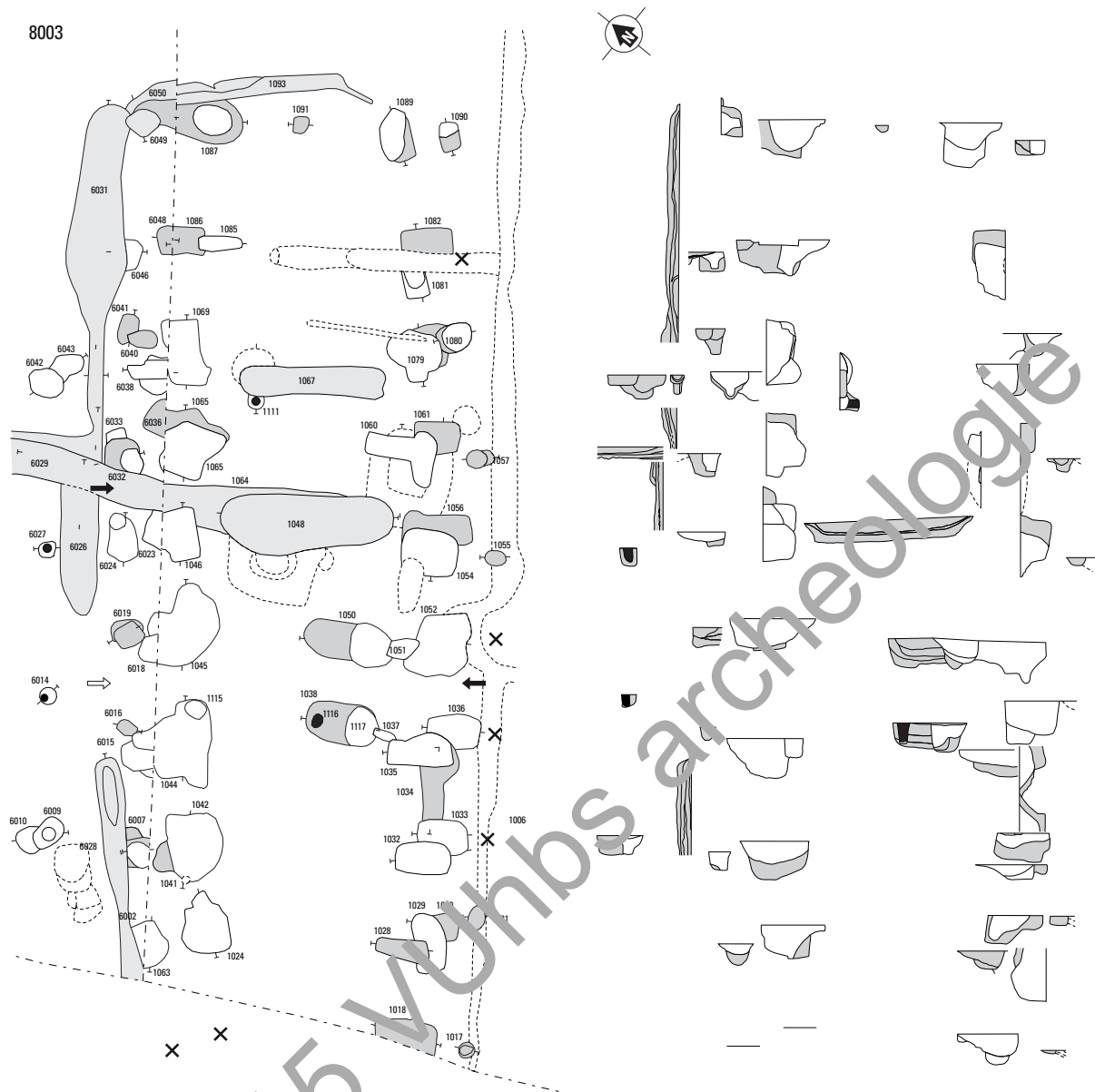

Fig. 9.4. Someren-Acajaweg. Plattegrond en coupes van gebouw 8003. Schaal 1:200.

toevoeging, geuige de osendrop die door de aanleg van een afdak buiten gebruik moet zijn geraakt. Een tweede bijzonder element in deze gebouwplattegrond is een greppel, die van ver buiten het huis, door de noordwestelijke lange wand het interieur van het gebouw lijkt binnen te komen. Deze greppel (38001) wordt later in de catalogus beschreven. De vorm en opbouw van het spoor komt overeen met de haaks daarop georiënteerde greppel 38002 en het gebruik ervan zal overlappen met de gebruikperiode van gebouw 8003. De greppel oversnijdt namelijk de osendrop en wordt oversneden door kuil 25006, die in het interieur van het gebouw is ingegraven.

Een laatste opmerkelijk spoor in gebouw 8003 is een paalkuil die ter hoogte van de derde travee, net buiten de middenas van het gebouw is aangetroffen (spoor 1.111). De insteek wordt oversneden door kuil 25005. Het spoor komt op het eerste gezicht misschien in aanmerking om als 'paal P' te worden geïnterpreteerd, maar het ligt buiten de middenas en kan een andere functie hebben gehad.

reparaties en verbouwingen

Twee gebintpalen vertonen sporen van reparaties, te weten spoor 1.033 en 36. Beide palen zijn vervangen door iets meer in het interieur geplaatste palen, respectievelijk 1.032 en 35. Daarnaast is één van de wandpalen (6.040/41) vervangen of verstevigd door 6.038.

verdwijnen van het gebouw

Onder het kopje 'onderzoek' werd reeds opgemerkt dat men tijdens het veldonderzoek meer dan één huisplattegrond meende te herkennen, door het sterke contrast in de spoorvullingen. Bij de uitwerking bleek dat dit veel te maken heeft met de laatste fase in het bestaan van gebouw 8003. Vrijwel alle palen zijn namelijk uitgegraven, waarna de uitgraafkuilen gevuld zijn met geelgrijze of bruingrijze grond. Alleen de kernen in twee van de palen van de 'veranda', de kern van paal P en een paalkern in één van de ingangspalen wijzen op niet-uitgegraven palen. De staanders aan de noordwestzijde van de plattegrond hebben een grote, onregelmatig gevormde uitgraafkuil. Mogelijk zijn deze palen rondom vrij gegraven voordat ze uit de grond verwijderd werden. De tegenoverliggende staanders hebben overwegend een rechthoekige uitgraafkuil, haaks op de lengterichting van het huis georiënteerd. Deze palen zijn aan één zijde uitgegraven en vervolgens richting het noordwesten neergehaald. Dit suggereert dat geen gebinten waren toegepast, of in elk geval dat men de gebinten heeft gedemonteerd alvorens ze uit te graven.

vondsten en datering

De 71 aardewerkfragmenten die in de sporen van deze structuur zijn aangetroffen dateren grofweg tussen 1150 en 1450. Het merendeel van het materiaal, 63 van de 71 scherven, is afkomstig uit de osendrop (6.026/28). De overige scherven werden in de bovenste vullingslagen - overwegend uitgraafkuilen - van de paalkuilen gevonden. Materiaal uit de onderste vullingslagen van de greppel is mogelijk te associëren met de gebruiksfase van het huis. Deze scherven hebben een laatst mogelijke begindatering rond het midden van de 12de eeuw. Een drietal goed determineerbare Pingsdorffragmenten uit de bovenste lagen van dit spoor dateren op zijn laatst tegen het eind van de 12de eeuw. Vanwege de gebogen staanderrijen en gebogen lange wanden kan dit huis volgens de typologie van Huijbers worden geclassificeerd als een type H2.

GEBOUW 8004 en 8005 / werkput 3 en 6 (fig. 9.5)

onderzoek

Deze plattegronden maken samen met twee andere gebouwen deel uit van een grote cluster sporen die is vrijgelegd in werkput 3 en later in werkput 6. In het veld is, ondanks het tijdgebrek, geprobeerd om goed te letten op oversnijdingen om de sporen van afzonderlijke structuren of fasen te kunnen onderscheiden. In de coupes waren deze echter niet altijd duidelijk door bioturbatie en oversnijdende uitgraafkuilen. Tijdens de uitwerking is deze cluster ontward en zijn enkele structuren herkend. In eerste instantie is structuur 9008 herkend, vooral zijn gekantelde oriëntatie sprong hierbij in het oog. Na het onderscheiden van structuur 9008 bleven nog vele sporen over met een zo goed als gelijkaardige oriëntatie. In deze 'uitgedunde' cluster is structuur 9007 herkend waarvan beide palenrijen zich iets meer naar het noordwesten bevinden. De daarna resterende paalsporen lijken twee structuren te vormen of in ieder geval twee fasen van een structuur te betreffen. Het daadwerkelijk scheiden van deze twee structuren of fasen blijft lastig. Daarom zijn wel twee structuurnummers uitgedeeld, maar worden de betreffende paalsporen in één tekening afgebeeld en worden de structuren samen besproken. De gebouwen hebben een nummer in de 8000-reeks gekregen omdat tijdens het toekennen van structuurnummers de aanwezigheid van een hoofdgebouw werd vermoed. Het grondplan van gebouw 8004/8005 verschilt echter weinig van de bijgebouwen 9007/9008 en de structuur moet misschien dus ook als bijgebouw worden geïnterpreteerd.

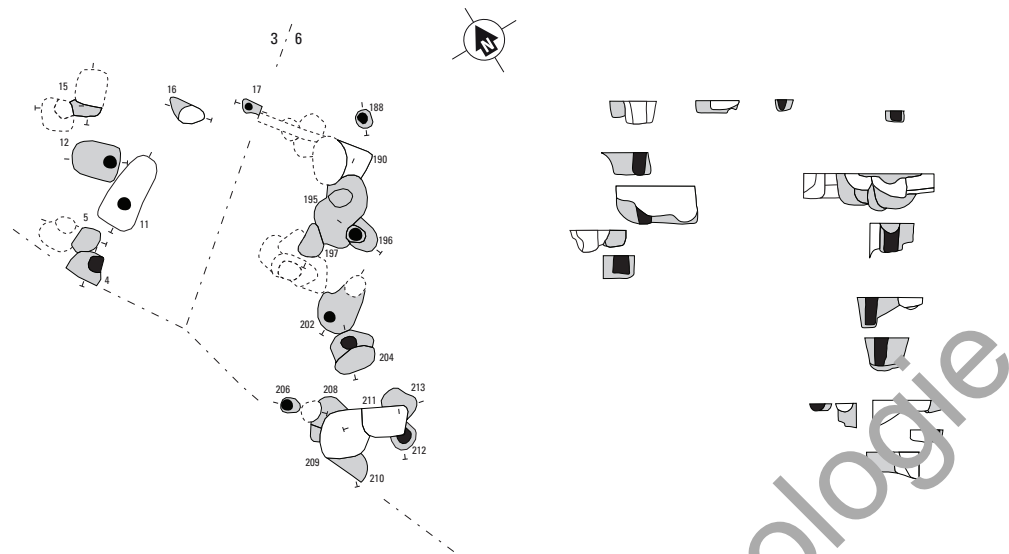

Fig. 9.5. Someren-Acaciaweg. Plattegrond en coupes van gebouw 8004 en 8005. Schaal 1:20

constructie

Gebouw 8004 en 8005 zijn noordoost-zuidwest georiënteerd en hebben een lengte van minimaal 9.3 m. De gebouwen bestaan uit minimaal drie gebinten waarvan de breedte ongeveer 7 m bedraagt. De sporen van de gebinten lijken min of meer op een rechte lijn te liggen. De afstand tussen de traveeën bedraagt ongeveer 3 m. De diepte van de gebintstijlen varieert behoorlijk en bedraagt 44 tot 104 cm. Aan het noordoostelijke uiteinde van het gebouw liggen twee naast elkaar gelegen 'kopse stijlen'. De diepte van de kopse stijlen bedraagt 32 en 30 cm. De paalkuilen ter hoogte van de kopse stijlen, spoor 3.015 en 6.188, zijn opvallend minder diep dan de gebintstijlen en worden gezien als hoekpalen. De diepte van deze paalsporen bedraagt 42 en 28 cm.

ingangen

Ter hoogte van gebintstijlen 6.208 en 210 liggen de sporen 6.212 en 213 (diepte 32 en 36 cm). Mogelijk vormen deze sporen een ingang.

reparaties en verbouwingen

Als het hier niet om twee structuren gaat, maar eerder om één structuur met meerder fasen, dan gaat het bij een aantal paalsporen ter vervanging en/of versteviging van reeds bestaande palen. In dat geval is er geen sprake van een complete herbouw, maar wel van een reeks vervangingen/verstevigingen van gebinten om het gebouw langer in stand te houden.

verdwijnen van het gebouw

In de coupes van vijf gebintstijlen is een kern gezien, wat betekent dat de palen of zijn blijven staan en wegrot zijn, of dat deze boven het maaiveld zijn afgekapt. In vijf profielen van stijlen zijn uitgraafkuilen herkend.

vondsten en datering

Uit de sporen die tot gebouw 8004/8005 behoren is geen vondstmateriaal verzameld. Enkele sporen worden oversneden door gebouw 9008 en oversnijden gebouw 9007. Ook uit de sporen van deze bijgebouwen is geen materiaal verzameld. De datering blijft derhalve onzeker. De gekantelde ligging ten opzichte van de grotere hoofdgebouwen in de nederzetting en de associatie met greppel 14003 die daaruit voortvloeit, plaatst deze gebouwen mogelijk in de vroegste fase van de omgreppelde nederzetting.

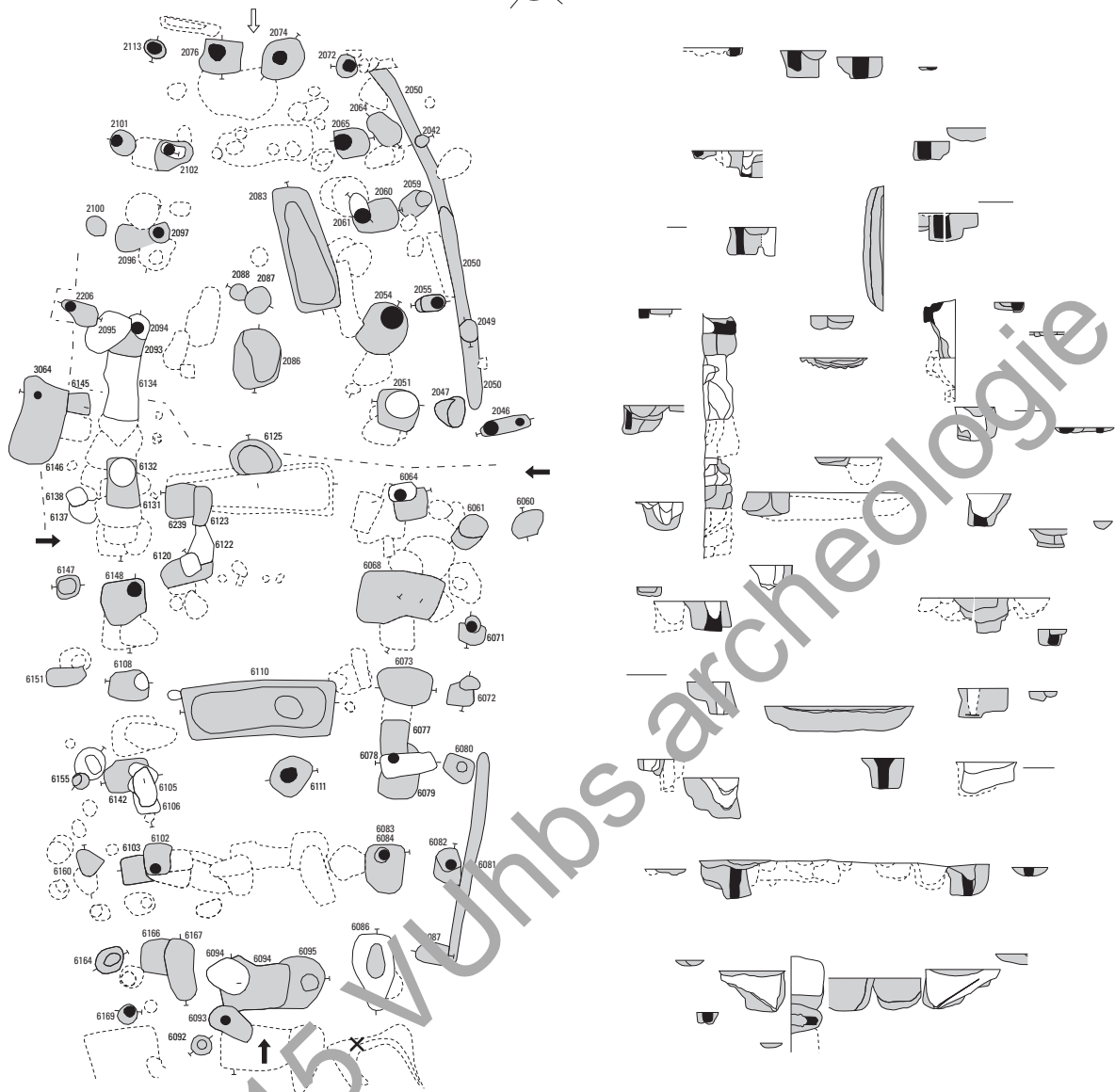

Fig. 9.6. Someren-Aca jaweg. Plattegrond en coupes van gebouw 8006. Schaal 1:200.

GEBOUW 8006 / werkput 2 en 6 (fig. 9.6-7; fig. 5.3)

onderzoek

Door het grote aantal sporen en de vele oversnijdingen werd reeds tijdens het veldwerk duidelijk dat hier meer dan één bouwplattegrond aangetroffen was. Pas bij de uitwerking kon worden achterhaald welk spoor bij welke bewoningsfase behoorde. Gebouw 8006 is de jongste van drie opeenvolgende huisplattegronden.

constructie

Het noordoost-zuidwest georiënteerde gebouw heeft een lengte van 26.2 m, gemeten tussen de palen aan de kopse kanten van de plattegrond. Op het breedste punt van het huis is de afstand tussen de gebintpalen 7.9 m. De lengte van de traveeën is (van noordoost naar zuidwest) 2.9, 2.4, 2.7, 2.3, 2.3, 3.0, 2.7, 2.5, 2.7 en 2.5 m. In de zuidwestelijke helft van het gebouw, tot aan de ingang in de westelijke lange wand, is een duidelijk patroon waarneembaar in de travee-lengtes. Mogelijk hangt dit samen met het ruimtegebruik in het huis, staldeel versus woondeel. In de sporen die samenhangen

Fig. 9.7. Someren-Acaciaweg. De mogelijke hardkuil spoor 2.086 in huis 8006.

met het verdwijnen van het gebouw is overigens eenzelfde tweedeling waarneembaar (zie onder). De meest zuidwestelijke van de tien gebinten ligt opvallend dicht bij de kopse stijlen, ongeveer op 1 m afstand. De gebintstijlen zijn 53 tot 115 cm diep, de palen van de kopse kant hebben een diepte van respectievelijk 60 en 76 cm (noord), en 89 en 91 cm (zuid).

wanden

Langs beide lange zijden van het gebouw zijn wandpalen aanwezig, naast elke gebintpaal één. Aan de zuidwestzijde van de plattegrond is ook buiten de kopse stijlen een wandpaal aanwezig. Doordat deze paal geen tegenhanger heeft, zou men kunnen veronderstellen dat hier een paal ontbreekt, maar ook bij de voorganger van dit gebouw, 8007, is ten zuiden van één van de kopse palen een enkele wandpaal aangetroffen. Dit hoort kenmerkend bij de wijze waarop het gebouw geconstrueerd is.

Langs de zuidoostelijke wand, dicht tegen de wandpalen aan, ligt een zogenoemde osendrop (spoor 2.050/6.081). Deze ondiepe greppel diende voor de afvoer van regenwater dat van het dak af stroomde. De grootste breedte van het gebouw, gemeten tussen de wandpalen, is 11.4 m.

In de beide korte wanden staan de wandpalen op enige afstand van de sluitpalen (type y volgens Huijbers). In de zuidwestelijke korte wand is daarnaast een extra staanderpaal geplaatst, schuin achter één van de kopse palen. Tezamen met de buiten de staanders geplaatste wandpalen lijkt dit er op te wijzen dat in deze korte wand een ingang aanwezig was.

ingangen

De noordwestelijke ingang bevindt zich precies in het midden van de lange zijde van het gebouw. Twee palen in het interieur van de plattegrond markeren dit inwendige portaal met taps toelopende zijden - de palen M en N (spoor 6.239, 123, 122 en 120). Aan de andere zijde van het gebouw, maar dan één travee noordelijker, bevindt zich een tweede ingang. Deze wordt gemarkeerd door twee palen die zich aan de buitenkant van het huis bevinden, ten zuidoosten van de wandpalen (2.046 en 6.060). Laatstgenoemde palen zijn aanzienlijk minder diep ingegraven (respectievelijk 16 en 22 cm) dan palen M en N (67 en 70 cm). In de zuidwestelijke korte wand bevindt zich mogelijk een derde ingang. De aanwezigheid van een mogelijk 'droogloop' (bijgebouw 9006) buiten de noordoostelijke korte wand doet vermoeden dat ook hier een ingang aanwezig was.

bijzondere elementen

Een ondiepe kuil in de noordoostelijke helft van het gebouw, precies op de middenas, kan mogelijk worden geïnterpreteerd als haard (2.086). Deze ovale kuil van 165 bij 132 cm had een diepte van 31 cm en bevatte veel verbrande leem in de vulling. Het naastgelegen spoor 2.087 zou dan paal P kunnen zijn geweest. Kuil 25007/spoor 6.110 is een langwerpige kuil met een vooralsnog onduidelijke functie. Deze kuil zal later in dit hoofdstuk. Datzelfde geldt voor een tweede langwerpige kuil in het noordoostelijke deel van de plattegrond (25009).

reparaties en verbouwingen

Er zijn geen sporen van reparaties of verbouwingen aangetroffen.

verdwijnen van het gebouw

De paalsporen ten noordoosten van de ingangen bevatten veelal nog een paalkern, terwijl de meeste sporen ten zuidwesten van de ingangen zijn uitgegraven of uitgetrokken. Het één na laatste gebintpaar aan de zuidwestzijde van de plattegrond vormt hierop een uitzondering - de paalkernen in deze sporen waren nog goed zichtbaar.

vondsten en datering

De twee aardewerkfragmenten met de jongste beginndatering, rond 1175, zijn aangetroffen in de kern van één van de kopse palen en in een gebintstijl naast de noordwestelijke ingang. De in totaal 385 scherven dateren tussen 1175 en 1450, waarvan de meeste van een baksoort zijn die lange tijd in productie is geweest. De meer nauwkeurig gedetermineerde fragmenten hebben een einddatering tussen 1175 en 1225, hoewel er ook een viertal kogelpotfragmenten gevonden is, die op zijn laatst rond 1100 zijn te dateren. Gezien de jongere datering van het merendeel van het aardewerk moeten deze als opspit worden beschouwd. Het gebouw is daarmee tussen het eind van de 12de eeuw en het begin van de 13de eeuw te dateren. De twee gebouwplattegronden die worden oversneden door dit gebouw, 8007 en 8008, zijn beide op grond van het vondstmateriaal in de 12de eeuw of later te dateren. Gebouwplattegronden met gebogen staanders en gebogen wandpalen (type H2) worden gebouwd in de periode tussen 950 en 1225 met het zwaartepunt tussen 1100 en 1175 (zie hoofdstuk 5.1).

GEBOUW 8007 / werkput 2 en 6 (fig. 9.8; fig. 5.3)

onderzoek

Zie 8006; gebouw 8007 is de middelste van drie opeenvolgende huisplattegronden.

constructie

De lengte van het gebouw is met 26.9 m vrijwel hetzelfde als gebouw 8006. Ook de breedte tussen de gebintpalen (maximaal 7.7 m) is goed vergelijkbaar. De lengte van de traveeën van de kern is van noordoost naar zuidwest: 3.0, 2.1, 3.4, 3.6, 2.9 en 3.6 m. De afstand tussen de kopse palen aan de noordoostzijde en het eerste gebintpaar is 3.1 m, de afstand tussen het laatste gebintpaar en de zuidwestelijke kopse palen is 5.3 m. Deze laatste afstand is dermate groot, dat gesteld kan worden dat hier een gebintpaar ontbreekt. Mogelijk zijn spoor 6.166/167 en 6.086 van gebouw 8006 hergebruikte palen van gebouw 8007. Het aantal traveeën van gebouw 8007 komt daarmee op negen, één minder dan bij gebouw 8006. De spoordieptes variëren van 74 tot 81 cm bij de kopse stijlen, tot maximaal 94 cm voor één van de wandstijlen.

wanden

Net als bij de opvolger van gebouw 8007, hebben aan weerszijden van elk gebintpaar wandstijlen gestaan. Een groot aantal hiervan is echter niet teruggevonden, wat waarschijnlijk te maken heeft met de oversnijdende sporen van gebouw 8006. Hetzelfde geldt voor de osendrop, waarvan slechts een klein restant aanwezig is (2.056). De grootste breedte van de plattegrond, gemeten tussen de wandpalen, is 11.2 m.

Fig. 9.8. Someren-Ascheweg. Plattegrond en coupes van gebouw 8007. Schaal 1:200.

In de beide korte wanden staan de wandpalen op enige afstand van de sluitpalen (type y volgens Huijbers). In de zuidwestelijke korte wand is daarnaast een extra staanderpaal geplaatst, schuin achter één van de kopse palen. Net als bij gebouw 8006 lijkt dit er op te wijzen dat in deze korte wand een ingang aanwezig was.

ingangen

De zuidoostelijke ingang van het gebouw is mogelijk aanwezig tussen de twee wandpalen die hier bewaard zijn gebleven. De ligging van de tegenoverliggende ingang is onbekend. Anders dan bij gebouw 8006 waren hier geen ingangspalen buiten de wandstijlen aanwezig, noch de zogenoemde palen M en N.

bijzondere elementen

Net ten noordoosten van de vermoedelijke ingangen is een langwerpige kuil aanwezig (kuil 25008, zie onder).

verdwijnen van het gebouw

Net als bij gebouw 8006 zijn het vooral de paalkuilen in de noordoostelijke helft van het gebouw waar nog een paalkern aanwezig is. In de zuidwestelijke helft zijn bij enkele wandpalen en de zuidwestelijke kopse stijlen nog restanten van een kern aangetroffen, de meeste palen zijn hier echter uitgegraven of uitgetrokken. Dit zou er op kunnen wijzen dat men de keuze maakte het stalgedeelte van het gebouw op een andere wijze te ontmantelen dan het woongedeelte.

vondsten en datering

In de bovenste vullingslagen van de paalkuilen aan de kopse kanten van het huis zijn enkele aardewerkfragmenten gevonden, waarvan de vroegst mogelijke datering omstreeks 1125/1150 ligt. Het overige, minder nauwkeurig te dateren aardewerk dat uit de andere sporen komt spreekt een begindatering rond het midden van de 12de eeuw niet tegen. Gebouw 8007 is van eenzelfde type als gebouw 8006. Indien de begindatering van het laatstgenoemde in het laatste kwart van de 12de eeuw ligt, dateert gebouw 8007 mogelijk in het tweede/derde kwart van de 12de eeuw.

GEBOUW 8008 / werkput 2 en 6 (fig. 9.9; fig. 5.3)

onderzoek

Zie 8006. Het aantal sporen dat met 8008 geassocieerd kan worden is echter dermate gering, dat het niet uit te sluiten is dat ze tot een herstelfase van gebouw 8007 behoren.

constructie

De lengte van het gebouw is 22.2 m, gemeten tussen de sporen van de kopse stijlen. Het zuidwestelijke paar wijkt af van de noordoostelijke kopse palen door dat ze geen insteek delen. De zuidoostelijke kopse palen zijn 51 en 48 cm diep, de noordoostelijke zijn 56 cm diep: iets geringer dan de meeste palen van gebouw 8007 en 8006. Er zijn slechts twee paar gebintstijlkuilen bewaard gebleven, die de kernconstructie van het huis een maximale breedte van 7 m geven. Ze zijn 65 tot 90 cm diep.

reparaties en verbouwingen

Er zijn geen resten van wanden of ingangen aangetroffen. Los van de afwijkende configuratie van de zuidwestelijke kopse palen, zou dit ervoor kunnen pleiten dat de sporen die tot gebouw 8008 zijn gerekend, mogelijk herstelde palen van gebouw 8007 zijn. De noordoostelijke kopse palen liggen ca. 1.5 m boven de kopse palen van gebouw 8007. Het eerste gebintenpaar wordt oversneden door sporen van gebouw 8006 en zouden kunnen zijn vervangen door de palen van het tweede gebintenpaar van gebouw 8007, circa 1.4 m ten zuiden daarvan. Het tweede gebintenpaar wordt oversneden door palen van gebouw 8007 en zouden dus vrijwel op dezelfde plek kunnen zijn herbouwd.

vondsten en datering

Van de 122 aardewerkfragmenten die uit de sporen van deze structuur afkomstig zijn, zijn 112 gevonden in spoor 2.099, één van de gebintpalen. De datering van deze scherven ligt tussen de tweede helft van de 11de eeuw en de 14de eeuw. Enkele vroege fragmenten zijn mogelijk door middel van opspit uit een oudere context (waterput 7004?) in dit spoor terecht gekomen. Het betreft Pingsdorfen kopse aardewerk dat tussen de tweede helft van de 9de eeuw en (het eind van) de 11de eeuw dateert. Uit een ander spoor (insteek (?) van 6.100) is een fragment Maaslands aardewerk afkomstig, dat grofweg tussen 1100 en 1350 gedateerd wordt. De gebouwplattegrond is zeer fragmentarisch, maar er kan wel worden gesteld dat de wanden gebogen zijn en in de korte wanden dubbele sluitpalen aanwezig zijn. Mogelijk behoort de plattegrond tot het type H2 of H3 van Huijbers. Indien de paalsporen niet tot een herstelfase van gebouw 8007 worden gerekend, maar inderdaad als een apart gebouw, dan dateert dit vóór het tweede/derde kwart van de 12de eeuw. Het oudste aardewerk dateert het begin van dit gebouw na 1100.

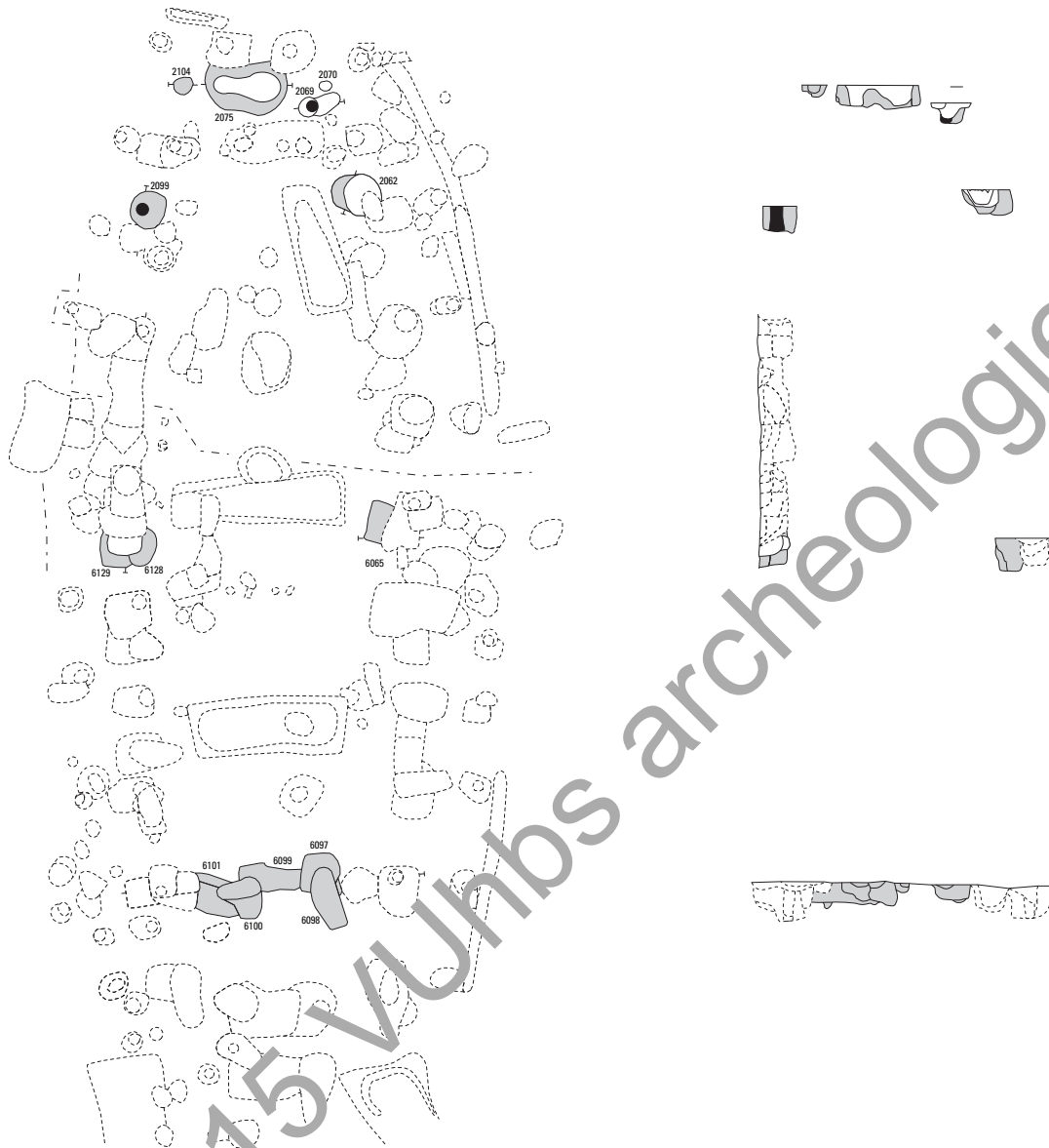

Fig. 9.9. Someren-Asseweg. Plattegrond en coupes van gebouw 8008. Schaal 1:200.

GEBOUW 8009 – werkput 1 en 6 (fig. 9.10)

onderzoek

Enkele spaarsporen van dit bijgebouw zijn in de primaire uitwerkingsfase van het onderzoek toegewezen aan gebouw 8003, maar konden na nadere bestudering worden gereconstrueerd tot een afzonderlijk gebouw, dat grotendeels buiten de grenzen van het onderzoeksgebied ligt. Het is vanwege de oriëntatie en omvang in eerste instantie als bijgebouw geïnterpreteerd (9009). Op typologische gronden kan dit gebouw echter ook als hoofdgebouw worden gezien en daarom is het later 8009 genoemd. Het zou met de bijgebouwen 9007 en 9008 een erf kunnen hebben gevormd.

constructie

Van het noordwest-zuidoost georiënteerde gebouw zijn slechts de vier sporen van de kopsse kant (twee sluitpalen en twee wandpalen) en drie palen van één van de lange wanden blootgelegd, waaronder twee ingangsstijlen. De breedte van het bijgebouw is aan de kopsse kant circa 5.9 m, de lengte is mini-

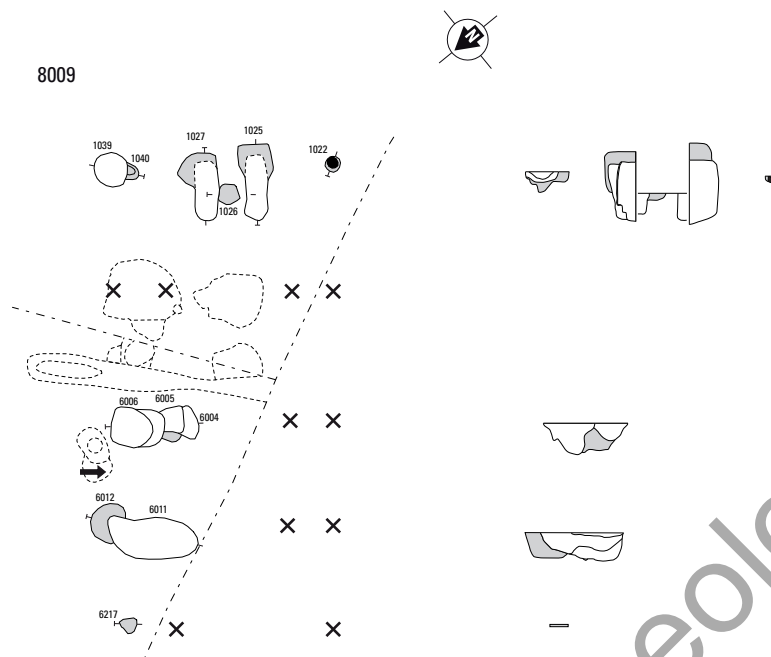

Fig. 9.10. Someren-Acaciaweg. Plattegrond en coupes van gebouw 8009. Schaal 1:200.

maal 13.4 m. Indien de aangetroffeningangspalen exact in het midden van de plattegrond hebben gelegen, is de oorspronkelijke lengte circa 17 m geweest. Hiermee zou het noordwestelijke uiteinde van het gebouw dichtbij de gebouwen 8004/8005 hebben gelegen. De spoordieptes variëren van 54 tot 83 cm, met uitzondering van 6.217, die slechts 6 cm bedraagt.

ingangen

Spoor 6.004-6 en 11-12 zijn mogelijk te interpreteren alsingangspalen vanwege hun langgerekte vorm, haaks op de lengterichting van het gebouw. Spoor 4, 5 en 11 kunnen in dit geval worden beschouwd als palen M en N.

verdwijnen van het gebouw

Op één van de palen aan de kopse kant van het gebouw na, zijn alle (aangetroffen) palen uitgegraven.

vondsten en datering

Het enkele fragment aardewerk uit de sporen van deze structuur kon niet nader worden gedetermineerd dan blauwgrijs of kogelpotaardewerk. Het fragment is gevonden in een laag die als uitgraafkuil is geïnterpreteerd. De datering van dergelijke baksels ligt grofweg tussen het eind van de 9de eeuw en het midden van de 15de eeuw. Doordat de plattegrond gedeeltelijk is opgegraven, is het lastig deze met zekerheid aan een type toe te schrijven.

9.1.2 BIJGEBOUWEN

BIJGEBOUW 9001 / werkput 2 en 8 (fig. 9.11)

onderzoek

De bijgebouwen 9001 en 9003 zijn in het veld al grotendeels herkend, maar pas bij de uitwerking is duidelijk geworden welke paalkuilen tot welke plattegrond behoren.

constructie

De structuur is opgebouwd uit negen gebinten die in rechte rijen zijn geplaatst. Het gebouw meet 15.6 bij 5.8 m, al is de zuidoostkant iets smaller. De traveeën zijn opvallend regelmatig van lengte en bedragen respectievelijk 2, 2.2, 1.8, 2.0, 1.9, 2.0, 1.9 en 1.8 m. Aan beide zijden wordt het gebouw ter

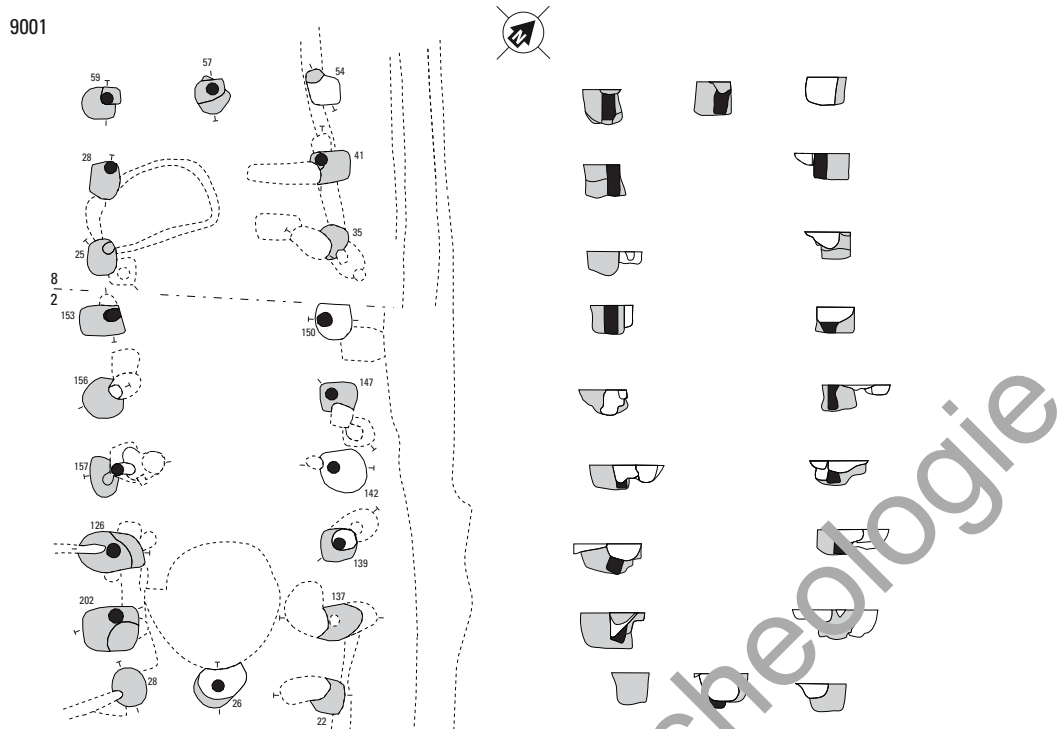

Fig. 9.11. Someren-Acaciaweg. Plattegrond en coupes van bijgebouw 9001. Schaal 1:200.

hoogte van het eerste en laatste gebint afgesloten met een enkele kopse stijl. De gebintstijlen zijn 64 tot 94 cm diep, met een gemiddelde van 76 cm. De kopse stijlen hebben een diepte van 88 en 89 cm. *verdwijnen van het gebouw*

In de meeste sporen is een kern of een restant van een kern aanwezig. Van drie stijlen is vastgesteld dat ze zijn uitgegraven. Bij vier sporen is geen laagopbouw waargenomen.

vondsten en datering

De sporen van gebouw 9001 waren het ekkelijk vondstrijk, waardoor het mogelijk is het gebouw op basis van de aardewerkvondsten te dateren. In de insteek van één van de paalkuilen (2.157) waren Pingsdorf-scherven aanwezig, die op zijn vroegst rond 1150 voorkomen. De overige vondsten in dit spoor hebben een einddatering rond 1250. In 2.022, een paalkuil met maar één vulling, werd een fragment Pingsdorf gevonden dat tussen 1075 en 1125 dateert. De bouw van gebouw 9001 kan daarmee in het tweede of derde kwart van de 12de eeuw worden geplaatst. De associatie met gebouw 8006 wijst op een datering in het laatste kwart van de 12de eeuw. De einddatering is op basis van het aardewerk lastig te bepalen, aangezien de meeste aangetroffen baksels een lange looptijd hebben (tot in de 13de-15de eeuw).

BIJGEBOUW 9002 / werkput 2 en 8 (fig. 9.12)

onderzoek

Bijgebouw 9002 ligt in een grote cluster met sporen, maar is in het veld meteen herkend omdat het een iets andere oriëntatie heeft dan de andere bijgebouwen. Het ontbrekende paalspoor van de oostelijke lange wand is gevonden bij het couperen van de kuil spoor 2.135.

constructie

Het bijgebouw bestaat uit twee rijen van vijf stijlen. De sporen in de rijen liggen op een regelmatige afstand tegenover elkaar en waarschijnlijk kan er dus ook van gebinten gesproken worden. Het gebouw meet ca. 8.4 bij 5.4 m. De afstand tussen de gebinten is achtereenvolgens 1.9, 2.3, 2.4 en 1.9

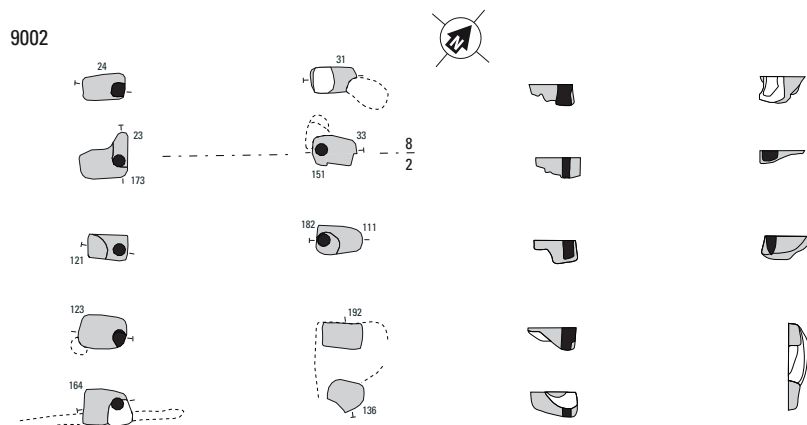

Fig. 9.12. Someren-Acaciaweg. Plattegrond en coupes van bijgebouw 9002. Schaal 1:200.

m. De diepte van de sporen varieert van 34 tot 71 cm.

verdwijnen van het gebouw

Bij zes sporen is een kern of een restant van een kern gezien. In een stijl is een uitgraafkuil aangetroffen. In twee sporen is geen laagopbouw gezien.

vondsten en datering

In de vullingen van de paalsporen van dit gebouw zijn enkel scherven kogelpot, Paffrath, Pingsdorf en Elmpt gevonden, die wijzen op een datering tussen het midden van de 12de eeuw en de 14de/15de eeuw. Eén van de paalsporen (2.123) was reed, bij het proefsleuvenonderzoek ontdekt (als 105.035). Toen werd in dit spoor een fragment Badorf-aarwerk aangetroffen (725-1000 na Chr.).

BIJGEBOUW 9003 / werkput 2 en 8 (fig. 9.13)

onderzoek

Hoewel in het veld al duidelijk was dat in dit grote cluster sporen meerdere gebouwen verscholen lagen, was niet precies duidelijk hoe de verhouding tussen bijgebouw 9001 en 9003 gezien moest worden. Bij de uitwerking is, na bestudering van de foto's, duidelijk geworden welke paalkuilen aan bijgebouw 9003 toegewezen kunnen worden.

constructie

Bijgebouw 9003 bestaat uit twee rijen van vijf stijlen en meet 9.6 bij 5.9 m. De afstanden tussen de gebinten zijn van noord naar zuid gemeten achtereenvolgens 2.4, 2.5, 2.4 en 2.3 m. De diepte van de sporen varieert behoorlijk, van 32 tot 76 cm. Aan beide zijden van het gebouw, ter hoogte van het eerste en laatste gebint, bevinden zich sporen die mogelijk de kopse stijlen van het gebouw vormden. Spoor 8.30 heeft echter wel een geringe diepte van 10 cm. Na het verdiepen en couperen van 2.132 is spoor 2.208 ontdekt, waarvan de diepte 30 cm bedraagt ter hoogte van het tweede vlak.

verdwijnen van het gebouw

Vanwege de toegepaste coupeerstrategie en de oversnijdingen met bijgebouw 9001, kon de laagopbouw van de sporen niet altijd duidelijk worden vastgesteld. In zes van de gebintstijlen is echter wel een kern gezien.

vondsten en datering

Er zijn geen vondsten gedaan die met dit gebouw geassocieerd kunnen worden. In de cluster van gebouwen 9001-9004 is gebouw 9003 het oudst. De sporen worden oversneden door gebouw 9001 en 9004 (maar zie paragraaf 5.2). Mogelijk is er een relatie met gebouw 8008, dat ongeveer in het eerste/tweede kwart van de 12de eeuw wordt gedateerd.

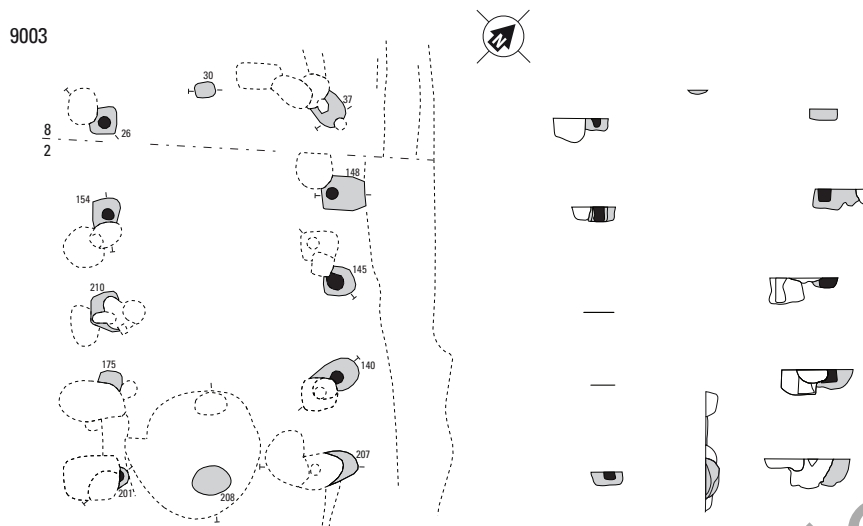

Fig. 9.13. Someren-Acaciaweg. Plattegrond en coupes van bijgebouw 9003. Schaal 1:200.

BIJGEBOUW 9004 / werkput 2 en 8 (fig. 9.14-15)

onderzoek

Pas bij de uitwerking van bijgebouw 9001 en 9002 is deze structuur ontdekt.

constructie

De kern van dit bijgebouw meet 4.3 bij 4.1 m en bestaat uit zes stijlen. Zowel ten noordwesten als ten zuidoosten ligt een enkele kopse paal, zodat de totale lengte van de structuur 10.9 meter bedraagt en de traveeën 4.0, 2.2, 2.1 en 2.6 m lang zijn. De diepte van de sporen ligt tussen 34 en 60 cm, met een gemiddelde van 45 cm.

bijzondere elementen

In het gebouw liggen twee kuilen die gelijktijdig lijken te zijn (kuil 25012 en 25013; fig. 9.15).

verdwijnen van het gebouw

Drie stijlen zijn uitgewerkt of -gegraven, twee zijn achtergebleven in de paalkuil en in twee sporen is geen laagopbouw waargenomen.

vondsten en datering

Op de vlaktekening lijkt poort 155 en 160 van bijgebouw 9001 te oversnijden, maar na bestudering van de foto's is duidelijk geworden dat dit andersom is (zie ook paragraaf 5.2). Uit de sporen van dit bijgebouw komen slechts vier aardewerkfragmenten, die grofweg te dateren zijn tussen het midden van de 11de eeuw en het eind van de 14de eeuw.

BIJGEBOUW 9005 / werkput 2 (fig. 9.16; 5.6)

onderzoek

Dit bijgebouw is bij het aanleggen van de werkput meteen herkend.

constructie

De structuur bestaat uit enkele ondiepe greppels die samen een trapeziumvormig gebouw vormen van 4.2-5.9 bij 8.1 m. De greppels hebben een breedte van 11 tot 41 cm en een diepte van 10 tot 34 cm. In de greppels zijn tijdens het couperen op verschillende plaatsen paalkernen aangetroffen, hetgeen erop wijst dat het om wand- of standgreppels gaat. De diepte van de paalkernen varieert van 14 tot 58 cm.

ingangen

De uitsparingen in de greppels suggereren dat het bijgebouw van twee of drie ingangen was voorzien.

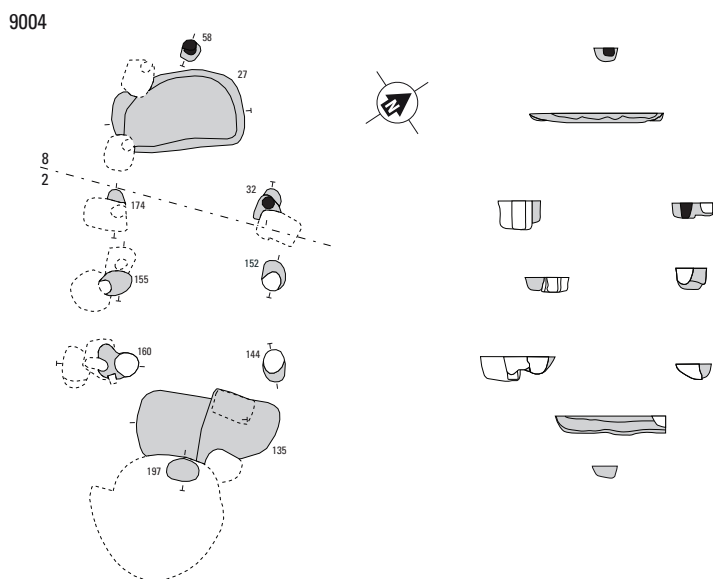

Fig. 9.14. Someren-Acaciaweg. Plattegrond en coupes van bijgebouw 9004. Schaal 1:200.

bijzondere elementen

Dit bijgebouw stond zeer waarschijnlijk in verband met de waterput 7004, waarvan de putkist zich binnen het gebouw bevond. Mogelijk betreft het hier dus een soort puthuis.

verdwijnen van het gebouw

In de greppels zijn zeven paalkernen of restanten van kersten aangetroffen; er is één duidelijke uitgraafkuil zichtbaar.

vondsten en datering

Het vondstmateriaal is hoofdzakelijk afkomstig uit de greppels (2.029, 33). Het betreft een handvol aardewerkfragmenten die tussen het midden van de 11de eeuw en het midden van de 15de eeuw zijn te dateren. Door het ontbreken van goed determineerbare fragmenten was een meer nauwkeurige datering niet mogelijk. Eén van de greppels oversnijdt een spoor van een paalkuil van gebouw 9001, maar het betreft alleen de insteek zodat beide structuren - samen met 8006 - tegelijk in gebruik kunnen zijn geweest. De datering van bijgebouw 9005 kan eveneens tussen het eind van de 12de eeuw en het begin van de 13de eeuw worden bepaald.

BIJGEBOUW 9006 / waterput 2 (fig. 9.17)

onderzoek

Al in het veld was duidelijk dat deze sporen samen een structuur zouden kunnen vormen.

constructie

Structuur 9006 betreft mogelijk een overdekte verbinding tussen twee gebouwen, een zogenaamde 'droogloop'.

Het gaat om een ondiepe greppel die enigszins parallel loopt aan de ondiepe greppels van structuur 9005. De greppel lijkt gelijktijdig te hebben gefunctioneerd met hoofdgebouw 8006 en bijgebouw 9001 en lijkt een verbinding te vormen tussen deze gebouwen, waarschijnlijk in de vorm van een wand. Het deel van de greppel dat gecoupeerd is vertoont namelijk een mogelijke paalzetten in de greppel. De greppel is ongeveer 47 cm breed en de diepte varieert van 10 tot 23 cm.

Ten zuidoosten van de greppel, op een regelmatige afstand van het hoofdgebouw en het bijgebouw, bevinden zich twee paalkuilen (spoor 2.117 en 162) die mogelijk deel uitmaken van deze structuur. De paalkuilen zijn 22 en 28 cm diep. Met enige voorzichtigheid kan hier worden gesteld dat de paal-

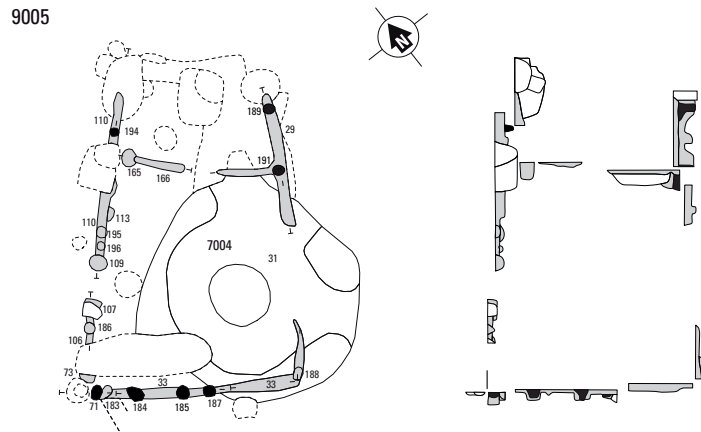

A

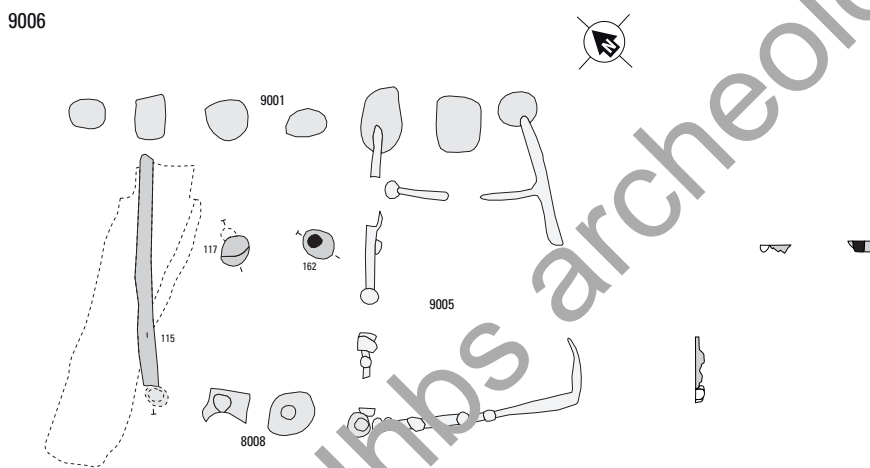

B

Fig. 9.15. Someren-Acaciaweg. Profielen van de kuilen in bijgebouw 9004.
 A kuil 25012, spoor 8.027 (westzijde); B 25013, spoor 2.135/136 (oostzijde).

Figuur 9.16. Someren-Acaciaweg. Plattegrond en coupes van bijgebouw 9005. Schaal 1:200.

Figuur 9.17. Someren-Acaciaweg. Plattegrond en coupes van bijgebouw 9006. Schaal 1:200.

sporen een dakdragende functie kunnen hebben gehad. Dit zou betekenen dat de doorgang tussen het hoofdgebouw en het bijgebouw overdekt was en afgescheiden met een wand. Bovendien kan op basis van de doorgang een mogelijke vierde ingang in gebouw 8006 worden verondersteld, in de noordoostelijke korte wand.

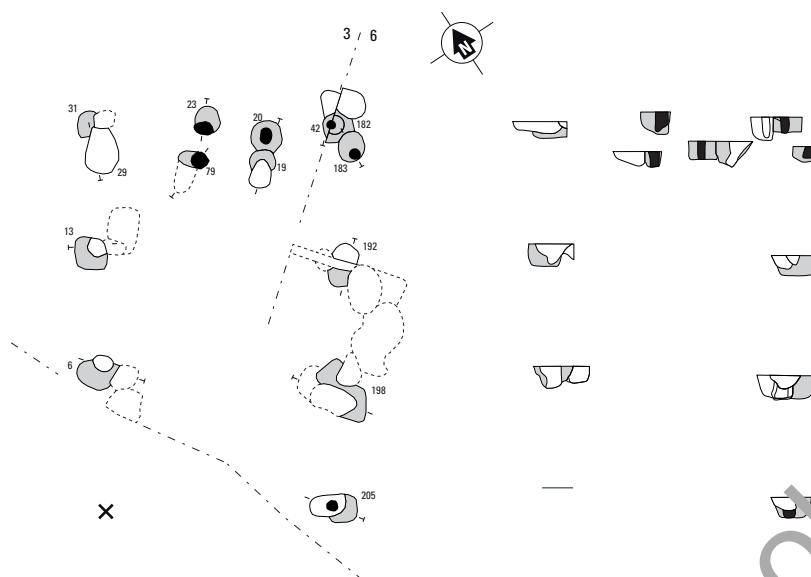
vondsten en datering

De in totaal 49 aardewerkfragmenten die met dit bijgebouw te associëren zijn, werden allen in de greppel (2.115) aangetroffen. Een goed determineerbare kogelpot van Elmpter waar levert de meest nauwkeurige datering op, tussen 1150 en 1225. Het overige aardewerk heeft een langere looptijd, tot in de 14de/15de eeuw. De associatie met gebouw 8006 suggereert een datering tussen het laatste kwart van de 12de eeuw en het eerste kwart van de 13de eeuw.

BIJGEBOUW 9007 / werkput 3 en 6 (fig. 9.18)

onderzoek

Deze plattegrond maakt deel uit van een grote cluster sporen die in twee delen (in werkput 3 en 6) is vrijgelegd. In het veld was duidelijk dat het om meerdere structuren met een enigszins verschillende oriëntatie ging. Pas bij de uitwerking is structuur 9007 herkend. Hoewel structuur 9007 hier tot de bijgebouwen wordt gerekend, blijft twijfel bestaan over de functie van het gebouw vanwege

Figuur 9.18. Someren-Acaciaweg. Plattegrond en coupes van bijgebouw 9007. Schaal 1:200.

de afwijkende oriëntatie.

constructie

Dit gebouw is 6.4 m breed en bestaat uit minstens vier stijlen. De traveeën zijn 3.5, 3.2 en 3.2 m lang, zodat de lengte minimaal 9.9 m bedraagt. De diepte van de gebintstijlkuilen loopt uiteen van 45 tot 65 cm. Aan de noordoostelijke zijde van de plattegrond bevinden zich sporen die mogelijk de kopse stijlen van het gebouw vormden.

ingangen

Spoor 3.19, 20, 23 en 79, ter hoogte van de kopse zijde van het gebouw, flankeren mogelijk een ingang.

reparaties en verbouwingen

Mogelijk vormt spoor 6.183 een reparatie of versteviging van spoor 182.

verdwijnen van het gebouw

In vijf van de gebintstijlkuilen is een uitgraaf- of uitwrikkuil aanwezig; in de overige twee is een kern of een restant van een kern te zien. De mogelijke kopse stijlen bevatten allemaal een kern, op een paalspoor na, dat is uitgewrikt.

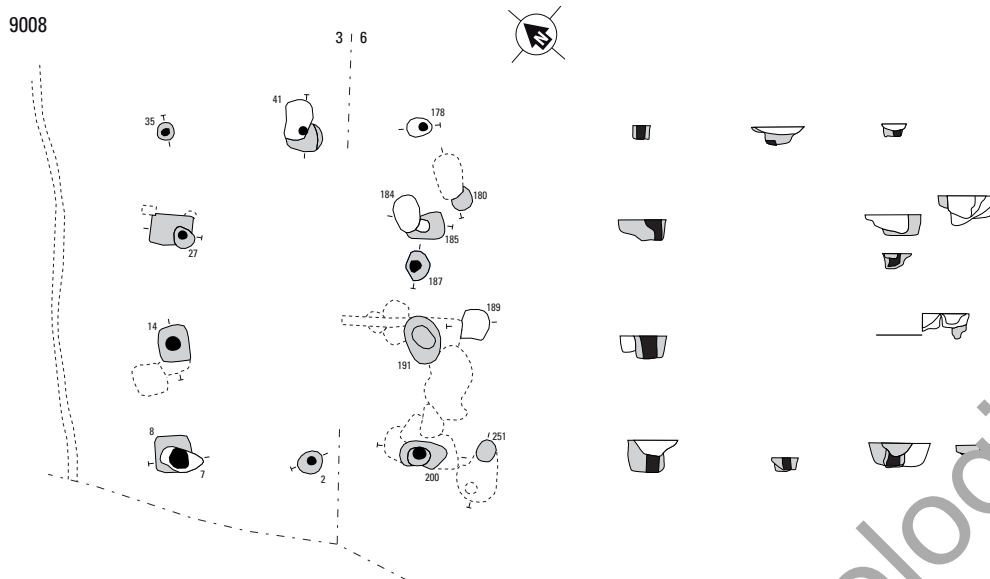
vondsten en datering

In de sporen van bijgebouw 9007 is geen dateerbaar vondstmateriaal aangetroffen. De structuur wordt oversneden door gebouw 8004/8005 en bijgebouw 9008. Gebouw 8004/8005 lijkt door de overeenkomstige ligging en oriëntatie een directe opvolger van gebouw 9007.

BIJGEBOUW 9008 / werkput 3 en 6 (fig. 9.19)

onderzoek

Hoewel in het veld al duidelijk was dat in dit grote cluster sporen meerdere gebouwen verscholen lagen, was niet precies duidelijk hoe de verhouding tussen de verschillende structuren gezien moest worden. Bij de uitwerking is duidelijk geworden welke paalkuilen aan bijgebouw 9008 toegewezen kunnen worden. Door de tijdsdruk zijn enkele sporen niet gecoupeerd, met als gevolg dat een coupe van een gebintstijl ontbreekt.

Figuur 9.19. Someren-Acaciaweg. Plattegrond en coupes van bijgebouw 9008. Schaal 1:200

constructie

Bijgebouw 9008 bestaat uit twee rijen van vier stijlen en meet 8,5 bij 6,6 m. De afstanden tussen de gebinten zijn van noord naar zuid gemeten achtereenvolgens 2,6, 2,9 en 3 m. Aan beide zijden wordt het gebouw ter hoogte van het eerste en laatste gebint afgesloten met een enkele kopse stijl. De diepte van de gebintstijlkuilen varieert behoorlijk, van 34 tot 84 cm. De kopse stijlen hebben een diepte van 36 en 48 cm.

wanden

Er zijn enkele sporen van wandstijlen aan de zuidoostzijde aangetroffen. De diepte van de sporen loopt uiteen van 32 tot 66 cm.

ingangen

Spoor 6.187 markeert mogelijk de plaats van de ingang van het gebouw. Het spoor ligt precies in lijn met de andere gebintstijlen.

verdwijnen van het gebouw

In de meeste sporen is een kern of een restant daarvan aanwezig. Van één stijl is vastgesteld dat hij is uitgegraven.

vondsten en datering

Ook in de sporen van dit bijgebouw zijn geen vondsten aangetroffen. In de cluster gebouwen en bijgebouwen is 9008 het jongste, het oversnijdt zowel bijgebouw 9007 als gebouw 8004/8005. De oriëntatie is afwijkend ten opzichte van deze twee gebouwen en lijkt zich te voegen naar de inrichting van een latere fase van de nederzetting.

9.3.3 SPIEKERS

SPIEKER 13001 (fig. 9.20)

onderzoek

De vier paalsporen zijn al in het veld geïnterpreteerd als spieker.

constructie

De vierpalige spieker meet 3,5 bij 3,3 m. De sporen zijn 43 tot 60 cm diep, in één van de kuilen was een restant van de paal zichtbaar.

Figuur 9.20. Someren-Acaciaweg. Plattegrond en coupes van de speikers 13001, 13002, 13003, 13004 en 13005. Schaal 1:200.

vondsten en datering

Uit spoor 8.071 is één fragment Pingsdorf afkomstig, met een ruime datering: 900 tot 1250 na Chr.

SPIEKER 13002 (fig. 9.20)

onderzoek

Hoewel deze structuur deels overlapt met spieker 13003, is hij in het veld direct herkend.

constructie

De vijfhoekige spieker heeft een diameter van circa 5.2 m. De vijf paalsporen zijn 43 tot 60 cm diep, waarvan er slechts één een duidelijke kern had. De vulling van de overige sporen was niet eenduidig te interpreteren, maar bestond mogelijk overwegend uit uitgraafsporen met een nazakking.

vondsten en datering

Slechts twee aardewerkfragmenten, afkomstig uit spoor 8.016 en 69, zijn met deze structuur geassocieerd. De datering van dit materiaal ligt tussen 1150 en 1225/1300 na Chr.

SPIEKER 13003 (fig. 9.20)

onderzoek

Hoewel de structuur deels overlapt met spieker 13002, is hij in het veld direct herkend. Drie van de vier palen liggen net als structuur 13002 in werkput 8, één paal is tegen de putwand van werkput 4 aangetroffen. Spoor 4.006 is niet gecoupeerd.

constructie

De vierpalige spieker meet 4.1 bij 3.6 m en de spoordieptes variëren van 50 tot 93 cm.

vondsten en datering

In spoor 8.060, 64 en 65 zijn in totaal elf aardewerkfragmenten gevonden en vijf stuks natuursteen. Het aardewerk dateert tussen 1150 en 1450, waarbij een drietal scherven iets nauwkeuriger te dateren is: 1150 tot 1300. Kort samengevat kan worden gesteld dat de drie opslagstructuren, spieker 13001, 13002 en 13003, op basis van het aardewerk niet zijn onder te brengen in een fasering. De overlap tussen de dateringen is daarvoor te groot.

SPIEKER 13004 (fig. 9.20)

onderzoek

De vier sporen hebben eenzelfde configuratie als een vierpalige spieker, maar het is betwijfelen of hier sprake is van een structuur. Eén van de vier sporen (1.099) is na couperen geïnterpreteerd als een natuurlijke verstoring, de overige drie sporen bleken zeer ondiep.

constructie

De veronderstelde spieker meet ongeveer 2.2 m in het vierkant. De diepte van de sporen is hooguit 16 cm.

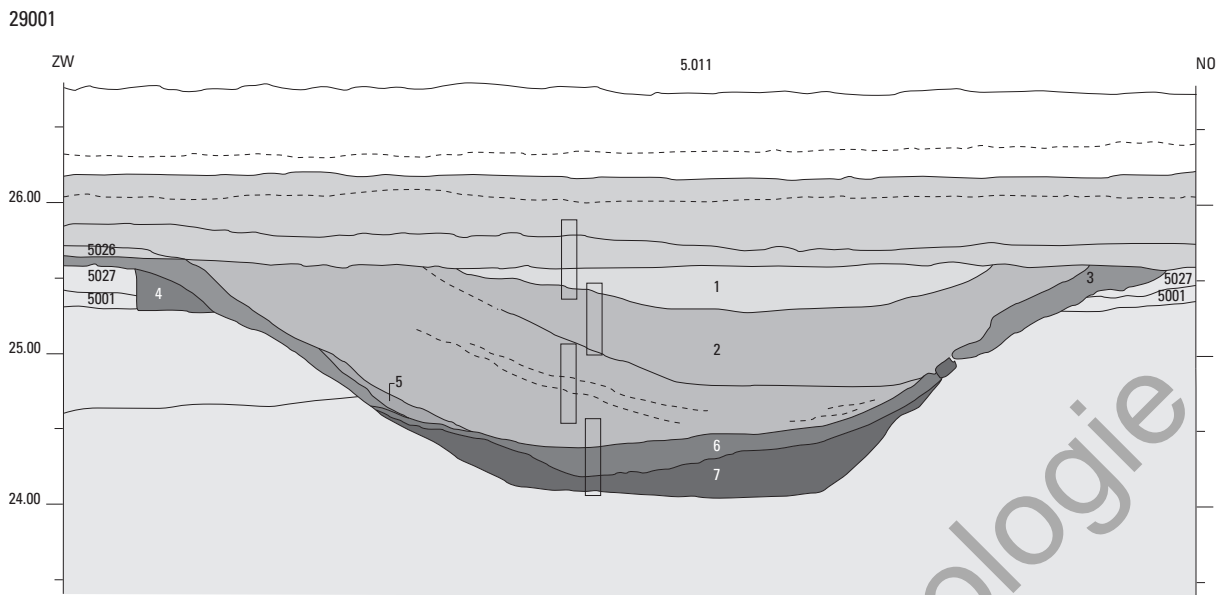
vondsten en datering

Uit de sporen is geen vondstmateriaal afkomstig.

SPIEKER 13005 (fig. 9.20)

onderzoek

De contour van deze spieker was in het veld al herkend, ondanks de ligging in een sporencluster waar onder andere gebouwen 8004 en 8005 deel van uitmaken. De uiteindelijke toewijzing van sporen is achteraf gebeurd.

Figuur 9.21. Someren-Acaciaweg. Coupe door gracht 29001. Schaal 1:40.

constructie

De afmetingen van de vierpalige spieker is 3.0 bij 3.0 m. De spoordieptes liggen tussen 63 tot 82 cm. *verdwijnen van het gebouw*

In drie van de vier sporen was een duidelijke paalkern zichtbaar.

vondsten en datering

Uit de sporen is geen vondstmateriaal afkomstig.

9.3.4 GRACHT EN GREPPELS

GRACHT 29001 / spoor 1.005, 2.020, 4.016, 5.011, 7.002, 8.047, 9.037 (fig. 9.21; 5.11, C; 5.12)

Deze 6.4 tot 6.8 m brede gracht markeert samen met greppel 14001 de begrenzing van de nederzetting aan de zuidoosten- en noordwestzijde. Het zuidoostelijke deel is (ten minste) 82 m lang, het noordwestelijke 46 m. Het noordelijke uiteinde sluit aan op greppel 14007, waarbij deze oversneden wordt door de vullingslagen van de gracht. De onderste laag van de vulling van de circa 150 cm diepe gracht was sterk organisch, afgedekt door onder invloed van water afgezet sediment. Het merendeel van de grachtvulling bestaat uit een gelaagd dempingspakket van overwegend geel zand.

Ondanks de grote omvang van dit spoor zijn er slechts 48 aardewerkfragmenten aangetroffen in de vulling. Vrijwel alle scherven zijn bovendien afkomstig uit de bovenste lagen, aangetroffen tijdens het aanleggen van het vlak, of in de profielen. Het materiaal dateert grofweg tussen de eerste helft van de 12de eeuw en de 14de eeuw. Eén fragment, van roodbakend aardewerk, gevonden in het gele dempingspakket, heeft een vroegst mogelijke datering in (het begin van) de 13de eeuw. Deze datering kan worden beschouwd als het *terminus post quem* voor het buiten gebruik raken van de gracht. De rest van het overwegend oudere materiaal is als opspit meegekomen met het gele zand waarmee de gracht is gevuld. Uit de onderste vullingslagen, uit de gebruiksfase van de gracht, is geen vondstmateriaal afkomstig.

GREPPEL 14001 / spoor 1.006, 2.018, 4.012, 5.003, 8.044, 9.009 (fig. 9.22; 5.11, A)

Vanuit de westelijke grens van het onderzoeksgebied loopt de greppel in zuidwest-noordoostelijke richting. Na ongeveer 71 m deze oriëntatie te hebben gevolgd, maakt hij een haakse hoek richting het noordwesten, waarna de greppel na ca. 42 m abrupt eindigt. Het zuidwest-noordoost georiënteerde tracé is ca. 2.4 m breed en 67 tot 75 cm diep, de vulling is opgebouwd uit een drie- tot viertal lagen. Behalve de bovenste vullingslaag, is het sediment in de vulling licht tot sterk humeus. De onderste laag vertoont tekenen van de invloed van water. Het uiterlijk van de greppel verandert aanmerkelijk na het maken van de haakse hoek. Hij is smaller, 1.1 tot 1.8 m, en ondieper, van 24 tot 50 cm. De vulling bestaat hier nog maar uit één laag gebrokt grijsbruin zand, voor zover waargenomen in profiel 2007. Mogelijk is het eerstgenoemde deel van 14001 opnieuw uitgegraven, waarbij de greppel iets verbreed en verdiept werd.

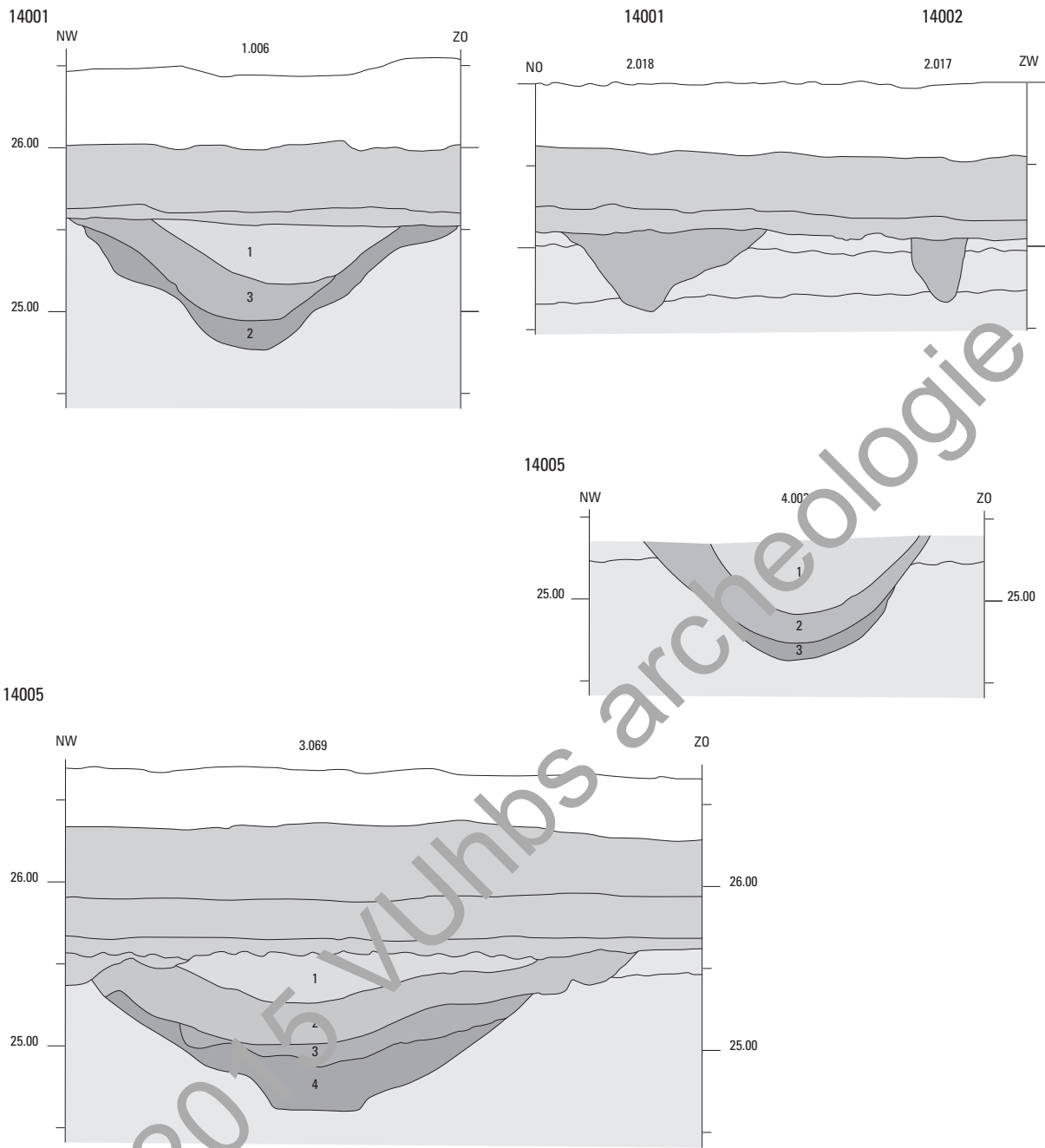
In de onderste vullingslagen van het brede deel van de greppel zijn dertien aardewerkfragmenten gevonden, waarvan de jongste een scherp geglaazuurd steengoed is (eind 13de eeuw of jonger). Deze vondst levert mogelijk het *terminus post quem* voor de laatste gebruiksfase of het buiten gebruik raken van de greppel. Overigens is een nóg jongere vondst gedaan, die dermate afwijkt van het overige materiaal dat het niet ondenkbaar is dat deze door bioturbatie in het spoor terecht is gekomen. Het betreft een ½ cent uit 1870 (Willem III). Het overige materiaal is beduidend ouder, tussen de eerste helft van de 11de eeuw en de 14de/15de eeuw. De bovenste vullingslaag van dit deel van de greppel was geheel vondstloos. Het materiaal dat in het noordelijke deel van de greppel is gevonden, in totaal zestien scherven, dateert eveneens tussen de 11de en de 14de eeuw. Een goed te determineren fragment van een pot van Maaslands aardewerk dateert in de eerste helft van de 12de eeuw.

Langs het noordwest-zuidoostelijke deel van de greppel is een reeks paalsporen waargenomen (palenrij 18002; spoor 2.019, 141, 4.014, 8.45, 46, 52, 53, 9.033-36). Behalve deze elf sporen, zijn er bij het proefsleuvenonderzoek drie paalsporen ontdekt, die bij de opgraving niet zijn teruggevonden. De sporen waren 20 tot 45 cm in diameter en 16 tot 36 cm diep. De spoorvullingen waren geheel vondstloos.

GREPPEL 14002 / spoor 2.017, 5.010, 8.040, 9.011 (fig. 9.22)

Greppel 14002 loopt langs een deel van de binnenzijde van het nederzettingsterrein parallel aan greppel 14001 en lijkt daarmee deel uit te maken van de begrenzing van de nederzetting. In zuidwest-noordoostelijke richting is de greppel 12.5 m lang, waarna hij na een haakse bocht over een lengte van 14.5 m in noordwestelijke richting te volgen is. Na een onderbreking van circa 10 m vervolgt het tracé zich nog 8 m. De greppel is 30 tot 55 cm breed en 24 tot 40 cm diep. Parallel aan het zuidwest-noordoostelijk georiënteerde deel van de greppel is een fragment van een gelijkaardige greppel aanwezig. Deze is over een lengte van circa 5 m te herkennen, daarna wordt hij oversneden door greppel 14001. Mogelijk ondersteunt dit de gedachte dat dit deel van het tracé van greppel 14001 op een zeker moment opnieuw is uitgegraven. De 10 m lange onderbreking in de greppel laat precies genoeg ruimte voor structuur 9003, waarvan de noordoostelijke lange zijde op één lijn met de greppel ligt. Greppel 14002 zou daarmee ook kunnen worden geïnterpreteerd als een erfgreppel, behorende tot een erf dat zich op een prominente plek op het noordoostelijke uiteinde van de nederzetting bevond. De nederzetting was langs deze zijde het duidelijkst begrensd: behalve door greppel 14002, al dan niet gelijktijdig, ook door greppel 14001, palenrij 18002 en gracht 29001.

De 97 aardewerkfragmenten uit dit spoor zijn allemaal afkomstig uit de onderste lagen van het dempingspakket. De laag die tot de gebruiksfase van de greppel kan worden gerekend was geheel vondstloos. Het materiaal dateert tussen het midden van de 12de eeuw en de 14de/15de eeuw. Anders dan bij gracht 29001 en greppel 14001 ontbreekt jonger materiaal, maar zoals bij deze sporen is gebleken, overheerst het oudere, opgespitte aardewerk. Het ontbreken van 13de-eeuws (steengoed) aardewerk in greppel 14002 hoeft een jongere datering daardoor niet uit te sluiten.

Figuur 9.22. Someren-Acaciaweg. Coupe door greppel 14001, 14002 en 14005. Schaal 1:40.

GREPPELS 14003 en 14004 / spoor 1.013, 16, 3.010, 71 en spoor 5.002, 7.007

De oriëntatie en omvang van greppels 14003 en 14004 wijkt iets af van 14001/29001, maar toch kunnen ze de nederzetting hebben begrensd. De afstand tussen het noordelijke deel van 14003, dat zuidwest-noordoost georiënteerd is, en het zuidelijke deel van 14003 is namelijk vrijwel gelijk aan de afstand tussen 14001 en diens tegenhanger, 14005 (ca. 41 m). Daarnaast correspondeert de afwijkende oriëntatie van de greppels enigszins met de draaiing in de ligging van de huizen van de vroegste bewoningsfasen, ten opzichte van de latere bebouwing. Het noordelijke deel van greppel 14003 is vanuit de zuidwestelijke begrenzing van het onderzoeksgebied over een afstand van 33.5 m te volgen, waarna hij uitmondt in een T-kruising. Dit dwarse deel van de greppel loopt circa 5.5 m het nederzettingsterrein in, en tot ten minste 7.5 m buiten het nederzettingsterrein. Het bij het archeologische onderzoek aangetroffen deel van de zuidelijke tegenhanger van deze noordwest-zuidoost georiënteerde greppel (14004) ligt vermoedelijk geheel buiten het nederzettingsterrein. Mogelijk hebben deze dwarse greppels aangesloten op een wegtracé dat dwars door de nederzetting liep. De greppels zijn 25 tot 80 cm breed en 10 tot 12 cm diep. Van delen van de greppels resteerde dermate weinig dat ze in het veld in enkele gevallen als spitspoot geïnterpreteerd zijn (S3.010/33.071). Behalve de ruimtelijke samenhang met de structuren van de vroegste bewoningsfase van de nederzetting, is de ouderdom van de greppels ook af te leiden uit het feit dat ze oversneden worden door greppels 14001, 14005 en de gracht 29001.

GREPPEL 14005 / spoor 3.069 en 4.002 (fig. 9.22; 5.11, B)

Anders dan de dubbel omgrachte noordoost- en zuidwestzijde van het nederzettingsterrein, wordt de noordwestzijde begrensd door een enkele greppel. Deze is ten minste 66.5 m lang, maximaal 3.3 m breed en 95 cm diep. De aard van de drie tot vier vullingslagen is vergelijkbaar met die van greppel 14001: de bovenste laag bestaat uit grijsgeel zand met daaronder humusrijke grijs tot donkergrijs gevlekte lagen. De onderste laag in het meest zuidwestelijke profiel (3028) vertoont tekenen van de invloed van water.

9.3.5 WATERPUTTEN

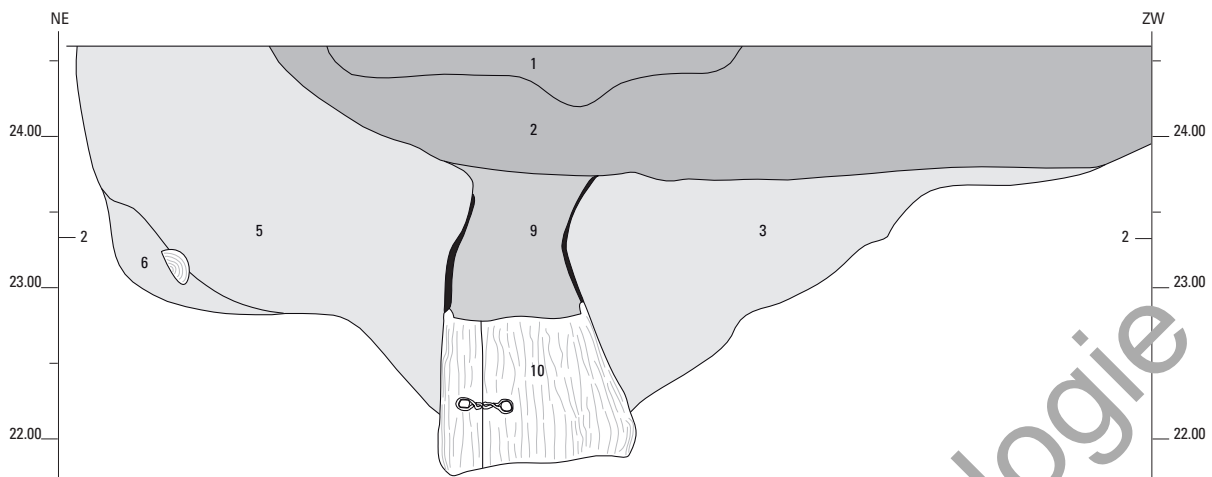
WATERPUT 7001 / spoor 16, 18 (fig. 9.23)

onderzoek

Deze waterput is op de gebruikelijke manier onderzocht. Eerst is de noordelijke helft voorzichtig machinaal verdiept tot ongeveer halverwege de kuil. Na het tekenen van het profiel is de tweede helft verwijderd om de druk van de grond te verminderen en daarna is het profiel doorgezet tot onderin de put. Vervolgens is de profieltekening aangevuld en zijn enkele resten van het hout geborgen en botanische monsters genomen. Tenslotte is het resterende deel van de waterput machinaal afgewerkt.

kuil

De kuil was in het vlak langgerekt-ovaal van vorm met afmetingen van 8.5 bij 5.4 m. Mogelijk lag de put in een 'inloopkuil' (laag 2/3). Het voorkomen van spoellaagjes bovenin laag 3 duidt erop dat de waterput op dit niveau langere tijd heeft open gelegen. De bovenkant van laag 3 is dan waarschijnlijk ook het niveau waarop gelopen is. Het is echter niet uit te sluiten dat laag 2 ontstaan is bij het uitgraven van de bovenste helft van de put. Deze laag 2 bestaat uit geelbruin zand met daarin enkele bruingrijze zandlagen en heeft een opvallend vlak verloop. Bovenin laag 3 komen grijze en lichtgrijze spoellaagjes voor die eerder grillig van vorm zijn, daaronder bestaat deze laag uit geelbruin gebrokt zand. Aan de noordoostelijke zijde bestaat de waterput uit een insteek (laag 5 en 6) die is opgevuld met geelbruin gebrokt zand. Op 90 cm onder vlak 1 zijn de eerste resten van de putkist zichtbaar in

Figuur 9.23. Someren-Acaciaweg. Profiel van waterput 7001. Schaal 1:40.

de vorm van een houtmolmband. Binnen deze band is een grijze kern aanwezig (laag 9). Op 1,75 m onder het eerste vlak zijn de restanten van de putkist aangetroffen (laag 10). Onderin de kern binnen de putkist was sprake van een zeer humeuze donkergrijze laag (7) met daaronder een laagje welzand (laag 8). Helemaal bovenin het centrum van de kuil is sprake van een bruine nazakking (laag 1).

constructie

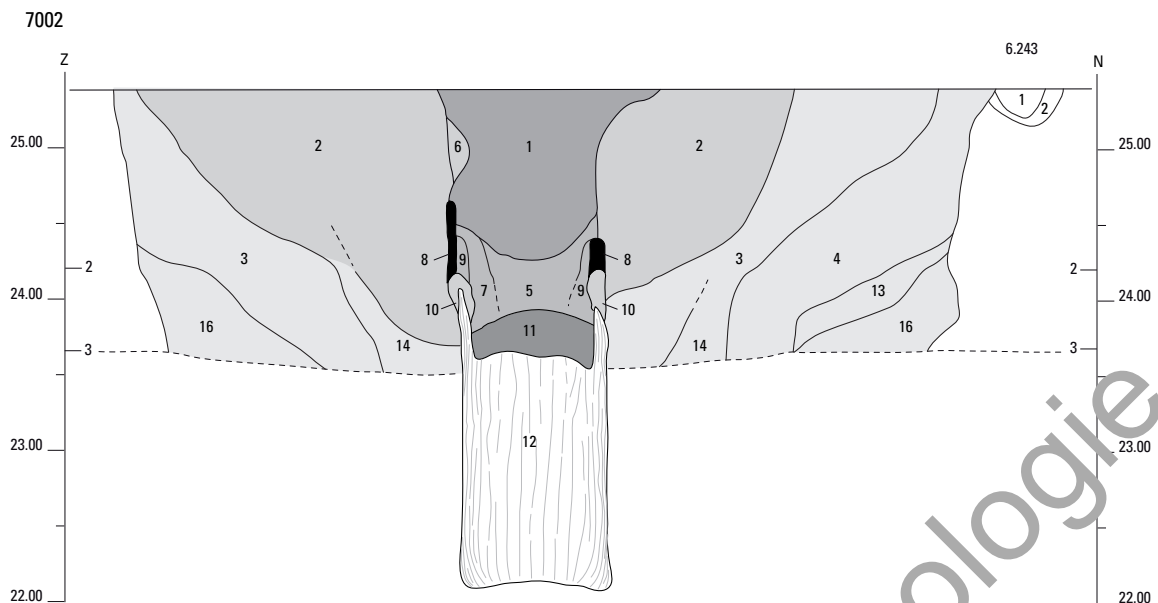
De bekisting van deze waterput bestaat uit een uitgeholde boomstam met onderaan een diameter van 130 cm en bovenaan 100 cm. Op een diepte van 23,74 m NAP waren de eerste resten vermolmd hout zichtbaar en ter hoogte van 22,90 m NAP begint de verrotte bovenkant van de putkist. Deze is bewaard gebleven over een lengte van 106 cm. Aan de noordkant van de boomstam zijn op 55 cm onder de bovenkant, twee pennen aanwezig met daaromheen de resten van vlechtwerk. Dit zijn de resten van de constructie die is gebruikt om de twee helften van de boomstam weer aan elkaar te verbinden. Ten noorden van de boomstam, in de insteek van de waterput, is een liggende paal aangetroffen op een diepte van 1,30 m onder vlak 1. De paal is ruim twee meter lang. Ten noordwesten van de boomstam, op ongeveer 2 m onder het eerste vlak, is een liggende plank gevonden met een gelijkaardige lengte (de locatie van deze plank is niet weergegeven op de tekening). De functie van deze stukken hout is onduidelijk; mogelijk hebben zij gediend als hulpmiddel bij het plaatsen van de boomstam.

verdwijnen van de constructie

Het vlakke laagverloop van de bovenste helft van de vulling maakt het mogelijk dat de boomstam deels is verwijderd (of een tweede exemplaar dat daar bovenop stond).

vondsten en datering

In de vulling van de put werden enkele scherven kogelpot en Pingsdorf-aardewerk gevonden die grofweg tussen het midden van de 11de eeuw en de 14de eeuw dateren. De ligging in de nabijheid van gebouw 8002 kan betekenen dat er een relatie is tussen beide structuren. Gebouw 8002 wordt in de tweede helft van de 11de eeuw gedateerd. De aardewerkvondsten weerspreken een dergelijke datering niet.

Figuur 9.24. Someren-Acaciaweg. Profiel van waterput 7002. Schaal 1:40.

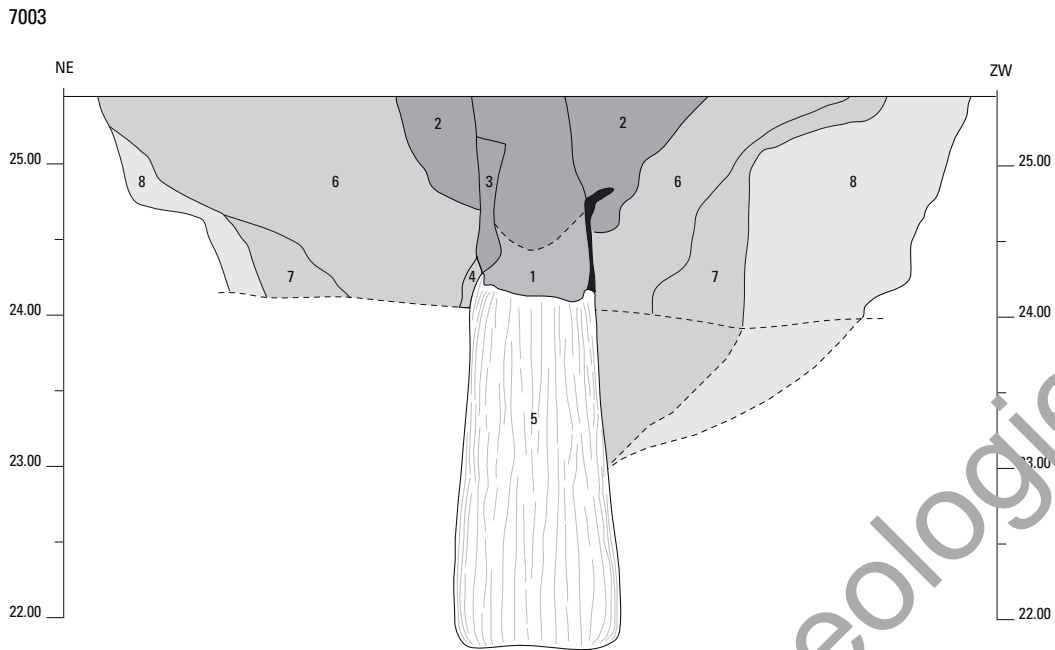
WATERPUT 7002 / spoor 6.219 (fig. 9.24)

onderzoek

Het onderzoek van deze waterput is bemoeilijkt door de hoge grondwaterstand. Onderin het spoor was het tekenen van het profiel niet mogelijk door het scheuren van de vulling. Het spoor is op de gebruikelijke wijze onderzocht. In eerste instantie is de oostelijke helft van het spoor machinaal verdiept tot op 1.2 m onder het eerste vlak. Hierbij werd een nieuw spoor aangetroffen (6.243) dat op grond van de blauwgrijze vulling toegewezen kan worden aan de cluster prehistorische sporen die zich ten noordwesten van de waterput bevindt. Na het tekenen van het profiel is de westelijke helft verdiept. Dit niveau - vlak 2 - is getekend en gefotografeerd (ca. 24.10 m NAP), waarna de oostelijke helft verdiept is tot de bovenkant van de bekisting bereikt werd. Het profiel is aangevuld tot dit niveau en er zijn een botanisch en palynologisch monster genomen. Daarna is een derde vlak aangelegd, dat ook is getekend (ca. 23.50 m NAP). Vervolgens is een aanvang gemaakt met het vrijmaken van de bekisting aan de oostzijde. Opkomend grondwater bemoeilijkt het verder couperen en het profiel is ingestort vooraleer de precieze contouren van de insteek konden worden vastgelegd. De onderkant van het hout kon wel worden vastgelegd. De boomstam is met behulp van de graafmachine in zijn geheel verwijderd, waarna enkele houtfragmenten zijn geborgen. Het resterende deel van de waterput is machinaal afgewerkt.

kuil

De kuil werd op vlak 1 oversneden door enkele greppels. De kuil was in het vlak (25.35 m NAP) min of meer rond van vorm en heeft een diameter van 5.9 m. Zowel de zuidelijke als de noordelijke wand van de kuil verlopen vrij steil en recht naar beneden. Op het niveau van vlak 2 (24.10 m NAP) was de kuil onregelmatig rond van vorm en had een diameter van ca. 5.3 m. In de vulling zijn 16 lagen onderscheiden. Bovenin was een nazak zichtbaar (1), die bestaat uit donkerbruin materiaal. Direct daaronder is de kern aanwezig, geflankeerd door restanten van de houten bekisting in de vorm van molmbandjes. De kern bestaat op deze plaats uit drie lagen: de buitenste vulling is donkergrijs (laag 9 en 7), terwijl het hart van de kern bruingrijs gevlekt is (laag 5). De vulling van de kern binnen de bekisting (laag 11) bestaat uit donkerbruin zeer humeus materiaal dat aanvankelijk aangezien werd voor veen. Macrobotanisch onderzoek wees uit dat het om afvalresten van rogge gaat. Onderin de kern is een laag grijsblauw welzand aangetroffen. Aan weerszijden van de kern is sprake van een

Figuur 9.25. Someren-Acaciaweg. Profiel van waterput 7003. Schaal 1:40.

insteek. De insteek vertoont een aantal vullingslagen die erop wijzen dat de waterput minstens twee fasen heeft gekend. Laag 2 vertegenwoordigt daarbij hoogstwaarschijnlijk een tweede fase, die is gegraven bij het vernieuwen of repareren van de putkist. Deze mogelijk tweede fase bestaat uit donkergeel en bruingrijs gebrokt zand. In de primaire insteek zijn meerdere lagen onderscheiden die allen veel lichter van kleur zijn dan de vulling van de tweede fase.

constructie

De constructie bestaat uit een (eiken) houten boomstam die bewaard is over een hoogte van 1.5 m. De boomstam heeft een diameter van ca. 100 cm. Op een diepte van 24.60 m NAP waren de eerste resten vermolmd hout zichtbaar en tot hoogte van 24.00 m NAP begint de verrotte bovenkant van de putkist. De eerste resten van de geconserveerde boomstam zijn zichtbaar op 23.60 m NAP en de onderkant bevindt zich op ca. 22.10 m NAP.

verdwijnen van de constructie

Op grond van de vulling van de waterput en het feit dat de kern (en nazakking) tot bovenin het spoor zichtbaar is, kan vastgesteld worden dat de put is dichtgegooid. Het bovenste deel van de putkist is in de bodem verrot.

vondsten en datering

In de vulling van de put werd onder meer Paffrath en Maaslands aardwerk aangetroffen, dat tussen het midden van de 12de eeuw en (het eerste kwart van) de 13de eeuw dateert. In de nazak werden enkele scherven met eenzelfde datering gevonden. Een associatie met huis 8003 ligt voor de hand – de waterput bevindt zich recht voor de lange zijde van het gebouw waarin zich twee ingangen bevinden.

WATERPUT 7003 / spoor 6.052 (fig. 9.25; fig. 5.7, A)

onderzoek

Hoewel in het vlak van werkput 6 al meerdere lagen in de vulling van dit spoor zichtbaar waren, werd pas bij het couperen duidelijk dat deze waterput minstens twee fasen kent. De twee fasen die duidelijk zichtbaar zijn in de insteek zijn aangegeven met verschillende grijsrasters. Allereerst is deze waterput in noordoostelijke - zuidwestelijk richting gecoupeerd, waarbij gestart is met het verdiepen van de

noordwestelijke helft. Het profiel werd gedocumenteerd en na het verdiepen van de zuidoostelijke helft vlak 2 (ca. 24.10 m NAP). In vlak 2 werd duidelijk dat er minstens twee verschillende kernen aanwezig zijn. Hierna is verder gegaan met couperen en is getracht de bekisting in de vorm van een uitgeholde boomstam vrij te leggen. Van de tweede bekisting was slechts een silhouet aanwezig. Omwille van de natte omstandigheden was het helaas niet mogelijk om bij het couperen de onderkant van de waterput te bereiken. Nadat het profiel begon in te storten is het graven gestaakt op 3.1 m diepte. De diepte van de insteek kon enkel aan de zuidwestelijke zijde worden opgemeten en deze is aangevuld op de profieltekening met een stippellijn. Ook de onderkant van het hout is ingemeten en opgetekend. De boomstam is met behulp van de graafmachine in zijn geheel verwijderd. Ten slotte zijn enkele resten van het hout geborgen en een botanisch monster genomen en is het resterende deel van de waterput machinaal afgewerkt.

kuil

In het vlak van werkput 6 is de kuil onregelmatig ovaal van vorm, met afmetingen van 6.9 bij 5.7 m. De noordoostelijke kuilwand van de primaire insteek loopt enigszins getrapt naar binnen, terwijl de zuidwestelijke veel steiler is. Zowel in het tweede vlak als in de profielwand is de eerste fase zichtbaar. Door het vroegtijdig instorten van het profiel is het moeilijk te zeggen of de waterput de eerste keer even diep ingegraven is als de tweede keer. De vulling van de eerste fase onderscheidt zich door zijn iets andere kleur en textuur, de vullingslaag (8) is geel en bruin gebrokt. De primaire insteek is vergraven door een tweede insteek voor het plaatsen van een nieuwe bekisting. De secundaire insteek is eveneens zichtbaar in alle vlakken en de profielwand. In tegenstelling tot de primaire insteek kent de secundaire kuilwand een getrapt verloop aan de zuidwestelijke zijde en is de noordoostelijke zijde veel steiler. In de vulling van de insteek van de tweede fase van de waterput zijn twee lagen onderscheiden. De buitenste band (laag 7) is geel en bruin gevlekt en gebrokt en de binnenste band (laag 6) is donkergeel en bruin gevlekt. De donkerbruine nazakking gaat op ca. 1 m diepte over in de donkerbruingrijze kern. In de nazak bevinden zich insluitingen zoals houtskoolbrokjes en verbrande leem. Het kernsilhouet van de eerste fase en de boomstam van de tweede fase liggen centraal binnen de insteek. Waterput 7003 is 3.66 m diep.

constructie

Van de bekisting van de eerste fase van de waterput is enkel een silhouet aangetroffen in vlak 2. Het heeft een ronde vorm, wellicht dat het ook hier om een uitgeholde boomstam ging.

De bekisting van de tweede fase van deze waterput bestaat uit een uitgeholde eikenhouten boomstam met onderaan een diameter van 110 cm en bovenaan 86 cm. Op een diepte van 24.88 m NAP waren de eerste resten verrot hout zichtbaar en ter hoogte van 24.20 m NAP beginnen de eerste resten van de putkist. Deze is bewaard gebleven over een hoogte van 230 cm.

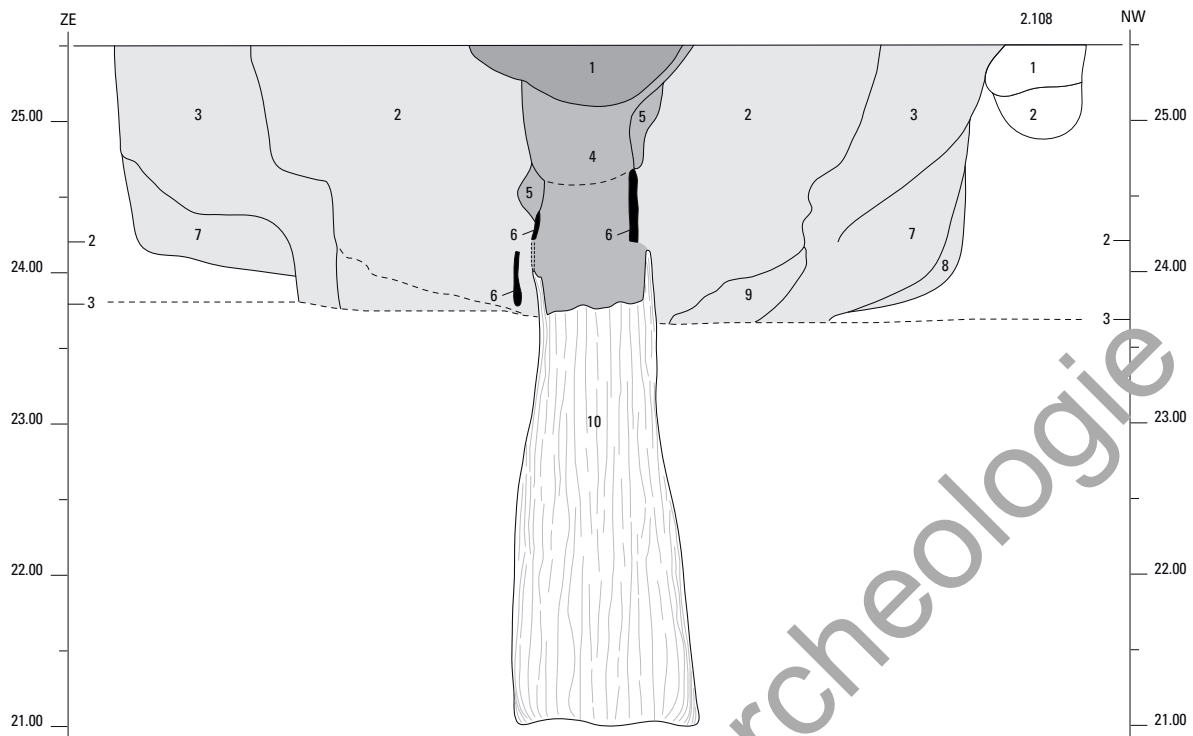
verdwijnen van de constructie

Het lijkt erop dat de constructie van de eerste fase gedeeltelijk is vergraven bij de aanleg van de tweede fase. De kern van de tweede fase van de waterput is hoogstwaarschijnlijk dichtgegooid, getuige de aanwezigheid van verbrande leem in deze laag. Omdat de kern (en nazakking) doorloopt tot in het vlak 1, is dit gebeurd voordat dit deel van de putkist is verrot en/of ingestort.

voorsten en datering

Enkele goed determineerbare kogelpot- en Pingsdorf-fragmenten uit de vulling van de waterput leveren een vrij nauwkeurige datering op: 1150/1175 tot 1225. Ook in de insteek is aardewerk gevonden, maar dat levert helaas een breed dateringsbereik op, tussen het midden van de 11de eeuw het eind van de 14de eeuw. Deze dateringen zijn opvallend, omdat een dendrochronologisch gedateerde houten emmer uit de vulling een veel hogere ouderdom suggereert. De boom waaruit de emmer is gemaakt, is gekapt ná 993 (999) na Chr. Het is echter mogelijk dat er ten minste een eeuw aan jaarringen ontbreekt in het houtmonster. Gebouw 8008 wordt immers in het begin van de 12de eeuw gedateerd, wat in overeenkomst is met de dateringen van het aardewerk uit de vulling van de waterput.

7004

Figuur 9.26. Someren-Acaciaweg. Profiel van waterput 7004. Schaal 1:40.

WATERPUT 7004 / spoor 2.031 (fig. 9; fig. 5.7 b) onderzoek

Waterput 7004 was waarschijnlijk overdekt met een puthuis (structuur 9005). Nadat eerst de paalkuilen en wandgreppels van het puthuis en diverse andere structuren in werkput 2 waren onderzocht, is deze waterput machinaal gecouperd. In eerste instantie is de noordoostelijke helft laagsgewijs verdiept tot aan de bovenzijde van het restant van de houten bekisting, waarna het profiel is getekend en gefotografeerd. In dit profiel is ook spoor 2.108, een vol-middeleeuwse paalkuil opgenomen. Na het verdiepen van de noordwestelijke helft is een tweede vlak getekend (ca. 24.20 m NAP). Bij het verdiepen van de noordoostelijke helft vanaf het tweede vlak werd duidelijk dat het intacte hout van de putkist nog niet was bereikt, daarom werd de profieltekening aangevuld en is een derde vlak aangelegd (ca. 23.70 m NAP). In de profielwanden was duidelijk te zien dat de waterput twee fasen heeft gekend. Hierna is verder gegaan met couperen en is getracht de bekisting in de vorm van een uitgeholde boomstam vrij te leggen. Door opkomend grondwater is het profiel ingestort, waardoor de precieze contouren van de insteek niet konden worden vastgelegd. Wel is de onderkant van het hout ingemeten. De boomstam is met behulp van de graafmachine in zijn geheel verwijderd. Ten slotte zijn enkele houten palen en planken geborgen en is een botanisch monster genomen. Het resterende deel van de waterput is machinaal afgewerkt.

kuil

De put is in het vlak relatief rond van vorm, met een diameter van 5.8 m. Zowel de eerste fase als de tweede fase van de insteek is zichtbaar in de aangelegde vlakken en profielwanden. De kuilwanden lopen tussen vlak 2 en 3 scherp naar binnen. Deze hoeken zijn opgevuld met lichtgeel en bruin gevlekt materiaal (laag 7) en geel zand met blauwgrijze leemlaagjes (laag 8). Verder bestaat de primaire insteek uit een vullingslaag van geel en bruin gebrokt zand (laag 3). De eerste fase is vergraven door een tweede fase, waarschijnlijk voor het vervangen van de bovenste helft van de putkist. De secundaire

kuilwanden lopen enigszins getrapt naar binnen. De vulling van de tweede fase onderscheidt zich door zijn opvallend andere kleur, de vullingslaag (2) is grijs gevlekt. De donkerbruine nazakking gaat op ca. 1 m diepte over in de donkergrijsbruine kern. In de nazak bevinden zich insluitingen zoals houtskoolbrokjes en verbrande leem.

constructie

De constructie van de waterput ligt centraal binnen de insteek. De putkist bestaat uit een uitgeholde boomstam van een eik met een diameter van 122 cm onderaan en 76 cm aan de bovenkant. Op een diepte van 24.10 m NAP begint de verrotte bovenkant van de putkist. De eerste resten van de geconserveerde boomstam zijn zichtbaar op 23.70 m NAP en de onderkant bevindt zich op ca. 21.00 m NAP. Er is dus ongeveer 2.7 m van de putkist bewaard gebleven. Opvallend is dat de boomstam een reparatiegat vertoont. Dit is dichtgemaakt met een dwarsplankje, bevestigd met een pen-gat verbinding (open deuvelfverbinding).

verdwijnen van de constructie

Zoals hierboven al werd beschreven, is sprake van een tweede ingraving in het bovenste deel van het spoor. De kern is echter tot een hoger niveau zichtbaar, bijgevolg gaat het hier waarschijnlijk om een reparatie of vervanging en is de putkist, na het in onbruik raken ervan, niet uitgegraven. Waarschijnlijk is de put dichtgegooid, getuige de aanwezigheid van verbrande leem in de laag, voordat deze volledig verrot was, waardoor de putschacht niet is ingestort.

vondsten en datering

In de vulling van de waterput (laag 4) werd een opvallend vroeg beker van Pingsdorf-aardewerk aangetroffen (1075–1125). De rest van het materiaal uit deze context dateert tussen 1150 en 1200/1450. Uit de secundaire insteek (laag 2) werden maar liefst 71 scherven verzameld, maar dit materiaal leverde desalniettemin een vrij ruim dateringsbereik op. De fragmenten Elmpt, kogelpot en Pingsdorf dateren ongeveer tussen het midden van de 12de eeuw en het begin van de 14de eeuw. De ruimtelijke samenhang met structuren die in het eind van de 12de eeuw/begin 13de eeuw worden gedateerd (gebouw 8006, bijgebouw 9005) sluit aan op deze datering.

Dit is aanzienlijk jonger dan de dendrochronologische datering van de putkist, die uitkomt in 963 (969) na Chr. Deze datering heeft blijkbaar betrekking op de eerste fase van de waterput. In kuil 25016 die de (secundaire) insteek van de waterput oversnijdt, is aardewerk uit de 9de/10de eeuw gevonden. Mogelijk is dit bij het herstel van waterput 7004, halverwege de 12de eeuw, vrijgekomen.

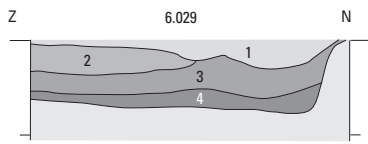
9.3.6 ARTISANALE GREPPELS

GREPPEL 38001 en 38002 / spoor 1.064, 6.029 en spoor 6.223 (fig. 9.27)

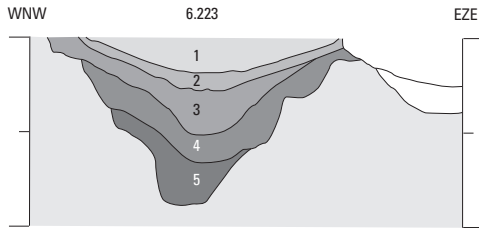
Deze kruislings gegraven greppels (hoewel de oversnijding in het vlak niet goed zichtbaar was, wordt verondersteld dat 38001 wordt oversneden door 38002) hebben lengtes van respectievelijk 23 en 17.6 m. De breedte van 38001 varieert grofweg van 0.8 tot 1.0 m en de diepte is circa 40 cm. Greppel 38002 is iets breder, 1.2 tot 1.6 m, en met 66 tot 90 cm eveneens iets dieper dan 38001. De gelaagde vulling bestaat grotendeels uit humeuze (bruin)grijze tot donker(bruin)grijze lagen met wat houtskool. De greppels lijken ten minste twee keer opnieuw te zijn uitgegraven, waardoor het spoor in doorsnede vanuit een vrij smalle onderkant getrapt omhoog loopt.

De greppels lijken geen onderdeel te zijn van erfbegrenzingsen en omgeven geen andere structuren. Merkwaardig is dat greppel 38001 doorloopt tot in huis 8003, waar het uiteinde wordt oversneden door kuil 25006, die denkkelijk gedurende de gebruiksfase van het huis is gegraven. De greppel oversnijdt op zijn beurt de 'osendrop' aan de noordwestzijde van het huis en de insteek van één van de paalkuilen. Het is daarmee aannemelijk dat het gebruik van greppel 38001 samenhangt met gebouw 8003. Naar de precieze functie kan slechts worden gegist, te denken valt aan een gebruik als mest-

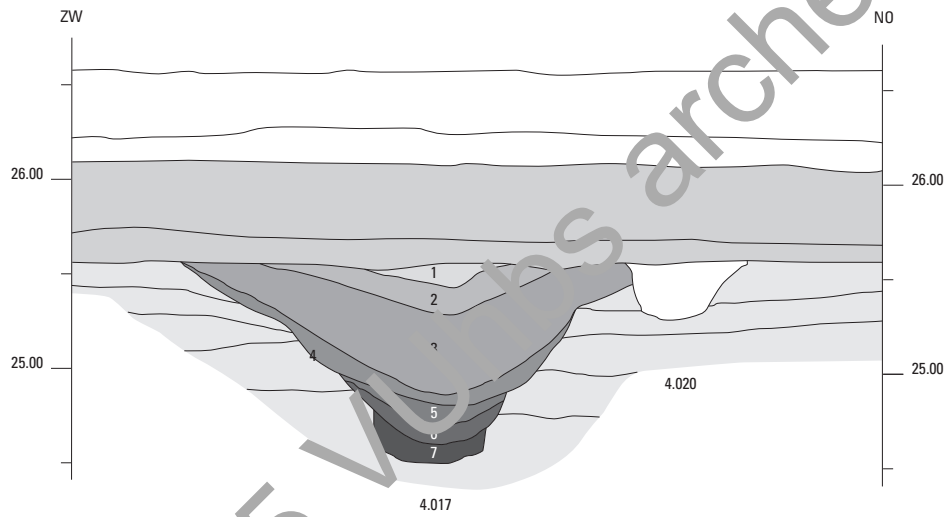
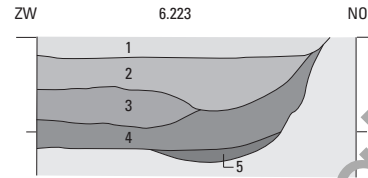
38001

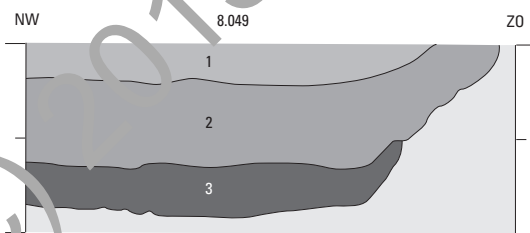
38002

38002

38003

Figuur 9.27. Someren-Acaciaweg. Coupes door greppel 38001, 38002 en 38003. Schaal 1:40.

goot of grup. De datering van de zes aardewerkfragmenten uit de bovenste vullingslaag ligt grofweg tussen 1150 en 1300. Drie fragmenten van een Pingsdorf-pot kunnen tussen 1125 en 1175 worden gedateerd. Het aardewerk uit de osendrop van gebouw 8003 dateert ongeveer in de tweede helft van de 12de eeuw.

In de bovenste twee vullingslagen van 38002 zijn 27 aardewerkfragmenten gevonden. Enkele goed determineerbare potten van Pingsdorf- en Elmpeter aardewerk dateren respectievelijk in 1125-1175 en 1150-1225 na Chr. Een opvallend vroeg Pingsdorf-fragment heeft een datering in de tweede helft van de 10de eeuw tot de eerste helft van de 11de eeuw. Beide greppels oversnijden de insteek van waterput 7002.

GREPPEL 38003 / spoor 4.017, 8.049 (fig. 9.27)

Deze greppel is vanwege de aard van de vulling goed vergelijkbaar met 38001 en 38002. De vulling van de greppel bestaat uit zeven lagen en lijkt meerdere malen opnieuw te zijn uitgegraven. Ook de lengte wijkt niet erg af van de hierboven beschreven greppels: 20,5 m. De breedte is 2,0 tot 2,4 m en de diepte 106 cm. Dateerbaar vondstmateriaal is niet aangetroffen, maar de parallelle ligging aan gracht 29001 suggereert mogelijk een vergelijkbare ouderdom.

9.3.7 KUILEN

KUIL 25001 / spoor 16.016

Deze ronde kuil heeft een diameter van 175 cm en een diepte van 58 cm. De vulling bestaat uit twee lagen, waarbij de bovenste bestaat uit bruingrijs zand. De onderste laag bestaat uit geelgrijs met bruingrijs gevlekt zand met wat humeuze vlekken en houtskool. Door het ontbreken van vondstmateriaal en oversnijdingen met gedateerde sporen kan de ouderdom van de kuil niet worden bepaald. De ruimtelijke associatie met gebouw 8001 of met gebouw 8002 suggereert dat de kuil mogelijk gelijktijdig is met één van beide.

KUIL 25002-25004 / spoor 6.170, 89, 143 (fig. 5.10, A-B)

De lengterichting van twee van drie kuilen wijkt af van de oriëntatie van het merendeel van de huizen en greppels in de nederzetting. Hiermee zijn ze te vergelijken met de structuren uit de vroegste bewoningsfase (o.a. gebouw 8004/8005). Het is opmerkelijk dat sterk vergelijkbare kuilen in latere bewoningsfasen in de gebouwplattegronden aanwezig waren – twee tot drie kuilen per huis. Het is aannemelijk dat kuilen 25002 en 25003/25004 te associëren zijn met het erf van gebouw 9008, respectievelijk 9007/8004/8005.

De omvang van de kuilen (lengte x breedte x diepte) is respectievelijk 363 x 175 x 92 cm, 630 x 130-220 x 100 cm en 369 x 125 x 82 cm. De vulling bestaat uit grijsbruin tot donkergrijs gevlekt zand met humus en houtskool, waarin (met name bij kuilen 25002 en 25003) een duidelijke plaggenstructuur zichtbaar is. De bovenste vullingslaag is iets homogener dan de rest en overwegend donkergrijs van kleur. De kuilen lijken ten minste één keer opnieuw te zijn uitgegraven. Welke functie deze vervuld hebben is niet duidelijk. De humeuze plaggen, vermengd met houtskool, doen vermoeden dat de grond in de kuilen afkomstig is van het erf of uit het huis. Mogelijk werd bij het opschonen van het stalgedeelte van de huizen voedingsrijke grond in kuilen opgeslagen en vermengd met plaggen, om deze later te gebruiken bij het bemesten van de akkers.

Kuil 25003 lijkt een paalkuil van gebouw 8006/8007 te oversnijden, maar door de vermoedelijke ligging aan de rand van het spoor kan de paalkuil ook door de nazak van 25003 aan het oog onttrokken

zijn. Het aardewerk in de kuil (vijf fragmenten) dateert tussen de eerste helft van de 12de eeuw en de 13de eeuw. De twaalf fragmenten uit kuil 25004 leveren eveneens een ruime datering op: tussen het midden van de 11de eeuw en het eind van de 14de eeuw.

KUIL 25005-25006 / spoor 1.067, 48 (fig. 5.9, A)

Beide kuilen liggen binnen de plattegrond van huis 8003 en hebben, anders dan de hierboven besproken kuilen, een vrij homogene vulling. Kuil 25005 meet 425 x 87 cm en is ongeveer 20 cm diep. Kuil 25006 is 505 cm lang en 141 tot 177 cm breed, de diepte van de kuil is 100 cm. Tussen de twee vullingslagen van de laatstgenoemde kuil in is een laagje houtskool aanwezig. In de kuilen is geen dateerbaar aardewerk aangetroffen.

KUIL 25007-25009 / spoor 6.110, 123, 2.083 (fig. 5.9, B-C)

Deze drie kuilen bevinden zich in gebouw 8006-8008. Kuil 25009 oversnijdt de insluiting van een paal van gebouw 8007 en behoort samen met 25007 waarschijnlijk bij gebouw 8006. Kuil 25008 wordt oversneden door een paal van gebouw 8006 en kan daarmee tot 8007 worden gerekend.

De omvang van de kuilen is respectievelijk 423 x 157 x 72 cm, 472 x 114 x 78 cm en 359 x 125 x 56 cm. Net als kuilen 25002 en 25003 hebben de vullingslagen van deze drie kuilen een duidelijke plaggenstructuur. Ze onderscheiden zich wel door de overwegend grijs tot donkergrijze kleur, en een dunne laag houtskool met verbrande en onverbrande leem bovenin de kuilvullingen. Het verbrande materiaal is mogelijk vrijgekomen bij het opschonen van de haardplaats in het woongedeelte van de huizen, of gedurende de verlatingsfase van het huis in de ruik van de kuilen terecht gekomen.

In de bovenste laag van kuil 25007 is een spinste nrt van Pingsdorf-aardewerk aangetroffen, gedateerd tussen 1050 en 1200 na Chr. In één van de diepere vullingslagen werd nog eens een niet nader te determineren fragment van Pingsdorf gevonden. Op grond van het vondstmateriaal is een niet nauwkeuriger datering dan 11de tot en met de 13de eeuw mogelijk. In kuil 25009 werd slechts één middeleeuws fragment gevonden, van blauwgrijs aardewerk (Volle tot Late Middeleeuwen). Beide kuilen behoren vermoedelijk tot gebouw 8006, die grofweg tussen het eind van de 12de eeuw en het begin van de 13de eeuw is gedateerd, hetgeen niet in tegenspraak is met de dateringen van het materiaal uit de kuilen.

KUIL 25010 / spoor 3.063

Kuil 25010 heeft bijna vierkante vorm met sterk afgeronde hoeken en meet 278 x 228 cm. De diepte van het spoor is 92 cm. De bovenste vullingslaag bestaat uit gebrokt bruingrijs tot donkergrijs zand, in de onderste laag is gereduceerd blauwgrijs zand vermengd met de geelbruine natuurlijke ondergrond. In de tweede laag zijn spoelbandjes herkend. De functie van de kuil is onbekend, maar de spoelbandjes wijzen op een gebruik als waterkuil.

Het vondstmateriaal is uitsluitend afkomstig uit de bovenste vullingslaag. Er werden zestig aardewerkfragmenten gevonden, waaronder kogelpot, Pingsdorf, blauwgrijs en wit Maaslands aardewerk. De datering van het materiaal beslaat een lange periode, met een complexdatering tussen het midden van de 12de eeuw en de 14de eeuw.

KUIL 25011 / spoor 2.112 (fig. 5.10, C)

Door zijn opvallende lengte van 833 cm onderscheidt dit spoor zich van de andere kuilen in de nederzetting. De kuil is 180 cm breed en 66 cm diep. In de vulling is een patroon waarneembaar dat zich tweemaal herhaalt: onderin donkergrijs gevlekt zand, met daarop een grijs tot lichtgrijs gevlekte laag, afgedekt door een homogene donkergrijze laag met houtskoolspikkels. De functie van de kuil is onbekend.

Een goed determineerbare Elmpter kogelpot uit de eerste helft van de 13de eeuw vertegenwoordigt het jongste materiaal in de vulling van de kuil. Er is echter ook aanzienlijk ouder materiaal aangetroffen, waarvan een Pingsdorf pot uit de tweede helft van de 11de eeuw het meest representatief is. De kuil wordt oversneden door structuur 9002 en 9006.

KUIL 25012-25014 / spoor 8.027, 2.135, 132 (fig. 9.15)

Opnieuw is hier sprake van kuilen die zich binnen een gebouwplattegrond bevinden. Hoewel er op dit erf vier opeenvolgende bouwfasen zijn geweest, kunnen twee van de kuilen tot gebouw 9004 worden gerekend (25012 en 25013). De kuilen hebben de vorm van sterk afgeronde rechthoeken en meten respectievelijk 350 x 207 x 24 cm en 374 x 200 x 52 cm.

De bovenste laag van kuil 25012 bestaat uit grijs tot geelgrijze brokken met roestvlekken, daaronder bevindt zich een donkergrijze laag waarin een vage plaggenstructuur zichtbaar is (fig. 9.15, A). De vulling van 25013 is afwijkend van alle andere kuilen die in deze paragraaf worden beschreven (fig. 9.15, B). De drie vullingslagen contrasteren sterk: de onderste laag is donkergrijs tot zwart met spitsporen, daarboven ligt een laag geelbruin tot grijsbruin gebrokt zand, afgedekt door een grijs tot grijsbruin gevlekte laag.

De ronde kuil 25014 lijkt zich enigszins binnen de grenzen van gebouw 9001 te voegen – de opvolger van gebouw 9004. De diameter van de kuil is 330 cm, de diepte is 35 cm. In de vulling worden sterk gevlekte geelbruine tot grijze tot zwartgrijze lagen afgewisseld door een homogene donkergrijze laag.

In de bovenste vulling van kuil 25012 zijn 53 aardewerkfragmenten gevonden, hoofdzakelijk van Pingsdorf-aardewerk dat tussen de tweede helft van de 11de eeuw en het eind van de 14de eeuw kan worden gedateerd. Twee fragmenten Maaslands wit aardewerk leveren een iets jongere datering *terminus post quem* op, van rond 1100. Kuil 25013 bevatte slechts één aardewerkfragment, van Elmpter Waar (ca. 1025 – 1450). Ook in de sporen die tot de gebouwplattegrond behoren waarbinnen de kuilen liggen is zeer weinig aardewerk gevonden. De drie fragmenten zijn niet nader te dateren dan Volle/Late Middeleeuwen.

De twee aardewerkfragmenten die in kuil 25014 zijn gevonden, van Paffrath, dateren in dezelfde periode als het aardewerk uit kuil 25013. Het gebouw waartoe de kuil mogelijk behoort, 9001, is op basis van de aardewerkvondsten te dateren tussen de tweede helft van de 12de eeuw en de 14de/15de eeuw.

KUIL 25015 / spoor 2.027

De omvang van kuil 25014 moet gedeeltelijk worden gereconstrueerd, omdat het spoor wordt oversneden door waterput 7004. De afmetingen zijn bij benadering 400 x 243 x 40 cm. De rand van de kuil wordt aan de zuidoostzijde oversneden door de wandgreppel van bijgebouw 9005 en aan de noordoostzijde door een paalkuil van het mogelijk bijbehorend gebouw 9001. De ruimtelijke associatie met gebouw 9001/9005 doet vermoeden dat kuil 25015 tot een voorloper van deze gebouwen behoort.

De vulling van de kuil is onderin donkergrijs tot lichtgrijs gevlekt, met een zeer dun zwartgrijs

humeus bandje. Daarboven is de vulling betrekkelijk homogeen en donkergrijs van kleur. De functie van de kuil is onbekend. Onder de tien fragmenten Elmpt, Pingsdorf en Paffrath-aardewerk bevonden zich vier scherven van een bepaald type kogelpot van Paffrath, dat tussen 1150 en 1225 is te dateren. De baksels hebben meer algemeen een looptijd tot in de 13de-15de eeuw.

KUIL 25016 / spoor 2.034

Deze langwerpige kuil meet 358 bij 112 cm in het vlak en is 90 cm diep. De onderste vullingslagen bestaan afwisselend uit licht (grijs)bruin tot grijs gevlekt zand, de bovenste lagen zijn aanmerkelijk donkerder van kleur en bevatten houtskool en fragmentjes verbrande leem.

Het spoor oversnijdt de noordwestelijke wandgreppel van gebouw 9005 en de insteek van waterput 7004. De gelijke oriëntatie met de zuidwestelijke wandgreppel van gebouw 9005 suggereert tegelijkertijd een associatie met deze structuur. De precieze functie van de kuil is onbekend, maar het is opvallend dat de vulling zeer vondstrijk was. Behalve een grote hoeveelheid dierlijk botmateriaal, zijn er 203 aardewerkfragmenten gevonden, waaronder hoofdzakelijk Elmpter- en Pingsdorf-aardewerk. Enkele kogelpotvormen die tot op het type nauwkeurig gedetermineerd konden worden, dateren tussen de eerste helft van de 12de eeuw en het begin van de 13de eeuw. Twee vormen hebben een aanmerkelijk vroegere datering: een Elmpter kogelpot (bg-kog-6) dateert tussen 950 en 1150 en een Badorf reliëfbandamfoor (ba-pot-5) dateert zelfs tussen 825 en 1000. Twee van de drie Badorf-scherven die tijdens de opgraving zijn gevonden, komen uit kuil 25016. Vanwege het grote dateringsverschil met het overige materiaal, moet dit aardewerk waarschijnlijk als opspit worden beschouwd. Het is in elk geval niet aannemelijk dat de kuil meerdere eeuwen heeft gefunctioneerd. Het opgespitte aardewerk is mogelijk afkomstig uit de eerste fase van waterput 7004 (eind 10de eeuw), die in de 12de eeuw opnieuw is uitgegraven en hersteld.

KUIL 25017 / spoor 6.059

De lengte van deze kuil, 400 cm, is vergelijkbaar met eerder besproken kuilen, maar deze is met 70 cm iets smaller. De vulling is overwegend donkergrijs met houtskool en wat verbrande leem, met aan de noordwestzijde van de coupe een 'brok' enigszins gelaagd lichtgrijsbruin zand. De bovenste vullingslaag bestaat uit brokken/plaggen donkerbruingrijs zand.

De kuil oversnijdt de insteek van waterput 7003 en een ingangspaal van gebouw 8006 (spoor 6.060). De 37 aardewerkfragmenten die in de vulling van de kuil zijn gevonden dateren tussen het midden van de 12de eeuw en het begin van de 15de eeuw. Het zwaartepunt van de dateringen, op grond van enkele nauwkeurig gedetermineerde fragmenten, ligt in de tweede helft van de 12de eeuw en het begin van de 13de eeuw.

(c) 2015 VUhbbs archeologie

REFERENTIES

- Anderberg, A.-L., 1994: *Atlas of seeds and small fruits of Northwest-European plant species 4. Resedaceae-Umbelliferae*, Stockholm.
- Arnoldussen, S. (ed.), 2003: *Middeleeuwse bewoning te Bakel-Achter de Molen (Brabant)*, Leiden (Archol-rapport 16).
- Asseldonk, M. van, 1996: Het graafschap Rode. Bouwsteen van het middeleeuwse kwartier Peelland, *BH* 48, 59-66.
- Bakker, H. de/J. Schelling, 1989²(1966): *Systeem van bodemclassificatie voor Nederland. De hogere niveaus*, Wageningen.
- Ball, E.A.G./R. Jansen/M. Hemminga, 2002: Volle Middeleeuwen, in E.A.G. Ball/R. Jansen (eds), *Van Steentijd tot Middeleeuwen. Archeologisch onderzoek rond een fossiele beekloop te Herpen-Wilgendaal*, Leiden (Archol-rapport 11), 147-173.
- Bartels, M., 1999, *Steden in scherven, vondsten uit beerputten in Deventer, Dordrecht, Nijmegen en Tiel (1250-1900)*, Zwolle.
- Bastiaens, J./C. Verbruggen 1996: Fysische en socio-economische achtergronden van het plaggenlandbouwsysteem in de Antwerpse Kempen, *Tijdschrift voor Ecologische Geschiedenis* 1, 26-32.
- Beeren, Z., 2011: *Een inventariserend veldonderzoek door middel van proefsleuven in het plangebied Someren Acaciaweg, gemeente Someren*, Amsterdam (Zuidnederlandse Archeologische Notities 258).
- Beex, W., 1990: Ontginningen in een feodale wereld, in J. Bazelmans/F. Theuws (eds), *Tussen zes gehuchten. De laat-Romeinse en middeleeuwse bewoning van Geldrop-'t Zand*, Amsterdam (Studies in Protohistorie 5), 38-50.
- Behre, K.-E., 1992: The History of Rye Cultivation in Europe, *Vegetation History and Archaeobotany* 1, 141-156.
- Behre, K.-E., 1993: Die tausendjährige Geschichte des Teesdalio-Arnoseri leturis, *Phytocoenologia* 23, 449-456.
- Behre, K.-E., 2000: Frühe Ackersysteme. Düngemethoden und die Entstehung der nordwestdeutschen Heiden, *Archäologisches Korrespondenzblatt* 30/1, 135-151.
- Behre, K.-E./S. Jacomet 1991: Ecological interpretation of archaeological data, in W. van Zeist/K. Wasylikowa/K.-E. Behre (eds), *Progress in Old World palaeobotany*, Rotterdam, 81-108.
- Behre, K.E./D. Kučan, 1984: Die Reflektion archäologisch bekannter Siedlungen in Pollendiagrammen verschiedener Entfernung. Beispiele aus der Siedlungskammer Elßeln, Nordwest Deutschland, in K.E. Behre (ed.), *Anthropogenic indicators in pollendiagrams*, Rotterdam, 95-114.
- Berggren, G., 1969: *Atlas of seeds and small fruits of Northwest-European plant species 2. Cyperaceae*, Stockholm.
- Berggren, G., 1981: *Atlas of seeds and small fruits of Northwest-European plant species 3. Salicaceae-Cruciferae*, Stockholm.
- Beurden, L. van/H. van Haaster/H.A. Hiddink, 2005: Ecologisch onderzoek, in H.A. Hiddink, 255-274.
- Bieleman, J., 1992: *Geschiedenis van de landbouw in Nederland 1500-1950*, Meppel.
- Bijsterveld, A.-J.A., 1989: 'Sine Wilibrordus eygen'. Het bezit van de abdij van Echternach in Taxandrië (Nederland en België), ca. 700-1300, in G. Kiesel/J. Schroeder (eds), *Willibrord. Apostel der Niederlande. Gründer der Abtei Echternach. Gedenkgabe zum 1250. Todestag des angelsächsischen Missionars*, Luxembourg, 271-290.
- Boer, E. de, 2009: Bewoningssporen uit de Volle Middeleeuwen, in E. de Boer/H.A. Hiddink, 57-69.
- Boer, E., de, 2012a: Vroeg-middeleeuwse bewoningssporen, in E. de Boer/H.A. Hiddink, 69-111.
- Boer, E. de, 2012b: Vol-middeleeuwse bewoningssporen, in E. de Boer/ H.A. Hiddink (eds), 113-182.
- Boer, E. de, 2012c: De ontwikkeling van de middeleeuwse bewoning, in E. de Boer/ H.A. Hiddink (eds), 197-214.
- Boer, E. de, 2012d: Structuren uit de Volle Middeleeuwen, in E. de Boer/H.A. Hiddink, 449-625.
- Boer, E. de/H.A. Hiddink, 2009: *Opgravingen aan de Ter Hofstadlaan te Someren. Een nederzetting en grafveld uit de Late IJzertijd en Romeinse tijd en erven uit de Volle Middeleeuwen*, Amsterdam (ZAR 37).
- Boer, E. de/H.A. Hiddink, 2012: *Opgravingen in Waterdael III te Someren 2. Bewoningssporen uit de latere prehistorie, de Vroege en Volle Middeleeuwen*, Amsterdam (ZAR 50).
- Boer, E. de/M. Wesdorp/I. Elstrodt, 2012: Structuren uit de Vroege Middeleeuwen, in E. de Boer/H.A. Hiddink, 359-448.
- Boreel, G.L., 2007: Slakken en verbrande klei, in M.D.R. Schurmans/E.M.P. Verhelst (eds), *Oudheden uit Odijk. Bewoningssporen uit de Late IJzertijd, Romeinse tijd en Merovingische tijd aan de Singel West/Schoudermantel*, Amsterdam (ZAR 30), 132-140.

- Bosch, J.H.A., 2008: *Archeologische Standaard Boorbeschrijvingsmethode versie 1.1 Op basis van de Standaard Boor Beschrijvingsmethode versie 5.2*, Utrecht (Deltares-rapport 2008-U-R0881/A).
- Brinkkemper, O./M.C.A. van Waijen 2009: *Palynologisch onderzoek aan Bakel-Neerakker*, Zaandam (BIAXiaal 438).
- Broeke, P.W. van den, 2012: *Het handgevormde aardewerk uit de IJzertijd en de Romeinse tijd van Oss-Ussen. Studies naar typochronologie, technologie en herkomst*, Leiden (dissertatie Universiteit Leiden).
- Bruijn, A., 1959: Die mittelalterliche Töpferindustrie in Brunssum, *BROB* 9, 139-188.
- Bruijn, A., 1960/61: Die mittelalterliche keramische Industrie in Schinveld, *BROB* 10/11, 462-507.
- Bruijn, A., 1962/63: Die mittelalterliche keramische Industrie in Südlimburg, *BROB* 12/13, 357-459.
- Bruijn, A., 1964: Nieuwe vondsten van middeleeuws aardewerk in Zuidlimburg, *BROB* 14, 133-149.
- Bruijn, A., 1966: Een middeleeuwse pottenbakkersoven te Nieuwenhagen, Limburg, *BROB* 15/16, 169-183.
- Butler, J./H. Fokkens 2005: Van steen naar brons. Technologie en materiële cultuur, in L.P. Louwe Kooijim en P.W. van den Broeke/H. Fokkens/A. Van Gijn (eds), *Nederland in de prehistorie*, Amsterdam, 371-400.
- Camps, H.P.H., 1979: *Oorkondenboek van Noord-Brabant tot 1313 1. De Meierij van 's-Hertogenbosch (met de heerlijkheid Gemert). Eerste stuk (690-1294)*, 's Gravenhage (Rijks Geschiedkundige Publicatieën).
- Cappers, R.T.J./R.M. Bekker/J.E.A. Jans 2006: *Digitale zadenatlas van Nederland*, Groningen.
- Clevis, H./J. Kottman, 1998: *Weggegooid en teruggevonden. Aardewerk en glas uit Deventer vondstcomplexen 1375-1750*, Kampen.
- Dijkstra, M., 1996: Middeleeuwse bewoningssporen in de Molenakker en Kampershoeck, in N. Roymans/A. Tol (eds), *Opgravingen in Kampershoeck en de Molenakker te Weert. Campagne 1995*, Amsterdam (ZAR 4), 38-47.
- Dijkstra, M., 1998: De ontwikkeling van het middeleeuwse cultuurlandschap bij Kampershoeck, in N. Roymans/A. Tol/H.A. Hiddink (eds), *Opgravingen in Kampershoeck en de Molenakker te Weert. Campagne 1996-1998*, Amsterdam (ZAR 5), 51-60.
- Dodoens, R., 1554: *Cruydeboeck*, Antwerpen.
- Erdtman, G., 1960: The acetolysis method, *Swedish Botanical Tidsskrift* 54/4, 561-564.
- Fægri, K./P.E. Kaland/ K. Krzywinski 1989: *Textbook of Pollenanalysis*, Chichester.
- Feest, N.W.J. van der, 2013: *Archeologisch bureau en verkennend veldonderzoek, door middel van boringen. Witvrouwenbergweg (ong.) te Someren*, Roermond (Aeres-rapport AM 12306).
- Feest, N.W.J. van der/C. Geelen-Swaart, 2013: *Programma van Eisen Witvrouwenbergweg, gemeente Someren. Proefsleuvenonderzoek*, Roermond (versie 11-06-2013).
- Frick, H.J., 1992/1993: Karolingisch-Ottonische Scheibenfibeln des nördlichen Formenkreises, *Offa* 49/50, 243-358.
- Gerritsen, E., 2003: *Local identities. Landscape and community in the late prehistoric Meuse-Demer-Scheldt region*, Amsterdam (AAS 9).
- Grant, A., 1982.: The use of tooth wear as a guide to the age of domestic ungulates, in B. Wilson/C. Grigson/S. Payne (eds), *Ageing and sexing animal bones from archaeological sites*, Oxford (BAR Brit.Ser. 109), 91-108.
- Greig, J., 1988: Interpretation of some Roman well fills in the Midlands of England, in H. Küster (ed.), *Der prähistorische Mensch und seine Umwelt*, Stuttgart (Forschungen und Berichte zur Vor- und Frühgeschichte in Baden-Württemberg 31), 367-378.
- Groenewoudt, B.J. 2005: Sporen van houtskoolproductie en landschapsdynamiek in een verdwenen bos bij Anloo, *Nieuwe Drentse Volksalmanak* 122, 152-162.
- Groenewoudt, B./H. van Haaster/R. van Beek/O. Brinkkemper, 2007: Towards a reverse image. Botanical research into the landscape history of the Eastern Netherlands, *Landscape History* 27, 17-33.

- Groenman-van Waateringe, W., 1986: Grazing possibilities in the Neolithic of the Netherlands based on palynological data, in K.-E. Behre (ed.), *Anthropogenic indicators in pollen diagrams*, Rotterdam, 187-202.
- Groot, M., 2010: *Handboek Zoöarcheologie*, Amsterdam (Materiaal en Methoden 1).
- Groote, K. de, 2008: *Middeleeuws aardewerk in Vlaanderen. Techniek, typologie, chronologie en evolutie van het gebruiksgoed in de regio Oudenaarde in de volle en late Middeleeuwen (10de-16de eeuw)*, Brussel (Relicta Monografieën 1).
- Haaster, H. van, 2003: *Milieuomstandigheden en agrarische activiteit op en rond drie nederzettingen uit de IJzertijd, Romeinse Tijd en Volle Middeleeuwen aan de Beekseweg in Lieshout (N.B)*, Zaandam (BIAXiaal 172).
- Haaster, H. van, 2007: *Archeobotanisch onderzoek op de Groot Bottelsche Akker bij Deurne (Romeinse tijd-Middeleeuwen)*, Zaandam (BIAXiaal 296).
- Haaster, H. van, 2010: *Voedingseconomie en milieuomstandigheden in en rond een Romeinse nederzetting bij Bodel (N.B). De resultaten van het pollen- en macrorestenonderzoek*, Zaandam (BIAXiaal 478).
- Haaster, H. van, 2014: *Archeobotanisch onderzoek aan enkele grondsporen van een nederzetting aan de Bogaarde in de Geldrop (Late Middeleeuwen-Nieuwe Tijd)*, Zaandam (BIAXiaal 724).
- Haaster, H. van/H.A. Hiddink, 2008: Onderzoek van zaden en vruchten, in H.A. Hiddink, 193-204.
- Haevernick, T.E., 1960: *Die Glasarmringe und Ringperlen der Mittel- und Spätlatènezeit*, Bonn.
- Hicks, S., 2006: When no pollen does not mean no trees, *Vegetation History and Archaeobotany* 15, 253-261.
- Hiddink, H.A., 2005: *Archeologisch onderzoek aan de Beekseweg te Lieshout*, Amsterdam (ZAR 18).
- Hiddink, H.A., 2008: *Archeologisch onderzoek op de Groot Bottelsche Akker bij Deurne*, Amsterdam (ZAR 33).
- Hiddink, H.A., 2009: Het landschap van het onderzoeksgebied en de directe omgeving, in E. de Boer/H.A. Hiddink, 16-21.
- Hiddink, H.A., 2011a: Archeologisch onderzoek rond Someren tot 2007, in H.A. Hiddink/E. de Boer (eds), 7-65.
- Hiddink, H.A., 2011b: Landschap, in H.A. Hiddink/E. de Boer (eds), 97-110.
- Hiddink, H.A./E. de Boer (eds), 2011: *Opgravingen in Waterland III te Someren 1. Grafvelden en begravingen uit de IJzertijd en Romeinse tijd*, Amsterdam (ZAR 42).
- Hiddink, H.A./S. Ostkamp, 2009: Aardewerk uit de Middeleeuwen en latere perioden, in E. de Boer/H.A. Hiddink, 79-84.
- Hiddink, H.A./J. Renes, 2007: De oude akkercomplexen in de oostelijke helft van Noord-Brabant en het noorden en midden van Limburg, in J. van Doesburg/M. de Boer/J.H.C. Deeben/B.J. Groenewoudt/T. de Groot (eds), *Essen in zicht. Essen en plaggendecken in Nederland. Onderzoek en beleid*, Amersfoort (NAR 34), 129-159.
- Hillman, G., 1984: Interpretation of archaeological plant remains. The application of ethnographic models from Turkey, in W. van Zeist/W.A. Casparie (eds), *Plants and Ancient man*, Rotterdam, 1-41.
- Huijbers, A.M.J.H., 2007: *Metaforeringen in beweging. Boeren en hun gebouwde omgeving in de Volle Middeleeuwen in het Maas-Demer-Scheldegebied*, Amsterdam (dissertatie UvA).
- Huijbers, A.M.J.H., 2014: Huisplattegronden van agrarische nederzettingen uit de Volle Middeleeuwen in het Maas-Demer-Scheldegebied, in G. Lange/E.M. Theunissen/J.H.C. Deeben/J. van Doesburg/J. Bouwmeester/T. de Groot (eds), *Huisplattegronden in Nederland. Archeologische sporen van het huis*, Amersfoort, 367-420.
- Huijts, C.S.T., 1992: *De voor-historische boerderijbouw in Drenthe. Reconstructiemodellen van 1300 voor tot 1300 na Chr.*, Arnhem (dissertatie Groningen).
- Janssen, H.L., 2001: De opgraving van het kasteel van Gemert in een archeologisch-historisch perspectief, in A. Thelen (ed.), *Het Hooghuis te Gemert. Archeologisch en historisch onderzoek betreffende het middeleeuws kasteel van de heren Van Gemert*, Gemert, 123-132.
- Jong, T. de, 2005: Dieren bij het Heerlijk Huis, in H. Koopmanschap (ed.), *In Dongen stond een huis. De heerlijkheid Dongen in de Middeleeuwen*, Tilburg, 173-194.
- Konert, M., 2002: *Pollen preparation method*, Amsterdam (Intern rapport VU).

- Lauwerier, R.C.G.M., 1988: *Animals in Roman times in the Dutch Eastern River Area*, Amersfoort (Nederlandse Oudheden 12).
- Levine, M., 1982: The use of crown height measurements and eruption-wear sequences to age horse teeth, in B. Wilson/C. Grigson/S. Payne (eds), *Ageing and sexing animal bones from archaeological sites*, Oxford (BAR Brit.Ser. 109), 223-250.
- Lindemans, P., 1952: *Geschiedenis van de landbouw in België*, Antwerpen.
- Linden, M. van der/K. Hänninen, 2010: *Archeobotanisch onderzoek aan Huize Bethanië (Geldrop Mierlo) - Resultaten van het onderzoek aan sporen uit de IJzertijd/Romeinse tijd en Vroege Middeleeuwen*, Zaandam (BIAXiaal 489).
- Lung, W., 1959: Zu vor- und frühgeschichtlichen Keramik im Kölner Raum, *Kölner Jahrbuch für Vor- und Frühgeschichte* 4, 45-65.
- Matthey, I. 2002: *Vincken moeten vincken locken. Vijf eeuwen vangst van zangvogels en kwartels in Holland*, Hilversum.
- Meer, W. van der, 2009: *Voedsel en voeder. Verslag van onderzoek aan archeobotanisch materiaal van de vindplaats Budel-Meemortel (LBT-NT)*, Zaandam (BIAXiaal 420).
- Meer, W. van der, 2014a: *Akkerbouw en heide-exploitatie langs de Holleweg bij Beerse in de 13e eeuw*, Zaandam (BIAXiaal 769).
- Meer, W. van der, 2014b: *Akker- en tuinbouw in volmiddeleeuws Overpelt (site Bolakkers)*, Zaandam (BIAXiaal 751).
- Meer, W. van der, 2015a: *Archeobotanisch onderzoek van sporen bij een omgreppelde nederzetting te Someren-Acaciaweg (LMEA)*, Zaandam (BIAXiaal 826).
- Meer, W. van der, 2015b: *Archeobotanisch onderzoek van sporen uit de IJzertijd tot en met de Middeleeuwen te Nuenen-Kerkkokers (Luistruik fase 2)*, Zaandam (BIAXiaal 817).
- Meer, W. van der/H. van Haaster, 2010: *À la Merovingienne? Verslag van onderzoek aan archeobotanisch materiaal van Someren-Waterdael III (IJzertijd-Middeleeuwen)*, Zaandam (BIAXiaal 661).
- Meer, W. van der/H. van Haaster, 2012: Ecologisch onderzoek, in E. de Boer/H.A. Hiddink, 271-296.
- Meer, W. van der/M. van der Linden, 2008: *Someren. Ter Hofstadlaan. Archeobotanisch en palynologisch onderzoek aan sporen uit de Romeinse tijd en Middeleeuwen*, Zaandam (BIAXiaal 350).
- Meer, W. van der/M. van der Linden, 2009: Ecologisch onderzoek, in E. de Boer/H.A. Hiddink, 97-110.
- Meijden, R. van der, 2005: *Heukels' Flora van Nederland*, Groningen.
- Mittendorff, E., 2004: Keramiek uit de periode 800 en 1100, in E. Mittendorff/B.Vermeulen, *Ambachtslieden, arme vrouwen en arbeiders. Archeologisch onderzoek naar de vroegmiddeleeuwse ambachtswijk en latere periodes aan de Bruynsteeg 6-10 te Deventer*, Deventer (Rapportages Archeologie Deventer 14), 33-69.
- Mulder, E.F.J. de/M.C. Geluk/T.L. Ritsema/W.E. Westerhoff/T.E. Wong, 2003: *De ondergrond van Nederland*, Groningen/Houten.
- Niekus, M.J.L.Th., 2008: Een studie naar de ontwikkeling van trapeziumvormige pijlbewapening tussen 8100 en 4100 BP, *Paleo-Aktueel* 19, Groningen, 56-65.
- Orton, C./P. Fyfe/A.Vince, 2005(1993): *Pottery in archaeology*, Cambridge (Cambridge Manuals in Archaeology).
- Ostkamp, S., 2012: Het middeleeuwse aardewerk uit de opgraving Someren-Waterdael III, in E. de Boer/H.A. Hiddink (eds), 229-248.
- Ostkamp, S./E. de Boer/H. Hiddink, 2012: Catalogus van het middeleeuws aardewerk van Someren Waterdael III, in E. de Boer/H.A. Hiddink (eds), 788-809.
- Peters, S., 2010: *Sint-Oedenrode-Kerkstraat. Archeologisch onderzoek, 's-Hertogenbosch* (BAAC-rapport A.05-0339).
- Pott, R., 1988: Extensive anthropogene Vegetationsveränderungen und deren pollenanalytischer Nachweis, *Flora* 180, 153-160.

- Renswoude, J. van, 2008: Metaal, in Derks, T./J. Van Kerckhove/P. Hoff (eds), *Nieuw archeologisch onderzoek rond de Grote Kerk van Elst, gemeente Overbetuwe (2002-2003)*, Amsterdam (ZAR 31), 74-82.
- Renswoude, J. van, 2011: *Archeologisch onderzoek in de dorpskern van Kapel-Avezaath, gemeente Tiel. Een uitzonderlijk rijk 13de-eeuws erf en een 14de-eeuwse gracht in het plangebied Muggenborch*, Amsterdam (ZAR 43).
- Renswoude, J. van/E.M.P.Verhelst, 2015: Metaal, in E.M.P.Verhelst/J. van Renswoude, Tiel-Prins Willem Alexander school, 81-105.
- Renswoude, J. van, in voorbereiding: Metaal, in J. van Renswoude/M.D.R. Schurmans, Geldermalsen-Stationslocatie, 40-72.
- Renswoude, J. van/M.D.R. Schurmans, in voorbereiding: *Handel, ambachtelijke activiteiten en bewoning langs de rivier de Linge in de Vroege en Volle Middeleeuwen. Opgraving Geldermalsen-Stationslocatie*, Amsterdam (Zuidnederlandse Archeologisch Rapporten).
- Runhaar, J./W. van Landuyt/C.L.G. Groen/E.J. Weeda/F.Verloove 2004: Herziening van de indeling in ecologische soortengroepen voor Nederland en Vlaanderen, *Gorteria* 30, 12-26.
- Sanke, M., 2002: *Die mittelalterliche Keramikproduktion in Brühl-Pingsdorf*, Mainz (Rheinische Ausgrabungen 50).
- Schabink, M., 1999: In geen velden of wegen. Een verdwenen middeleeuws gehucht in Someren, *BH* 51/4, 129-139.
- Schabink, M., 2004: De weg terug. De structuur van het middeleeuwse en pre-middeleeuwse landschap van Someren, in F. Gerritsen/E. Rensink (eds), *Beekdallandschappen in archeologisch perspectief. Een kwestie van onderzoek en monumentenzorg*, Amersfoort (NAR 28), 121-132.
- Schabink, M., 2005: Het aardewerk van het nederzettingsterrein bij Huis te Vleuten, in J. Dijkstra/P.C. de Boer (eds), *Huis te Vleuten opgegraven. Archeologisch onderzoek in het kader van het project Spoorverbreding VleuGel/Randstadspoor*, Amersfoort (ADC-rapport 403), 58-69.
- Schaminée, J.H.J./A.H.F. Stortelder/E.J. Weeda/V. Westhoff/P.W.F.M. Hommel, 1995-1999: *De vegetatie van Nederland*, Leiden.
- Schokker, J./F.D. de Lang/H.J.T. Weerts/C. den Otter/S. Passchier, 2005: *Beschrijving lithostratigrafische eenheid. Formatie van Boxtel (BX)*, Utrecht.
- Schoneveld, J., 2010: Historisch kader, in J. Ufke (ed.), 195-206.
- Serjeantson, D., 1996: The animal bones, in S. Nordham/T. Spence, *Refuse and Disposal at Area 16 East Runnymede*, London (Runnymede Bridge Research Excavations 2), 194-253.
- Spek, Th., 1993: Milieudynamiek en locatiekeuze op het Drents Plateau (3400 v.Chr.-1850 na Chr.), in J.N.H. Elerie (ed.), *Landschapsgeschiedenis van De Strubben/Kniphorstbos. Archeologische en historisch-ecologische studies van een natuurgebied op de Hondsrug, s.l. (Regio- en landschapsstudies 1)*, 169-236.
- Spek, T., 2004: *Het Drentse esdopenlandschap. Een historisch-geografische studie*, Utrecht.
- Stockmarr, J., 1971: Tablets with spores used in absolute pollen analysis, *Pollen et Spores* 14/4, 615-621.
- Sugita, S./M.-J. Gaillard/A. Broström, 1999: Landscape openness and pollen records. A simulation approach, *The Holocene* 9, 409-421.
- Tanis, W.L.M./R. van der Meijden/J. Runhaar/R.M. Bekker/W.A. Ozinga/B. Odé/I. Hoste, 2004: Standaardlijst van de Nederlandse flora 2003, *Gorteria* 30/4-5, 101-195.
- Theuwissen, J., 1991: De oogst, in C. de Mooij/R. van de Weijer (eds), *Rijke oogst van schrale grond*, Zwolle, 39-54.
- Theuws, F., 1999: The archaeology and history of the curia of the abbey of Saint-Trond at Hulsel (province of North Brabant) (c. AD 700-1300), in F. Theuws/N. Roymans (eds), *Land and ancestors. Cultural dynamics in the Urnfield period and the Middle Ages in the Southern Netherlands*, Amsterdam (AAS 4), 241-308.
- Theuws, F./A.A.A. Verhoeven/H.H. van Regteren Altena, 1988: Medieval Settlement at Dommelen 2. The Stream Valley Settlement, *BROB* 38, 270-430.
- Tomlinson, P., 1985: An aid to the identification of fossil buds, bud-scales, and catkin-scales of British trees and scrubs, *Circaea* 3/2, 45-130.

- Ufkes, A. (ed.), 2010: *'De Hof'. Een bezit van klooster Echternach. Een archeologische opgraving van sporen uit de IJzertijd en de Volle Middeleeuwen op het plangebied 'Neerakker' te Bakel, gemeente Gemert-Bakel (N.-Br.), Groningen (ARC-publicatie 204).*
- Veen, M. van der, 2007: Formation processes of desiccated and carbonized plant remains. The identification of routine practice, *Journal of Archaeological Science* 34, 968-990.
- Veen, M. van der/G. Jones, 2007: The production and consumption of cereals. A question of scale, in C. Haselgrove/T. Moore (eds), *The later Iron Age of Britain and beyond*, Oxford, 419-429.
- Verhaeghe, F., 1995: Het vroeg-middeleeuwse geglazuurde aardewerk uit Oost-Souburg, in R.M. van Heeringen/P.A. Henderikx/A. Mars (eds), *Vroeg-middeleeuwse ringwalburgen in Zeeland*, Goes/Amersfoort, 155-170.
- Verhoeven, A.A.A., 1988: Finds, in F.Theuws *et al.*, 312-347.
- Verhoeven, A., 1992: Verspreidingsgebieden van aardewerk in de vroege en volle middeleeuwen, in A. C. Fringsgelt (ed), *A contribution to medieval archaeology*, Rotterdam (Rotterdam Papers 7), 75-84.
- Verhoeven, A.A.A, 1998: *Middeleeuws gebruiks-aardewerk in Nederland (8ste-13de eeuw)*, Amsterdam (Amsterdam Archaeological Studies 3).
- Weeda, E.J./R. Westra/Ch. Westra/T. Westra, 1985-1994: *Nederlandse oecologische flora. Wilde planten en hun relaties*, Deventer.
- Weele, M. van der/FP. Kortlang, 2013: *Programma van Eisen Someren-Witvrouwenbergweg/ Acaciaweg, gemeente Someren. Opgraving en Proefsleuven met optie tot doorstart*, Eindhoven.
- Werf, S. van der, 1991: *Bosgemeenschappen*, Wageningen (Natuurbeheer in Nederland 5).
- Wouters, W./B. Cooremans/A. Eryvynck, 1995/96: Landelijke bevoeding uit de Volle Middeleeuwen in Herk-de-Stad (prov. Limburg), *Archeologie in Vlaanderen* 5, 159-177.

BIJLAGE I OVERZICHT VAN ARCHEOLOGISCHE PERIODEN

begin	einde	periode
1750 na Chr. -	heden	Nieuwste Tijd
1500 na Chr. -	1750 na Chr.	Nieuwe Tijd
1300 na Chr. -	1500 na Chr.	Late Middeleeuwen
1000 na Chr. -	1300 na Chr.	Volle Middeleeuwen
900 na Chr. -	1000 na Chr.	Ottoonse tijd
700 na Chr. -	900 na Chr.	Karolingische tijd
450 na Chr. -	700 na Chr.	Merovingische tijd
270 na Chr. -	450 na Chr.	laat-Romeinse tijd
70 na Chr. -	270 na Chr.	midden-Romeinse tijd
12 voor Chr. -	70 na Chr.	vroeg-Romeinse tijd
250 voor Chr. -	12 voor Chr.	Late IJzertijd
500 voor Chr. -	250 voor Chr.	Midden IJzertijd
775 voor Chr. -	500 voor Chr.	Vroege IJzertijd
1050 voor Chr.-	775 voor Chr.	Late Bronstijd
1800 voor Chr.-	1050 voor Chr.	Midden Bronstijd
2000 voor Chr.-	1800 voor Chr.	Vroege Bronstijd
5300 voor Chr. -	2000 voor Chr.	Neolithicum
9200 voor Chr. -	5300/4400 voor Chr.	Mesolithicum
	tot 9200 voor Chr.	Paleolithicum

(c) 2015 VUhbS archeologie

BIJLAGE 2 BEANTWOORDING ONDERZOEKSVRAGEN PROGRAMMA VAN EISEN

De opgraving had als doel de bij het proefsleuvenonderzoek aangetroffen behoudenswaardige vindplaatsen *ex-situ* veilig te stellen. Daarnaast diende een aantal onderzoeksvragen te worden beantwoord, zoals omschreven in het Programma van Eisen.¹ Omdat de antwoorden in principe in het voorliggende, uitgebreide rapport te vinden zijn, wordt hier vaak alleen verwezen naar specifieke hoofdstukken of paragrafen waarin het onderwerp van een onderzoeksvraag aan de orde komt.

Algemeen:

1. *Zijn er archeologische resten (sporen, structuren, vondsten) in de bodem aanwezig, of zijn er aanwijzingen dat deze hier verwacht mogen worden?*

Ja, zie dit rapport.

2. *Indien het onderzoek geen archeologische resten of beperkte archeologische fenomenen (bijvoorbeeld alleen losse vondsten) oplevert, welke verklaring is hiervoor dan te geven?*

Niet van toepassing.

3. *In hoeverre komen de onderzoeksresultaten uit het vooronderzoek overeen met de resultaten uit het proefsleuvenonderzoek (deelgebied 1) en die uit het booronderzoek (deelgebied 2)?*

Uiteindelijk zijn in beide proefsleuven gegraven (paragraaf 2.3). De vele sporen en greppels in deelgebied 1 wezen op de aanwezigheid van erven, hetgeen inderdaad zo bleek te zijn. In deelgebied 23 en 24 werden in sleuf 23 en 24 sporen aangetroffen, hetgeen aanleiding gaf direct het tussenliggende areaal vlakdekkend op te graven.

4. *Is er een verwachting dat buiten het nu onderzochte gebied nog resten van de aangetroffen sites aanwezig zijn en wat is de verwachting omtrent de fysische en inhoudelijke kwaliteit daarvan?*

De proefsleuven geven geen indicaties voor de aanwezigheid van archeologische sites direct buiten de opgegraven arealen.

Gaafheid en conservering van de vindplaatsen:

5. *In welke lagen, zones of gebieden bevinden zich gawe en goed geconserveerde archeologische resten of waar zijn ze te verwachten?*

Alle archeologische resten bevinden zich in het dekzand onder een laat-middeleeuws plaggendek.

6. *Wat is de mate van conservering en gaafheid van de archeologische resten?*

Het omgreppelde erf uit de Volle Middeleeuwen in deelgebied 1 is niet compleet en zet zich voort onder de huidige erven aan de westzijde van het plangebied. De overige bewoning uit de prehistorie, Vroege en Volle Middeleeuwen is bijna per definitie incompleet omdat deze zich uitstrekt over de gehele noord-zuid lopende deklandrug(gen) van Someren. Er zullen zich zeker resten bevinden onder de woonwijken aan de westzijde van het bedrijventerrein aan de oostzijde. De conservering van de archeologische resten is gemiddeld voor vindplaatsen onder plaggendekken in het Zuid-Nederlandse dekzandgebied.

Perioden en sites:

7. *Indien er archeologische resten aanwezig zijn, kunnen er binnen de vindplaats aparte sites onderscheiden worden, en zo ja, op welke gronden?*

Zowel in deelgebied 1 als 2 is sprake van clusters prehistorische paalkuilen (paragraaf 4.1). In deelgebied 2 liggen een vroeg- en vol-middeleeuwse boerderij (resp. paragraaf 4.2 en 4.3), die elkaar overigens niet direct zullen hebben opgevolgd. In deelgebied 1 is sprake van 'gewone' bewoning uit de Volle

¹ Van der Weele/Kortlang 2013, 16-18.

Middeleeuwen die voorafgaat aan het omgreppelde erf en daar wellicht niet direct verband mee houdt (hoofdstuk 5).

8. *Wat is de begrenzing en de ruimtelijke spreiding, zowel in horizontale als verticale zin, van de sites en wat is de onderlinge samenhang?*

Deze en volgende vraag worden in verschillende hoofdstukken uitvoerig beantwoord.

9. *Wat is per archeologische site in het onderzoeksgebied:*

- a. de ligging (inclusief diepteligging) en begrenzing
- b. de geologische en/of bodemkundige eenheid
- c. de omvang (inclusief verticale dimensies)
- d. aard /complextype / functie
- e. de samenstelling van de archeologische resten (grondsporen en mobilia)
- f. de vondst- en spoordichtheid
- g. de stratigrafie
- h. de ouderdom, periodisering, typo-chronologische classificatie

10. *Zijn er aanwijzingen voor landgebruik (off-site-patronen) in de zin van wegen, perceelsdeling, akkers, grondstofwinning, vennen, et cetera?*

Nee, dergelijke aanwijzingen/verschijnselen zijn niet aangetroffen.

11. *Zijn er aanwijzingen voor agrarische en/of ambachtelijke activiteiten? Zo ja, waaruit blijkt dat en welke kenmerken zijn hieraan naar analogie van vraag 9 te geven?*

Voor de agrarische activiteiten, zie hoofdstuk 7 en vraag 35ff. De grote kinnen en 'artisanale greppels' binnen het omgreppelde erf zouden kunnen samenhangen met agrarische dan wel ambachtelijke activiteiten, maar welke is onbekend.

12. *Kunnen meerdere bewoningsfasen (relatief en absoluut) onderscheiden worden?*

Zie hoofdstuk 4 en paragraaf 5.7.

13. *Wanneer en waarom zijn de sites en de vindplaatsen in zijn geheel verlaten of in onbruik geraakt?*

Zie hieronder, vraag 39 en 40.

Landschap en bodem:

14. *Wat is de fysiek-landschappelijke ligging van de sites (geologie, bodemkunde, geomorfologie, afstand tot water, reliëf)?*

De sites liggen op het noordelijke deel van een noord-zuid lopende dekzandrug, die begrensd wordt in het oosten door het dal van de Aa en in het westen door een minder uitgesproken laagte (waarin de historische bebouwing van Schieren). Zie verder hoofdstuk 3.

15. *Hoe is de opbouw van het profiel in bodemkundige zin? Wat zijn de kenmerken van de stratigrafische eenheden? Is er sprake van loopvlakken, begraven bodems, ophogingslagen of cultuurlagen?*

Het bodemprofiel bestaat uit een plaggendek op een afgetopte - want in het plaggendek opgenomen - dekzandondergrond waarin zich oorspronkelijk een moderpodzol moet hebben bevonden. Er is door de aftopping geen sprake meer van loopvlakken; begraven bodems (in depressies) zijn binnen het onderzoeksgebied niet aanwezig.

16. *Wat is het paleo-ecologische potentieel van het onderzoeksgebied? Liggen in de omgeving locaties die voor analyse bemonsterd kunnen worden?*

Onbekend. Er zou sprake kunnen zijn van veen of venige afzettingen in depressies op de dekzandrug of in de beekdalen in de omgeving.

17. *Kan aan de hand van archeologisch vondstmateriaal uit het akkerdek een uitspraak worden gedaan over de ouderdom en/of de vorming van dit akkerdek?*

Zie paragraaf 6.3.3.

18. *Welke post-depositionele processen hebben zich afgespeeld en wat is het effect daarvan op de archeologische resten?*

Zoals onder vraag 15 opgemerkt is het oorspronkelijke bodemprofiel door aftopping/opname in het

plaggendek opgenomen, zodat loopvlakken en de bovenste decimeters van alle grondsporen zijn verdwenen. Verder hebben de voor de zandgronden normale processen plaatsgevonden zoals ontkalking en daardoor verdwijnen van dierlijk botmateriaal, alsmede het vergaan van ander organisch materiaal en veel metaal door blootstelling aan zuurstof in het goed-doorlatende dekzand. Alleen onder de grondwaterspiegel zijn het hout van waterputbekistingen en enkele voorwerpen van leer bewaard gebleven.

Middeleeuwse vindplaats

Vermoedelijk betreft de vindplaats de sporen van een omgreppelde nederzetting uit de Volle Middeleeuwen. Onduidelijk is of de greppel een of meerdere erven omgrenst. Op het dekzandplateau Someren zijn inmiddels tientallen erven uit de Vroege- en Volle Middeleeuwen onderzocht. De huidige stand van zaken geeft een sterk gedifferentieerd beeld te zien van het nederzettingpatroon, met éénfasige verspreide erven in de Merovingische en Karolingische tijd, als ook de Volle Middeleeuwen, maar daarnaast ook enkele plaats-vaste nederzettingen met een hoge mate van continuïteit uit de Volle Middeleeuwen. Onderzoek van de onderhavige middeleeuwse vindplaats dient bij te dragen aan een verdere invulling van het Middeleeuwse bewoningsmodel in de Middeleeuwen. Voor een overzicht wordt verwezen naar de diverse onderzoeken op Waterdael.

Specifiek voor de [omgreppelde] middeleeuwse vindplaats:

Structuurniveau

19. *Welke structuren zijn op de vindplaats aanwezig (huizen, bijgebouwen, greppels, waterputten)?*

Er is een heel scala aan structuren aanwezig: grote gebouwen/boerderijen, grote bijgebouwen, kleine bijgebouwen en spiekers, kuilen en 'artisanale greppels', waterputten en natuurlijk greppels en een gracht (zie resp. paragraaf 5.1 tot en met 5.6 en de catalogus, hoofdstuk 9).

20. *Wat is de datering van de structuren op basis van vondsten, de typologie van de structuren en/of dendrochronologische data van hout uit waterputten?*

Zie de beschrijvingen in hoofdstuk 5 en 9.

21. *Zijn er bijzondere hoofd/bijgebouwen aanwezig. Zo ja, wat is de constructie en functie daarvan?*

Er is sprake van een tweetal gebouwen die bijzonder lang zijn en voorzien zijn van meer gebinten dan gebruikelijk op de zandgronden. Gebouw 8003 is bijna 27 m lang en heeft tien gebinten, het meerfasige gebouw 8006-8008 was 22 tot 27 m lang en had in zijn grootste omvang eveneens tien gebinten. Het is niet zeker of 8003 een bijgebouw van 8006-8008 was; het kan ook een zelfstandige eenheid zijn geweest. Zeker een van deze gebouwen zal een boerderij zijn geweest en indien het andere deze functie niet had, valt te denken aan een soort 'zaal' voor ontvangsten en bijeenkomsten van grotere groepen.

22. *Welke aanwijzingen zijn er voor verbouwingen van gebouwen?*

Zie de catalogus, hoofdstuk 9.

23. *Is er op basis van aard en vondstsamenstelling binnen de huizen sprake van bijzondere contexten, zoals bouw- of verlatingsoffers, voorraad/afvalkuilen?*

Binnen een aantal huisplattegronden zijn grote kuilen aanwezig, maar deze hebben weinig vondsten opgeleverd en hun functie is onbekend (zie de beschrijvingen in de catalogus, hoofdstuk 9). Een nagenoeg complete Pingsdorf-pot is in een onbeduidend kuiltje aangetroffen (paragraaf 6.3.3).

24. *Is er een ruimtelijke indeling van de huizen te geven en zo ja, zijn er sporen van (ambachtelijke) activiteiten waarneembaar?*

Enkele grotere gebouwen hebben ongetwijfeld ruimtes met verschillende functies gehad, maar om welke het precies ging is onbekend. Verder hadden ze grote kuilen in het interieur, maar ook hiervan is de functie onbekend. Zie verder hoofdstuk 5 en 9.

Erfniveau

25. *Gaat het hier om één compleet erf of meerdere erven?*

Het omgreppelde erf is op zich niet compleet opgegraven, maar wanneer dit niet extreem langwerpig van vorm is en ook nog is opgedeeld – dat zou wel heel bijzonder zijn – zullen de belangrijkste gebouwen wel zijn vrijgelegd en is sprake van één ensemble van gebouwen.

26. *Wat is de ruimtelijke indeling van het erf/de erven?*

Het erf bestaat grofweg uit een centraal gelegen, groot gebouw (8006–8008) met ten noordwesten daarvan, maar vooral ten noordoosten een reeks bijgebouwen en ten zuidwesten een ander groot gebouw. Tussen beide gebouwen liggen de waterputten.

27. *Hoeveel fasen kunnen binnen het erf/de erven worden onderscheiden?*

Er kunnen vier fasen binnen het erf worden onderscheiden (paragraaf 5.7).

28. *Welke activiteitszones zijn binnen het erf/de erven te onderscheiden?*

Buiten de zones met bijgebouwen (opslag), zijn geen specifieke activiteitszones op het erf te onderscheiden.

29. *Wat is de variabiliteit en ruimtelijke spreiding van vondsten binnen het erf?*

Niet onderzocht, mede omdat zich geen betekenisvolle patronen lijken af te tekenen.

30. *Wat is op basis van vondsten en sporen de functie van het erf/ de erven?*

Op basis van de sporen, lees: structuren lijkt het erf met zijn uitzonderlijk grote, solide gebouwen de residentie van lokale elite, waarop overigens ook agrarische activiteiten plaatsvonden. De bewoners kunnen verantwoordelijk zijn geweest voor het beheer van het bezit van een kerkelijke instelling of dit bezit eventueel naar zich toe getrokken hebben. Het vondstmateriaal bestaat voor het overgrote deel uit het doorsnee materiaal dat hoort bij een vol-middeleeuws erf op de landgronden. Uitzonderlijk is alleen een geëmailleerd plaatje van een crucifix (paragraaf 6.5).

31. *Is/zijn het erf/de erven in te passen in een nederzetting, smel of van de microregio?*

Ja, het was te verwachten op basis van de (schape) historische gegevens dat bij Someren niet alleen ‘gewone’ boeren-erven zouden liggen, zoals aangetroffen bij de vele grootschalige opgravingen van Waterdael en Hoge Akkers, maar ook erven van waaruit het bezit van kerkelijke instellingen en lokale elite werd bestuurd.

32. *Als er sprake is van een omgreppeld erf, hoe verhoudt zich dit erf (indien gelijktijdig) tot de omgreppelde erven op Waterdael en [Bakel-De Hof/] Neenakker?*

Het omgreppelde erf van Agciauweg is ‘monumentaler’ wat betreft de gebouwen en de omgreppeling zelf dan de paar omgreppelde erven van Waterdael. Het is wat dat betreft beter vergelijkbaar met het complex in Bakel (zie paragraaf 7.3).

33. *Maakt het erf deel uit van een grotere nederzetting?*

Voor zover uit het proefleuvenonderzoek naar voren komt, is direct buiten de omgreppeling geen sprake van andere erven, dus ook niet van een grotere nederzetting.

Landschapsniveau

34. *Wat is het diachrone beeld van het landgebruik in de zin van wegen, percelering, vennen, e.d. in relatie tot de nederzetting?*

Het vindplaats ligt in de zuidelijke helft van een akkercomplex (*De Schuts Akkers*), dat in de vroege 19de eeuw omgeven werd door zandwegen. Het is mogelijk dat de zandweg aan de westzijde in de Volle Middeleeuwen de toegang vormde tot het erf.

35. *Welke cultuurgewassen en wilde planten zijn aangetroffen in de geanalyseerde zadenmonsters.*

Zie paragraaf 7.5.2.

36. *Wat is per bewoningsperiode het beeld van de voedsleconomie? Wat werd per bewoningsperiode lokaal verbouwd.*
Idem.

37. *Wat is het beeld uit de geanalyseerde monsters van cultuurgewassen en het natuurlijk voorkomen van planten en het gebruik daarvan door de bewoners?*

Idem.

38. *Welke aanwijzingen zijn er voor het importeren van natuurlijke grondstoffen.*

Het archeobotanische onderzoek heeft geen aanwijzingen voor geïmporteerde soorten opgeleverd. Vrijwel alle aardewerk is aangevoerd vanuit de bekende productiecentra, mogelijk deels gevuld met elders geproduceerde voedingsmiddelen (en wijn; paragraaf 6.3). Voor het natuursteen, zie paragraaf 6.7.3.

39. *Wat kan de reden zijn geweest voor het einde van de nederzetting?*

Gezien de einddatering in de eerste helft van de 13de eeuw, lijkt het erf verlaten in het kader van de algemene verplaatsing van de bewoning rond deze tijd van de hogere delen van het landschap naar de centrale laagte, waar het dorp Someren nog steeds ligt. De reden hiervoor lijkt een agrarische transitie, waarbij er veel discussie bestaat maar die in elk geval omvatte het vrijmaken van de akkercomplexen van bewoning.

40. *Sluiten de onderzoeksresultaten aan bij het actuele beeld van het bewoningspatroon van het Lekzandplateau Someren in de Middeleeuwen?*

Wat betreft hetgeen in de vorige vraag genoemd wel; verder is het erf een unieke vondst voor de micro-regio, hoewel dit soort complexen wel te verwachten was (vraag 31-32).

BIJLAGE 3 OVERZICHT VAN DE METAALVONDSTEN

wp	vn	soort	hoofdgroep	type	type specifiek, subtype	periode, datering
1	106	brons	munt	1/2 cent	Willem type	Nieuwe Tijd, 1817-1877
2	292	ijzer	spijker	-	-	onbekend
2	292	ijzer	onbekend	-	-	onbekend
2	323	ijzer	onbekend	-	-	onbekend
2	378	ijzer	spijker	-	-	onbekend
2	380	ijzer	onbekend	-	-	onbekend
2	364	ijzer	paardentuig	ruiterspoor	riemgespje	Late Middeleeuwen, 1150-1400
2	364	ijzer	paardentuig	hoefijzer	hoefnagel	onbekend
2	364	ijzer	spijker	-	-	onbekend
2	364	ijzer	onbekend	-	-	onbekend
2	134	ijzer	onbekend	-	-	onbekend
2	327	ijzer	onbekend	-	-	onbekend
2	379	brons	overig	strip	-	onbekend
2	92	brons	vaatwerk	grape	poot	onbekend
2	91	brons	overig	plaatje	-	onbekend
2	503	brons	vaatwerk	onbekend	reparatiestuk, niet	Volle Middeleeuwen, 1075-1300
2	383	ijzer	paardentuig	hoefijzer	hoefnagel	onbekend
2	381	ijzer	paardentuig	hoefijzer	hoefnagel	onbekend
2	502	ijzer	paardentuig	hoefijzer	hoefnagel	onbekend
2	124	ijzer	onbekend	-	-	onbekend
2	361	ijzer	onbekend	-	-	onbekend
2	360	ijzer	spijker	-	-	onbekend
2	360	ijzer	onbekend	-	-	onbekend
2	504	ijzer	onbekend	-	-	onbekend
2	575	ijzer	onbekend	-	-	onbekend
2	336	ijzer	paardentuig	hoefijzer	hoefnagel	onbekend
2	471	ijzer	spijker	-	-	onbekend
2	471	ijzer	spijker	-	-	onbekend
2	471	ijzer	overig	staaf	-	onbekend
2	374	ijzer	onbekend	-	-	onbekend
2	317	ijzer	spijker	-	-	onbekend
2	467	ijzer	spijker	-	-	onbekend
2	458	ijzer	spijker	-	-	onbekend
2	362	brons	paardentuig	tuig	bel	onbekend
2	362	ijzer	onbekend	-	-	onbekend
3	308	brons	beslag	-	-	onbekend
3	149	brons	metaalbew. afval	-	-	onbekend
3	142	brons	kleding	knoop	bloemmotief	Nieuwe Tijd, 1600-1750
4	310	ijzer	onbekend	-	-	onbekend
4	203	ijzer	onbekend	-	-	onbekend
4	155	brons	kleding	knoop	bloemmotief	Nieuwe Tijd, 1600-1750
5	39	zilver	munt	penning	Maastricht, Hendrik V	Volle Middeleeuwen, 1105-1125
wp	vn	soort	hoofdgroep	type	type specifiek,	periode, datering

subtype

5	173	brons	overig	strip	-	onbekend
5	175	brons	blik	-	-	onbekend
5	178	brons	overig	bel	-	onbekend
6	475	ijzer	spijker	-	-	onbekend
6	475	ijzer	onbekend	-	-	onbekend
6	273	zink	onbekend	recent	-	Recent
6	270	brons	onbekend	recent	-	onbekend
6	269	brons	vaartwerk	onbekend	reparatiestuk, niet	Volle Middeleeuwen, 1075-1300
6	261	brons	fibula	Karolingisch-Ottoonse schijffibula	plateauschijffibula met kruismotief, Frick t. 2	Vroege Middeleeuwen, 850-1050
6	468	ijzer	onbekend	-	-	onbekend
6	435	ijzer	onbekend	-	-	onbekend
6	449	ijzer	spijker	-	-	onbekend
6	331	ijzer	spijker	-	-	onbekend
6	411	ijzer	onbekend	-	-	onbekend
6	555	ijzer	mes	klein vleesmes	-	onbekend
6	434	ijzer	paardentuig	hoefijzer	hoefnagel	late Middeleeuwen
6	455	ijzer	overig	staaf	-	onbekend
6	465	ijzer	spijker	-	-	onbekend
6	330	ijzer	spijker	-	-	onbekend
6	320	ijzer	spijker	-	-	onbekend
7	483	brons	fibula	knikfibula	A. n. g. n. 20, Haalebos 5B met min of meer geknikte beugel	vroeg- Romeins, ca. 15-100
8	47	brons	munten	as	onbekend	onbekend, 1-200
8	413	brons	overig	druppel/bolletje	-	onbekend
8	414	brons	overig	druppel/bolletje	-	onbekend
9	420	brons	hang- en slotwerk	kist- of kastbeslag	-	onbekend
9	416	brons	kleding	knoop	bloemmotief	Nieuwe Tijd, 1600-1750
9	418	brons	overig	druppel/bolletje	-	onbekend
9	420	brons	beslag	middeleeuws kistbeslag	langwerpig geprofileerd	onbekend
9	511	ijzer	onbekend	-	-	onbekend
16	642	ijzer	paardentuig	hoefijzer	hoefnagel	onbekend
16	642	ijzer	overig	plaatje	-	onbekend
17	54	brons	beslag	-	-	onbekend

BIJLAGE 4 RESULTATEN VAN DE MACRORESTENWAARDERING

STR	cultuurgewassen (v)	kafresten (v)	wilde planten (v)	totaal aantal (v)	soortvariatie (v)	kwaliteit (v)	cultuurgewassen (o)	kafresten (o)	wilde planten (o)	totaal aantal (o)	soortvariatie (o)	kwaliteit (o)	cultuurgewassen	wilde vegetaties	deetermineerbaar houtskool (frg.)
str	C	K	W	N	V	Q	C	K	W	N	V	Q	cultuurgewassen	wilde vegetaties	hk
	v	v	v	v	v	v	o	o	o	o	o	o			
25006	.	.	+	verk. takken/rizomen heide	++
														en kruidachtigen	
14001			++
25013			++
25016	++	.	++	+++	6	G	rogge, haver, hazelaar	akkers	++++
7004	+	.	+	+	2	M	++	+++	++++	+++	2+	G	rogge, vlas, pruim, vlier	akkers, heide	++
7002	++	++++	++++	++++	30+	U	rogge, vlas, haver, hazelaar, veel graanstro/dorsafval	akkers, heide	.
25017	++	.	.	++	2	M	gerst, erwte	.	++++
kuil	++++
25001	++	+++	++++	++++	25+	G	rogge, vlas, haver, veel graanstro/dorsafval	akkers, heide	.
7003	+++	++++	++++	++++	25+	U	rogge, vlas, pruim, hazelaar, veel graanstro/dorsafval	akkers, heide	++

C cultuurgewassen; K kafresten; W wilde planten; N totaal aantal; V soortvariatie; Q kwaliteit
v verkoold; o onverkoold
S slecht; M matig; R redelijk; G goed
+ 1-10; ++ 10-100; +++ 100-1000; ++++ > 1000.

BIJLAGE 5 RESULTATEN VAN DE POLLENINVENTARISATIE

structuur	29001	29001	29001	29001	25003	7002	
put	5	5	5	5	6	6	
spoor	11	11	11	11	89	219	
vondst	100	100	102	102	480	500	
laag	1	2 top	2 basis	6	4 basis	11	
diepte in bak	1-2 cm	9-10 cm	15-16 cm	27-28 cm	43-44 cm	39-40 cm	
labnummer	BX6428	BX6429	BX6430	BX6722	BX6431	BX6432	
rijkdom	matig rijk	rijk	arm	matig rijk	matig arm	rijk	rijkdom
conservering	matig	matig	slecht	redelijk	slecht	redelijk	conservering
telbaar	ja	ja	nee	ja	ja	ja	telbaar
globale AP/NAP	30/70	25/75	-	35/65	30/70	50/50	bomen/niet-bomen
bomen en struiken	++	+	(+)	+	++	++	
(drogere gronden)							
haagbeuk	(+)	<i>Carpinus</i>
bomen (nattere gronden)	++	+	.	++	++	(+)	
boskruiden	(+)	(+)	.	.	.	(+)	
kamperfoelie	(+)	(+)	<i>Lonicera</i>
cultuurgewassen	(+)	++	.	(+)	(+)	(+)	cultuurgewassen
gerst/tarwe-type	(+)	+	.	(+)	(+)	(+)	<i>Hordeum/Triticum</i> -type
granen-type	(+)	+	.	(+)	(+)	(+)	Cerealia-type
rogge	.	++	<i>Secale cereale</i>
vlas	(+)	.	<i>Linum usitatissimum</i>
akkeronkr. en ruderalen	(+)	(+)	.	(+)	(+)	+	
graslandpl. en kruiden	+++	++	(+)	+++	+++	++	
(algemeen)							
ruigtekruiden	(+)	
moeras- en oeverplanten	(+)	
heide en hoogveenplanten	+	++	.	++	+	++	
struikhei	+	+	.	++	.	++	<i>Calluna vulgaris</i>
veenmos	+	+	.	+	+	.	<i>Sphagnum</i>
sporenplanten	+	(+)	(+)	+	+	(+)	
mestschimmels	+	
houtskool	++	+	+++	+++	+++	+	
anorganische resten	++	+	++	+	++	(+)	anorganische resten

(+) sporadisch aanwezig; + aanwezig; ++ regelmatig/veel aanwezig; +++ zeer veel aanwezig

BIJLAGE 6 RESULTATEN VAN HET MACRORESTENONDERZOEK
VAN DE DIEPE SPOREN

structuur	7002	7003	7004	25001	
put	6	6	2	16	
spoor	219	52	31	16	
vondst	256	344	387	631	
context	waterput	waterput	waterput	kuil	
datering	HME	HME	HME	HME	
<hr/>					
Granen					
Bedekte gerst (v)	.	1	.	.	Hordeum vulgare var. vulgare
Gerst (o)	1	.	.	.	Hordeum vulgare
Gerst, aarspilfragment (o)	+	.	.	.	Hordeum vulgare
Granen, halm (fr.) (o)	++++	++++	.	+	Cerealia
Haver, kroonkafbasis (o)	2	.	.	.	Avena sativa
Pluimgierst, kaf (o)	+	.	.	.	Panicum miliaceum
Rogge (o)	++	++	.	2	Secale cereale
Rogge (v)	.	.	3	5	Secale cereale
Rogge, aarspilfragment (o)	+	++	.	.	Secale cereale
Rogge, aarspilfragment (v)	.	.	.	4	Secale cereale
Rogge, aarspilsegment (o)	++++	++++	+	++	Secale cereale
Rogge, kafnaald (fr.) (v)	.	.	.	1	Secale cereale
Tarwe, aarspilfragment (o)	+	.	.	.	Triticum aestivum
Peulvruchten					
Duivenboon (o)	2	.	.	.	Vicia faba var. minor
Voederwikke (o)	Vicia sativa
Voederwikke, vrucht (o)	+	.	.	.	Vicia sativa
Nijverheidsgewassen					
Vlas (o)	2	+	++	75	Linum usitatissimum
Vlas, vrucht (o)	+	+	+	++	Linum usitatissimum
Zaadhuttentut (o)	.	.	.	1	Camelina sativa subsp. sativa
Zaadhuttentut, vrucht (o)	.	.	.	+	Camelina sativa subsp. sativa
Toekruiden					
Selderij (o)	1	.	.	.	Apium graveolens
Zwarte mosterd (o)	.	.	1	.	Brassica nigra
Noten en fruit					
Gewone braam (o)	.	.	2	1	Rubus fruticosus
Gewone lijster (o)	.	.	++	.	Sambucus nigra
Hazelaar, notendop (o)	+	++	+	2	Corylus avellana
Kleine veenbes (o)	.	.	.	1	Vaccinium oxycoccos
Kleine veenbes, blad (o)	.	.	.	3	Vaccinium oxycoccos
Okkernoot, notendop (o)	.	.	1	.	Juglans regia
Peer (o)	.	.	1	.	Pyrus communis
Peer, kelkrest (o)	.	.	1	.	Pyrus communis
Pruim, vrucht (o)	.	1	1	.	Prunus domestica

structuur	7002	7003	7004	25001
put	6	6	2	16
spoor	219	52	31	16
vondst	256	344	387	631
context	waterput	waterput	waterput	kuil
datering	HME	HME	HME	HME

Planten van voedselrijke akkers

Bleke/Grote klaproos (o)	+	.	.	.	Papaver dubium/rhoeas
Bolderik (o)	18	16	.	.	Agrostemma githago
Bolderik, fragment (o)	.	++	.	.	Agrostemma githago
Bolderik, kelk (o)	1	.	.	.	Agrostemma githago
Gekroesde melkdistel (o)	6	.	.	2	Sonchus asper
Guichelheil (o)	.	2	.	6	Anagallis arvensis
Hoenderbeet (o)	1	.	.	.	Lamium amplexicaule
Kleine brandnetel (o)	+	.	+	.	Urtica urens
Oot (o)	.	.	.	1	Avena sativa
Paarse dovenetel (o)	.	.	.	1	Lamium purpureum
Vogelmuur (o)	++	++	3	+++	Stellaria media
Witte krodde (o)	1	.	.	.	Thlaspi arvense
Zwarte en Beklierde nachtschade (o)	+	+	++	++	Solanum nigrum

Planten van kalkarme akkers

Akkerandoorn (o)	++	2	2	+	Stachys arvensis
Akkerviooltje (o)	+	.	.	.	Viola arvensis
Akkerviooltje, vrucht (o)	.	.	.	+	Viola arvensis
Dreps (o)	+	+	.	.	Bromus secalinus
Dreps? (o)	.	.	.	5	Bromus cf. secalinus
Eenjarige en Kleine hardbloem (o)	3	1	6	13	Scleranthus annuus
Europese hanenpoot, vrucht (o)	++++	.	.	+++	Echinochloa crus-galli
Gewone spurrie (o)	.	.	.	++	Spergula arvensis
Glad/Gewoon Biggenkruid (o)	+	++	1	6	Hypochaeris glabra/radicata
Knopherik (o)	1	+	.	.	Raphanus raphanistrum
Knopherik, fragment (o)	Raphanus raphanistrum
Knopherik, vrucht (o)	1	+	+	1	Raphanus raphanistrum
Korenbloem (o)	.	1	.	.	Centaurea cyanus
Reigersbek (o)	3	.	.	2	Erodium cicutarium
Ruige klaproos (o)	+	+	.	.	Papaver argemone
Schapenzuring (o)	++++	+++	++	+++	Rumex acetosella
Spurrie (o)	++++	++	+	+++	Spergula arvensis subsp. arvensis
Zwaluwtong (o)	3	6	9	14	Fallopia convolvulus
Zwaluwtong, fragment (o)	+	.	.	+	Fallopia convolvulus

Tredplanten

Gewoon varkensgras (o)	+	+	+	5	Polygonum aviculare
Grote en Getande weegbree (o)	.	.	.	+	Plantago major
Herderstasje (o)	+	.	.	+	Capsella bursa-pastoris
Straatgras (o)	++	.	.	+	Poa annua

structuur	7002	7003	7004	25001
put	6	6	2	16
spoor	219	52	31	16
vondst	256	344	387	631
context	waterput	waterput	waterput	kuil
datering	HME	HME	HME	HME

Planten van voedselrijke ruigten

Akkerwinde (o)	.	2	.	.	Convolvulus arvensis
Avondkoekoeksbloem (o)	1	.	.	.	Silene latifolia (subsp. alba)
Beklierde duizendknoop (o)	+++	+	++	+++	Persicaria lapathifolia
Bilzekruid (o)	.	.	++	.	Hyoscyamus niger
Groot kaasjeskruid (o)	.	.	4	.	Malva sylvestris
Melganzenvoet (o)	+	+	7	4	Chenopodium album
Ridderzuring, vrucht (o)	.	.	++	.	Rumex obtusifolius
Stinkende kamille (o)	++	+	.	4	Anthemis c. tula

Planten van storingsmilieus

Behaarde boterbloem (o)	.	.	5	.	Ranunculus sardous
Gewone/Slanke waterbies (o)	.	2	.	.	Eleocharis palustris/uniglumis
Hazenzegge (o)	.	.	.	2	Carex ovalis
Krulzuring-type (o)	1	.	.	1	Rumex crispus-type
Scherpe boterbloem (o)	.	.	.	1	Ranunculus acris/repens
Water-/Akkermunt (o)	+	.	.	+	Mentha aquatica/arvensis

Pionierplanten van stikstofrijke,

natte grond

Greppelrus (o)	+++	+	.	+	Juncus bufonius
Veerdelig tandzaad (o)	4	.	.	1	Bidens tripartita
Waterpeper (o)	++	+	.	12	Persicaria hydropiper

Planten van voedselrijke wateren

Waterranonkels (o)	.	+	.	.	Ranunculus subgen. Batrachium
--------------------	---	---	---	---	-------------------------------

Planten van voedselrijke

oevers en moerassen

Moeraswalstro (o)	.	.	2	.	Galium palustre
Slanke/Grote Waterweeroerend (o)	.	2	.	.	Alisma lanceolatum/plantago-aquatica
Wolfspoot (o)	.	.	1	.	Lycopus europaeus

Planten van vochtige,

bemeste graslanden

Ogentroost/Helmenstroost (o)	.	.	.	1	Euphrasia/Odontites
Struifgras (o)	++	++	.	.	Agrostis
Beemkroon (o)	2	.	.	.	Knautia arvensis
Duizendblad (o)	1	.	.	.	Achillea millefolium
Gewone brunel (o)	.	.	.	1	Prunella vulgaris
Hoornbloem (o)	.	.	.	+	Cerastium
Beemdgras (o)	.	.	.	++	Poa

Planten van natte,

bemeste graslanden

Moerasspirea (o)	1	.	.	.	Filipendula ulmaria
------------------	---	---	---	---	---------------------

structuur	7002	7003	7004	25001
put	6	6	2	16
spoor	219	52	31	16
vondst	256	344	387	631
context	waterput	waterput	waterput	kuil
datering	HME	HME	HME	HME

Laagveenplanten

Egelboterbloem (o)	.	+	.	1	Ranunculus flammula
Moerasvaren, blad (o)	+	.	.	.	Thelypteris palustris
Snavelzegge (o)	.	1	.	.	Carex rostrata

Planten van natte en droge heiden

Gewone dophei (o)	.	.	.	++	Erica tetralix
Gewone dophei, blad (o)	.	.	.	++	Erica tetralix
Gewone dophei, bloem (o)	.	.	.	+	Erica tetralix
Pijpenstrootje (o)	.	.	.	1	Molinia caerulea
Trekrus (o)	.	.	.	2	Juncus subarcticus
Struikhei, blad (o)	+	+	.	+++	Calluna vulgaris
Struikhei, bloem (o)	.	.	.	+	Calluna vulgaris
Struikhei, twijg (o)	++	++	+	+++	Calluna vulgaris
Struikhei, twijg (v)	.	.	+	.	Calluna vulgaris
Tormentil (o)	.	4	1	3	Potentilla erecta

Planten van voedselrijke zomen

Grote brandnetel (o)	+	+	+	+	Urtica dioica
Stinkende gouwe (o)	.	.	1	.	Chelidonium majus
Witte dovenetel (o)	.	.	1	.	Lamium album

Planten van bossen

Es, vrucht (o)	1	.	.	.	Fraxinus excelsior
Ruwe berk, vrucht (o)	.	.	2	.	Betula pendula
Zachte berk?, katje (fr.) (o)	.	.	.	1	Betula cf. pubescens
Eik, knop (o)	.	+	+	.	Quercus
Eik, knopschub (o)	.	.	.	+	Quercus
Ruwe/Zachte berk, vrucht (o)	.	1	.	.	Betula pendula/pubescens
Wilg, knop (o)	+	.	.	.	Salix

Niet ingedeeld

Mossen, blad (o)	.	.	.	++	Bryales
Gespleten hennepnetel-type (o)	++	.	1	+++	Galeopsis bifida-type
Smalle raai-type (o)	2	.	.	.	Galeopsis angustifolia-type
Rosenfamilie, knop (o)	.	.	+	.	Rosaceae
Kaboutermutsje	2	3	2	.	cf. Ranunculaceae (o)
Niet determineerbaar, blad (o)	++	.	.	.	Indet.
Niet determineerbaar, stengel (o)	++++	++++	.	.	Indet.
Veenmos, blad (o)	.	.	.	+	Sphagnum
Vergeet-mij-nietje (o)	.	+	.	.	Myosotis

structuur	7002	7003	7004	25001
put	6	6	2	16
spoor	219	52	31	16
vondst	256	344	387	631
context	waterput	waterput	waterput	kuil
datering	HME	HME	HME	HME

Overige resten

aardewerk -				+
bot -				
hout -				+
houtskool -	+			+
Mijten			+	Acari

v verkoold; o onverkoold

+ enkele; ++ tientallen; +++ honderden; +++++ duizenden

(c) 2015 VUhbbs archeologie

BIJLAGE 7 RESULTATEN VAN HET MACRORESTENONDERZOEK
VAN DE ONDIEPE SPOREN

structuur	25006	25016	25017	
put	1	2	6	
spoor	48	34	59	
vondst	230	366	328	
context	kuil	kuil	kuil	
datering	HME	HME	HME	
Granen				
Bedekte gerst (v)	.	.	6	Hordeum vulgare var. vulgare
Gewone haver, kroonkafbasis (v)	.	1	.	Avena sativa
Haver (v)	.	2	.	Avena
Pluimgierst, vrucht (v)	+	.	.	Panicum miliaceum
Rogge (v)	.	35	8	Secale cereale
Rogge, aarspilfragment (v)	.	.	3	Secale cereale
Peulvruchten				
Duivenboon (v)	.	2	.	Vicia faba var. minor
Erwt (v)	.	.	2	Pisum sativum
Nijverheidsgewassen				
Vlas (v)	.	1	1	Linum usitatissimum
Noten en fruit				
Hazelaar, notendop (v)	.	1	.	Corylus avellana
Planten van kalkarme akkers				
Dreps (v)	.	1	.	Bromus secalinus
Dreps? (v)	.	.	2	Bromus cf. secalinus
Ringelwikke-type (v)	.	.	5	Vicia hirsuta-type
Schapenzuring (v)	.	1	1	Rumex acetosella
Smalle weegbree (v)	.	4	.	Plantago lanceolata
Spurrie (v)	.	1	.	Spergula arvensis subsp. arvensis
Vierzadige en Slanke wikke (v)	.	2	.	Vicia tetrasperma
Zwaluw tong (v)	.	2	1	Fallopia convolvulus
Planten van voedselrijke ruisgronden				
Beklierde duizendknoop (v)	3	.	.	Persicaria lapathifolia
Beklierde duizendknoop (v)	.	2	1	Persicaria lapathifolia
Melganzenvoet (v)	.	1	3	Chenopodium album
Planten van storingssmilieus				
Gewone, slanke waterbies (v)	.	.	1	Eleocharis palustris/uniglumis
Pionierplanten van stikstofrijke, natte grond				
Waterpeper (v)	.	.	1	Persicaria hydropiper
Planten van voedselrijke oevers en moerassen				
Zegge (v)	2	.	.	Carex
Planten van natte en droge heiden				
Eénarig wollegras, sklerenchymspoeltje (v)	+	.	.	Eriophorum vaginatum
Eénarig wollegras, stengelvoet (v)	+	.	.	Eriophorum vaginatum
Struik-/Dophei, rizoom (v)	+	.	.	Calluna/Erica

Overige resten

bot		+	+
houtscool	++	+++	+++

v verkoold; o onverkoold

+ enkele; ++ tientallen; +++ honderden; ++++ duizenden

(c) 2015 VUhbbs archeologie

BIJLAGE 8 RESULTATEN VAN DE POLLENANALYSE

structuur	29001	25003	7002	
put	5	6	6	
spoor	11	89	219	
vondst	102	480	500	
laag	6	4 basis	11	
diepte in bak (cm)	27-28	43-44	39-40	
labnummer	BX6722	BX6431	BX6432	
<hr/>				
ΣAP	23,7	18,1	38,6	Som boompollen
ΣNAP	76,3	81,9	61,4	Som niet-boompollen
Bomen en struiken (drogere gronden)	11,5	6,7	25,8	Bomen en struiken
Bomen (nattere gronden)	12,1	11,4	12,8	Bomen (nattere gronden)
Cultuurgewassen	3,7	4,2	2,9	Cultuurgewassen
Akkeronkruiden en ruderalen	1,8	1,0	1,5	Akkeronkruiden en ruderalen
Graslandplanten	49,9	63,4	37,4	Graslandplanten
Algemene kruiden	2,2	4,6	5,7	Algemene kruiden
Moeras- en oeverplanten	4,3	1,5	1,3	Moeras- en oeverplanten
Heide- en hoogveenplanten	14,4	7,3	12,6	Heide en hoogveenplanten
Pollenconcentratie	15380	207587	833920	Pollenconcentratie
Bomen en struiken (drogere gronden)				
Acer (B)	.	.	0,1	Esdoorn
Betula (B)	4,6	2,4	12,3	Berk
Carpinus betulus (B)	0,2	.	+	Haagbeuk
Corylus (B)	4,9	3,0	5,0	Hazelaar
Fagus (B)	0,3	.	2,1	Beuk
Fraxinus excelsior-type (B)	.	0,3	0,1	Es-type
Pinus (B)	.	.	0,1	Den
Quercus (B)	1,4	0,7	5,3	Eik
Rhamnus frangula	.	.	0,1	Sporkehout
Sorbus-groep (B)	.	0,1	0,3	Lijsterbes-groep
Tilia (B)	0,2	0,1	.	Linde
Ulmus (B)	+	+	.	Iep
Viburnum opulus-type (B)	.	.	0,1	Gelderse roos-type
Bomen (nattere gronden)				
Alnus (B)	12,1	11,4	12,0	Els
Salix (B)	.	.	0,8	Wilg
Boskruiden				
Hedera helix (B)	.	.	+	Klimop
Lonicera periclymenum-type (B)	.	+	.	Wilde kamperfoelie-type
Pteridium aquilinum	.	.	0,1	Adelaarsvaren
Osmunda regalis	.	+	.	Koningsvaren
Cultuurgewassen				
Cannabaceae (B)	.	.	0,1	Hennepfamilie
Cerealia-type	2,0	1,3	0,7	Granen-type
Hordeum/Triticum-type	0,3	0,6	0,6	Gerst/Tarwe-type
Linum usitatissimum-type (B)	.	+	0,1	Vlas-type
Secale (B)	1,4	2,2	1,4	Rogge

structuur	29001	25003	7002
put	5	6	6
spoor	11	89	219
vondst	102	480	500
laag	6	4 basis	11
diepte in bak (cm)	27-28	43-44	39-40
labnummer	BX6722	BX6431	BX6432

Akkeronkruiden en ruderalen

Artemisia (B)	0,2	0,7	0,6	Alsem
Chenopodiaceae p.p. (B)	.	0,1	0,1	Ganzenvoetfamilie
Erodium (B)	.	.	+	Reigersbek
Persicaria maculosa-type (B)	0,2	.	0,1	Perzikkruid-type
Polygonum aviculare-type (B)	0,2	.	0,1	Gewoon varkensgras-type
Scleranthus (B)	0,2	.	.	Hardbloem
Spergula arvensis	0,8	.	0,6	Gewone spurrie
Anthoceros punctatus	0,2	.	+	Zwart nauwmos
Phaeoceros laevis	0,3	0,1	.	Geel nauwmos
Riccia	.	.	+	Land-/Watervorkje

Graslandplanten

Hydrocotyle vulgaris (B)	.	.	0,1	Gewone waternavel
Centaurea jacea-type (B)	0,2	.	0,1	Knoopkruid-type
Filipendula (B)	.	.	+	Spirea
Matricaria-type (B)	6,5	1,2	0,4	Kamille-type
Phyteuma-type (B)	.	.	0,4	Rapunzel-type
Plantago lanceolata-type (B)	0,3	0,1	2,2	Smalle weegbree-type
Poaceae (B)	39,1	59,3	27,9	Grassenfamilie
Poaceae >40 µm	2,4	1,2	0,7	Grassenfamilie, korrels >40 µm
Potentilla-type (B)	.	0,9	1,8	Ganzerik-type
Ranunculus acris-type (B)	0,9	0,3	.	Scherpe boterbloem-type
Rumex acetosa-type (P)	0,2	0,3	3,5	Veldzuring-type
Succisa pratensis	.	.	0,1	Blauwe knoop

Algemene kruiden

Apiaceae (B)	0,2	0,1	.	Schermbloemenfamilie
Asteraceae liguliflorae	0,5	3,9	1,7	Compositiefamilie lintbloemig
Asteraceae tubuliflorae	0,8	+	0,3	Compositiefamilie buisbloemig
Brassicaceae (B)	0,6	0,4	2,6	Kruisbloemenfamilie
Caryophyllaceae (B)	+	.	0,7	Anjerfamilie
Fabaceae p.p. (B)	0,2	0,1	0,4	Vlinderbloemenfamilie

Moer- en oeverplanten

Alisma-type (B)	.	0,1	.	Waterweegbree-type
Cyperaceae (B)	0,5	0,4	1,0	Cypergrassenfamilie
Dryopteris-type	3,8	0,9	0,3	Niervaren-type
Lythrum (B)	.	+	.	Kattenstaart

Heide- en hoogveenplanten

Calluna vulgaris (B)	7,1	3,3	12,4	Struikhei
Ericaceae (overig)	.	0,1	.	Heifamilie (overig)
Sphagnum	7,4	3,9	0,1	Veenmos

structuur	29001	25003	7002
put	5	6	6
spoor	11	89	219
vondst	102	480	500
laag	6	4 basis	11
diepte in bak (cm)	27-28	43-44	39-40
labnummer	BX6722	BX6431	BX6432

Microfossielen (water)

Botryococcus	.	0,3	.	Groenwier-genus Botryococcus
Debarya	0,2	.	.	Groenwier-genus Debarya
Zygnemataceae	0,2	.	.	Groenwier-familie Zygnemataceae

Microfossielen (mest)

Cercophora-type (T.112)	.	.	0,1	Cercophora-type (T.112)
Podospora-type (T.368)	.	.	0,1	Podospora-type (T.368)
Sordaria-type (T.55A)	.	.	0,4	Sordaria-type (T.55A)
Sordaria-type (T.55B)	.	.	0,3	Sordaria-type (T.55B)
Sporormiella-type (T.113)	.	.	+	Sporormiella-type (T.113)
Apiosordaria verruculosa (T.169)	.	.	0,1	Wratsporig punthoofdje (T.169)

Microfossielen (overig)

Anorganische fragmenten	.	++	.	Anorganische fragmenten
Houtskool fragmenten	+++	+++	+	Houtskool fragmenten

gegevens t.b.v. concentratieberekening

Indet en Varia	3,7	3,4	0,4	Indet en Varia
EXOOT per PIL	20848,0	20848,0	20848,0	EXOOT per PIL
Aantal PILLEN	2,0	2,0	2,0	Aantal PILLEN
EXOOT	305,0	35,0	12,0	EXOOT
Σ AP + Σ NAP	657,0	674,0	717,0	Som AP + som NAP
Monstervolume in ml	6	4	3	Monstervolume in ml

+ waarneming buiten pollensom

(B) pollentype Beug 2004; (P) pollentype Punt *et al.*; T... type NPP sensu Van Geel 1998.